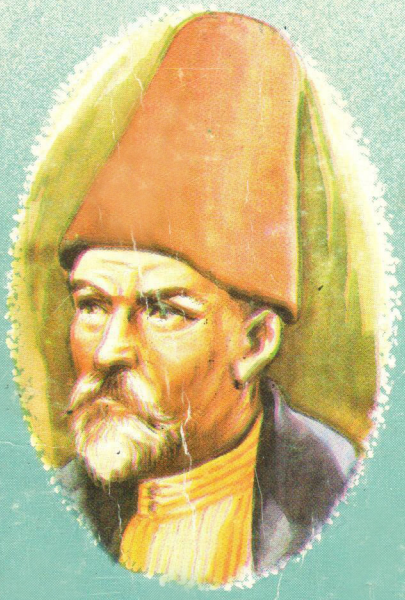
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 811

Dede Efendi

Yılmaz ÖZTUNA

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 39

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 811

DEDE EFENDİ

Yılmaz Öztuna

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 39

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975-17-0022-1
© **Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.**

Onay : 25.6.1987 tarih ve 928.1-2905 sayı
Birinci baskı, 1987
Baskı Sayısı : 15.000
Oğul Matbaacılık — İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Önsöz VII

I — HAYATI (Ailesi, Çocukluğu, Yenikapı Mevlevîhânesi'nden Topkapı Sarayı'na, Saray Hayatı, İkinci Mahmûd Devri (1808-1839), Dede'nin Son Yılları (1839-1846), Haccı ve Ölümü, Çocukları)....1

II — ÇEVRESİ (Birinci Abdülhamîd Devri (1774-1789), Üçüncü Selîm ve Nizâm-ı Cedîd (1789-1807), Dördüncü Mustafa (1807-1808), İkinci Mahmûd'un İlk Saltanat Dönemi (1808-1826), İkinci Mahmûd'un İkinci Saltanat Dönemi (1826-1839), Sultân Abdülmecîd'in İlk Yılları (1839-1846) 28

III — ŞAHSİYETİ (Türk Musikisi'ndeki Yeri, Neoklasik Türk Musikisi, Te'sirleri, Şâirliği, Şöhreti, Musikimizdeki Başka İsmâil'ler) 41

IV — TALEBELERİ (Dellâl-zâde İsmâil Efendi, Mutâf-zâde Ahmed Efendi, Çilingir-zâde Ahmed Ağa, Yağlıkçı-zâde Ahmed Efendi, Eyyûbî Mehmed Bey, Hoca Vehîb Efendi, Yeniköylü Hasan Efendi, Hâfız Hamdi Efendi, Nikoğos Ağa, Şeyh Azmî Dede, Behlûl Efendi, Hâşim Bey, Hacı Fâik Bey, Şâkir Ağa, Suyolcu-zâde Sâlih Efendi, Baba Hamparsum Limoncuyan, Hacı Ârif Bey, Hammâmî-zâde Fatma Hanım, Mîralay Rif'at Bey, Mehmed Zekâî Dede; Zekâî dede'nin Talebeleri : Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Dr. Subhi Ezgi, Raûf Yektâ Bey, Ahmed Avni Konuk, Ahmed Irsoy, Şevkı Bey, Şeyh Rızâ Efendi, Kâzım Uz, Ahmed Râsim Bey, Şeyh Mehmed Efendi, Ali Aşkî Bey, Dr. Şükrü Şenozan, Şeyh Cemâleddin Efendi, Levon Hancıyan, Medenî Azîz Efendi, Hâfız Azîz Efendi, Giriftzen Âsım Bey, Ûdî Sâmi Bey, Santûrî Ziyâ Santûr, Hâfız Şevkı Bey, Mehmed Salâhaddin Bey, Hüseyin Fahri Tanık, Mehmed Münir Kökten) 82

V — ESERLERİ (Bulduğu Makamlar: Sultânî - Yegâh, Nev-eser, Sabâ-Bûselik, Hicâz-Bûselik, Arabân-Kürdî; Eserlerinin Dökümü, Usûller, Güfteleri ve Şâirleri; Dinî Eserler : Âyînler, Peşrevler, Tevşîhler, İlâhîler; Dindışı Eserler) 109

VI — KAYNAKLAR 132

VII — SEÇME ESERLERİNİN GÜFTELERİ 145

VIII — DEDE'nin 22 ESERİNİN NOTALARI (Prof. Dr. Nevzad Atlığ) 172

1 — Hüzzâm Şarkı (Ağır Düyek) (nu. 172)
2 — Râst Şarkı (Düyek) (nu. 227)
3 — Beyâtî Şarkı (Ağır Düyek) (nu. 91)
4 — Beyâtî Şarkı (Ağır Aksak) (nu. 94)
5 — Sabâ Şarkı (Ağır Düyek) (nu. 239)
6 — Hisâr Nakış Yürük Semâî (nu. 157)
7 — Şehnâz Şarkı (Aksak Semâî) (nu. 262)
8 — Ferahnâk Şarkı (Düyek) (nu. 129)
9 — Bûselik Beste (Ağır Remel) (nu. 100)
10 — Bûselik Yürük Semâî (nu. 101)
11 — Bûselik Şarkı (Ağır Aksak Semâî) (nu 103)

12 — Karcığar Köçekçe (Yürük Aksak) (nu. 288)
13 — Zengûle'li Sûznâk Beste (Darbeyn) (nu. 255)
14 — Zengûle'li Sûznâk Nakış Aksak Semâî (nu. 256)
15 — Zengûle'li Sûznâk Nakış Yürük Semâî (nu. 257)
16 — Râst Kâr-ı Nev (Ağır Düyek) (nu. 220)
17 — Râst Kâr-ı Nâtık (Sengîn Semâî) (nu. 219)
18 — Râst Şarkı (Semâî) (nu. 229)
19 — Râst Şarkı (Düyek) (nu. 227)
20 — Râst-ı Cedîd Kâr-ı Müşterek (Hafîf) (nu. 231)
21 — Uzzâl Şarkı (Yürük Semâî) (nu. 283)
22 — Hüzzâm Şarkı (Yürük Aksak) (nu. 171)

ÖNSÖZ

Hammâmî-zâde İsmâil Dede (1778-1846), XIX. asrın en büyük Türk bestekârıdır. Daha kesin çizgilerle, Itrî (ölm. 1712) ile Arel (1880-1955) arasındaki en büyük bestekârdır. Üçüncü Selim Musiki Ekolü dediğimiz musiki döneminde yetişen, bu akımın genç dâhîsidir. Üçüncü Selim Ekolü, klasik devrin sonu ve Neoklasik Türk Musikisi'nin başlangıcıdır.

Neoklasik bestekâr olarak Dede, klasik dönem san'atkârlarından pek farklı değildir. Klasik formlar yanında şarkı formu üzerinde de durmuş, belki daha geniş kitlelerin zevkine hitab edecek eserler bestelemiş, yeni makamlar denemiştir. Bizzât Üçüncü Selim'in ihtirai (icadı) olan Şevk-efzâ, Evcârâ gibi makamlar yanında, o dönemde yeni olan Ferahfezâ, Ferahnâk gibi makamları, nihayet Sultânî-Yegâh, Nev-eser gibi kendisinin bulunduğu makamları kullanmıştır. Tabiî Râst, Uşşâk, Hicâz gibi en eski makamları da bu yeni makamların yanında kullanmıştır.

Dede Efendi'nin eserlerinin çeşitliliği, hattâ üslûb farkları üzerinde Prof. Dr. Nevzad Atlığ çok durmuştur. Gerçekten en tantanalı Mevlevî âyînlerinden, en basit güfteli - türkü'ye çok benzer- köçekçe ve şarkı'lara kadar Dede Efendi, aynı başarıyı göstermiştir.

Dede, 1826'da Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun kesin şekilde Batı'ya dönme devrini de yaşadı. Gerçi gençliğinde Nizâm-ı Cedîd yıllarını görmüştü (1793-1807). Fakat 1826'dan sonra devletin başlattığı reformlar daha şümûllü oldu ve bir bakıma musikiyi de kapsadı. Dede'nin o kadar anlı şanlı yıllar geçirdiği Enderûn-i Hümâyûn'un (Saray akademisi) gerçek bir impara-

torluk konservatuarı ve icrâ hey'eti olan musiki kısmı, ortadan kalkarcasına söndü. Yeni kurulan Muzıka-yı Hümâyûn'daki millî musiki, resmen devlet programına alınan Batı Musikisi yanında üvey evlâd muamelesi gördü. Dede'nin talebeleri, bu müessesenin millî musiki kısmında faaliyet göstermeye çalıştılar.

Dede, yetişme kaynağı olan Mevlevî dergâhlarına sığındı. Saray'a az uğrar oldu. Zira artık Saray'da Üçüncü Selim ve İkinci Mahmûd gibi musikimizi birinci derecede bilen hâkanlar değil, genç Sultan Abdülmecid gibi Batı Musikisi öğretilerek yetiştirilmiş bir hükümdar vardı. Mevlevî dergâhları da eski parlaklığını yitirmişti. Hacca can attı ve orada fütûr içinde değilse bile, husrân içinde öldü.

İşte Dede'miz, böyle bir devirde yaşadı. Reform ve Tanzîmât yıllarını gördü. Bir gün evine getirilen Ârif Bey adındaki çocuğun devrinin başladığını belki göremedi, fakat muhtemelen hissetti. Zira Neoklasik Musiki de yerini Hacı Ârif Bey'le Romantik Musiki dönemine, şarkı formunun hâkimiyetine bırakmak üzereydi.

Tam bir asır müddetle Mevlevî dergâhlarında en çok Dede'nin âyîn'leri okundu. Bugün de okunuyor. Beste, semâî, şarkı, köçekçeleri ise iki asra yakın bir müddetten beri halkımızın dilinde, kulağındadır. Müzisyeni de, aydını da, halkı da tatmin eden, zevk ve şevkle dinlenen bir musikidir bu. Millet İsmail Dede'ye kısaca "Dede Efendi", daha aydınlar "Büyük Dede", "Büyük Dede-Efendi" diyerek bir mânâda onu tebcil etmişlerdir. Mâşerî vicdan tarafından Türk'ün musiki sahasında yetiştirdiği en büyük dâhîlerden ve zirvelerden biri olarak kabûl gördüğü muhakkaktır. Eserleri her asırda zevkle okunup dinlenecek bir bestekâr olduğu da kesin şekilde söylenebilir.

Ankara, 5 Şubat 1987
Yılmaz Öztuna

I

HAYATI

A i l e s i: Dede Efendi'nin babası Süleyman Ağa'dır. Süleyman Ağa, Kesriye[1] kasabasında doğdu. Bosnalı Cezzâr Ahmed Paşa'nın[2] maiyyetinde çalıştı, mühürdârlığında bulundu. Paşa'nın sert mizâcına ve kan dökücülüğüne tahammül edemedi. İstîfâ edip İstanbul'a yerleşti. Geçinmek için Şehzâdebaşı'nda Acemoğlu hamamını satın alıp işletti ve hamam yakınlarında bir eve yerleşti. İstanbul'da 1777'de Rukıyye adında bir kızla evlendi. "Acemoğlu" adının doğrusunun "Acemioğlanlar Hamamı" olması gerekir[3] Zîrâ Şehzâdebaşı Caddesi'nin Be-

(1) Kastoria. Osmanlı imparatorluğunda Manastır eyâletinin Görice sancağında bir kazâ merkezi ki bugün Yunanistan'da kalmıştır ve Arnavudluk sınırına çok yakındar. Bir gölün kuzey kıyısındadır. Makedonya'nın en güneybatısıdır. Kesriye, bir Türk kültür merkezi idi. 1385'te fethedilip 24. 11. 1912'de elimizden çıktı *(EI, nouvelle édition,* IV, 926 a). 1971'de nüfûsu 15.407'dir *(The Statesman's Year-Book, 1982,* s. 550).

(2) 1722?-Şâm, 10.5.1804. 16 yaşında İstanbul'a gelip sadrâzam Hekîmoğlu Ali Paşa'nın (bestekârdır) maiyyetine girdi. 1756'da efendisinin 2. Mısır beylerbeyiliğinde onunla gitti ve artık 48 yıl Arab ülkelerinde kaldı. 1773'te mîrmîrân, 1775'de beylerbeyi, 2.1776'da vezîr rütbelerini aldı. Uzun müddet Saydâ (Lübnan ve Filistin) ve Şâm (Suriye ve Ürdün) eyâlet vâlîlikleri yaptı. Napoléon Bonaparte'a karşı 1799'da Akkâ'da zafer kazanmakla dünyâca meşhur oldu *(Sicill-i Osmânî,* I, 277; K.S. Salibi, *EI, n.é., Suppl.,* 267 b-9 a; E. Lockroy, *Ahmed le Boucher,* Paris 1888; Hayderü'ş-Şihâbî, *Târîhu Ahmed Bâşe'l-Cezzâr,* Beyrût 1955).

(3) R.E. Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi,* I, 188a - 9a; T. Öz, *İstanbul Câmîleri,* TTK, I, 18.

yazıt'a giderken sağ tarafında Acemioğlanlar[4] kışlası, mescidi, hamamı, fırını[5] vardı. Bugün yalnız hamam kalmıştır. Karşı tarafta yani Şehzâdebaşı Caddesi'nin Beyazıt'a yürürken solunda Kovacılar Caddesi'ne açılan sokağa da Dede Efendi Sokağı [6] adı verilmiştir. Acemioğlanları 1826'da ilga edildiği için 1777'de Süleyman Ağa'nın bu hamamı ancak müste'cir hüviyetiyle işletebileceğini düşünüyorum. Zîrâ, üstâdı Zekâî Dede'den naklen bu bilgileri bize aktaran Raûf Yektâ Bey, hiç bir detayı incelemeden, işittiği rivâyetleri aynen nakletmiş ve târîhî gelişmelerle mukayese etmemiştir.

Dede Efendi, Şehzâdebaşı'ndaki evde 1191 Hicret yılının 10 zilhicce yani Kurban Bayramı'nın 1. günü doğdu (9.1.1778). Bu münâsebetle İsmâîl adı[7] verildi. İsmâil 3-4 yaşlarında iken (1781) Süleyman Ağa, Şehzadebaşı hamamını bıraktı. Kurusebil Sokağı'nda [8] bir ev satın aldı. Kurusebil Sokağı, kuzeyinde Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'ne ve Süleyman Ağa'nın efendisinin efendisi Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ne açılır (Kocamustafapaşa Caddesi'nin bir üzerindeki cadde). Çavuş Hamamı'nı [9] da satın alarak işletmeye başladı ki, 1912 Büyük Fatih yangınında hiç bir iz kalmamacasına yanmıştır. Hekimoğlu Ali

---

(4) Acemîoğlanı = Yeniçeri ocağında, yeniçeri olmak üzere hazırlık eğitimi gören gençlere verilen isim ki, 1826'da yeniçerilik'le beraber ortadan kalktı.

(5) *Hadîkatü'l-Cevâmî'*, 1, 147-8, hamamın Kaanûnî'nin (1520-66), mescidin Fâtih'in (1451-81), kışlanın Üçüncü Ahmed'in (1703-30) eserleri olduğunu yazıyor.

(6) O. N. Ergin, *İstanbul Şehri Rehberi,* 1934, pafta 4.

(7) Hazret-i İbrâhîm, bir oğlunu (Hazret-i İsmâîl'i) Allah'a kurban etmek üzere iken, gelen vahy-i ilâhî üzerine bir koçu kurban etti ki, Kurban Bayramı'nda bu olay kutlanır *(Kur'ân,* XXXVII. 107).

(8) *İstanbul Şehri Rehberi,* pafta 11.

(9) *İstanbul Ansiklopedisi,* VII, 3.792a; *İstanbul Şehri Rehberi,* pafta 11 ve 12.

Paşa Caddesi'ne açılan Kızılelma Caddesi'nin doğudaki Topçu-eminbey Sokağı ile birleştiği kavşakta idi (Şehremini nahiyesinin Samatya nahiyesine yakın güneyi).

Ç o c u k l u ğ u: Dede Efendi 7 yaşında (1784 sonbaharı) Çamaşırcı mektebine başladı[10]. Bu civarda konağı bulunan Uncu-zâde Seyyid Mehmed Emîn Efendi[11]'nin bir oğlu da İsmâil'le aynı gün okula başladı. Okulda sesinin güzelliği anlaşılan İsmâil, az zamanda ilâhîcibaşı yani ilâhî okuyan çocukların başı seçildi. Bu okulu bitirdi. Okula devam ederken, musiki istidadını keşfeden Uncu-zâde, kendisine meşk'a[12] başladı. Uzun yıllar meşk devam etti. Uncu-zâde, çocuk İsmail'i himayesine aldı. 14 yaşına gelince (1792), kendi çalışdığı başdefterdârlık'da başmuhâsebe dâiresi kalemine kâtip yardımcısı olarak soktu. Bir müddet maaşsız stajyer olarak kaleme devam eden Hammâmîzâde İsmâil Efendi, sonra kâtip olarak maaşa geçti. Babasının mesleği dolayısıyle "Hammâmî-zâde" (Hamamcıoğlu) lakabıyle diğer İsmâil'lerden ayrıldı.

Daha yüksek bir musiki eğitimi görmek üzere bu yıllarda, Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne devama başladı. Mevlevî dergâhı, Dede'nin Hekimoğlu'ndaki evinden yürüyerek 3.000 metre kadardır. Konya ve Galata dergâhlarından sonra bütün Mevlevî-

---

(10) Çamaşırcı Mektebi'ni Raûf Yektâ Bey (s. 127) "Hekimoğlu Ali Paşa Câmii ittisâlinde" diye tarif ediyor. Hekimoğlu semtinde böyle bir mekteb adı tesbit edemedik. Çamaşırcı Camii, Şehzadebaşı'ndadır *(Hadîka,* I, 75).

(11) Başdefterdârlık'ta (mâliye nezâreti) Anadolu kîsedârı idi. Müzisyendi. Şarkı ve ilâhîler bestelemişse de günümüze gelen notası yoktur. R. Yektâ Bey bir şarkısının bilindiğini yazıyorsa da, böyle bir şarkının notasına ben tesâdüf etmedim.

(12) Meşk (son "k" kalın okunur) : (Bilhassa Klasik Türk Musikisi'nde) öğrenmek, eser geçmek, bir parçayı bir bilenden ezberlemek.

hâneler'in en tanınmışı, en geniş teşkilâtlısı, en zenginidir. Gerçek bir konservatuar ve akademi hüviyetindeydi. İsmâil, pazartesi ve perşembe günleri muntazaman dergâha devam etti. Şeyhi, Ali Nutkî (Nutkıy) Dede[13] idi.

7 yıl Uncu-zâde'den musiki öğrenen, eser geçen İsmâil, herhalde 1793'e doğru Yenikapı'ya devama başladı. Şeyhi, İsmâil'den 15-16 yaş büyüktü. Zamanla delikanlıdaki musiki istidadına hayran kaldı. İsmâil'i âdetâ oğlu gibi kabûl edip çok itina etti. İsmâil'de de Mevlevî tarîkatine karşı alâka, zamanla bütün gönlünü dolduran bir aşk haline geldi. Dindışı bir çok eserinde de tasavvuf neş'esinin izleri açıkça görülür. Tarîkate karşı ilgisini hiç bir zaman kaybetmedi. İsmâil bir gün Şeyh Efendi'nin huzuruna çıkarak :

— Efendim, dedi; fakiriniz artık kalem'i falan terk edip kabûl buyurursanız bugünden itibaren tarîk-ı âlîye büsbütün dehâlet arzûsundayım, ikrâr vereceğim.

Şeyh Efendi :

---

(13) İstanbul, 27.7.1762 — İstanbul, 8. 1804 *(Türk Musikisi Ansiklopedisi = TMA*, 1, 32a-3a). Babası Şeyh Ebû-Bekir Dede'nin ölümü üzerine 13 yaşında şeyh oldu. 29 yıl meşîhat'te (şeyhlik) bulundu. Dergâhı çok geliştirdi, gerçek bir musiki, edebiyat, san'at, ilim mahfili hâline getirdi. Oğlu olmadığı için yerine kardeşi Abdülbâkî Nâsır Dede geçti. Ali Nutkî Dede'nin en ünlü talebeleri, biyografisini kaleme aldığımız Dede Efendi ile büyük şair Şeyh Gaalib Dede'dir. Nutkî Dede'nin annesinin babası, Galata Şeyhi büyük bestekâr Kutb-ı Nâyî Osman Dede'dir (ölm. 1729). Nutkî Dede bestekâr, şair, hattat'tır. Zamanımıza kalan tek eseri Şevk-u Tarab Âyîn'i, talebesi İsmail Dede'ye ithâf etmiş ve eser ilk defa ölümünden bir ay önce Yenikapı dergâhında 28.7.1804 günü okunmuştur. Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân* adını verdiği bir deftere, dergâhına kapılananların, bu arada İsmâil'in adını yazmış, kaynaklarımızdan olan bu deftere kardeşi Abdülbâkî Dede kayıt düşmeye devam etmiştir.

— Oğlum, dedi ; pek âlâ! Ama burası tekkedir. Çilekeşlik kolay değildir. Sonra yapamazsan nâfile bu işe girme. Çünkü burada insana sırasına göre odun yarıcılık da yaptırırlar![14].

İsmail ısrar edince Şeyh kabûl etti. Bu sûretle 3 haziran 1789'de çile'ye başladı. 29 temmuz 1798'de semâ meşkını bitirdi. 27 mart 1799'da çile'sini tamamlıyarak[15] resmen "Dede" unvanını aldı. Mevlevî muhib'liğinden derviş'liğe yükselmiş oldu. Mevlevî çilesi 1001 gün yani 3 yıla yakındır. Bu müddet, çile'ye girilen dergâhın şeyhinin takdirine göre kısaltılabilir, uzatılamaz. Ağır olan eğitimin meşakkatine katlanamayıp "çile kıran" derviş namzedi, önceki çile müddeti hiç nazar-ı itibara alınmadan dede'liğe hak kazanmamış sayılır, dergâhtan çıkarılır, fakat çirkin bir hareket yapmamışsa "muhib" olarak dergâha devam edebilir. İsmâil'in çile müddeti ise 10 aydır, hattâ daha eksiktir. Ali Nutkî Dede'nin bu müddeti, büyük bir san'atkâr olacağına şüphe etmediği delikanlıyı bezdirmemenin yanında, Saray'ın ve padişahın derviş namzedi ile ilgilenmeye başlaması üzerine de kısalttığı anlaşılır.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nden Topkapı Sarayı'na. İsmâil'in babası Süleyman Ağa, oğlu çile'ye girdikten az sonra, 1798 sonbaharında öldü. Rumeli'li Süleyman Ağa, Filistin ve Lübnan gibi ülkelerde paşasıyle görev yapmış, İstanbul'a yerleşmişti. Tek çocuğu olan İsmâil'e bir ev, bir hamam ve para bıraktı. Babasının cenazesine katılmış olmalıdır. Zira Şeyh, baba cenazesi için - karanlığa kalmamak şartıyle - çilekeş derviş namzedine bir gün tekkeden uzaklaşmak izni vermeye yetkilidir.

---

(14) K. Yektâ, s. 128.

(15) Nutkî Dede, *Defter-i Dervîşân*.

İsmâil, babası ölür ölmez, annesinden, hamamı satmasını istedi. Önce mukavemet eden Rukıyye Hanım, tek çocuğunu kıramıyarak sattı, parasını dergâha oğluna gönderdi. İsmâil, daha çilesi bitmeden parayı, dergâha gelen yoksullara dağıttı. Bu, aynı zamanda çilekeş derviş namzedinin, dünya ilgilerinden sıyrıldığı mânâsını taşır. Ancak tam bugünlerde, irâde'si her şeyin üzerinde sayılan hâkan-halîfe'nin ilgisi, İsmâil'i, ihtimal temelli kapılanmak niyetinde bulunduğu dergâhtan koparacaktır.

Zira İsmâil'in dervişliğe karar vermesine babası ve annesi karşı çıkmışlardı. Ali Nutkî Dede, ebeveyninin rızası olmaksızın kendisini çileye kabûl edemiyeceğini bildirince İsmâil, babasına çok yalvararak zoraki izin almıştı. Bundan, dervişliğe niyetinin kesin olduğu anlaşılır. Ancak padişah irâde'si (16) kutsal sayıldığı için, İsmâil, değil ömrünü tekkede tamamlamak, çilesi bile bitirilmiş sayılarak dergâhtan çıkarılmıştır. Bu sırada Beyâtî makamından -bugün elimizde yalnız güftesi olan, notası bulunmıyan- bir şarkı bestelemişti. Çilede iken "Zülfündedir benim baht-ı siyâhım" Bûselik Şarkı'sını besteledi.

Bûselik Şarkı, hızla İstanbul'un musiki meraklıları arasında yayıldı. Hayatında tekkeye adım atmamış musiki meraklılarının gelip "burada bir Derviş İsmâil varmış, görmek isteriz" talebleri, Şeyh Nutkî Dede'yi rahatsız etti. Üstelik Enderûn san'atkârları da şarkı'yı padişah huzurunda okudular. Adı sanı duyulmamış bir delikanlıdaki istidadı hemen sezen Üçüncü Selim, derviş namzedi İsmâil'le görüşmek istedi. Bu istek, "Dede Efendi" denen dehânın oluşmasını sağladı.

---

(16) İrâde (irâde-i seniyye, irâde-i hümâyûn, irâde-i şâhâne) : Padişah'ın sözlü veya yazılı herhangi bir emri veya isteği ki kanun kuvvetinde idi. Yerine getirmemek yalnız cürüm değil, ayni zamanda günah sayılırdı.

Padişah musâhib'lerinden bir ağa[17] Yenikapı'ya gelerek Şeyh Nutkî Dede'nin huzuruna çıktı, Sultan Selim'in irâde'sini tebliğ etti. Şeyh :

— İrâde-i şâhâneleri bâş üstüne! Ancak İsmâil, çile'dedir. Gece hâricde kalamaz. İstirhâm ediyorum, herhalde akşam ezanından evvel dergâha iade edilsin ki, çile'si kırılmasın, emeklerine yazık olur, dedi.

Musâhib Ağa, İsmâil'i alarak Topkapı Sarayı'na götürdü. Sultan Selim, İsmâil'i geceye dergâha yetiştirmek için hemen kabûl etti. Bûselik Şarkı'yı iki defa üst üste okuttu. Dikkatle dinledi. Bir kese atıyye[18] vererek refakat altında Yenikapı'ya geri gönderdi.

İsmâil, akşam ezanına bir saat olduğu için, yol üzerinde annesinin evine uğradı. Keseyi Rukıyye Hanım'a vererek :

— Anneciğim, dedi; hamamı satıp parasını harcadığım için bana darılmıştın, bak işte pîrim[19] bana ne ihsân etti![20]

1799 martında 21 yaşındaki İsmâil, "Dede" unvânını res-

---

(17) R. Yektâ Bey (s. 129) bu musâhib-i şehryârî'nin Vardakosta Ahmed Ağa olduğunu yazıyorsa da bu, imkânsızdır. Zîrâ Ahmed Ağa 1794'te ölmüştür *(TMA,* I, 17 b).

(18) Atıyye (atıyye-i seniyye) : Padişah veya Osmanoğulları'ndan birisinin, bir kişiyi himaye veya teşvik etmek, memnuniyetini belirtmek maksadıyle verdiği hediye ki mücevher, mücevherli bir şey veya doğrudan doğruya altın veya gümüş (akça) para olurdu.

(19) Hazret-i Mevlânâ. İsmâil, Mevlevî inancı içinde, o devirde gerçekten mucizeye benzer şekilde padişahın kendisini çağırtıp ihsanda bulunmasını, Mevlânâ'nın rûhânî himmetine bağlıyor.

(20) R. Yektâ, s. 130.

men alarak Yenikapı dergâhında hücre sahibi olmaya hak kazandı. Bundan sonra bilhassa mukaabele (semâ) günleri, semâ'dan sonra İsmâil Dede'nin hücresi, musiki meraklısı ziyaretçilerle dolup taşmaya başladı. "Ey çeşm-i âhû" diye başlıyan Hicâz Nakış Beste'si şöhretini arttırdı. Bu eserini de padişah huzurunda okuyup yeniden ihsan aldı. Şeyhi Ali Nutkî Dede gibi Üçüncü Selim'in de ümidlerini boşa çıkarmayan genç İsmâil Dede'nin, haftada iki defa Saray fasıllarına katılması için irâde çıktı. Bu suretle Saray hânendeleri arasına katıldı. "Müştâk-ı cemâlin" diye başlıyan Sûznâk Beste, padişaha şükranlarını duyurdu. "Musâhib-i şehryârî" unvânını aldı.

Saray Hayatı. 1802 yılının ilk aylarında İsmâil Dede 24 yaşında iken evlendi. Akbıyık mahallesindeki [21] kira evine yerleşti. Musâhib olması daha sonradır, bu sırada saray hânendesi idi. 1804 ağustosunda, şeyhi Ali Nutkî Dede'nin genç yaşında ölmesiyle sarsıldı. Dede'nin yetişmesinde sırasıyle Uncuzâde, Şeyh Ali Nutkî, Üçüncü Selim en büyük âmillerdir. Yenikapı'nın yeni şeyhi, Nutkî Dede'nin kardeşi Abdülbâkî Nâsır Dede, Dede Efendi'ye ney öğretmişti. Onun zamanında da İsmâil Dede, dergâha devam etti. Ölünceye kadar da ilgisini kesmedi. Yenikapı dergâhı *Âyîn Mecmûası*'nda Nutkî Dede'nin Şevk-u Tarab Âyîn'inin güftesinin sonunda İsmâil Dede'nin elyazısı ile açıklamalar vardır : "Şeyhim, azîzim Yenikapı şeyhi Es-seyyid Şeyh Ali Efendî Hazretleri'nin re'y-ü tedbîri ve her bir nağmede tâ'rîfi munzam olduğundan, hâlâ okunan bestede medhalim yokdur. Hâl-i hayâtlarında tenbîhleri mûcibince kendi isimle-

(21) Akbıyık, Sultanahmed'le deniz arasındaki bölgede ve Saray'ın dış kapısına (Bâb-ı Hümâyûn) 400 metreden az mesafededir *(İstanbul Şehir Rehberi,* pafta 2).

rin ıhtifâ ve bâlâsına bu fakîrin ismini tahrîr buyurup, fakîre 'ale't-tarîkı'l-hediyye, ihsân buyurdular, el-fakîr Dervîş İsmâîl''. Bu kayıttan, Şevk-u Tarab Âyîn'in bestekârının kendi olduğunu Nutkî Dede'nin duyulmasını ve kendi eserini okutmak durumunda kalmayı arzû etmediğini anlıyoruz ki, bir mutasavvıfa mahsus tevâzû neticesidir.

Dede'nin 1302 sonunda ilk çocuğu Sâlih doğdu. Annesinin bir 'saraylı hanım'' olduğu rivâyeti, Raûf Yektâ Bey devrine kadar gelmiştir. Saray'daki hizmetini tamamlayıp cihaz verilerek Dede ile evlendirilen bir cariye olduğu anlaşılır. Sâlih, 1805 yılı sonlarında 3 yaşında öldü. Yenikapı dergâhı kabristânındaki bu çocuğun mezar taşının kitâbesi şöyledir : ''Musâhib-i Şehryârî Hammâmî-zâde İsmâ'îl Dede'nin oğlu merhûm ve mağfûr Mehmed Sâlih Dede'nin rûhıyçün el-Fâtiha (1)220''. Dede, ''Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde'' Beyâtî Beste'sini, oğluna mersiye olarak besteledi.

29 Mayıs 1807'de Sâdeddin Nüzhet Ergun'un ''İsmâil Dede'nin yetişmesinde de en büyük müessir'' dediği (II, 399) Üçüncü Sultan Selim, tahttan indirildi. 29 yaşına gelen bestekârımızın musâhib-i şehryârîliği de son buldu. Saray fasıl hânendeğinden çekildi. Yalnız Yenikapı'ya devam ederek âyîn ve nâ't okuyordu. Ertesi yıl (27.7. 1808) üstelik Üçüncü Selim şehîd edildi. Ayni gün, amca oğlu Dördüncü Mustafa da tahttan indirilerek yerine kardeşi İkinci Mahmûd, padişah oldu. Yeni padişah, Üçüncü Selim gibi san'atkâr, bestekâr, şair, hattattı. Üçüncü Selim'den 24 ve Dede'den 7,5 yaş küçük, 23 yaşındaydı.

Üçüncü Selim'in şehid edildiği 1808 yılında Dede, annesi Rukıyye Hanım'ı da kaybetti. Torunu Mehmed Sâlih'in ön tarafına gömülen bu hanımın mezar taşı kitâbesi şöyledir : ''Ye-

nikapı Mevlevî-hânesi dedegânından ser-müezzinân-ı şehryârî İsmâ'îl Dede'nin vâlidesi merhûme ve mağfûrünlehâ Rukıyye Hâtûn 1223".

Bu kitâbede Dede'nin ser-müezzin-i şehryârî olduğu yazılıdır. R. Yektâ'ya göre Dede, ilk def'a, musâhib-i şehryârî olduktan az sonra ser-müezzin de tayin edilmiştir. İkinci Mahmûd devrinde tekrar bu iki göreve getirilmiştir. S. N. Ergun ise, o kadar genç yaşta musâhib ve ser-müezzin olunamıyacağını ileri sürerek, mezar taşlarının sonradan, Dede'nin İkinci Mahmûd'a musâhib ve ser-müezzin olmasından sonra dikildiği ihtimâlini ileri sürer. Oğlu Sâlih'in kitâbesinde sâdece "musâhib" olarak anılan Dede, 3 yıl sonraki annesinin kitâbesinde ilâveten "sermüezzin" olarak da anılmaktadır. Ben, Raûf Yektâ Bey'in söylediklerini daha inandırıcı buluyorum. Zîrâ çok genç yaşta başka ser-müezzinler ve hele musâhibler olduğunu biliyoruz.

Rukıyye Hanım'dan 2 yıl sonra, Dede'nin 1804 doğumlu 6 yaşındaki oğlu Mustafa öldü (1810). Dede'nin 3 kızı ve bunların ikisinden olan torunları için aşağıya bakınız.

İkinci Mahmûd Devri (1808 — 1839). Dede'nin Dördüncü Mustafa'nın bir yıllık saltanatı sırasında (1807-8) Saray'la ilgisini kesip kesmediğini bilmiyoruz. Fakat İkinci Mahmûd'un tahta çıkmasından az sonra saraya devama başladığı muhakkaktır. Nitekim 4 yıl sonra 1812'de bu padişahtan da musâhib-i şehryârî unvânını aldı. Bir müddet sonra da Saray müezzinbaşılığına getirildi. İkinci Mahmûd'un 31 yıllık saltanatı boyunca, devrin en gözde bestekârı olarak şöhreti arttı ve giderek belki hiç bir bestekâra nasîb olmıyan dereceye ulaştı. Talebeleri çoğaldı ve onlar da şöhret oldular.

Raûf Yektâ Bey'in bize naklettiği rivayetlere göre Dede,

Üçüncü Selîm'in tahttan inmesi üzerine Saray'dan Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne sığınmış, orada Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'den ney üflemeyi öğrenmiştir. Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde mukaabele günleri pazartesi ve perşembe idi (diğer Mevlevî dergâhlarının çoğunda haftada yalnız 1 gündür). Dede'nin bu sıralarda haftada iki gün mukaabele'de âyîn-hân[22] olduğunu, bilhassa Itrî'nin her Mevlevî Âyîni'nden önce okunan Râst Nâ't'ini solo okuyarak nâ't-hân[23]'lık yaptığını ve ondan Nâ't dinlemek için dergâhın dolup boşaldığını biliyoruz[24]. Dede'nin Itrî'nin Nâ't'ini Âyîn'in makamına uydurarak okuduğu rivayetini de kaydediyoruz. Gerçi çok büyük hüner ve büyük bestekârlık ve irticâl kabiliyeti ister, fakat bu vasıftaki bir müzisyen için imkânsız değildir.

Dede, İkinci Mahmûd sarayında, Enderûn'da büyük musiki faaliyeti gösterirken, Yenikapı Mevlevî-hânesi'ndeki çalışmalarına da devam etti. İlk âyîn'ini Sabâ makamından besteledi ve dergâhta ilk mukabelesi 18 şubat 1824'te yapıldı. Abdülbâkî Nâsır Dede'nin (1765-25.3.1821) ölümü üzerine yerine geçen

(22) Âyîn-khwân : Mevlevî semâı (ki "mukaabele" denir) sırasında okunan Âyîn-i Şerîf'i okuyan topluluktaki ses san'atkârı, Âyîn-i Şerîf okuyan Mevlevî Mûsikîsi hânendesi.

(23) Nâ't-khwân : Bir dinî ve tasavvufî musiki formu olan Nâ't okumakla ün yapan ses san'atkârı ki, dinî-tasavvufî musiki hânendeliği demek olan zâkir'liğin hususî bir dalıdır. Nitekim ilâhî okuyana "ilâhîci" veyâ "ilâhîhân", Durak okuyana "durakcı" denir. Nâ't, Peygamber vasfında söylenmiş ve şiirde de ayni adı taşıyan ve ekseriyâ kasîde formunda bulunan manzumenin besteli okunmasıdır. Her Mevlevî Âyîni'nden önce Itrî'nin Râst makamında ve Mevlânâ'nın güftesi üzerine bestelediği şâheser, solo olarak okunur, sonra 'mutrıb" denen hânendeler ve sâzendeler hey'eti, Âyîn'i okumaya başlarlardı.

(24) Dede'nin talebesi Zekâî Dede'den onun talebesi Dr. Subhi Ezgi ve Ezgi'nin talebesi olan bana gelen rivayetler.

oğlu Şeyh Hüseyin Hüsnü Dede'nin (1803-25.3.1830) teşvikıyle bestelenmiştir. Bunu Nevâ Âyîn takib etti (ilk mukabelesi 15.4.1824). Hüseyin Hüsnü Dede'nin 27 yaşında ölümü üzerine, bir yıl sonra kardeşi Osman Salâhaddin Dede (1.3.1820 — 14.3.1887) şeyh oldu. Bestenigâr Âyîn, bu şeyhin zamanında ve şeyh 12 yaşında iken 1832'de bestelendi. Sabâ-Bûselik (1833) ve Hüzzâm (1834) Âyînler bunları takib etti. Son âyîni olan Ferahfezâ Âyîn ise, İkinci Mahmûd'un arzûsu üzerine bestelenmiş ve istisnaî olarak ilk mukabelesi Yenikapı'da değil, hasta olan padişahın sarayına yakın Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nde yapılmıştır (3.4.1839).

Nevâ Âyîn'i İkinci Mahmûd da bir gün dergâha gelip dinledi[25]. Sonra Saray'a dönüp Dede'yi çağırdı. Eseri dolayısıyle tebrik etti. Fakat görevinin Saray'da olduğunu ve Saray'da Mevlevî sikkesi (külâhı) ile görev yapılamıyacağını, günlerini Mevlevî-hâne'de geçirmemesini bildirdi. İsmâil Dede, ısrar ederek ancak arada bir Yenikapı'ya gitmek izni alabildi. Fakat sikke'sini muhafaza için ricasını padişah kabûl etmedi. Dede'ye, sarıklı kavuk ve Enderûn subaylarına mahsus üniforma giydirildi. Dede'nin bu kıyafetten hiç memnun olmadığı, talebeleri vasıtasıyla bize erişmiş rivayetler arasındadır.

Dede, Enderûn'daki disiplinden sıkıldı. Üstelik Enderûn'daki müzisyenler, Dede çapında bir adamın aralarında bulunmasından rahatsız oldular. Dede'nin okuyuş tavrı hârikulâde idi. Neyzen olarak ise Dede, Enderûn'da bir varlık gösterecek çizgide değildi. Ancak bestekâr olarak, devrinin bütün şöhretlerini

(25) Mukaabele (Mevlevî Âyîn-i Şerîfi), yalnız Mevlevî-hâne'de yapılır, padişah bile dervişleri Saray'ına çağırtıp semâ yaptıramaz, isterse bir Mevlevî dergâhına gidip dinler ve seyrederdi.

silip süpürecek dehâda bulunuyordu. Sermüezzin Şâkir Ağa[26], Dede'yi kendisine rakip görecek bir mizaçta idi. Günümüze gelen anekdotlar, bilhassa bu rekabet üzerindedir.

Raûf Yektâ Bey'in uzun boylu anlattığı bu rekabete (s. 134-9), Şâkir Ağa'nın tarafında (Kazasker) Mustafa İzzet Efendi, Tanbûrî Zeki Mehmed Ağa, Kemânî Ali Ağa gibi çok ünlü isimlerin de katıldığı anlaşılıyor. Şâkir Ağa, Ferahnâk makamını yaparak, İkinci Mahmûd'a bu yeni makamdan parlak eserler sunmuş, ancak Dede de derhal ayni makamdan ayni parlaklıkta eserler vücude getirmiştir. Dede'nin yetişmiş talebeleri, Dellâlzâde İsmâil ve Çilingir-zâde Ahmed Ağalar, bu rekabette hocalarına yardım etmişlerdir. Rekabetin farkına varan İkinci Mahmûd, Şâkir Ağa'ya "Şâkir, Şâkir, Dede musikide bir canavardır, sen onunla güreşemezsin" demiştir. Dede huzurdan çıkınca : "padişah beni benzetecek başka bir şey bulamadı mı?" diye memnûniyetsizliğini belirtmiştir. Şâkir Ağa, teessüründen, Ferahnâk'tan bestelemeye başladığı Kâr'ı yarım bırakarak, miyânhâne kısmını bestelememiştir. Ferahnâk Kâr'ın notası bugün bu bestelenmemiş miyân-hâne olmaksızın elimizdedir. Bu olay, 1832 mayısında geçmiştir. Dede, rakiplerine ders vermek için bu mücadeleyi göze almakla beraber, mücadeleden o da keyifsiz çıktı, bir yıla yakın bir şey bestelemedi.

---

(26) "Şâkir Ağa" diye ünlü ser-müezzin musâhib-i şehryârî Hacı İzzet Şâkir Efendi (Vezirköprü 1779 — İstanbul 1840), tanbûrî, kemânî, bilhassa hânende, çok seçkin bir dindışı sözlü eserler, bilhassa şarkı bestekârıdır *(TMA*, II, 264 b - 6 b; *Letâif-i Enderûn,* 74, 188-9, 336, 446-7; Atâ, *Târîh-ı Enderûn,* IV, 305—6, V, 364-5). Günümüze 73 parçasının notası gelmiştir ki 68'i şarkı'dır.

24 Mayıs 1834'te Neşâtâbâd Sarayı'nda İkinci Mahmûd'un 23 yaşındaki büyük kızı, müşîr Dâmâd Mehmed Halil Rif'at Paşa (1795 — 4.3.1856) ile evlendi. Bu Sâliha Sultân'ın (16.6.1811 — 5.2.1843) düğünü için Dede, padişahın çok sevdiği Bûselik makamından bir fasıl besteledi. Kâr, Beste ve Semâî'nin güftelerini de kendisi yazdı. Faslın gerisini talebesi Dellâlzâde tamamladı. Dede'nin çok sevdiği Hüzzâm makamından bir âyîn de bu aylarda bestelendi.

Ramazanlarda terâvîh namazında Acem-Aşîrân makamından bir ilâhî müezzinbaşı tarafından okunup, ayni makamdan imâm-ı şehryârî'nin padişah huzurunda Kur'ân okuması, Saray geleneği idi. Dede Efendi müezzinbaşı ve Kazasker Zeynülâbidîn Efendi ise hünkâr imâmı bulunuyordu. Zeynülâbidîn Efendi, padişaha namaz kıldırırken, Acem-Aşîrân makamı acem-aşîrân perdesinde kaldığı halde pestte yegâh perdesine kadar inip karar etti. Böyle bir makamdan ilâhî olmadığı için, Dede'yi müşkül durumda bırakmayı ümid ediyordu. Dede ise, Yûnus'un "Şûrîde vü şeydâ kılan yârin cemâlidir beni" güftesini irticâlen Acem-Aşîrân'da okuduktan sonra, yegâh perdesinde Bûselik (Sultânî-Yegâh) yapıp Ferahfezâ hâline getirdi. Ferahfezâ makamı, evvelce Vardakosta Ahmed Ağa tarafından yapılmıştı, fakat bu makamdan ilâhî yoktu (Ocak 1831). Sonra Dede, bu olaydan ilham alarak, Bûselik makamını yegâh perdesinde kullanarak, müstakil bir makam yaptı, fasıl besteledi ve İkinci Mahmûd'un şerefine "Sultânî-Yegâh" adını verdi. Bu fasıl'dan bestelediği 4 parça da padişaha medhiyedir. Bu vesileyle İkinci Mahmûd, uzun zamandır kullanılmıyan pek sevdiği Ferahfezâ makamının da yeni eserlerle canlandırılması için İsmâil Dede'yi teşvik etti. Dede, bu makamdan bir çok eser besteledi.

Ferahfezâ'dan İsmâil Dede'nin bestelediği eserlerin Topkapı

Sarayı arkasında bulunan ve Üçüncü Selîm'in annesi Mihr-i Şâh Vâlide-Sultân (ölm. 1805) tarafından yaptırılan Serdâb Kasrı'nda icrâsını [27] padişah emretti. Fıskıyeli, duvarları baştan başa ayna, mermer zeminine halılar kaplanmış, çiçekler içinde çok zarif bir köşk olan Kasr-ı Serdâb'da 1834 martında İsmâil Dede'nin Ferahfezâ faslı ilk defa icrâ edildi. "Küme Faslı" yapıldı ki kalabalık bir san'atkârlar topluluğunca icrâ edilen fasıldır. San'atkârlar padişah huzurunda, —Osmanoğulları'nın hânedan ve oradan bayrağımızın rengi olan— al çuhalar üzerindeki atlas minderlerine oturarak san'atlarını icrâ ederlerdi. Raûf Yektâ Bey, bu küme faslı'na şu san'atkârların katıldığını kaydediyor (S. 152-3): Hânendeler Dede Efendi, Dellâl-zâde İsmâil Ağa, Şâkir Ağa, Çilingir-zâde Ahmed Ağa, Suyolcu-zâde Sâlih Efendi, Kömürcü-zâde Hâfız Mehmed Efendi, Basmacı Abdî Efendi; neyzenler (Kazasker) Mustafa izzet Efendi, Musâhib Saîd Efendi (girift-zen); kemânîler Rızâ Efendi, Şâkir Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa, Ali Ağa; tanbûrîler Nûmân Ağa, Zeki Mehmed Ağa, Keçi Ârif Ağa, Necîb Ağa (Raûf Yektâ Bey bu isimleri Şeyh Servet Efendi'den, o da Hacı Ârif Bey'den naklediyor, Ârif Bey fasla katılmış Dellâl-zâde'den işitmiş olabilir). Açış taksîm'ini ney virtüozu olan büyük hattat ve müstakbel kazasker, bestekâr Mustafa İzzet Efendi yapmış, sonra Zeki Mehmed Ağa'nın taksîmiyle peşrevi çalınarak Dede'nin Kâr'ına geçilmiş. Sonra Dede'nin Beste'si, talebesi Mehmed Bey'in Beste'si, Dede'nin Ağır Semâî'si okunmuş. Sonra Kömürcü-zâde ile Zeki Mehmed Ağa karşılıklı -gene Ferahfezâ'dan- ses-tanbur taksîmi yapmışlar. Dede'nin şarkıları, Dede'nin Yürük Semâî'si okundu. Her san'atkâra, bilhassa Dede Efendi'ye padişah ihsanı keseler da-

(27) Bu kasır, İshâkıyye, İncili, Dördüncü Murâd, Sultân Mahmûd Köşkleri ile beraber, 1870'e doğru, Rûmeli demiryolunun durağı olan Sirkeci istasyonuna demiryolunun geçirilebilmesi için, Sultân Abdülazîz'in izni ile yıktırıldı.

ğıtıldı. Çıkarken padişah, İsmâil Dede'yi tebrik etti ve "bu gece pek tatlı vakit geçirdim, âdetâ kendimi Cennet'te zannettim" dedi.

İkinci Mahmûd'un emriyle bestelenen Ferahfezâ faslı, Dede'nin en parlak eserleri arasındadır. İki ay önce ocak ayında da Üçüncü Selîm'in annesinin Serdâb Kasrı'nda Üçüncü Selîm'in hâtırasına ayni hey'et, Arazbâr-Bûselik faslını icrâ etmişti. Arazbâr-Bûselik, Üçüncü Selîm'in çok sevdiği Sâdullâh Ağa'nın padişahın pek beğendiği bu makamdan çok takdir gören eserlerden oluşan fasıl idi. Ferahfezâ'ların icrâsı, Şeker Bayramı içinde bir gecede yapıldı. Padişah ikinci damadı Bursalı Saîd Paşa ve -sonradan sadrâzam olan- Husrev Paşa ile gelmişti. İyi Farsca bilen padişah, iyi Farsca bilmiyen İsmâil Dede'nin Ferahfezâ Kâr'ının acemî ve yanlışlarla dolu Farsca güftesini müsamaha ile karşıladı (Kâr formunda eski geleneğe uyularak tercihan Farsca güfteler bestelenir). Bu Kâr'ı Dede çok beğenmiş, hattâ talebesine "Hoca Abdülkadir Merâğî'nin şimdiye kadar Itrî sağında, ben solunda idim; bu kâr'ı yaptıktan sonra ben sağına geçtim, Itrî solunda kaldı" demişse de bu ayni meslekten olanların kendilerini yüksekte görmelerinden doğan bir sözdür. İsmâil Dede'nin Itrî'ye erişemediği âşikârdır. İsmâil Dede'ye faslın icrâsından sonra padişah, eliyle, tasvîr-i hümâyûn nişânı'nı taktı. Büyük devlet adamlarına verilen bir nişan olduğu için, hükümdarın bestekârımızı ne kadar takdir ettiğini, hattâ zamanında bu çapta bir san'atkâr yetiştiği için sevindiğini gösterir. Dede, bu nişanı daima takmıştır. Bu sıralarda hâkan-halîfe, kendisine Akbıyık mahallesinde bir konak ihsân etmiştir. Konağında talebesine meşk ederken de bu nişânı takdığını talebeleri, bize kadar nakletmişlerdir. Zekâî Dede'yi, İsmâil Dede'nin konağına ilk def'a, Zekâî Dede'nin hocası ve Dede'nin talebesi Eyyûbî Meh-

med Bey götürmüş. Zekâî Dede, İsmâil Dede'yi ilk defa görüşünü şu suretle talebesi Raûf Yektâ Bey'e nakletmiştir (s. 157):

- Göğsünde at nalı gibi murassâ (elmaslı) koca bir nişân olduğu halde köşeye oturup çubuk içerken gördüğüm Dede'nin hâli hiç gözümün önünden gitmiyor!

Bu dönem, İsmâil Dede'nin en verimli yıllarını oluşturur. 55 yaşlarındadır. Artık yıkılamaz, rekabet edilemez bir şöhretin sahibidir. Hüzzâm Âyîn'i önce 1 selâm olarak besteleyip Sabâ Âyîn ile tamamlatarak, Yenikapı dergâhında mukabelesini yaptırır (6.3.1834). Ancak 2 ay sonra, diğer selâmları da besteliyerek Hüzzâm Âyîn'i okutur. Bunu, Yenikapı Mevlevî-hânesi *Âyîn Mecmû'ası*'na elyazısıyle şu şekilde kaydetmiştir :

"Bu âyîn-i şerîf, evvelâ bir selâm tasnîf olunup Sabâ Âyîn-i Şerîfi ile tekmîl olunurdu. Ihvân-ı safâ bu fakîre niyâz-mend oldular, ve tekmîlini niyâz etdiklerinde, fakîr dahî *Mesnevî-i Şerîf*'den âyîn-i şerîfin tekmîli içün tefâül edip *Devletet pâyende bâdâ ey süvâr* beyt-i şerîfi geldiği içün, âyîn-i şerîfi tekmîl ve teberrüken *Devletet* beyt-i şerîfini selâm-ı sâlise vaz' eyledim, elfakıyr Dervîş İsmâ'îl".

Hüzzâm ve Ferahfezâ Âyînler arasında Dede, 1 selâm'dan ibâret olmak üzere Isfahân Âyîn'i besteledi ve 4.1.1837 Kadir Gecesi, Yenikapı'da okundu. Ancak Isfahân Âyîn, diğer 6 âyîn gibi muhâfaza edilememiştir, Dede'nin unutulan eserleri arasındadır.

Sultan Mahmûd, Yenikapı Mevlevî-hânesi'ni tamir ettirip 22.2.1817'de açılış töreni yapılmıştı. Bu onarım için Keçeci-zâde İzzet Molla'nın târîh'i, dergâhın kapısı üzerindedir : Mevlevî-hâne'ye İzzet dedi pîrim târîh- 'Yapdı bû dergehi Sultân-ı Cihan Han Mahmûd" (1232). Bu tamirden 20 yıl geçmeden, yeni-

den onarılması gerekti. 1837'de hâkar., yeniden mükemmelen onarttı. İzzet Molla gibi Mevlevî olan Zîver Paşa'nın şu târîh'i, kitâbe olarak kondu: Zîver güher-veş çıkdı bir târîh genc-î hâmedeı — "Kıldî ikî kerrê binâ bû hânkaahî Şehriyâr" (1253). 1837 açılışına Sultan Mahmûd geldi ve tamir ettirdiği dergâhdaki ilk mukabeleyi dinledi. Kendisini kapıda Şeyh Osman Salâhaddin Dede, Serneyzen Ali Dede, bu yıllarda artık âyîn ve nâ't okumayıp kudümzenbaşılık yapan Dede Efendi, diğer dedeler ve muhibler saf hâlinde dizilerek karşıladılar. Hâkanın arzûsu üzerine o gün Kutb-ı Nâyî Şeyh Osmân Dede'nin Râst Âyîn'i okunup semâ yapıldı. Hâkan, istisnâsız bütün dedelere, derecelerine göre "niyâz-ı şâhâne"de bulundu (altın verdi).

Osmanlı hâkanlarınm çoğu gibi Üçüncü Selîm ve onun amca oğlu İkinci Mahmûd, Mevlevî'dirler. İkinci Mahmûd, musikiye, şiire, hatt'a çok meraklı, zâten büyük bir hattât, iyi bir bestekâr, şâir, sâzende, hânende idi. Son yıllarında Ferahfezâ makamına düştü. Bu makamdan fasıllar istedi ve dinledi. Ancak Ferahfezâ'dan bir âyîn yoktu. Padişah, Galata, Yenikapı, Eski Dolmabahçe Sarayı'na bitişik Beşiktaş (sonra yerinde Çırağan Sarayı yapıldı) Mevlevî-hâneleri'ne devam ederdi. Yenikapı'da mukabele'de bulunduğu bir gün, mukabele'den sonra Şeyh ve Dede Efendi ile görüşürken İsmâil Dede'ye : "Dedem, dedi; Ferahfezâ'yı ne derece sevdiğimi bilirsin, bu makamdan da bir âyîni şerîf bestelersen çok memnûn olurum!".

İsmâil Dede, hâkanın arzusunu yerine getirdi. Ferahfezâ, Dede'nin 7. ve sonuncu âyîn'idir. Bu sıralarda Sultan Mahmûd'un gittikçe ağırlaşacak ve sonunda ölümüyle neticelenecek hastalığı açığa çıktı (verem). Dede'nin daha önce bestelediği 6 Âyîn'in ilk mukabele'leri hep Yenikapı dergâhında yapılmıştı ve ilk âyîni bestelemesinin üzerinden 15 yıl geçmişti. 7. Âyîn olan Fe-

rahfezâ'nın Yenikapı'da değil Beşiktaş'ta okunması için irâde-i seniyye çıktı. Zira Beşiktaş Mevlevî-hânesi, hâkanının sarayına bitişikti. Yenikapı ise daha uzaktı. Sultan Mahmûd'un yorulmaması için böyle bir seçim yapıldı. Yenikapı'ya bağlı bulunan İsmâil Dede, bu seçimden memnun kalmadı. Hattâ, diğer âyînlerinin pîrinin ilhâm eseri, bunun padişah irâdesi eseri olduğunu söylüyordu. Büyük san'atkârların bu çeşit kaprisleri, çok defa egoistlik derecesindedir. İsmâil Dede'nin de, kendisine o derecede itibar eden hükümdarına haksız davrandığı âşikârdır.

Ferahfezâ Âyîn, makamın icabı, metin, kunt, ihtişamlı, fakat ayni zamanda şakrak, şendir. Dede'nin daha önceki âyînleri için seçtiği makamlara hiç benzemez. İlk 6 âyîninin makamlarına bakalım : Sabâ, Türk Musikisi'nin en teessür dolu makamıdır, matem, kalblere işleyen büyük bir hüzün, fakat ayni zamanda koyu bir zühd, takvâ, dindarlık ifade eder. Sabâ-Bûselik, ayni karakterde olmakla beraber, bûselik beşlisi ile kaldığı için, derin matem hissi gönlün açılması duygusuna dönüşür. Bestenigâr, esas bakımdan gene Sabâ makamıdır. Irak dörtlüsü ile kalır. Bu dörtlü, hüznü pek hafifletmemekle beraber, inanılmaz bir lirizm, ciddiyet ve netlik tebliğ eder. Hüzzâm, kezâ hüzün, üzüntü, keder telkin eden bir makamdır. Nevâ, tasavvuf duygusuna ve neş'esine müsaittir. Ferahfezâ ise çok farklıdır. Lirik bir ihtişam telkin eden, hüzün ve dindarlık duygusu ile pek ilgisi olmıyan Acem-Aşîrân ile başlar. Sonra Sultânî-Yegâh makamı ile kalır ki, bu makam tamamen lirik, hulyalı, masal duygusu telkin eden bir zarafettedir. İkisinin kaynaşmasından oluşan Ferahfezâ, lirik, neş'eli, şakraktır. Ancak Ferahfezâ Âyîn, tasavvuf duygularını bu atmosferde terennüm ettiği ve bir dâhînin eseri bulunduğu için fevkalâde değerli sayılır ve günümüze kadar pek çok beğenilmiştir ki ilk takdirkârı İkinci Mahmûd olmuştur.

3 Nisan 1839 günü Beşiktaş Mevlevî-hânesi, insan almıyordu. Bir yer bulabilmek için çok büyük gayret sarfedenler, nüfuz kullanmak istiyenler olmuş, başarı kazanamamışlardı. Herkes, mukabele'nin başlaması için hâkan'ı bekliyordu. O sabah ise Sultan Mahmûd, uykusundan cidden sıhhatsiz bir şekilde uyanmıştı. Mâbeyn başkâtibi'nin emriyle dergâha bir hünkâr yâveri geldi, Beşiktaş şeyhi Mehmed Kadri Dede'ye : "İnhirâf-ı mizâc-ı hümâyûnları münâsebetiyle zât-ı şâhâne'nin mukaabele'de bulunacakları şübhelidir, ma'a-hâzâ Ferahfezâ Âyîn'in bugün herhâlde okunması muktezây-ı irâde-i seniyyeden bulunmakdadır" padişah emrini tebliğ etti.

Herkese büyük teessür çöktü. Şeyh'in emriyle mukaabele başladı. Nâ't-hân, Itrî'nin Râst Nâ't'ına başlamıştı ki, Sultan Mahmûd, dergâhdan içeri girdi. Hünkâr mahfilindeki sedire oturdu. Artık kimse hâkanı beklemiyordu. Herkes pek çok sevindi. Bu sevinçle emsalsiz bir şevkle icrâ edilen bir mukabele oldu. Padişahın asık çehresi her nağmede biraz daha yumuşadı, açıldı. Âyîn bitti. Sultan Mahmûd, İsmâil Dede'yi mahfiline çağırdı :

— Dedem, dedi ; çok rahatsızdım, cidden çok rahatsızdım ve gelemiyecektim. Gayretle geldim. Lâkin çok isabet etmişim. Ferahfezâ Âyîni bana iksîr-i hayât gibi tesir etti. Hamdolsun âdetâ iyileştim!

Buna benzer sözler söyliyerek İsmâil Dede'ye pek çok iltifatlar etti. Onunla vedalaştığının ve son görüşmesi olduğunun farkında bulunması gerekir. Dede'nin Üçüncü Selîm'in emriyle Saray'a çağırılıp o sırada şehzâde ve ikinci velîahd olan 13,5 yaşındaki Sultan Mahmûd ile tanışmasının üzerinden tam kırk yıl ve bir kaç ay geçmişti. Uzun bir dostluktu. İsmâil Dede de müteessir oldu. O gün aldığı atıyye gerçekten şâhâne idi. Şimdiye

kadar verdiği en ağır altın kesesini ihsân ederek padişah, büyük dâhî ile maddî bakımdan da hesaplaşmak istedi. Nitekim dergâhta bulunan bütün Mevlevîler'e, şeyhinden en kıdemsiz dervişine kadar, en büyük ihsanlarını dağıttı. Bu da Sultan Mahmûd'un, muhibbi bulunduğu Mevlevî tarîkına vedaı idi. Âyîn gününden 2 ay, 28 gün sonra öldü. Bu sûretle İsmâil Dede'nin, kendisini konağından ve Yenikapı dergâhından alıkoyarak Saray'da çok bulunmağa zorladığı için açık açık şikâyet ettiği büyük hükümdar, tarih sahnesinden çekildi. Onun çekilmesiyle beraber İsmâil Dede, kendi san'at ufkunun kararmaya başladığını da ancak farkedebildi.

Dede'nin Son Yılları (1839 — 1846). Şimdi İsmâil Dede'nin karşısında, musiki san'atını Dede'den daha iyi bilen, fakat bestekârlıkta onun çizgisine erişemiyen Üçüncü Selim yoktu. Türk Musikisi'ni çok iyi bilen ve iyi bir bestekâr olan İkinci Mahmûd da hayat sahnesinden çekilmişti. Tahtta, Sultan Mahmûd'un 16 yaşındaki oğlu Sultan Abdülmecid vardı ki, Batı Musikisi ve piyano öğretilerek yetiştirilmişti ve Türk Musikisi'nden az bir şey biliyordu. İsmâil Dede'nin san'atından ne yeterince zevk alabilirdi, ne yeterince anlıyabilirdi, ne yeterince takdir edebilirdi. Üstelik Sultan Mahmûd'un 13 yıl önce Saray'a resmen soktuğu Batı Musikisi'ni daha çok himaye edeceği âşikârdı. Ama babası Sultan Mahmûd'un, İsmâil Dede'yi ne kadar sevdiğini, takdir ettiğini, hattâ bir ölçüde saygı gösterdiğini ve Dede'nin Itrî'den bu yana gelmiş en büyük bestekâr olduğunu biliyordu. Bu ölçüler içinde Dede'yi değerlendirecekti. Babasının geleneğinden ayrılmadı. İsmâil Dede'nin şefliğinde huzûrunda küme fasılları yaptırdı. Zira Saray'da büyük çoğunluk, bu musikiden hoşlanıyordu. Sultan Mahmûd'un getirdiği, ancak şahsen pek hoşlanmadığı, anlamadığı Batı Musikisi'nden

genç hâkan derecesinde zevk alabilen pek az kişi vardı. Sultan Abdülmecid, babasından gördüğü üzere, her küme faslından sonra san'atkârlara iltifat etti. Maaşları dışında almaya alışık oldukları atıyye'leri verdi. Hânedân mensupları da atıyye veriyorlardı. Sultan Abdülmecid, babasının dostça ve serbestçe konuştuğu İsmâil Dede'ye hattâ saygı gösterdi. Onun dehâsından haberi olduğunu ihsâs etti.

Ama İsmâil Dede, artık bestelerinin inceliklerini, geçkilerini, usullerini, belki makamlarını doğru dürüst tanımıyan bir hükümdarın huzurunda bulunduğunu biliyordu. Talebesinin en istidatlısı ve kendisinden sonra gelen klasik yoldaki bestekârların en büyüğü olan Dellâl-zâde'ye bir kaç defa "artık bu işin tadı kalmadı" dedi. Dede, davet olmadıkça Saray'a pek uğramıyordu. Genç hâkanın kendisini ayakta karşılama gibi çok büyük bir iltifatına bile ehemmiyet vermiyordu. Kendisinden 45 yıl genç olan hükümdarın, -babasının aksine- yumuşak huyuna, samimi nezaketine uzak bir saygı ile karşılık veriyordu. Sultan Mahmûd'un, sert karakteri altında kendisiyle anlıyarak, açıkça, takdir ederek, dostça konuştuğunu, Sultan Abdülmecid'in ise bu şekilde içten bir yakınlık duymadığını anlıyacak hassasiyette idi. Sultanahmet Camii'nin güneyinde, Marmara kıyısına çok yakın Ahırkapı'da bir boş konak olduğunu öğrenen İsmâil Dede, bu konak için padişaha müracaat etti. Padişah, konağın Dede Efendi adına satın alınıp döşenmesini irâde etti, bestekârımızın isteğini hiç savsaklamadı. İsmâil Dede, bundan sonra daha fazla bu konakta hayatını geçirdi. Hayranlarını kabûl etti. İstidat gördüğü gençlere ders verdi. Eski talebelerinin ilerlemeleri ve hâfızasındaki eserleri meşk etmeleri için gayret etti.

Büyük müzikolog ve Dede'nin talebesinin talebesi olan Raûf Yektâ Bey, Dede'nin bu konağını ölümünden 78 yıl sonra, 1924'te görmüştür. O tarihte şu satırları yazıyor (S. 165-6):

"Bu konağın el'ân mevcûd olduğunu işittiğim cihetle, geçende bir gün bilhassa o tarafa giderek bu târîhî binâyı arayıp buldum. Akbıyık câmi'-i şerîfi karşısında bir çeşme ve câmi'in dîğer köşesinde de Akbıyık Hamamı var. Bu câmi'in tam karşısında ve çeşmenin ittisâlinde (yanında), kâr-ı kadîm (eski tarzda), kırmızı renkli bir binâ görülüyor ki, burası konağın selâmlık kısmı imiş. Arkasındaki harem kısmı mukaddemâ (evvelce) münhezim olmuş (yıkılmış). Ve arsası da şimdiki halde cihet-i askeriyyeye âid eşyâ hıfzı (saklanması) için depo hâlinde müstâ'mel (kullanılmakta) bulunmuştur.

"Konağın kapısını açık bulduğumdan içeri girdim. Orada kimseyi bulursam, içini gezmeye müsâade istiyecektim. Görünüşe nazaran konağa muhâcirîn (göçmenler) iskân edilmiş (yerleştirilmiş) idi. Konağın hâl-i harâbîsi (harap hâli) teessürümü mûcib oldu. Sokak kapısının önündeki binek taşından başlıyarak merdivenlere bakınca, Eyyûbî Mehmed Bey'in, şâkirdi (talebesi) Hâfız Zekâî Efendi ile yukarı çıktığını görür gibi oldum. İhtimâl ki bir kaç seneye kadar büsbütun yıkılacak olan bu harâbe-zârı (yıkıntıyı) gezmekten vaz geçerek, teessürle dışarı çıktım...

"Garb memâlikinde (Batı ülkelerinde) yetişen meşhûr bestekârlardan bâ'zılarının terceme-i hâllerini (biyografilerini) okurken, bu bahtiyâr insanların doğdukları, oturdukları, vefât ettikleri evlerin mahallî belediyeleri tarafından satın alınarak hâli aslîsiyle (asıl durumuyle) tâ'mîr ve hüsn-i muhâfazalarına (iyi korunmalarına) î'tinâ edildiğine, kemâl-i takdîr (takdir ederek) ile muttalî' olmuş (öğrenmiş) ve hattâ bu evlerin fotoğraflarını da görmüşdüm.

"Dede Efendi'nin Türk Mûsikîsi târîhindeki mevkı'i, herhâlde mebhûsün anh (anılan) Garb bestekârlarının kendi mil-

letleri nezdindeki mevkı'inden aşağı değildir. Binâenaleyh bu konağın cem'iyyet-i umûmiyye-i belediyyece (belediye meclisince) istimlâkine karâr verilerek, eski hâliyle tâmîr ve o sûretle müstemirren (sürekli olarak) muhâfazasına î'tinâ edilse ve Dede'nin irtihâline (ölümüne) müsâdif (rastlıyan) günün, her yıldönümünde orada bir ihtifâl (anma toplantısı) yapılsa, hem büyük bir kadr-şinâslık (değer bilirlik) gösterilmiş, ve hem de mûsikîşinâslık mesleğine dâhil olacak gençlerimiz için müessir (tesirli) ve dâimî bir vesîle-i teşvîk (teşvik vesilesi) vücûde getirilmiş olur.

"Garb'de (Batı'da) her mesleğin meşâhîri (ünlüleri) nâmına âbideler rekz ediliyor (dikiliyor); bu âdet-i müstahsene (güzel âdet) henüz bizde mer'î (geçerli) değil ise de, yakın bir zamanda mer'î olacağına şübhem yoktur. O vakte intizâren (bekliyerek) hiç olmazsa şimdilik Dede Efendi gibi meşâhîrimizin (ünlülerimizin) kadr-ü kıymetini bildiğimizi gösteren bu gibi icrââta başlanması, cidden şâyân-ı temennîdir (temmenniye değer)".

Raûf Yektâ Bey'in arzuları bugün geniş ölçüde gerçekleştirilmiştir. Dede'nin evi müze hâline getirilmeye çalışılmaktadır. Doğum ve ölüm yıldönümleri, TRT'de, Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nda, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı'nda unutulmamaktadır. Ancak eserlerinin notalarını toplu halde yayınlıyamadığımız gibi, klasik koroya eserlerini plağa da aldırtamadık.

H a c c ı v e Ö l ü m ü. İsmâil Dede, Sultan Abdülmecid'den hacca gitmek için izin aldı. Kendisine talebesinden Dellâlzâde İsmâil ve Mutâf-zâde Ahmed Efendiler refakat ediyorlardı. Yolda bu iki talebesine-Türk Mûsikîsi'nin en büyük eseri olan - Şeyh Osmân Dede'nin Mîrâciyye'sini meşk etti. Mîrâciyye'nin, çok uzun olması dolayısıyle, ezbere alınması zordu ve bu işe tâ-

lib olanlar gittikçe azalıyordu. İsmâil Dede de, bu eserin unutulacağından korkmaya başlamıştı. Üstelik bâzı tekkelerde bu eser hâlâ okunuyordu ama, fevkalâde bozulmuş, değiştirilmiş, çiçeklenmişti. Dede, eseri, Osmân Dede'nin kızının oğlu olan Ali Nutkî Dede'den yarım asır önce aslî şekliyle öğrenmişti. Dinî musiki ile pek ilgilenmiyen Dellâl-zâde, Mîrâciyye'yi gerçi öğrendi, fakat kimseye geçtiğini bilmiyoruz. Mutâf-zâde ise, Dede'den öğrenerek, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'ye öğretti. Fakat o da kimseye öğretemedi. Dr. Subhi Ezgi, bilindiği gibi Mîrâciyye'yi bir bahr'i tamamen unutulmuş olarak-yarım asırlık bir çalışmadan sonra- aslî şekline çok yakın olarak notaya alıp, unutulmaktan kurtardı.

Çok samimi mü'min olan İsmâil Dede, tavâf sırasında heyecanlandı ve ağladı. Bütün dünyadan gelen on binlerce mü'minin, Osmanlı devletinin kutsal şehri Mekke'de toplanarak Kâbe'yi tavâfından çok duygulandı. Yûnus'un haccı terennüm eden şiirini, irticâlen Şehnâz'dan Evsat usûlünde besteliyerek yanındaki iki şâkirdine okudu ki şudur :

Yürük değirmenler gibi dönerler
Elele vermişler Hakk'a giderler
Gönül kâbesini tavâf-ederler
Muhammed'in kûsu çalınır burda
Ol sultânın âlemi sürülür burda

İsmâil Dede'nin son eseridir. Bu sûretle 48 yıl süren bestekârlık hayatı sona eriyordu (1798-1846). O yıl bazı hacı namzetleri, Mekke'ye kolera getirdiler. Epey kişi öldü. Hacdan önce İsmâil Dede de mikrobu aldı. Ateşler içinde tavâf etti ve hac-

cını bitirdi. Mînâ'ya geldi. İki talebesinin kollarında son nefesini verdi. Dellâl-Zâde ve Mutâf-zâde izin alarak, İsmâil Dede'yi Hazret-i Hadîce'nin ayak ucuna gömdüler (29 kasım 1846). İsmâil Dede, 69 yaşında idi (hicrî 71 yaşında, tam olarak mîlâdî 68 yıl, 10 ay, 21 gün). Bir Kurban Bayramı günü (10 zü'l-hicce) doğdu. Bir Kurban Bayramı'nın ilk gününün gecesinde, haccını tamamlamış olarak öldü. Dellâl-zâde ve Mutâf-zâde, İstanbul'a Dede'siz döndüler. Üstadlarının öldüğünü bildirdiler. Bütün İstanbul yasa büründü. Dede Efendi'nin adı halk tabakalarına kadar inmişti. Onun bir ilâhîsini, bir şarkısını olsun bilmiyen Türk çocuğu yoktu. Adı bile unutulmuş, "İsmâil Dede", milletin ağzında sadece "Dede Efendi" olmuştu.

Dr. Subhi Ezgi (I, 80) Dede'nin son haccından önce 2 def'a daha hacca gittiğini kaydeder (S. Ezgi de Raûf Yektâ gibi Dede'nin talebesinin talebesidir). Gene Dede, İkinci Mahmûd ile beraber iki defa da Gelibolu'ya gitti (Gelibolu Mevlevî şeyhi Azmî Dede'nen naklen oğlu Ahmed Celâleddin Dede'nin rivâyeti).

Bugün Mekke'de yatan müstesna bestekârın ölümü için müşîr Kâzım Paşa, şu târîh'i söyledi :

Hazret-î Fârâbi-î sânî müezzinbâşı kim
Zâtınâ olmuşdu ilm-î mûsikî ihsân-ı Hak
Âşinâ-yî her-makaam-etmişdi kalb-î âgehin
Sâye-î Mollâ'da lutf-û himmet-î merdân-ı Hak
Pertev-î şems-î hakıykatden kılıp kesb-î kemâl
Zerre-î nâçîz-iken, oldû meh-î tâbân-ı Hak
Fehm-olur bundan makaam-î kurba âheng-etdiği
Hacc-edip Mînâ'da oldû vâsıl-î gufrân-ı Hak
Çâr tekbîrin çekip Kâzım dedî târîhini
"Kebş-i cânın kıldı İsmâ'il Dedê kurbân-ı Hak" (1262)

Çocukları. Dede'nin çocukken ölen 2 oğlundan yukarıda bahsedildi. Bu 2 oğlundan sonra 3 kızı doğdu. Kızlarının en küçüğü Ayşe Hanım, 13 yaşında genç kız olarak ve babasının hayatında öldü. Büyük kızı Hadîce Hanım (1806-1863 = 57?) ve ortanca kızı Fatma Hanım (1808? — 1892/3 = 83 ?)'dır. Fatma Hanım'la tanışmış müzisyenlere ben yetiştim.

İsmâil Dede'nin dindarlığı, çocuklarına verdiği isimlerle ortaya çıkar. İki oğluna Peygamber'in isimlerini (Mehmed ve Mustafa) verdi. Kızlarına sırasıyle verdiği 3 isim ise, İslâm'ın "efdaliyyet" sırasıyle en büyük kadınlarının adlarıdır (Hadîce, Fâtıme, Âişe).

Hadîce Hanım, Tanbûrî Keçi Ârif Ağa ile evlendi. Bu evlenmeden büyük bestekâr Rif'at Bey doğdu. Hadîce Hanım'ın kızları ise Ferdâne, Lutfiye ve Sâniye Hanımlar'dır. Aşağıda İsmâil Dede'nin talebeleri bahsinde Rif'at Bey kısmında gerekli bilgiler sunulacaktır. Hadîce Hanım'ın ortanca kızı Lutfiye Hanım, Mehmed Şevket Bey'le evlenmiş ve bu evlenmeden bestekâr Mustafa Nezîhî Albayrak doğmuştur. Sâniye Hanım'ın oğlu ise Salâhaddin Bey'dir.

Dede'nin ortanca kızı Fatma Hanım, İkinci Mahmûd'un zevcelerinden Pertevniyâl Kadın'ın (ki 1861-76'da vâlide-sultân olmuştur) hizmetine verildi. Onun "başusta" denen yüksek rütbeli nedîmesi oldu. Harem'deki câriyelere mûsikî öğrettiğini biliyoruz. Şu halde muhtemelen babası Dede Efendi'den meşk etmiştir. Fatma Hanım, Ahmed Dürrî Bey'le evlendi ve Hânende Şevket Bey'i doğurdu. Şevket Bey'in de annesinden meşk ettiği anlaşılır. Dürrî Bey'in kızkardeşinin oğlu Safvet Bey, onun oğlu da bestekâr Dürrî Tûrân'dır. İsmâil Dede'nin talebeleri bahsinde daha fazla bilgi sunulacaktır.

II

ÇEVRESİ

Birinci Abdülhamîd Devri (1774 — 1789). Dede Efendimiz, Rumelili bir baba ile İstanbullu bir anneden İstanbul'da doğdu (9.1.1778). Babası Süleyman Ağa, efendisi devrin namlı vezirlerinden Cezzâr Ahmed Paşa ile uzun müddet imparatorluğun Arab eyaletlerinde bulunmuştu (Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır). Dedemizin doğumunda Osmanlı tahtında hâkan ve halîfe olarak 4 yıldan beri Birinci Abdülhamîd bulunuyordu. Geleceğin musiki sahasında büyük dehâsı çocuk, nasıl bir âleme doğmuştu?

Osmanlı Devleti, 1683'ten beri artık "cihan devleti" (28) değildi. Ama 1771'e kadar hâlâ Dünyâ devletleri arasında ehemmiyet bakımından 1. idi. 1768 — 74 Rus Harbi ile Devlet, bu 1. sırayı da kaybetti. Bir anda Dünyâ devletleri arasında İngiltere, Fransa ve Rusya'dan sonra 4. sıraya düştü. Devlet, Kırım'ı kaybetti. Karadeniz'deki Osmanlı tekeli kırıldı. 300 yıldan beri Karadeniz'de Osmanlı dışında başka bir devletin sahili bulunmaması, Osmanlı'nın devlet politikasının değişmez prensiplerinden biri idi. Şimdi artık Rusya'nın bu denizde geniş sahilleri bulunuyordu. 1500 yıllık bir Türk yurdu olan Kırım da, Türk'ün en azılı düşmanının eline geçmişti. İmparatorlukta büyük buh-

(28) "Cihan Devleti", bütün dünyaya hâkim olan devlet demek değildir, zaten bu vasıfta devlet tarihte yoktur. Onayı olmaksızın dünya dengesinde hiç bir değişikliğin yapılamadığı devlet demektir. Vaktiyle Roma, XIX. asırda Britanya, bugün Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği gibi. Osmanlı Türkiyesi, 1517'den 1683'e kadar cihan devleti durumunda idi. 1447'den 1771'e kadar ise ehemmiyet bakımından Dünya devletleri arasında 1. sırada bulunuyordu.

ran oldu. 1686'da Budapeşte'nin düşmesiyle kanlı göz yaşı dökenler şimdi -Dünya'nın en kalabalık beldesi olan - İstanbul'da kendilerini emniyette hissetmiyorlardı. Karadeniz'de bir başka devletin sahilleri, limanları, deniz üsleri, harb ve ticaret gemileri, kâbûs gibi göründü. Boğazlar'ın güvenliğinin tehdid altına girdiği sanıldı.

1402 Timur olayından beri Osmanlı, hiç bir topyekûn savaşta tek devlete yenilmemiş, bütün koalisyonlarla başa çıkmıştı. O zamana kadar Almanya imparatorluğu gibi hasımlarının yanında küçük gördüğü Rusya, şimdi tek başına Osmanlı ordularını perişan etmişti. Osmanlı, Polonya'nın Rusya tarafından işgalini önlemek için Rus'a savaş açmış, Polonya'yı kurtarmak bir yana, düşmana büyük ülkeler kaptırmıştı. Bu ordu ile savaşılamıyacağı üzerinde, fikir birliği oluştu. Bu fikre, sadece Ordu katılmıyordu.

Geleneksel ordu ile savaşılamıyacağı fikri, Osmanlı'da radikal reform döneminin hareket noktasıdır. Orduyu yenilemek için yalnız askerin yeniden düzenlenmesi kifayet etmiyordu. Orduyu savaşır hâle getiren bir çok yan müessesenin de ıslahı şarttı. Ordu ise imtiyazlı idi. İmtiyazlarını savunmakta kararlı idi. Kendisini düzenlemek istiyen generallerini harcıyabilecek bir cunta hâline dönüşmüştü.

Devrin en kudretli kara ordusu Fransa'da idi. Prusya ordusunda düzen, en mükemmel askerî dizayn idi ama, henüz Prusya, Büyük Devletler'in en cılızı idi. Osmanlı askerî ıslahatında Fransa'nın örnek alınacağı âşikârdı. Bu da, Devlet'in kolayca "gâvuru taklid etmek" ithamıyle karşılaşması demekti. Geçmişiyle mağrur ulemâ, hemen hemen ayni fikirde idi. Başka bir âlemden bir şeyler almak ağırına gidiyordu. Devlet adamlarının ekserisi de başka fikirde değildi. "Hangi ordu ile Viyana'ya git-

tik?" diyorlardı. Yanlış sualdi. Sualin doğrusu "hangi ordu ile Viyana'dan döndük?" şeklinde olmalıydı. Ancak suali bu şekilde doğrultmak, cesaret işiydi, inanç işiydi, ilim işiydi. Yenileşmeye açık, daima açık, hiç endişe etmiyen tek müessese vardı : saltanat müessesesi. Hiç bir padişah, askerî reformlara karşı değildi. Hepsi ordunun yetersizliği üzerinde birleşmişlerdi. Ancak hepsi yeniçeri'den korkmuştu. Yeniçeri, kendi imtiyazları ile oynamak isteyen padişahı tahtından etmekle kalmıyor, bazan hayatına da kasdediyordu. Üçüncü Ahmed, Birinci Mahmûd, Üçüncü Mustafa, nihayet Birinci Abdülhamîd, fevkalâde ihtiyatlı adımlarla askerî reformlara girişmişlerdi. Üçüncü Ahmed (1703-1730) bin ihtiyatla topçu ve istihkâm subayı yetiştiren Hendese-hâne'yi, oğlu Birinci Abdülhamîd deniz subayı yetiştiren Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyûn'u açabilmişlerdi. En teknik sınıflar bunlardı. Ama yan sınıflardı. Esas sınıflar piyade ile süvari idi ki, oralara el bile değdirilemiyordu.

Üçüncü Mustafa, husrân içinde öldü. Kardeşi Birinci Abdülhamîd, o tarihe kadar en yaşlı padişah olarak, 49 yaşında tahta oturdu (21.1.1774). Ağabeyinin ihtiyatlı reformlarına devam etti. Ama bu mahcûbâne adımlarla Batı'ya yetişemiyeceğimize karar veren ilk devlet adamları, ilk radikal refom isteyenler ortaya çıktı.

Radikal reformun öncüsü, Ispartalı Halil Hamîd Paşa'dır (Burdur 1736 — Bozcaada 1785). Dış işleri ve iç işleri bakanı olarak devletin bütün zaaflarını gördü. Sadrâzamlığa (başbakan) getirildi (31.12.1782). Padişahı, radikal reformlara iknâ edemedi. Sultan Abdülhamîd radikal reformların yeniçeri ayaklanması ve kan dökülmesiyle neticeleneceği, sessiz ve derinden giderek müesseseleri yenileştirmek gerektiğinde ısrar etti. Padişahı böyle bir hareketi göze almak için yaşlı bulan genç Sadrâzam, hü-

kümdarı tahtından indirip, Velîahd Sultan Selîm'i tahta çıkarmak istedi. Komplo keşfedildi, Halil Hamîd Paşa başını kaybetti (27.4.1785). Sadrâzam'ın işbirliğine müsait gördüğü velîahd, müstakbel Üçüncü Selîm, radikal reforma inanmıştı. Gizlice Fransa kralı Onaltıncı Louis'ye elçi yollayıp onunla mektuplaşmak derecesinde (mektuplar yayınlanmıştır) işi ileri götürmüştü. Sultan Selîm, Üçüncü Mustafa'nın oğlu ve Birinci Abdülhamîd'in yeğeni idi. Amcası Sultan Abdülhamîd, Şehzâde'nin hayatı ile oynamadı. Ancak bundan böyle Saray'dan çıkmasına ve devlet adamları ile temasına izin vermedi. Sultan Selîm, son 4 yılını, Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde bütün ünlü müzisyenleri çevresinde toplayıp Türk Musikisi'nde nasıl reform yapılacağını müzakere ederek geçirdi. Amcası, yeğeninin bu faaliyetini hoş gördükten başka memnun da oldu. Politika ile uğraşmamak şartıyle istediğini yapmasına göz yumdu.

Ama radikal reform fikri, Halil Hamîd Paşa'nın başını kaybetmesi ve Velîahd-i Saltanat'ın Saray'a tıkılması ile önlenemedi. Yüksek bürokraside fikrin öncülüğünü, Halil Hamîd Paşa'nın yetiştirdiği Ebû-Bekir Râtib Efendi yaptı. Çok aydın ve bilgili bir adamdı. Viyana'da büyükelçilik yaptı. 1791 ekiminde Üçüncü Selîm'e verilen 21 Nizâm-ı Cedîd lâyihasından birinin yazarıdır. Müşaviri, ünlü oriyantalist ve büyük Osmanlı tarihi mütehassısı Avusturyalı genç Baron von Hammer'di. Râtib Efendi de çok değerli kellesini kaybetti (Rodos 1799). Onun da kazaya uğraması üzerine yüksek bürokraside radikal reformcuların gizli lideri diğer bir diplomat, dış işleri bakanı (reîsülküttâb) Mahmûd Râif Efendi'dir. Mükemmel müzisyen ve İsmâil Dede'mizin yakın dostudur. İsmâil Dede, yalnız bu Mahmûd Râif Efendi ile ortaklaşa bir parça bestelemiştir (eserleri kısmına bakınız). Râif Efendi, Kabakçı İhtilâli'nde şehîd edildi (25.5.1807).

3 yıl Londra'da kalmış, mükemmel şekilde İngilizce ve Fransızca öğrenmişti. Onun yerine bürokraside radikal reformun liderliği, yetiştirdiği Mehmed Saîd Galib Efendi'ye geçti ki sonradan Sadrâzam Galib Paşa oldu (İstanbul 1763 — Balıkesir 1829). O da dâhiliye nâzırı Mehmed Saîd Pertev Paşa'yı yetiştirdi (Darıca 1786 — Edirne, 8.10.1836). Galib Paşa'nın yerine yetiştirdiği Pertev Paşa liderliği aldı ve o da pek değerli başını verdi. Pertev Paşa, Mustafa Reşîd Paşa'yı yetiştirdi. İsmâil Dede'nin ölümünde, Büyük Reşîd Paşa hayatta idi.

Böylesine bir ortam içinde Birinci Abdülhamîd, 15 yıllık bir saltanattan sonra 64 yaşında öldü (7.4.1789). Büyük Fransız İhtilâli'nden sadece 3 ay önce... Üçüncü Sultan Selîm (doğ. 24.12.1761), 27,5 yaşında tahta çıktı.

Üçüncü Selîm ve Nizâm-ı Cedîd (1789 — 1807). İsmâil Dede, kendisinden 16 yaş büyük olan Üçüncü Selîm tahta çıktığı zaman 11 yaşını bitirmişti. İlkokulu henüz tamamlamıştı. Uncu-zâde'nin konağına devam ediyor ve Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne ayak basmak için fırsat gözlüyordu. Binaenaleyh Üçüncü Selîm ve Nizâm-ı Cedîd devrini bütünüyle yaşadı.

Nizâm-ı Cedîd (ki "Yeni Düzen" demektir) devlet rejimi olarak 24.2.1793'te resmen ilân edildi. Yalnız askerî sahada değildi. Devletin bütün müsesseseleri için yenilenme hareketi idi. Türk Musikisi'nde ise -tâbir câizse- "nizâm-ı cedîd", politik nizâm-ı cedîd'den öncedir. Çünkü Üçüncü Selîm'in tahta çıkmasından önce, velîahdliğinde, 1785'te başladı. Bu tarihte Sultan Selim, 24 yaşında idi. 4 yıl içinde, Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn müzisyenlerini -ki kalabalık ve seçkin bir hey'etti-çevresine, Velîahd Dâiresi'ne topladı. 24 yaşında, çok iyi Türk Musikisi öğrenmiş bulunuyordu. Musiki bilgisi, meselâ İsmâil Dede'nin-

kinde ileridir. Tanbûrî ve neyzen ve hânende olarak, parlak şekilde yetişmişti. Bestekârlık dehâsı, enerjisi, musiki için samimi sevgisi, hepsi mevcuttu. Üçüncü Selîm'in 1785'te şehzâdeliğinde başlattığı ve saltanatı boyunca da devam eden hareket, Türk Musikisi tarihinde "Üçüncü Selîm Ekolü"[29] denen dönemi oluşturur. Klasik musiki'den neoklasik musiki'ye, İsmâil Dede'ye geçiş dönemidir.

Dede'yi musiki bakımından anlamak için, Üçüncü Selîm Ekolü'ne kısaca da olsa göz atmak zarûrîdir. Dede, bu ekolün genç dâhîsidir. Üçüncü Selîm ise, Sâdeddin Nüzhet Ergun'un tâbiriyle "İsmâil Dede'nin yetişmesinde de en büyük müessir'-'dir (II, 399). Nedir Üçüncü Selîm Ekolü?

Sultan Selim, Itrî'den (ölm. 1712) sonra o çapta bir dehâ gelmediğini farketti. Ona göre musikiyi, müzisyenleri teşvik etmek, yeni besteler yaptırmak, yeni makamlarla yeni yollar aramak gerekiyordu. Bir de Türk Musikisi ilminin (müzikoloji) fena halde çöküş dönemine girdiğini, musikinin tamamen semâî (kulaktan öğrenilme) bir san'at hâline getirildiğini, "nazariyyât" denen musiki ilmine rağbet edilmediğini, nota kullanılmamak yüzünden zamanla her bestekârın eserlerinin çoğunun unutulup gittiğini görmüştü.

Bizzât padişah 15 makam terkîb ettiği gibi (Şevk-efzâ, Evcârâ, Sûz-i Dilârâ, Arazbâr-Bûselik bunlardandır), çevresindeki san'atkârlara da yeni makamlar yaptırdı (Vardakosta Ahmed Ağa Ferahfezâ, Abdülhalîm Ağa Sûz-i Dil makamlarını yaptı, bu derecede ehemmiyeti olmıyanları saymak istemiyorum). Yeni bestelerden beğendiklerini şâhâne şekilde mükâfatlandırdı (ho-

(29) *TMA*, II, 221a - 3b.

cası Yahûdî olan Tanbûrî İsak'ın bir tek peşrevi için bir tanbur kâsesi (ki bilindiği gibi küçük bir leğen kadar büyüktür) dolusu altın ihsân etti).

Baba Hamparsum ile İsmâil Dede'nin ney hocası olan Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'ye iki nota sistemi ısmarladı. Bunlar, iki nota sistemi yaparak padişaha sundular ve bu notalarda bazı eserleri yazdılar. Abdülbâkî Dede'nin notası, mükemmel bir sistem olmakla beraber yayılmadı. Hamparsum'un notası ise musiki sistemimize hiç uymadığı halde, yazılmasındaki kolaylık ve Ermenî müzisyenlerin kararlı ısrarı ile Batı notası yerleşinceye kadar kullanıldı. Bizzât Baba Hamparsum, padişahın emriyle yüzlerce peşrev ve sâz semâîsini notaya aldı, unutulmaktan kurtardı. Sultan Selim, Abdülbâkî Dede'ye ayrıca *Tedkîk-u Tahkîk* adlı edvâr (musiki nazariyâtı, bilgisi) kitabını da yazdırdı ki, bu kitap, Hâşim Bey'in eserinin de başlıca kaynağıdır.

Üçüncü Selim, Yenikapı dergâhında çilede bulunan bir delikanlının parlak bir şarkı bestelediğini duyunca, hemen ilgi gösterdi. İsmâil Dede, hâkanın ümîdini boşa çıkarmadı. Arka arkaya çok güzel, gittikçe güzelleşen eserler verdi. Üçüncü Selîm'in kendisini saraya daveti ile hükümdarın tahttan indirilmesi arasında geçen 8 yıl (veya sekiz buçuk yıl) içinde, ülkenin tanınmış bestekârları arasına girdi ve Üçüncü Selîm ekolünün genç dehâsı olduğunu isbat etti. Padişah tahttan indirildiği zaman 29,5 yaşında idi.

Üçüncü Selîm'in saltanatı sonunda, adıyle anılan musiki ekolünün Sâdullâh Ağa, Küçük Mehmed Ağa, Vardakosta Ahmed Ağa, Abdülhalîm Ağa gibi en seçkin bestekârların en büyüğü sıfatıyle Üçüncü Selim devrini kapattı. Bestekârlığının hususiyetlerini, sonraki bahiste ele alacağım. Burada sadece yetiştiği ve yaşadığı sosyal çevreyi anlatmak istiyorum.

Dördüncü Mustafa (1807 — 1808). Üçüncü Selîm ile İkinci Mahmûd arasında, Dördüncü Mustafa'nın kısa karanlık dönemi vardır. Dördüncü Mustafa, Üçüncü Selîm'in saltanatı boyunca velîahdi idi (Birinci Abdülhamîd'in büyük oğlu ve Üçüncü Selîm'in amca oğlu). Sultan Selîm'in hiç bir çocuğu doğmamıştı ki hâkanın kısır olduğu anlaşılır (zira bir çok eşi vardı). Dördüncü Mustafa'nın saltanatı 1 yıl, 2 aydan ibarettir (29.5.1807 — 28.7.1808). Tahta geçtiğinde 28 yaşında idi. Nizâmı Cedîd lağvedildi. Üçüncü Selîm'in güzel eseri tahrîb edildi. Türkiye, 1826'ya, kadar devam edecek karanlık bir devre girdi ve kalkınmak, yenileşmek için en değerli zaman parçasını yitirdi. Rivayetler, Dördüncü Mustafa devrinde İsmâil Dede'nin Saray'dan ayrıldığını, evine ve Yenikapı dergâhına çekildiğini gösteriyor. Dördüncü Mustafa'nın saltanatı, Üçüncü Selîm'in üstelik şehîd edilmesiyle nihayet buldu. Ama ayni gün, Sultan Mustafa da tahttan indirildi. İkinci Mahmûd, hâkan ve halîfe oldu.

İkinci Mahmûd'un İlk Saltanat Dönemi (1808 — 1826). Yeni padişah, Sultan Mustafa'nın -ayrı anneden- kardeşi idi. 23 yaşında tahta oturdu. Üçüncü Selîm'in gözdesi, mânevî oğlu idi. Oğlu olmıyan ve büyük yeğeni olan velîahdi Sultan Mustafa'dan fazla hoşlanmıyan Üçüncü Selim, İkinci Mahmûd'un her bakımdan iyi yetişmesi için bütün gayretini gösterdiği gibi, tahttan indirilmiş halde bulunduğu son 14 ay içinde de artık velîahd olan Şehzâde Mahmûd'u-musiki meşk etmek bahanesiyle-devamlı Topkapı Sarayı'ndaki dairesine çağırtarak, her sahadaki fikirlerini telkin etmeye ve perçinlemeye çalıştı.

Sultan Mahmûd, amca-zâdesi Üçüncü Selîm'den 24 yaş gençti. Üçüncü Selim tahta çıktığı zaman ikinci velîahd olan Şehzâde Mahmûd, 4 yaşında bile değildi. Onun için, amcasının oğ-

lunu baba gibi gördü. O da ona aynı muameleyi ve Hânedân üyeleri arasında nâdiren tesadüf edilen sıcak sevgi ve samimi alâkayı gösterdi. Sultan Mahmûd da tanbûrî, neyzen, hânende idi. Ne icrâ'da, ne bestekârlıkta, ne musiki ilminde gerçi Üçüncü Selîm ile mukayese edilemez. Fakat bütün bu sahalarda bilgisi vardı ve çok zevkli şarkılar da bestelemiştir. Politik dehâsı ve fikirlerini eylem hâline dönüştürme yeteneği ise, Üçüncü Selim'den üstündür. Zira çok pişerek tahta çıktı ve her yıl daha pişerek tahtta oturdu.

1826'ya kadar olan ilk saltanat dönemi 18 yıldır. Saltanatının başında Nizâm'ı tekrar yürürlüğe koydu. Yeniçeriler hemen ayaklandılar. Sultan Mustafa öldürüldü. Yeniçeriler, Sultan Mahmûd'u da öldürmek istiyorlardı. Fakat tahta çıkaracak - bebek yaşta dahi- başka hiç bir erkek Osmanoğlu kalmamıştı. Mecburen Sultan Mahmûd'un saltanatına katlandılar. Hâkan, tam 18 yıl, kıl kadar ince bir denge içinde saltanat sürdü. Nizâm-ı Cedîd fikrini asla terketmedi, fakat sakladı. Yüksek bürokraside de Nizâm fikri ölmemişti, yaşıyordu, liderleri vardı. Fakat eşkıya sürüsü hâline gelmiş ordudan o derecede çekiniyorlardı ki, hepsi padişah işaret verinceye kadar sabrettiler. Zira çok arkadaşları bu yolda başını kaybetmişti.

Sultan Mahmûd, Sultan Selîm'in adamlarını, sevdiklerini, çevresinde toplamaya çalıştı. Sultan Selîm'in ölümünde rol alan, ölümünü isteyen, veya sadece ölümü karşısında duygusuz kalan bin kadar şahsı idam ettirerek saltanatını açtı. Saltanatı, sarayının yeniçeri birliklerinin bombardımanı ve yaylım ateşi ile açılan Sultan Mahmûd, İsmâil Dede'yi derhâl Saray'a çağırdı ve eski görevlerini verdi.

Sultan Mahmûd devri, artık tam mânâsıyle Dede Efendi'nin Neoklasik Türk Musikisi dönemidir. 1826'ya kadar tırma-

nan yıllarda İsmâil Dede'nin musikimizdeki hâkimiyeti gittikçe artar. İlk 2 âyîn'ini 1824'te besteliyerek Mevlevî musikisinde de en büyük otorite kabûl edilir. Sultan Mahmûd ile mesafesi, Üçüncü Selîm ile olan mesafesinden daha küçüktür. Sultan Mahmûd, bestekârımızdan 7,5 yaş küçüktür. Üçüncü Selim'den daha sert ve kesin mizaçlı, fakat daha lâubâlîdir. San'atkârlarla hemen hemen protokolsüz konuşmaktadır. Cömert davranmakta, musikiyi teşvik etmektedir. Sıkıntılı saltanatında başlıca teselliси, bazı geceler musiki dinleyebilmek, fırsat bulunca cami ve Mevlevî-hâne'lere giderek dinî musiki ile gönlünü doldurmaktır. Ama yıllar geçmekte, Avrupa gücüne güç katmakta, Osmanlı devleti, küçük reformları bile yeniçerilerin hırslı ve kindar takipleri altında yapabilmekte, veya yapamamaktadır. Nihayet 1821'de Yunan İhtilâli başlar. Arkasına İngiltere, Fransa, Rusya geçer. İngiltere o devirde Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü istemektedir. Ancak halkının baskısıyle o da Yunanlılar'ı desteklemiye mecbur kaldığı gibi, Fransa ile Rusya'ya bütün sahayı bırakmak durumunda değildir. Sultan Mahmûd, artık yeni bir ordu kurulmakta daha fazla gecikilirse zararın telâfi edilemiyeceği, imparatorluğun dağılacağı fikrine varır. Esasen yıllardan beri çalışmış, yeniçeri ocağının stratejik yerlerine adamı olan generalleri getirmeye, yeniçeriler homurdanınca bir generali alıp uzak bir göreve göndermeye, fakat yerine gene adamı olan bir diğerini getirmeye başlamıştır. Sultan Mahmûd önce yeniçerileri askerî reforma razı etmek için son bir gayret gösterdi. Asâkir-i Mansûre'yi kurdu. Bu ordu nüvesi, gerçek bir ordu hâline gelince kendilerinin ortadan kalkacağını anlıyan yeniçeriler, uğursuz kazanlarını son defa olarak kaldırdılar.

İkinci Mahmûd'un İkinci Saltanat Dönemi (1826 — 1839). Vak'a-i Hayriye adıyle tarihe geçen kanlı şehir muharebesiyle Sultan Mahmûd, yeniçerileri ve diğer kapıkulu ocaklarını ortadan kaldırdı (15.6.1826). Böylece Osmanlı Türkiyesi'nin bir asırdan az eksik devam edecek modern dönemi açıldı. İmparatorluk dağılmaktan kurtuldu. Anadolu, Türkistan ve Kafkasya'ya dönmekten muhafaza edildi. Bütün müesseseler Batı örneğine göre yenileştirildi. Modern ordu kuruldu. Modern okullar açıldı. Sultan Mahmûd'un bu saltanat dönemi 13 yıl, yani daha kısadır. Her şey bu müddet içinde yapıldı. Vak'a-i Hayriye'de henüz genç, 41 yaşında olan Sultan Mahmûd Han, bin bir gaile içinde giderek yıprandı. 31 yıl süren bir saltanattan sonra 54 yaşında öldü. Yepyeni bir Türkiye bıraktı ki, müesseseleri on yıl öncesinden çok farklı idi. Kaanûnî Sultan Süleyman'dan sonra (1566) gelen padişahların en büyüğü olarak tarihe geçti. Bestekâr, şair, büyük bir hattât idi (30). Şiirde mahlası Adlî idi (Üçüncü Selîm'in mahlası İlhâmî'dir).

İkinci Mahmûd, Türk Musikisi'nin son büyük hâmîsidir. Ondan sonra o derecede büyük bir koruyucu kişi gelmedi. Son saltanat döneminde İsmâil Dede'nin otoritesi kesinleşti. Yalnız devrinin değil, asrın en büyük bestekârı olduğunda birleşildi. 7 âyîn'in son 5'ini bu dönemde besteledi. Sultan Mahmûd'un ölümünde 61,5 yaşında idi.

Batı Musikisi'ni devlet müessesesi olarak kabûl eden de İkinci Mahmûd'dur. Vak'a-i Hayriye'de, bir yeniçeri müessesesi olduğu için muhteşem millî askerî musikiyi, Mehter-hâne-i Hâkaanî'yi ilga etmek kapital hatâsını irtikâb etti. Türk Musikisi kısmı da olmakla beraber, bu kısmın gittikçe üvey evlâd muamele-

(30) *TMA*, II, 2a-b; *Son Hattatlar*, 189-94.

si göreceği Muzıkay-ı Hümâyûn'u, bir saray konservatuarı, bandosu, orkestrası olarak kurdu. Enderûn-ı Hümâyûn'daki (Saray akademisi) Türk Musikisi kısmını ortadan kaldırmadı. Fakat zamanla bu kısım fonksiyonsuz hâle geldi ve sona erdi. Önce bu işi içeride halledeceğini sanan hâkan, müzisyen olduğu için, kurduğu ilk askerî bandoyu beğenmedi. İtalya'dan Giuseppe Donizette'yi (1788—1856) getirdi ki, sonra paşa olacaktır [31]. Donizetti, 17 Eylûl 1828'de İstanbul'a ayak bastı. Hemen devletin resmî marşı olarak Mahmûdiye Marşı'nı yazdı. Daha önce de Sultan Mahmud, musikimizdeki ilk marşı, Asâkir-i Mansûre Marşı'nı bizzât bestelemişti. Donizetti Paşa'yı, çoğu İtalyan bir çok Batı müzisyeni takib etti. Saraya yerleşerek Türk gençlerine Batı Musikisi öğrettiler. Batı notası yayıldı ve Türk Musikisi eserleri de bu nota ile yazılmaya başlandı.

Ancak İsmâil Dede, nota öğrenmedi ve hiç kullanmadı. Zaten asırlardan beri Beyoğlu'nda icra edilen, fakat resmen devlet müessesesi hâline getirilmiyen Batı Musikisi'ni şüphesiz dinledi. Dede'nin hâkana karşı bazı sert tutumu, Türk musikisi'ni gölgelediği için olmalıdır. Bu dönemde Dede'nin başta Dellâlzâde İsmâil Ağa olmak üzere bir çok talebesi de namlı bestekârlar arasına girmiştir. Klasik Musiki, haşmetiyle devam ediyor görünüyordu. Ancak Hacı Ârif Bey doğmuştu (1831).

S u l t â n A b d ü l m e c î d ' i n İ l k Y ı l l a r ı (1839 — 1846). Sultan Mahmûd'un yerine 16 yaşındaki büyük oğlu Sultân Abdülmecîd tahta oturdu (1.7.1839). Rejim, Sultan Mahmûd tarafından kısaca Türbe denen mermer mezarlığından yönetilmeye devam etti. Muhafazakârlar hâlâ çoğunluktaydı. Fakat geriye dönüşe kimse cesaret edemedi. Sultan Mah-

(31) *TMA*, I, 170a-b; Riemann, *Dict. de Musique*, 345b-6a; M.R. Gazimihal, *Türk Askerî Muzıkaları*, 42-59; G. Oransay, *60 Bağdar*, 8.

mûd, oğluna fikirlerini telkin ettiği gibi, Mustafa Reşid Paşa'yı da yetiştirmişti. Hâriciye nâzırı olarak hâkanın ölümünde Londra'da bulunan Büyük Reşid Paşa 39 yaşında bir diplomattı. Hâkana, babasının vasıyyeti olduğun söyliyerek Tanzîmât Fermânı'nı ilân ettirdi. Padişahın tahta çıktıktan bir kaç ay sonra yayınladığı bu ferman, imparatorluk rejiminin sonuna kadar, esas bakımdan muhafaza edildi ve 1876'ya kadar hattâ anayasa muamelesi gördü. Sultan Mahmûd'un radikal reformlarına devam edildi.

Sultân Abdülmecîd, İsmâil Dede'den 45 yaş küçüktü. Dede'nin devrinde yaşadığı 5. ve sonuncu hâkan oldu. Hattat olan Sultan Mecid (32), işlek Fransızca, Donizetti Paşa'dan Batı Musikisi ve piyano, çok az Türk musikisi öğrenmişti. İsmâil Dede, onun tahta geçmesinden 7 yıl sonra öldü. İsmâil Dede öldüğü zaman Hacı Ârif Bey 15 yaşında idi ve Dede'den bir kaç parça meşk etmişti. 5 yıl geçmeden büyük, yeni bir bestekâr olarak parlıyacaktır. Neoklasik Ekol, bazı bestekârlarla günümüze çok yakın zamanlarda da eser vermekle beraber esas bakımından 1850'den hemen sonraki yıllarda, İsmâil Dede'nin ölümünden hemen sonra, yerini Romantik Türk Musikisi'ne, daha açık ifadeyle, şarkı ekolü'ne bıraktı.

(32) *TMA*, I, 9b-10a; *Son Hattatlar*, 35-8.

III

ŞAHSİYETİ

Türk Musikisi'ndeki Yeri. Türk Musikisi'nde İsmâil Dede'nin XVIII. ve XIX. asırların tamamında yetişen bestekârların en büyüğü olduğu üzerinde anlaşmazlık yoktur. Daha tam bir ifadeyle Itrî (1640? — 1712) ile Arel (1880 — 1955) arasında yetişenlerin en büyüğü olduğunu söylemek gerekir. Muazzam dehâsını görebilmek için, hangi form'larda neler yaptığını gözden geçirmek lâzımdır.

Mevlevî musikisinde, daha açık ifadeyle âyîn formunda, Arel hariç, en büyük bestekârdır. Itrî'nin elimizde yalnız tek âyîn'inin notası bulunduğu için, onun üstünlüğünü söylememiz mümkün değildir, zira tek âyîn, ne kadar parlak olursa olsun, yetersiz bir mukayese malzemesidir. Dede'nin kezâ âyîn formunda Kutb-ı Nâyî Şeyh Osman Dede'yi geçtiği, Zekâî Dede'nin İsmâil Dede'ye ulaşamadığı söylenebilir.

İsmâil Dede, ilâhî (ve tevşîh, durak) formlarında şüphesiz üstad bir bestekârdır. Ama bu formda, âyîn formundaki kesin üstünlüğü ileri sürülemez. Sadece en seçkin ilâhî bestekârlarından biri olduğunu belirtmek icab eder.

Global olarak bütün dinî musikide, Itrî'nin epey gerisindedir. Keza Arel, Dede'yi epey geçmiştir.

İsmâil Dede, bir kaç dinî peşrev bestelemesine rağmen, saz eserleri bestekârı olarak mütalaa edilemez. Bu sahayı, Dede'nin bestekârlık alanı dışında tutmak doğru olur.

Dindışı (Osm. lâ-dînî, Fr. profane) musikiye gelelim. Bu musikinin büyük formları kâr, beste, ağır semâî, yürük semâî'dir.

Kâr formunda Dede, Abdülkadir Merâğî ve Itrî çizgisinde değildir. Ama bu iki bestekâr hariç tutulursa, Şeyh Abdülali hariç, diğer bestekârlarımızdan aşağı kalmadığı söylenebilir. Tabiî bütün bu hükümlerimiz, bestekârlarımızın elimizde notası bulunan eserlerine göredir.

Beste ve Semâî formlarının ise Türk Musikisi'ndeki en büyük üstâdı olduğu söylenebilir. Elimizde bulunan repertuara göre başka herhangi bir bestekârın Beste, Ağır ve Yürük Semâî formlarında İsmâil Dede'den üstün olduğunu söylemek mümkün değildir. Klasik Musiki'nin çatısını da bu üç formun oluşturduğunu hatırlatmak isterim. Kâr, istisnâî bir formdur, az kullanılmıştır.

Dindışı musikinin rakipsiz ve başlıca "küçük" formu, şarkı'dır. Dede, Ârif Bey öncesi şarkı formunun, Mustafa Çavuş hariç, en büyük bestekârı kabûl edilebilir. Dede'nin şarkı formunda, çağdaşları ve kendisinden öncekiler arasında geçemediği tek isim, Mustafa Çavuş'tur. Ancak İsmâil Dede'nin ölümünden sonra şarkı formu, anormal de diyebileceğimiz bir rağbet ve ehemmiyet kazanmıştır. Ârif Bey ve Şevki Bey, bu formda kesin şekilde Dede'yi geride bırakmışlardır.

Dede'nin bir hususiyeti, kullandığı ve çok başarılı olduğu çeşitli formlar dışında, üslûp bakımından da çeşitliliğidir. Âyîn gibi çok tantanalı ve çok büyük, en büyük form kadar, şarkı formunun, türkü'ye çok yakın, hattâ basbayağı türkü ve bir çeşit oyun türküsü olan köçekçe tarzlarında da büyük başarı gösterdiğine, Raûf Yektâ Bey'den Nevzad Atlığ'a kadar pek çok otorite dikkat etmiştir. Fevkalâde tasannûlu, Beste formu kadar işlenmiş şarkılarında da, tamamen halk zevkine hitab eden çok hafif şarkı, türkü, köçekçelerinde de ayni başarıyı göstermiştir. Bu ise bestekârlık (composition musicale) sahasında çok zor bir iştir. Çok az bestekârın harcı olmuştur.

Erişilmez veya daha ihtiyatlı bir ifade kullanılmak gerekirse, erişilmesi fevkalâde müşkül bir çizgiye varan, çok açık dehâ eseri olduğu münakaşasız bulunan parçaları hiç de az değildir. Zaten biz müzikologlar, bu tipteki eserleri ön planda inceliyerek, bestekâr hakkındaki hükmümüzü, ne kadar büyük olduğunu, dehâ ile ne derecede yakınlaştığını veya iç içe bulunduğunu söyleriz. Bu tip esere "şâheser" deriz ve diğer eserlere gösterdiğimiz ihtimâmın çok üzerinde bir dikkatle inceleriz. Dede'nin "şâheser" denecek parçaları az değildir. Yüksek değerde, güzel eserleri de çoktur. Orta değerde olanları çok azdır. Orta değerin altında bulunanı hiç yoktur. Böylesine bir tablo da, bir asırda ancak bir kaç bestekâra nasib olabilen istisnaî bir durumdur.

İsmâil Dede'nin şâheserlerini sıralamak kolay değildir. Başta âyîn'leri gelir. Meselâ Hüzzâm ve Ferahfezâ Âyînler, bütün Türk Musikisi'nin en üstün parçaları arasındadır. Hicâz Yürük Semâî, kâbına erişilmesi mümkün olmıyan bir eserdir. Itrî'nin Segâh Yürük Semâî'si gibi ancak birkaç nadir parça ile mukayesesi mümkündür. Epey beste ve semâî'si bu değerdedir.

Dede'de tasavvuf duygusu, san'atında ön planda gelir. Bu duygu, Hicâz ve Şevk-efzâ Yürük Semâîler'de açıkça olduğu gibi, dindışı eserlerinde de görülür. Şarkılarının bazılarında bile vardır. Dindışı eserlerinde, bütün bestekârlarımız gibi en çok aşk ve kadın mevzularını işlemiştir. Bir çok eseri de bilhassa İkinci Mahmûd, bir kaçı Üçüncü Selîm için yazılmış medhiye tarzında parçalardır. Yahut bir şenliği, düğünü, bir kasrın letafetini, tabiati terennüm eder.

İsmâil Dede, Uncu-zâde'nin, Ali Nutkî Dede'nin, Abdülbâkî Nâsır Dede'nin talebesidir. Pek çok eser geçmiş, dinî ve dindışı binlerce eseri ezberlemiştir. Makamları ve büyük olsun, kü-

çük olsun usulleri, üstâdâne kullanır. Makam ve usul bakımından çeşitliliği için hiç bir şey söylenemez. Ancak musiki ilmini, nazariyâtını bir Itrî, bir Osman Dede, bir Üçüncü Selim kadar incelediği, öğrendiği, bildiği söylenemez. Gerçi bütün büyük usulleri çok maharetle kullanmıştır. Fakat musiki bilgisi, bunun ötesinde bir şeydir. Şüphesiz kompozisyon dehâsı bu bilgi noksanını silip süpürür. Nitekim Beethoven'ın çağdaşlarına göre az musiki bilmesi, en büyük bestekâr olmasını engelliyememiştir.

Buna rağmen Dede, musikimizde otorite ve büyük kaynak sayılmıştır. Zira binlerce eser, onun talebelerine öğrettiği şekliyle zamanımıza kadar gelerek çoğu talebelerinin talebelerince notaya geçirilmiş ve unutulmaktan kurtarılmıştır. Aşağıdaki bahiste etraflı şekilde görüleceği üzere, İsmâil Dede, günümüze kadar gelen seçkin müzisyenlerin hocalarının hocası veya onların hocasıdır. Tam bir ekol sahibidir. İsmâil Dede'ye Türk Musikisi, binlerce klasik parçayı pek çok sayıdaki talebesine geçip unutulmaktan kurtardığı için de minnetdardır.

Bu binlerce parçayı kulaktan ezberleteceğine bizzat notaya alsa veya kalabalık talebe gruplarını yarım asır notaya almakla görevlendirse daha iyi olmaz mıydı? Elbette pek çok daha iyi olurdu. Ama ne yapalım ki notasızlık, musikimize gerçek bir belâ şeklinde musallat olmuş, yüz binlerce eserimizin unutulması neticesini vermiştir. "Dede Efendi nota mı biliyordu?" itirazı, bizlere bile yapılmıştır. O kadar tutucularla mücadele edilmiştir. Nota işini ancak Raûf Yektâ-Ezgi-Arel üçlüsü halledebilmişlerdir ki, Dede'nin talebesinin talebesidirler.

İsmâil Dede'nin, pek çok dinlediği Batı Musikisi'nden hiç bir şey almaması, doğrusu dikkate değer. Gerçi bu itham, bütün o çağ bestekârları için geçerlidir. Meselâ Batı Musikisi'ni Dede'den fazla dinlemiş bulunduğu muhakkak olan Ârif Bey için

büsbütün geçerlidir. Ama dâhîler için bu itham daha fazla yapılabilir. Türk Musikisi'nin emsalsiz zenginliği ve sıkı kaideleri, bir alış-verişi engellemiştir. İtham, Batı Musikisi bestekârları için de geçerlidir. Onlar da basit bir Türk makamını doğru dürüst kullanamamıştır. Mozart'ın "Türk Marşı"nda Türk Musikisi bulmak için epey iyi niyetli olmak gerekir.

Bununla beraber Dede'nin bir kaç parçası, kesin şekilde Batı Musikisi dinlediğini gösterir. Ünlü Hicâz Yürük Semâî, iki sesli kontrpuan ile yazılmış, muhtemelen dinî Batı Musikisi (kilise musikisi) dinlenerek düzenlenmiştir. Râst Kâr-ı Nev, Râst Şarkılar (bilhassa Yine Bir Gül-nihâl, ve Yüzündür), açıkça Batı üslûbu ve ritmi tesirindedir. Bu eserlerde görülen Semâî usûlü, geleneksel Semâî usûlümüzden fazla bir vals ritmidir. Belki bir kaç örnek daha getirilebilir. Fakat hepsi bu kadardır. Bu kadar az etkilenme, hayrete şayandır. Menfî bakımından hayrete şayan olduğunu söylemek istiyorum. İsmâil Dede gibi bir kompozitör, Batı Musikisi malzemesinden daha bol ölçüde faydalansaydı diye düşünüyorum. Dede'nin çağdaşları Tanbûrî Emin Ağa, Kemânî Rızâ Efendi gibi seçkin bestekârlarda, hattâ Dede ile rekabete kalkışan ünlü Şâkir Ağa'da da bazı parçalarında Batı Musikisi dinlemiş olmanın neticeleri görülür. Hepsi bir hayli sınırlı etkilenmelerdir.

N e o k l a s i k T ü r k M u s i k i s i. İsmâil Dede, klasik ekolün bir san'atkârı sayılabilir. Ancak musiki tarihimizi daha iyi inceleyebilmek için daha etraflı bir tasnife gidilerek "neoklasik" saymak da mümkündür. Klasik musikimiz, Itrî ile zirvesini bulmuş, XVIII. asır boyunca bu yolda gidilmiştir. 1785'e doğru Üçüncü Selîm Ekolü başlar. Klasik Ekol ile Neoklasik Ekol arasında bir geçiş dönemidir. İsmâil Dede, Üçüncü Selîm ekolünün genç dâhîsidir. Bu ekolün belki en genç bes-

tekârıdır. Dede ile Neoklasik Dönem başlar. Yarım asırlık bir dönemdir. 1850'lerde Ârif Bey'in Romantik Ekol'ü başlar. 1850'lerden itibaren Neoklasik Ekol'le Romantik Ekol, yanyana yürür. Bestekârlarımız, ya Dede'nin, ya Ârif Bey'in yolunu takib ederler. Her iki yolu birden takib edenler de çoktur. Sonunda neoklasik bestekârlar gittikçe azalır. Bu yolda Dede'den sonraki ilk büyük bestekâr Dellâl-zâde İsmâil Efendi, sonuncusu da Zekâî Dede'dir, her ikisi de İsmâil Dede'nin talebesidir ama aralarında nesil farkı vardır. Zekâî Dede'den (ölm. 1897) sonra da neoklasik vâdîde eser veren pek çok bestekâr çıkmıştır, onun talebelerinden Raûf Yektâ Bey ve Ahmed Avni Konuk, pek çok Mevlevî bestekâr, bunlardandır. Meselâ son yıllarda ölen Sâdeddin Heper, Kemâl Batanay gibi müzisyenler, hep neoklasik ekolü, Dede Ekolü'nü devam ettirmişlerdir.

Ama Zekâî Dede'den sonra neoklasik yol, geniş ölçüde terkedilir. Ârif Bey'in Romantik Ekolü kesin hâkimiyet kazanır. Bu arada neoklasik ekolü yenilemek için çalışan Tanbûrî Ali Efendi, İsmâil Hakkı Bey gibi büyük bestekârlar çıkar. Fakat şarkı formu gittikçe tek başına kalır. Subhi Ziyâ Özbekkan ile son büyük bestekârını yetiştirir. Piyasa musikisi ile karışması şarkı formunun gittikçe dejenere olması neticesini verir. Mısır musikisi tesirleri 1930'lardan başlıyarak görülür. Romantik Ekol de sona ermiş, Piyasa Musikisi hâkim olmuştur. Ancak Piyasa Musikisi, dünyanın hiç bir medenî ülkesinde musiki san'atını temsil etmez. Musikinin çok kötü bir mecrâya dökülmesini, piyasa musikisi ve müzisyenleri ile büyük mücadele veren seçkin bir müzisyenler zümresi önlemeye çalışır. Ancak mücadele hâlâ devam etmekte, piyasa musikisi, musikimizi temsil etmek iddiasını terketmemektedir. Radyo, TV, plak, kaset gibi daha fazla eğlenme musikisine ve ticarete dönük yayınlar, piyasa musikisini geniş kitlelere yayar ve milletin musiki zevkini bozar, bir ne-

sil, iki nesil öncesine nisbetle pek çok azaltır. Okulsuzluk, Türk Musikisi'nin dejenere olmasında ağır bir sebeb oluştur. Ancak son yıllarda çaresi bulunur ve bazı tedbirlere gidilebilir.

Dede Efendi'den sonraki musiki maceramızın, musiki tarihimizin anaçizgisi budur. Türk Musikisi'nin dünyanın mukayese kabûl etmez en zengin makam ve usullerine sahib olması, tam bir çöküşü önler. Ancak bu zenginlik, bir yerde çokseslilikten feragati de kolaylaştırdığı için, bir bakıma zararı olur.

Türk Musikisi'nde, teessüfe şayandır ki, daima ikinci planda kalan saz musikisi hakında da bir kaç şey söylemek gerekir. Gerçi bütün Şark, hattâ bütün Akdeniz milletlerinde (İtalyanlar, İspanyollar buna dahildir, tam bir Akdeniz milleti olmıyan Fransızlar hariçtir) ses musikisi önde gelir. Ancak yükselmiş bir musiki san'atında saz musikisinin ikinci plana itilmesi hiç iyi netice vermez. Saz musikimiz de yukarıda anılan çeşitli ekolleri takib eder. Tanbûrî Osman Bey, klasik ekolden bir miktar ayrılarak neoklasik ekolde, en büyük saz eserleri (bilhassa peşrev) bestekârı olur. Dede Efendi'nin arkadaşı ve çağdaşı Zeki Mehmed Ağa'mn, o da Üçüncü Selîm Ekolü'nden Tanbûrî Nûmân Ağa'nın oğludur. Neyzen Yusuf Paşa, neoklasik ve romantik ekoller arasındadır. Tanbûrî Ali Efendi de saz eserlerinde ayni durumdadır. Nihayet tam romantik ekol'de Cemil Bey gibi çok büyük bir dâhî yetişir. Sonra saz musikisinde modern Arel Ekolü ve Arel'in tesirinde yazan ve sayıları çok, bir çoğu değerli olan bestekâr gelir. Ramantik Ekol'ün yerini Arel Ekolü dediğimiz modern ekol alır. Konumuz olan İsmâil Dede, saz eserleri bestekârı sayılmadığı için, saz musikimiz hakkında fazla şey söylemek mevzuu taşırmak olur. Ancak bir kaç cümle ile bahsetmek gerekliydi, aksi takdirde konu eksik kalırdı.

T e ' s i r l e r i. Yukarıda çizdiğimiz tablo, İsmâil Dede'nin

musikimizdeki te'sirlerinin ne olup ne olmadığını zaten açıklar. Burada bir kaç cümle daha söylenecektir. Büyük san'atkârların, dâhîlerin te'sirleri çok derin olur, silinemez, asırlarca devam eder. Dede'nin te'sirleri de öyledir. İsmâil Dede'nin Neoklasik Ekolü'nün hayatı veya hâkimiyeti yarım asırdan ibaret kalsa bile, te'sirleri günümüze kadar uzanır ve günümüzden ötelere kadar da devam edip gidecektir. Bugün âyîn, beste, semâî besteliyen pek yoktur. Ama musiki te'sîri sadece form'larla ifade edilemez. Çok daha şümullüdür. İsmâil Dede'nin üslûbu, eserlerinin taklidi, örnek alınması, kullandığı formlardan taşan bir genişlik arzeder. Onu ilk örnek alanlar, çağdaşları, talebesi bile olmıyan, bazıları kendisinden de yaşlı bulunan bestekârlardır. Sonra talebeleri gelir, aşağıda görülecektir. Sonraki nesil, talebelerinin talebeleri ve onların talebeleridir. Ancak bu zincirde halka teşkil etmiyen pek çok müzisyende bile Dede te'sirleri görülür. Ferid Alnar'a, Ulvi Cemal Erkin'e, Ahmed Adnan Saygun'a kadar, çoksesli ve Batı tarzında besteliyen Türk bestekârları da İsmâil Dede'nin te'sirlerini taşırlar. Ama İsmâil Dede'den te'sir almak bile bir seviye ve çizgi meselesidir. Alelâde piyasa, plak, eğlence ve star musikisi bestekârlarında böyle bi te'sir aramak, bulunsa bile, fuzûlîdir. İsmâil Dede'nin bazı parçaları bugün çokseslilendirilerek pop musikisinde bile kullanılmaktadır.

İsmâil Dede'nin bestekârlığını ve te'sirlerini ortaya çıkarabilmek için, şahsiyetinin bazı cepheleri, san'atının bazı tarafları üzerinde de konuşmak, musiki dışındaki te'sirlerinden de bahsetmek gerekir.

Ş â i r l i ğ i. Bestekârlarımızın en büyük kısmı gibi Dede'nin de eserleri için seçtiği güftelerin ehemmiyetli bir kısmı gerçek şiir değildir, hattâ bazıları lâf yığınıdır, bestekârının cazip

musikisi sayesinde dinlenilmektedir. Gene Dede, bazı bestekârlarımız gibi, güftelerinin bazılarını kendi yazmak hevesine düşmüş, hattâ Farsca manzume, hattâ rubâî gibi en çetin formda şiir yazmak hevesine düşmüştür. Hiçbir şairlik istîdâdı taşımadığı gibi, edebî bilgileri ve dil bilgisi ve Farsca'sı da yeterli değildir. Dindışı güfteleri, eserlerinin listesinde gösterilmiştir. Sabâ Âyîn'indeki şu rubâî, Dede'nindir:

Ey maksad-ı â'şıkıyn-olan Mevlânâ
Ey neş'e-i mü'minîn-olan Mevlânâ
Bî-çâreleriz hâlimize rahm-eyle
Bî-çârelere mu'în-olan Mevlânâ

Gene Sabâ Âyîn'deki şu rubâî onundur:

Olduk yine biz seccâde-ber-nâr-ı muhabbet
Olmaz dilimiz beste-i inkâr-ı muhabbet
Cân-û dilimiz/eyler-idim gamzene teslîm
Mahrûmi-i gam-olsâ dil-i zâr-ı muhabbet

Görüldüğü gibi vezin ilk ve son mısrâlarda bozuk olduğu gibi, zâten rubâî vezni değildir ve son mısrâda mânâ da bozuktur. Bu hususta Dede, elyazısıyle Yenikapı Mevlevî-hânesi âyîn defterine şu kaydı düşmüştür:

"1248 târîhinde tekmîl olup ibtidâ-i kırâati dergâh-ı Bâb-ı Cedîd'de (Yenikapı derhâhında) vâkı'olmuşdur. "Men bî-ser-ü sâmânım" rubâîsi ve "Ey maksad-ı â'şıkıyn" rubâîsi, sâhib-i beste Dervîş İsmâ'îl'indir. Min gayri haddin kabûlünü müş'ir niyâzmendâne vaz' eylemişdir. Cümle dervîşân karındaşlara mâ'lûm ola ki, bu abd-i ahkara gerçi yedi aded âyîn-i şerîf tasnîfi nasîb oldu ; lâkin her beyt-i şerîfinin hîn-i tasnîfinde gûyâ bu abd-i zelîlin zebânından Hazret-i Pîr Efendimiz (Mevlânâ) inşâd bu-

yururlardı. Hattâ bu bî-çâre, mânende-i müflis-pesmânde-hâl-ü hâmûş-i bî-mecâl olup, inşâd olunan âyîn-i şerîflerin bestelerinden ve her bir perdelerinde zerre misâl medhalim olmayıp, cümlesi dest-gîrim â'lim-i â'lemyân Hazret-i Mevlânâ efendimizindir".

Bu paragrafta Dede, dörtülüklerin kendi şiiri olduğunu belirttikten sonra, 1. şahıs zamîri ile konuşarak, 7 âyîninin de her mısraının kendisinin bestesi olmadığını, Hazret-i Mevlânâ'nın ilhâmı olduğunu söylüyor. Ve çapraşık bir ifade ile ve iki ayrı zamir kullanarak söylüyor.

Men bî-ser-ü sâmânım
Hasret-keş-i cânânım
Gûyende-i Mevlânâ
Men bende-i fermânım

kıt'ası da Dede'nindir. Bestenigâr Ayîn'deki şu Farsca rubâî ve beyitler de onundur (yukardaki kıt'a da Bestenigâr Âyîn'dedir ve Hüseynî'den bestelenmiştir):

Ey kıble-i ıkbâl-i cihan hâk deret
Sermâye-i mukbilan kabul nezaret
İmrûz tüyî sâkı-i bezm-i tevhîd
Ferdâ be-kenâr-ı havz-ı kevser bederet

★

Pîr-i men ihsân-ı men derd-i men dermân-ı men
Cân-ı men cânân-ı men Mevlây-ı Mevlânây-ı men

★

Bülbül-i bâğ-ı o menem akl kücâ vü men kücâ?
Çeşm-i çerâğ-ı o menem akl kücâ vü men kücâ?
Hesti-i Hak havâleem bahr büved nevâleem
Keşti-i Nuh piyâleem akl kücâ vü men kücâ?

★

Mecnûn-ü perîşan tüem destem gîr
Sergeşte vü hayrân-ı tüem destem gîr
Her bî-ser-ü pây-i destgîrî dâred
Men bî-ser-ü sâmân-ı tüem destem gîr

★

Hayrân-ı ruhsâr-ı tüem
Mestân-ı çeşmân-ı tüem

Farsça bilenlerin aklını karıştırmamak için daha fazla örnek vermiyorum. Önünde muazzam *Dîvân-ı Kebîr* ve *Rubâiyyât-ı Celâlüddîn Rûmî* dururken kendisi Farsça mısrâ yazmaya çalışmanın neticesi budur. Çok iyi Farsça bilen şeyhi Ali Nutkî Dede'den sathî şekilde Farsça okuduğu anlaşılır. Zaten herkes onu bestekârlığa teşvik etmiştir. Dede'nin hattatlıkla da uğraştığı rivayet edilmektedir.

Ş ö h r e t i. Dede'nin sesinin çok güzel olmadığı, okuyuş üslûbunun şâhâne olduğu riyaveti zamanımıza gelmişse de, bu rivayetin son talebelerinden intikal ettiği sanılır ; ki, o zaman bestekârımız yaşlı idi ve şübhesiz sesini kaybetmişti. Gençliğinde "sadâsının nazîri nâdir" (sesinin benzeri görülmemiş) olduğunu *Letâif-i Enderûn* kaydeder (s. 3).

İsmâil Dede'nin bütün şöhretinin bestekârlığında olduğu söylenebilir. Sonraki çok büyük hizmeti de, pek çok talebe ye-

tiştirmiş olmasıdır. Zira pek çok büyük bestekâr, talebe yetiştirmeye ehemmiyet vermemişlerdir. Dede, binlerce en değerli dinî ve dindışı klasik eseri ezberlemiş müstesna bir müzisyen olarak, ezberindekilerin en büyük kısmını talebelerine nakletmiş, dolayısıyle sonraki neslin notaya almasına imkân vermiş oldu. Ancak bütün bildiklerinin zamanımıza notası geldiği sanılmamalıdır. Çünkü kendi bestelediklerinin bile yaklaşık yarısı kaybolmuştur, günümüze erişememiştir. Kaybolan eserlerinin daha çok dinî parçalar olduğunu tahmin ediyorum.

İsmâil Dede, Türk milletinin samimî saygı ve sevgisini kazanmış, hattâ "en büyük 50 Türk"ün arasında mütâlaa edilmiş, şöhreti hayatından günümüze kadar muazzam olmuş bir şahsiyettir. Yahyâ Kemâl'in *İsmâil Dede'nin Kâinâtı* adlı gazel'i şöyledir *(Eski Şiirin Rüzgârıyle,* s. 95-6) :

Mesnevî şevkını eflâke çıkarmış nâyız
Haşre-dek hem-nefes-î Hazret-i Mevlânâ'yız

Sîne sûrâh-be-sûrâh kanar vecdinden
Teşne-î zevk-ı ezel leb-be-leb-î sahbâyız

Şeb-i lâhûtda manzûme-i ecrâm gibi
Lafz-ı bişnev'le doğan debdebe-î mâ'nâyız

Meyi peymâne-be-peymâne döken sâkıyden
Yine peymâne diler neşve-i ser-tâ-pâyız

Şems-i Tebrîz hevâsıyle semâ' üzre Kemâl
Dâhıl-î dâire-î bâl-ü per-î Mollâ'yız

Ahmed Hamdi Tanpınar, *Mâhûr Beste* adıyle bir küçük roman yazmıştır ki Beste, Dede'nindir. Tanpınar, Dede üzerindeki tahassüslerini kaleme almıştır, şunları yazar *(Beş Şehir, 1000 Temel Eser 5,* s. 246-50) :

"III. Selim'de, bestenin şalı, daima zarif, kibar, acayip şekilde dokunaklı ve hafiftir. San'at gelenekleri çok defa yeniyi kendilerini süze süze bulurlar. III. Selim'in Sûzidilârâ ile yaptığı eserler, eski musikimizin en hafifletilmiş eserlerinden biridir ve muhakkak ki Dede'yi bazı noktalarında bize müjdeler.

1807 isyanı Boğaz içinde başlayan hayatı söndürmedi; belki sadece sahiplerini değiştirdi. Yeni devrin ricali III. Selim zamanınkiler kadar kibar ve zarif değildirler. Üst üste bir senede iki ihtilâl İstanbul'un kalburüstü halkını çok değiştirmişti. Zevkin yeniden çiçek açabilmesi için epeyce beklemek lâzımdı. Fakat II. Mahmûd da musikiyi seviyor, Boğaz'dan hoşlanıyor, sık sık binişler tertip ediyordu. Enderûn âdetâ bir musiki mektebi hâline gelmişti. Bir yığın muharebe, isyan ve millî felâkete rağmen İstanbul eğleniyordu. Bu, Vâsıf'ın "eğlencenin biri bitmeden öbürünü peylerdik" dediği devirdi. (...)

Dede'nin kendisine has bir melânkolisi vardır ki ne yaşadığı devirle, ne de hayatının ârızaları ile, hattâ ne de mevlevîlikle tamamıyle izah edilemez. Bununla beraber hepsini, onunla temasa gelir gelmez bizde uyanan değişik ruh hâletlerimizle beraber içine alır. Bu melânkoli belki ruhundaki kesif kader duygusundan geliyordu; kim bilir, belki de bu eserin zamanla birleştiği tek nokta olan bir sezişti. Çünkü bu altın kasırgası devrin içinde biraz da tek başınadır. Onun estiği ruhla etrafında çalkalanan hayat arasında bir münasebet bulmak epeyce zordur. Ne saray, ne şehir, ne tekke, ne de diğer san'atlar — ona bazı unsurlar, meselâ büyük bir tekâmül mirası ve çalışma imkânları hazırlamış — olmakla beraber böyle bir yüksekliği tabiî gösterecek seviyede değildirler. Devrinin insanlarına gelince, biz *Letâif-i Rivâyât-ı Enderûn*'da, Vâsıf ve Keçeci-zâde dîvânlarında, Şânî-zâde'de ve Es'ad Efendi'de, *Takvîm-i Vekayî* koleksiyonların-

da onları görüyoruz. Tarihimizin hiç bir devri bu kadar canlı konuşan vesika bırakmamıştır. Hattâ Dede'ye o kadar bağlı olan ve aşağı yukarı ölüm döşeğinden kalkıp ona ısmarladığı Ferahfezâ Âyîni'ni dinlemek için Topkapı Mevlevihânesine gidecek kadar seven ve beğenen II. Mahmud için bile yaşayış şekli düşünülürse, ona yabancıydı, denebilir. Ve şüphesiz ilk hâmisi III. Selim'le aralarındaki, aynı hamurla yoğrulmuş olmaktan gelen o yakınlık yoktur. O Şakir Ağa'lar, Mehmed Ağa'lar, her gün onun sıcağında verimli bir sonbahar gibi kızaran ve olgunlaşan istidatlar da, üslûp ve tekniğinin akislerini taşımakla kalırlar; hiç birinin tırnak ve dişleri, o kadar derine geçmez. Hattâ efsanevî avın farkında bile değildirler : Onlar öğrendikleri bir hüneri, şurası muhakkak ki büyük bir muvaffakîyetle, tekrarlayan insanlardır.

Dede hatırlar. Onun kâinatı, hatırlamanın ve hasretin kâinatıdır. Bu şüphesiz Mevlevî terbiyesinden geliyordu. Fakat bu yumuşak ruhlu derviş de hayatta ağır basar. İsmail Dede, pagan zevkle imânın birbirine karıştığı XV. asır İtalyan ressamlarına benzer.

Bütün şark, en hâlis mücevher ve madenlerden sazdırılmış bir iksir gibi orada, vahdet neşvesinin, ilâhî hasretin, gurbetin, affetmeyen sevgi ve azabın kozmik ışıklar gibi dört bir tarafını yaladığı, şaşırtıcı terkiplerle her an yeni baştan bir şehrâyin kurduğu bu eserin gecesindedir. Dede'yi sevmek için — her eser için olduğu gibi — tanımak şarttır. Fakat bu musikinin bütün kapılarını bize açabilmesi, sırrın bir alev parçası gibi etimize yapışması, bir fikr-i sabit, kendimize ait bir azap gibi peşimize takılması için onunla hiç beklenmeden karşılaşmamız, bir kerecik dahi olsa onun bizi gafil avlaması, hülâsa onunla uyanmamız lâzımdır. O zaman, önümüzü ve etrafımızı Ferahfezâ veya Acemaşîrân burçlarından, göklerinden seyretmenin ne demek olduğu anlaşılır.

Dede ile ölümün bir visal olarak adlandırıldığı o mistik iştiyaklar ülkesinden çıkarız. Onun ölüm ağacı daha gerçek bir dünyada yetişir. Tıpkı eski Boğaz bahçelerinde, Üsküdar tepelerinde, İstanbul'un şurasında burasında tek başlarına yükselen o ihtiyar ve yüksek ağaçlar gibi!....

Dede'nin musikisinde İstanbul peyzajının ve Boğaziçi'nin daima hissesi vardır. Hattâ diyebiliriz ki bir evvelki devirden itibaren dış âleme açılan musikimiz asıl zaferi onunla idrak eder. Fakat yanılmamalı, Garp'ta yetişen eşitleri gibi o peyzajı ve hemen her söylemek istediğini, istediği gibi veremez. Eski musikimiz insan sesinin tabiî işaretiyle konuşur. Ne hususî lûgati, ne de tam bir sentaksı vardır. Kudreti de, zaafı da buradadır. Hiç bir zaman kendi başına bir senboller dünyası olamamıştır. Üstün neşesi ve zaman zaman ıstırabındaki parçalayıcı kudret, çığlığa bu kadar yakın bulunmasında, hattâ onun hudutları içinde kalmasındadır. Söyleyeceğini, insan sesinin billûruna geçirebildiği hallerde söyler. Dede işte yukarıda bahsettiğim ve bir türlü anlatamadığım kederi ile, bu peyzajı bizde, dışarı dünyadan sızmış bir şey gibi külçelendirir.

Onda müşahhas âlemden hiç bir şeyi tanıyamayız. Fakat onun Mâhûr'larını, Acemaşîran'larını, Râst'larını, Sultanî-Yegâh'larını, Ferahfezâ'larım dinlerken kendimizi birden bire bir uçta — çünkü nağmesinin kartalı daima bizi bir yere taşır — fakat dünyamızla zenginleşmiş buluruz. Itrî'nin Nâ't-ı Mevlânâ'sı ile Dede'nin herhangi bir âyînini beraberce dinleyiniz, celî yazıdan büyük resme ve peyzaja geçtiğinizi hissedersiniz.

Dede'nin bazı bestelerinde Boğaz ve İstanbul peyzajı bazı büyük mücevherlerde ve kıymetli taşlarda yüzbinlerce sene evvelki oluş devrinden kalmış filigranlar gibi parlar.

Dede istemeden bir masal sahibi olmuştur. Abdülmecid devrinin yeni ve alafranga hayatı başlar başlamaz İstanbul'dan kaçmış ve Hicaz'da ölmüştür. Temsil ettiği âlem düşünülürse bu

ölüm hikâyesi insana sembolik bir şey gibi görünebilir.

Halbuki asıl eserini verdiği zamanların İstanbul'u, Tanzimat'tan sonraki İstanbul'dan daha az alafranga değildir. Yüz elli seneden fazla süren bir yığın tecrübe bizi Garba o kadar alıştırmıştı ki Yeniçeri ocağı ortadan kalkar kalkmaz bir yığın yenilik modası şehrin hayatına birdenbire girmiştir.

Zaten İsmail Dede'den sonra Türk musikisinin gelişmesini insan sesine getirdiği o zengin, içli, tarifi güçlü kıvrılışlarda, bu aslî vasıtayı en geniş, en mânâlı iç âlem dili yapan hallerde aramalıdır. Denebilir ki bu musiki başlıca vasıtasını son devirde tekemmül ettirmiştir. Hiç bir zaman İstanbul'da hâfız ve muganni saltanatı Tanzimat senelerinde ve daha sonraki devirlerde olduğu kadar mutlak değildir. Hançere bütün hürriyetini kazanır. Manzara ve ufuklar ona bağlanır, her tepeden, her açık yalı ve köşk penceresinden, her bahçeden o yükselir."

Yahyâ Kemâl, *"İsmâil Dede"* adlı rubâî'sinde şu mısrâları söyler (*Rubâîler* s. 7) :

Tâ'ûna giriftâr-olarak Mînâ'da
Can verdi cehennem gibi bir hummâda
Fânî ise öz bestelerin hallâkı
Doğmak yaşamak nâfiledir dünyâda

Gene Yahyâ Kemâl, *Eski Mûsikî* adlı şiirinde, Itrî ile Dede'yi terennüm ediyor *(Kendi Gök Kubbemiz,* 37-8):

Çok-insan-anlıyamaz, eski mûsikıymizden
Ve ondan-anlamıyan bir şey-anlamaz bizden

Açar-bir altın-anahtarla rûh-ufuklarım
Hemen yayılmaya başlar sadâ ve nûr-akını

Ve seslenir büyük-Itrî semâyı örten rûh
Peşinde dalgalanır Beste'siyle Seyyid Nûh

O mutlu devrede Itrî'ye en yakın bir dost
Işıklı danteleler bestekârı Hâfız Post

Bu neslin-ortada dâhîcedir başardığı iş
Vatan nasıl karışır mûsikıyle göstermiş

Bu yaz kemençeyi bir dinledinse Kanlıca'da
Baharda bir gece tanbûru dinle Çamlıca'da

Bu sazların duyulur her telinde sâde vatan
Sihirli rüzgâr-eser dâimâ bu toprakdan

Evet bu eski nesil bir şerefli âlem-açar
Duyuşda ince zamanlardan-inkırâza kadar

Yüz-elli yıl sıra dağlar birer birer yücelir
Ve âkıbet Dede'nin,anlı şanlı devri gelir

Bu mûsikîyi O son kudretiyle parlatdı
Ölünce ülkede bir muhteşem güneş batdı

Sâmiha Ayverdi de bir makalesinde Dede Efendi'yi anlatır. Edebiyatımızda Dede'nin akisleri, sayılamıyacak kadar çoktur. Bugün de radyolarımızda eserleri en çok okunan bestekârlar arasındadır. En az bir parçasını her gün, herhangi bir radyomuzdan dinlemek kabildir.

Musikimizdeki Başka İsmâil'ler. Musikimizde bu adı taşıyan epey şahsiyet vardır. Fakat Dede Efendi ile en sık karıştırılan (İbnülemin Mahmûd Kemâl İnal üstâdımız bile karıştırmıştır), *Neyzen İsmâil Dede*'dir (1808? — 1860?) (33) ki "Deli = Şeydâ" diye ünlüdür. Üstelik Büyük Dede Efendi'nin -daha genç- çağdaşıdır. Ney virtüozu ve saz eserleri bestekârıdır. Elimizde 32 peşrev ve saz semâîsi vardır. İstanbul'da doğdu. Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretullah Dede'ye kapılanıp çile çıkararak dede oldu. Dergâhın meyzenbaşısı olarak

(33) *TMA*, I, 301b-2a; *Türk Ans.*, XX, 305a; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1. 517a; *Türk Musikisi Lugati*, 37a-b, 391a; S.N.Ergun, II. 434, 500-1, 504.

şöhret yaptı. Ayrıca İkinci Mahmûd'un ablası Esmâ Sultân'ın sarayında câriyelere ney öğretti. Hemdem Çelebî, Konya'dan İstanbul'u ziyarete geldiği zaman, ney üflemesine hayran kaldı ve Mevlevî tarîkatinin başı sıfatıyle, Dede'nin hangi Mevlevî dergâhına giderse neyzenbaşılığın kendisine verilmesi hakkında emir yayınladı. Nâzırlardan, vezirlerden, Sultan Mahmûd ve Sultan Mecid'den büyük teveccüh gördü. Mısır valisi (1848—53) Abbas Paşa tarafından Kahire'ye davet edildi. Maaş bağlandı, çiftlik hediye edildi ve Kahire sarayında büyük saygı gördü. Nakşî Dede'nin yönettiği Kahire Mevlevî-hânesi'nde de neyzenbaşılık yaptı. İstanbul'a döndü. Serbest mizaçlı, kaprisli, Nakşî Dede hariç yüksek makam sahiplerine bile lâubâlî davranan bir adamdı. Bu yüzden adı "Deli Dede"ye çıktı. Devrinin en kudretli neyzeni olduğunda birleşildi. Virtüoz talebesi Şeyh Abdülhalîm Efendi'dir. Güfteli eserler besteleyip bestelemediği bilinmiyor. Bazı eserleri Büyük Dede'ninkilerle karıştırılmıştır (Raûf Yektâ Bey bile Ferahfezâ Peşrevi'ni Büyük Dede'nin sanmıştır). Devr-i Kebîr usûlündeki peşrevleri dinîdir ve Mevlevî âyînleri başında çalınmak için bestelenmiştir. Ferahfezâ ve Sabâ-Bûselik peşrevlerini Dede'nin âyîn'lerinde, Hicâz-Bûselik peşrevini de Dede'nin faslında çalınmak üzere bestelemiştir. Hamparsum-Mandoli, TRT Müzik Dairesi, İsmail Hakkı Bey, Arel, Devlet Konservatuarı, Y. Öztuna gibi nota koleksiyonlarında şu saz eserlerinin notaları mevcuddur : 1) Acem Peşrevi, 2) Arabân Peşrevi (Ağır Düyek), 3) Bestenigâr Saz Semâîsi, 4) Beyâtî Peşrevi (Devr-i Kebîr), 5) Cânfezâ Peşrevi ve 6) Saz Semâîsi, 7) Dilkeş-Hâverân Peşrevi, 8) Evc Saz Semâîsi, 9) Ferahfezâ Peşrevi (Devr-i Kebîr) ve 10) Saz Semâîsi, 11) Feth-i Hicâz Peşrevi (Düyek), 12) Gülruh Peşrevi (Muhammes), 13) Hicâz-Bûselik Peşrevi (Muhammes), 14) Hüseynî Saz Semâîsi, 15) Kürdî Peşrevi, 16) Kürdî'li Hicâzkâr Peşrevi (Devr-i Kebîr) ve 17) Saz Semâîsi, 18) Mâhûr-Bûselik Peşrevi ve 19) Saz Semâîsi, 20) Muhayyer Peşrevi (Çifte Düyek, 1 hâne) ve 21) Tekke Saz Semâîsi (Curcuna), 22) Müs-

teâr Saz Semâîsi (1. hâne mülâzımesiz), 23) Nârefte Peşrevi, 24) Nev-eser Peşrevi (Devr-i Kebîr "Hayân") ve 25) Saz Semâîsi, 26) Râst Peşrevi (Darbeyn "Sebzezâr") ve 27) Saz Semâîsi, 28) Rehâvî Peşrevi (Muhammes), 29) Sabâ-Bûselik Peşrevi (Devr-i Kebîr) ve 30) Saz Semâîsi 31) Şevk-efzâ Peşrevi ve 32) Saz Semâîsi.

İkinci bir "İsmâil Dede" olduğu için Deli Dede'den etraflı bahsettim. Diğer İsmâil'lerin sadece şahsiyetlerini belirtmek konumuz bakımından yeterlidir :

Kara İsmâil Ağa (1674? — 1724), Edirne yakınlarında Hasköy'de doğdu, İstanbul'da öldü. Enderûn'dandır. Hânende, kemânî, neyzen, hattat, büyük bir bestekârdır. 15 beste, semâî, peşrev, saz semâîsi günümüze gelmiştir. Uşşâk, Hüseynî, bilhassa Şehnâz Yürük Semâîler'i, üstün eserlerdir [34].

Kemânî İsmâil Ağa (ölm. 1870?), Çingene'dir. Elimizde 13 peşrev ve saz semâîsi vardır [35].

Tanbûrî İsmâil Ağa (ölm. 1880?), elimizde 2 şarkısı bulunan bir müzisyendir [36].

Dr. İsmâil Bey (ölm. 1930?), elimizde 2 şarkısı olan bir müzisyendir[37].

Hebdi İsmâil Çelebî (ölm. 1750?), elimizde bir peşrevi bulunan bir bestekârdır[38].

---

(34) *TMA*, 1, 301a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 87a, 425a; *Türk Bestecileri Ans.*, 13; *Ses San'atçıları Ans.*, 170a-b; *Meydan-Larousse*, IV, 444c; *Türk Ans.*, XX, 303 a; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1.516a; Ergun, 1, 122; *Tuhfe-i Hattâtiyn*, 651-2; *Atrabü'l-Âsâr;* Kilârî. *Tezkire;* güfte mecmuaları; nota koleksiyonları.

(35) *TMA*, 1, 301b; *Türk Musikisi Lugati*, 87 a; nota koleksiyonları

(36) *TMA*, 1, 301b; *Türk Musikisi Lugati*, 87b; nota ve güfte mecmuaları.

(37) *TMA*, 1, 301b; *Türk Musikisi Lugati*, 87b; notalar.

(38) *TMA*, 1, 301b; Hamparsum-Mandoli, nota mecmuası, s. 567.

İsmâil Bahâ Sürelsan (doğ. 1912), çok seçkin bir bestekâr ve müzikologdur. Büyük kısmı şarkı 79 parça bestelemiştir [39].

Arab İsmâil Efendi (ölm. 1857 başları), zâkir, sonra Kaadirî şeyhi olup 1 ilâhîsi elimizdedir [40].

Dellâl-zâde İsmâil Efendi, Dede Efendi'nin en seçkin talebesidir, aşağıda kendisinden ayrıca bahsedilecektir.

İsmâil Fennî Ertuğrul (5.1856 — 29.1.1946), bilgin, yazar, felsefecidir. Tırnova'da doğdu, İstanbul'da öldü. Dâhiliye nezâreti muhâsebecisi olup, Doğu ve Batı dillerine vâkıftı. Dede'nin talebesi Mutâf-zâde'nin talebesi olan Cûdî Efendi, Tanbûrî Ali Bey, Şevkı Bey'den meşk etti. Yarısından az fazlası şarkı olmak üzere 115 parça eser bıraktı ki diğerleri peşrev, saz semâîsi, beste, semâî, marş'tır [41].

İsmâil Hakkı Bey (1866 — 30.12.1927), İstanbul'a doğdu ve öldü. En büyük bestekârlardandır. Âyîn formu dışında her çeşit saz ve söz eserinden oluşan 935 parça eserinin notası elimizdedir (2.000 parça bestelediği söylenmiştir). 117 makam kullanmıştır. 43 parçası ilâhî, tevşîh gibi dinî eserler, 178'i saz eseridir (34 peşrev, 69 saz semâîsi, 75 oyun havası ve fantezi). 142 büyük formlu eser (kâr, beste, semâî), 15 operet, 42 marş, 515 şarkı besteledi. Eserleri değişik değerdedir. Çok güzel olanlarının yanında orta dereceyi ancak tutturabilenler de mevcuttur.

---

(39) *TMA,* II, 258a-60b; *Türk Bestecileri,* 90-1; *Ses San'atçılar Ans.,* 264c; *Türk Ans.,* XXX, 145a-b; *Yeni Türk Ans.,* X, 3.785a; A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi,* IV, 2.002-5, 2.074-5, 2.412-3, VIII, 326-8, 349-50; E. Berker, *Meydan-Larousse* XI, 665c; M. Rona, 580-3; Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları : 17,* İst. 1962; TRT notaları.

(40) S. N. Ergun, II, 482-3; A.R. Şengel, *İlâhî Mecmuası.*

(41) *TMA,* I, 197a-8b; *Türk Bestecileri,* 154; *Meydan-Larousse,* IV, 340b, 341c; *Ses San'atçılar Ans.,* 124b; *Türk Ans.,* XV, 348a-b; *Sâl-nâme, 1326,* s. 206-7; İ.M.K. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri,* 390-2; Ayni Yazar, *Hoş Sadâ,* 205-6; İ.A. Gövsa, *Meşhur Adamlar,* II, 483b ve *Türk Meşhurları,* 118b-9a; *Türk Musikisi Lugati,* 87b, 435a; Öz Dokuman, *Hayat Tarih Mecmuası,* kasım 1968, 44a; B. Şehsuvaroğlu, *İstanbul Ans.,* X, 5.245b-6b; kendi yayınladığı eserlerinin notaları; nota koleksiyonları.

Muzıka'da yarbay idi. Çok büyük musiki faaliyeti gösterdi ve binlerce parçayı notaya aldı. Tahsilinin yetersizliği sebebiyle musiki yazılarında büyük hatâlara düştü [42].

İsmâil Hakı Efendi (ölm. 1930?), "Çayırlı" diye tanınan hâfız, hünkâr imamı, sonra sermüezzin olup 22 ilâhî ve şarkısının notası vardır. Büyükelçi Cevad Üstün'ün (1894-1961) babasıdır[43].

İsmâli Mâil Bey (ölm. 1925?), elimizde 2 şarkısı bulunan bir müzisyendir[44].

İsmâil Zühdî Bey (1877-11.8.1924), Kuşçuoğlu ailesinden Aydos'ta (Bulgaristan) doğdu, İzmir'de öldü. Türk makamları ile Batı Musikisi stilinde bir çok eser bıraktı[45].

İsmâil Hakkı Nebîloğlu (1893-20.2.1965), İstanbul'da doğup öldü. 1943'te bestelediği Yegâh Şarkı ile tanındı. Diğer eserleri değersiz ve çok sayıdadır [46].

---

(42) *TMA*, 309b-15b; *Türk Musikisi Lugati*, 87b-9b, 398b-9a, 425a; *Hayat Ans.*, IV, 1.734a-b; *Küçük Ans.*, 558b; *Türkiye Tarihi*, X, 276; *Türk Bestecileri*, 113-4; *Türk Ans.*, XX, 307b-8a; *Meydan-Larousse*, VI, 445c; *Ses San'atçılar Ans.*, 170b; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1.517a-b; S.N. Ergun, II, 629, 633-5, 644, 652, 656, 683-4, 752, 756, 763; *Hoş Sadâ*, 207-8; M. Rona, 65-71; Dr. S. Ezgi, V, 494-5, 553; *Son Sadrâzamlar*, 2.101-2; R.A. Sevengil, I, 280-1, 288; R. Süer, 18-9; İ. Hakkı Bey'in şimdi TRT Müzik Dairesi'nde bulunan elyazması notaları ve kendi yayınladığı notalar; güfte ve nota mecmuaları.

(43) *TMA*, I, 315b; *Türk Musikisi Lugati*, 89b; *Türk Ans.*, XX, 308a; *Meydan-Larousse*, VI, 446a; A. Çankaya, IV, 1.560-2; S.N.Ergun, II, 761b; A.R. Şengel, *İlâhî Mecmuası*, No. 369 vs; güfte ve nota mecmuaları ve koleksiyonları.

(44) *TMA*, I, 315b; *Türk Musikisi Lugati*, 89b; notalar.

(45) *TMA*, II, 420a-b; *Meydan-Larousse*, VII, 676a; G. Oransay, *60 Bağdar*, 17-8; notalar.

(46) *TMA*, II, 67b-8a; *Türk Ans.*, XXV, 164b; *Hoş Sadâ*, 208; M. Rona, 380; R. Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları Külliyâtı*, no. 25, 1969; TRT notaları.

IV

TALEBELERİ

Dede Efendi'nin talebelerinin musikimizdeki rolü hakkında, şahsiyeti kısmında bilgi sunulmuştu. Bu talebeler ve onların talebeleri vasıtasıyle Klasik Musiki repertuarının ehemmiyetli kısmının zamanımıza gelmesi ve notaya alınabilmesi, Dede'nin bestekârlığından sonraki en büyük hizmetidir. Onun için Dede'nin talebelerini ayrı ayrı ele alıp, onların da talebelerini göstermek ve meşk silsilesini günümüze getirmek, musikimizin kaynaklarını tebarüz ettirmek bakımından lüzumludur.

1) Dellâl-zâde Hacı Hâfız İsmâil Efendi (1797 — 1869). Hayatının ilk safhasında "Ağa", sonra müezzinbaşı olunca (1862) "Efendi" oldu. Dede'nin en seçkin talebesi ve Dede'den sonra gelen neoklasik vâdîde eser veren bestekârların en büyüğü ve Türk Musikisi'nin dehâlarındandır. İstanbul'da Sarıgüzel'de doğdu. Doğumu için verilen daha geç tarihler, doğru değildir. Dede'den 19 yaş küçüktür. Saray dellâllerinden Mustafa Ağa'nın oğludur. Çocuk yaşta hâfız oldu ve sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. Biraz musiki öğrendikten sonra Dede'nin meşk'lerine katıldı. Dede'nin aracılığıyle 19 yaşında iken 1816'da hânende olarak Saray'a alındı. Enderûn'da Dede'den ve diğer üstadlardan meşka devam etti. Az sonra babası öldü. İkinci Mahmûd'un teveccühünü kazandı. Çavuş pâyesiyle Saray müezzinleri arasına girdi. Gerek umumî kültürü, gerek musiki bilgisi kuvvetli değildi. Hiç bir saz çalmıyordu. Kudretli bir hânende, çok kudretli bir bestekârdı. Bu sıralarda çocuk olan istikbalin parlak bestekârı Hâşim Bey'in (aş. bk.) ablası ile gönül ilişkisi kurdu. Duyulunca bir müddet Saray'dan ayrılmaya mecbur kaldı. Vak'a-i Hayriye günü (15.6.1826) Sa-

ray'da görevi sona erdiği halde, zorbaların arasına girdi, padişaha baş kaldırmamalarını, Sultanahmet'te sancak-ı şerîf altında toplanmalarını isteyen nutuklar verdi. Bir müzisyenin bu cesaretine hayran kalan İkinci Mahmûd, İsmâil Ağa'yı afvedip tekrar Saray'da müezzinlik ve musiki hocalığı görevlerini verdi. Bu tarihte 29 yaşında idi. 'Musâhib-i şehryârî' unvaniyle de mükâfatlandırıldı. 1839'da Sultan Mecîd'in cülûsunda 42 yaşında idi. Saray'daki görevlerini muhafaza etti. Üstâdı Dede ve arkadaşı Mutâf-zâde ile hacca gidip 49 yaşında hacı oldu. Hac gecesi üstâdı İsmâil Dede, Mînâ'da Dellâl-zâde'nin kolları arasında son nefesini verdi. Musikinin güneşi olan büyük üstâdını gömüp İstanbul'a döndü. Enderûn'da ve Muzıkay-ı Hümâyûn'da meşk hocası olarak musiki öğretmeye, Dede'den ezberlediği parçaları talebelerine geçmeye devam etti. 1862'de Sultan Aziz tarafından, arkadaşı Çilingir-zâde Ahmed Efendi ölünce, boşalan müezzinbaşılığa getirildi ve Ağa'lıktan Efendi oldu (müezzinbaşılara "Efendi" denirdi). 7 yıl bu görevi yaptı. Refah içinde yaşadı. 72 yaşında Nişantaşı'ndaki konağında öldü. Kalabalık cemaatle Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi Camii hazîresine defnedildi. Mezar taşında Hâfız Efendi'nin 6 beyitli manzumesinin son târîh mısraı şudur :

"Huld'ü Dellal-zâde'yê dâim mekân-êdê Hudâ " (1286). Orta boylu, zayıf, siyah gözlü, kır sakallı, cesur, sâf idi. İki kızından büyüğü 1879'da, küçüğü Fatma Ferdâne Hanım 1898'de ölüp ikisi de babalarının yanına gömüldüler. Ferdâne Hanım, bahriye binbaşısı İsmâil Bey'le evlendi ki kayın-pederi Dellâl-zâde'den musiki meşk etmiştir. Bu evlilikten doğan Zeyneb Nazîfe Hanım (ölm. 1915), kezâ ayni yerde gömülüdür, Hâfız Ömer Nihad Efendi ile evli idi. Oğlu deniz albayı Sâim Çığ (ölm. 1951), keza ayni yerde gömülüdür.

Elimizdeki eserleri 84 parçadır, gerisi unutuluştur : 4 ilâhî, 2 kâr, 13 beste, 10 ağır ve 10 yürük semâî, 43 şarkı, 1 peşrev, 1 saz semâîsi. Saz eserlerini, arkadaşı Hâşim Bey'in Tarz-ı Ne-

vîn faslı için besteledi. Yegâh, Karcığar, Mâhûr-Bûselik, Muhayyer-Bûselik'ten tam fasıllar (2 beste + 2 semâî), hattâ Yegâh'tan 2 ağır semâî fazladan besteledi. Acem-Aşîrân faslının ise yürük semâîsi unutulmuştur. Yegâh faslı ile büyük şöhret yaptı. Eserleri Dede'ninkiler ayarında ve hepsi pek parlaktır. Hemen hemen orta derecede parçası bile yoktur. Yegâh Aksak Semâî, Sûznâk Beste, Şehnâz Ağır Devr-i Hindî Şarkı şâheserleridir (47).

Dellâl-zâde'nin başlıca talebesi Hâşim Bey, Fâik Bey, Nikogos Ağa, Behlûl Efendi, gençliklerinde İsmâil Dede'nin de talebesi oldukları için, aşağıda Dede'nin talebesi arasında anılacaklardır. Bunların dışında İsmâil Bey, Mahmûd Celâleddin Paşa, Bolâhenk Nûri Bey, Enderûnî Ali Bey, Dellâl-zâde'nin başlıca talebeleridir ki bunlar üzerinde duracağız, zira Dede'nin talebesinin talebesi olurlar :

İsmâil Bey (veya Efendi), Dellâl-zâde'nin damadıdır. Talebesi *Dr. Osman Şevkı Uludağ*'dır (48). Dr. Uludağ (1889 — 19.3.1964), 10 yıl cebhelerde askerî doktorluk yaptı (1912 — 22), 1930'da binbaşı iken emekliye ayrıldı, başhekim, milletvekili (1935 — 46) oldu. 120 kadar çoğu şarkı parça besteledi. Türk Musikisi'nin en acıklı yıllarında bu san'atın korkusuz müdafii

(47) *TMA, I,* 308a-9a; *Türk Musikisi Lugati,* 73b-8a, 391, 424b; *Türk Bestecileri,* 67; *Hayat Ans.,* II, 895a; *Türkiye Tarihi,* X, 274; *Meydan-Larousse,* VI, 445b-c; *Yeni Türk Ans.,* IV, 1.517a; *Ses San'atçılar Ans.,* 170b; *Türk Musiki Klasikleri,* I-6; Dr. S. Ezgi, *Amelî ve Nazarî Türk Musikisi,* , 79-81, 83, 126-7, III, 83, 158-60, 170, 189-90, 219-21, 225-7, 260-1, 263-4, V, 410-5; Ayni Yazar ve Ahmed Irsoy, *Bûselik'li Fasıllar ; Hoş Sadâ,* 171-2; S.N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi,* II, 403, 412, 433, 439, 513-4; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri,* 1-4; Ali Rızâ Bey, 73-4, 280; *Letâif-i Enderûn;* güfte mecmuaları; plaklar; şu nota koleksiyonları : Arel, Öztuna, TRT, İ. Hakkı Bey, Gezüryan, Serovpyan, T. Kip.

(48) *TMA,* II, 350b-1a; *Yeni Türk Ans.,* XI, 4.449a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 362a, 433a-b; *TBMM Albümü,* 157a; *Hoş Sadâ,* 238-9; *Musiki Mecmuası,* no. 29, 30; notalar, gazeteler, dergiler.

ve Arel ekolünden idi. İsmâil Bey'den, lise talebesi iken meşk etti. Ressam, hattat, şair, kaanûnî, tıb tarihi mütehassısı, yazar, müellifti. İyi niyetli, vefâkâr, kibar, medenî cesaret sahibi, zeki, değerli adamdı. Bu satırların yazarını, müzikoloji sahasında çok teşvik etti. 2 kızından torunları vardı. 75 yaşında öldü. Zencirlikuyu'da gömülüdür.

Mahmûd Celâleddin Paşa (1839 — 18.1.1899) (49), Çorluluzâde'dir. Sadrâzam Dâmâd Silâhdâr Çorlulu Ali Paşa'nın (1676? — 16.6.1710), baba ve anne tarafından torunlarındandır. Âlî Paşa tarafından himaye görüp yetişti. Mâliye, 2 defa ticâret ve nâfia nâzırı oldu. Vezîr pâyesine yükseldi (15.11.1881). Beşiktaş'ta Yahyâ Efendi'de gömülüdür. 60 yaşında öldü. Bilgin, fevkalâde zeki, büyük tarihçi ve hukukçu, gerçek devlet adamı, hattat, şair, müelliftir. Cemil Bey, Vasilaki, Lem'i Atlı gibi müzisyenleri himaye etti. Hânende idi. Büyük şarkı bestekârlarındandır. Çok parlak 30 şarkısı elimizdedir. Gençliğinde Dellâlzâde'den meşk etmişti. O da kendisi gibi çok titiz bir san'atkâr olan oğlu *Şemseddin Ziyâ Bey*'e (12.10.1882 — 1925) meşk etti[50]. Ziyâ Bey, büyük bir şarkı bestekârıdır. 53 şarkı bıraktı. İkinci Abdülhamîd'in en küçük kızı ile nişanlı idi. 2 oğlu ve 1 kızından biri Melih Esenbel, eski dış işleri bakanıdır. Ziyâ Bey, babasından hânendelik, Cemil Bey'den sâzendelik öğrendi. Ziyâ Bey'in bir ağabeyi, Sâlih Münir Paşa'dır (1859—1939) ki vezîr pâyesi almış olup 1895 — 1908 arasında Paris büyükelçisi idi.

---

(49) *TMA*, II, 3a-4b; *Türk Musikisi Lugati*, 25b, 388b, 424a; *Türk musikisi Klasikleri*, I-6, 20b-1a; *Ses San'atçıları Ans.*, 203a; *Meydan-Larousse*, II, 836a-b; *Türk Bestecileri*, 18-9; *Türkiye Tarihi*, XII, 91; *Türk Ans.*, XXIII, 173a-4a; *Yeni Türk Ans.*, VI, 2.135a; *Bir Darbenin Anatomisi;* diğer kaynaklar Y. Öztuna'nun bu yazılarında gösterilmiştir.

(50) *TMA*, II, 276b-7b; *Türk Musikisi Lugati*, 253a, 405a; *Türk Bestecileri*, 22, 40b; *Ses San'atçılar Ans.*, 268a; *Meydan-Larousse*, XI, 758b; *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/5, 6.1965, 30b; *Türk Ans.*, XXX, 252b; *Yeni Türk Ans.*, X, 3.853a; S.N. Ergun, *Türk Şâirleri*, II, 910b; M. Rona, 244-6; *Hoş Sadâ*, 271; *Sâl-nâme*, 1908, 466-7, 1913, 381; güfte ve fasıl mecmuaları, plaklar, kendi yayınladığı şarkılarının notaları.

Hânende Enderûnî Kadıköylü Kel Ali Bey (veya Efendi) (1830? — 1897), Dellâl-zâde'nin diğer bir seçkin talebesidir[51]. Kastamonu'da doğdu, çocukluğunda annesiyle İstanbul'a geldi. Enderûn'a alındı. 13 yaşında hânende olarak Sultan Mecîd'in huzurunda okumaya başladı. 1869'a kadar Saray'da kaldı. Sesi fevkalâde güzeldi. Keman da çalıyordu. Üstâdı Dellâl-zâde ölünce, arkadaşı Fâik Bey'le beraber, Saray'la ilgisini kesmiştir. 25 yıl Prenses Zeyneb Kâmil Hanım'ın konağında musiki şefi ve hocası olarak çalıştı. Hıdîv İsmâil Paşa, Prens Abdülhalîm Paşa taraflarından himaye edildi. Bir Karcığar Şarkı'sı için Hıdiv'den 450, bir Zengûle Şarkı için de 400 altın almıştır. Kadıköyü'nde Kuşdili'ndeki evinde meraklılara meşk ederdi. 67 yaşlarında öldü. 43 güzel şarkısı elimizdedir. Başlıca talebesi L. Atlı, N. Duyguer, D. Turan, Dr. Ş. Şenozan, Şekerci Cemil Efendi olup bunlar hakkında bir kaç cümle söylemek istiyorum. L. Atlı ve D. Turan'dan sonra bahsedeceğim.

Sînekemânî Mehmed Nûri Duyguer (1877 — 4.3.1963), İstanbul'da Kadıköyü'nde doğdu, ayni yerde 86 yaşında öldü [52]. Bir kaç şarkı ve kanto besteledi. Sabri Bey'den de meşk etmiştir. *Ûdî Hâfız Şekerci Nûreddin Cemil Efendi* [53] (1867 —

(51) *TMA*, I, 28b-9a; *Türk Musikisi Lugati*, 8b, 377b-8a, 406b, 420b; *Meydan-Larousse*, 1, 313c; *İstanbul Ans.*, II, 628a-30a; *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-6, 4a-b; *Ses San'atçılar Ans.*, 23a-b; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-5; Ali Rızâ Bey, 281-2; *Hoş Sadâ*, 55-60; M. Rona, 6-8; İ. F. Ertuğrul, *İslâm-Türk Ans. İlâvesi;* Dr. S. Ezgi, V, 476-7; *Türk Bestecileri*, 158; Ahmed Râsim, *Vakıt*, Mart 1922; Ayni Yazar, *Zamân*, 23.6.1919, güfte mecmuaları; Gezüryan, İ. Hakkı Bey, Arel, Öztuna, T. Kip, Atlığ, TRT ve emsali nota koleksiyonları.

(52) *TMA*, I, 173a-b; M. Rona, 144-5; *Hoş Sadâ*, 236; *İstanbul Ans.*, IX, 4.798b; notalar.

(53) *TMA*, I, 130b-1b; *Türk Bestecileri*, 142-3; *Türk Musikisi Lugati*, 27a-b, 388b, 407b, 422a; *Ses San'atçılar Ans.*, 75c-6a; *Hürriyet*, 23.12.1977; *Hoş Sadâ*, 130-1; M. Rona, 75-7; *İstanbul Ans.*, VII, 3.481b-2b; *Türk Ans.*, X, 150b; Dr. S. Ezgi, V, 492-3, 554; *Musiki Mecmuası*, no. 7; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

16.11.1928), Muzıka'da ûdî idi. 1912-29 arasında Kahire'de çalıştı, orada öldü ve gömüldü. Güzel şarkılar besteledi. 42 şarkı ve 4 saz eseri elimizdedir. Arel'in ilk musiki hocalarındandır. *Dr. Osman Şükrü Şenozan* (1874 — 4.7.1954) (54), İstanbul'da doğdu ve öldü. Albay doktor, 17 yıl İzmir vilâyeti sıhhiye müdürü, milletvekili oldu. İzmir'de Arel'le beraber bulundu ve ondan yaşlı olmasına rağmen etkilendi. Hocaları arasında Ali Bey'den başka Zekâî Dede, Ahmed Irsoy, Santo Şikârî de vardır. 40 küsur eserinin çoğu şarkı'dır (yalnız 17'sinin notası görülmüştür). Neyzen ve hânende idi.

Bolâhenk Eyyûbî Mehmed Nûrî Bey (1834 — 1910)(55), İstanbul'da Eyüb'de doğup öldü. Moralı Bekir Paşa torunudur. Memuriyette ûlâ rütbesine kadar yükseldi. Neoklasik ekolde 73 parça üstâdâne eser bıraktı ki bunların arasında Bûselik ve Karcığar Âyînler de vardır. Neyzen, kudretli hânende, Mevlevî'dir. Dinî eserleri Şeyh Rızâ Efendi'den geçti. Seçkin talebeleri Kirâmî Efendi, Hâfız Sâmi Efendi, Zâkir Hakkâk Mehmed Efendi, Şekerci-zâde Hâfız Hayreddin Bilgen, Musullu Şeyh Osman Dede, Âsım Bey, Raûf Yektâ, L. Atlı, Mustafa Sunar, Mehmed Emin Yazıcı, Hâfız Mustafa İhsan Bey, Eğrikapılı Şeyh Mehmed Efendi'dir. Dede'nin talebesi Dellâl-zâde'nin talebesi Nûri Bey'in talebeleri olan bu müzisyenlerden bâzıları hakkında bir kaç cümle söyleyelim.

---

(54) *TMA*, I, 282b-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 258a, 431b; E. Berker, *Meydan-Larousse*, XI, 760b; *Hoş Sadâ*, 275; M. Rona, 194-5; C. Öney, *Arûz'un Söylettikleri*, 115; L. Atlı, *Hâtırât*, 120; K. Öztürk, *TBMM Albümü*, 154a; plaklar, notalar, güfte mecmuaları.

(55) *TMA*, II, 106b-7b; *Türk Musikisi Lugati*, 175b, 402b, 428b; *Meydan Larousse*, IX, 433b; *Türk Ans.*, VII, 226b, XXV, 348a; *Hoş Sadâ*, 235-6; *Son Asır Türk Şâirleri*, 716; M. Rona, 7-8; *İstanbul Ans.*, VI, 2.948a-b; S.N. Ergun, I, 5, II, 406, 413, 467, 490, 620, 632, 637, 654, 660, 724, 725; O. N. Ergin, *İstanbul Şehir Rehberi*, 20; *Hâfız Sâmî*, 121; *Mevlevî Âyînleri*, XVII, 871-84, no. XXXV; güfte mecmuaları; TRT, Arel, Öztuna, Kip, Atlığ, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı, İ. Hakkı Bey, Gezüryan nota koleksiyonları; Bolâhenk Nûrî Bey, *Mecmû'a-i Şarkıyyât*, İst. 1290 (1873).

Hacı Kirâmî Efendi (1840 — 1909) [56], İstanbul'da doğdu ve öldü. Habeş asıllıdır. Tanbûrî ve hânendedir. Diğer hocaları Tanbûrî Ali Efendi ve Hacı Fâik Bey'dir. 7 parçası görülmüştür. Daha çok hoca olarak tanındı. Başlıca talebesi şunlardır : A.A. Konuk, S.Z. Özbekkan, Hâfız Kemâl Efendi, Âmâ Hâfız Hasan Efendi, M.N. Albayrak, Kaanûnî Ârif Bey, Hâfız Sâmî Efendi, F. Kopuz, L. Atlı, A. Töre, Z.Â. Ataergin. Bunlardan *Hâfız Kemâl Efendi* (1882 — 1939) [57], hâfız ve gazel-hân olarak ün kazandı. *Abdülkadir Töre* (1873 — 27.8.1946) [58], Doğu Türkistan'da Kâşgar'da doğdu, İstanbul'da öldü. Büyük ekseriyeti şarkı ve ilâhî olan 104 parça bıraktı. Uygur asıllı olup kemânî ve hânende idi. Hâlid Bey, Kirkor Efendi, Tatyos Efendi, Albert Braun diğer hocalarıdır. Dinî musikiyi Fehmî Efendi'den geçti. *Kaanûnî Hacı Ârif Bey* (1862 — 1911) [59], İstanbul'da doğdu, memuriyetle bulunduğu Yemen'in Menâha şehrinde öldü. Kaanun virtüozudur. Bu çalgıyı Sarı Tal'at Bey'den öğrendi. 96 parça eser bıraktı, 70'i şarkı, gerisi peşrev, saz semâîsi vs'dir. Başlıca öğrencileri Kaanûnî Nâzım Bey, Kaanûnî Reşad Bey, Şehzâde Cemâleddin Efendi, Dr. Ezgi'nin babası Kaanûnî İsmâil Zühdü Bey, F. Kopuz, Dr. S. Ezgi ve oğlu *Zeki*

---

(56) *TMA*, I, 341b; *Türk Musikisi Lugati*, 109a; *Meydan-Larousse*, VII, 326b; *Türk Ans.*, XXIII, 117b; S.N. Ergun, II, 467-8, 622, 632, 718; *Hoş Sadâ*, 186; M. Rona, 10-1; notalar ve güfte mecmuaları.

(57) *TMA*, 336b; *Türk Musikisi Lugati*, 106a, 339, 426a; Ergun II, 664; plaklar.

(58) *TMA*, II, 326b-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 4b; *Hoş Sadâ*, 27-9; S.N. Ergun, II, 441, 479, 542, 580, 629, 644, 702-6, 749-50, 752, 754, 764-5, 768, 776, 778-80, 782, 784; *Hânende*, baştaki resim; güfte, ilâhî, nota mecmua ve koleksiyonlar.

(59) *TMA*, I, 67b-8a, *Türk Musikisi Lugati*, 2a-b, 373b; *Türk Bestecileri*, 78-9; *Ses San'atçıları Ans.*, 35b; *Meydan-Larousse*, I, 651a; Z.Â. Ataergin, *İslâm Türk Ans.*, I, 507a-9a; *Hoş Sadâ*, 73-4; M. Rona, 47-50; Z.Â. Ataergin, *İstanbul Ans.*, II, 989b-91b; *Hânende*, baştaki resim; Cemil Beşîr, *El-U'd*, 43-4, 86; Y.K. Beyatlı, *Hâtıralarım*, 72; *Sâl-nâme*, *1315* (1897), *1328* (1908), s. 608-9; güfte mecmuaları, nota koleksiyonları.

Ârif Ataergin'dir (1896 — 4.1.1964) [60]. İstanbul'da doğdu ve öldü. Hukukçudur. Kirâmî Efendi, A. Irsoy, L. Hancıyan, İ. Hakkı Bey, A. Töre'den de meşk etti. Kaanûnî, hânende, ressam, hattat, politikacı idi. 170 parça eserinin notası görülmüştür ki 150'si şarkı formundadır. Öğrencileri Dr. A. Yavaşça, Prof. Dr. Halid Ziya Konuralp, Dr. E. Perk, Yesârî Âsım Arsoy'dur. Kaanûnî Ârif Bey'in diğer öğrencilerinden *Kaanûnî ve Kemençeci Âmâ Nâzım Bey* (1884 — 11. 9.1920) [61], İstanbul'da doğdu ve öldü. Hocası gibi kaanun virtüozudur. 5 yaşında kör oldu. Diğer hocaları Tanbûrî Cemil Bey, Ûdî Hasan Bey, İ. Hakkı Bey'dir. Öğrencileri kızları olan hânende ve santûrî Nebîle Soyak, kaanûnî Naîme İspahi, Şeref Hanım, F. Kopuz, H. Yenigün'dür. 32 eser bıraktı, 29'u şarkı'dır. *Şehzâde Mehmed Cemâleddin Efendi* (1.4.1891 — 1947) [62], Sultân Abdülazîz'in (sal. 1861 — 1876) oğullarından Şevket Efendi'nin tek çocuğudur. Birinci Cihan Savaşı'na katıldı, mîrlivâ'lığa (tümgeneral) kadar yükseldi, Beyrût'ta öldü. Ud ve lavta çalardı. Şarkılar ve saz eserleri besteledi. *Müneccimbaşıoğlu Kaanûnî Kekeme Reşad Bey* (ölm. 1925?) [63], 5 şarkı bıraktı.

---

(60) *TMA*, I, 78a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 311a-b, 406a, 434b; *Istanbul Ans.*, III, 1.192b-3a; M. Rona, 291-5; *Hoş Sadâ*, 300-1; *Kim Kimdir? Türk Bestecileri*, 77; *Ses San'atçılar Ans.*, 41b; Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları*, no.6, İst. 1960; *Meydan-Larousse*, 1, 795c; *Cumhuriyet*, 21.6.1970, s. 7; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları, pekâkende notalar, plaklara, bandlar.

(61) *TMA*, II, 65a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 153a-b; *Türk Ans.*, XXV, 156a-b; *Hoş Sadâ*, 229-30; M. Rona, 256-8; H. Yenigün, *Nâzım Bey, Musiki ve Nota*, no. 2, s. 8a-9a; Nâzım Bey, *Külliyyât*, Şeref Hn. nş.

(62) *TMA*, I, 123b; *Türk Musikis Lugati*, 353a, 388b; *Meydan-Larousse*, II, 845a; *Türkiye Tarihi*, XII, 186; notalar.

(63) *TMA*, II, 177a; *Türk Musikisi Lugati*, 212a, 403b; güfte mecmuaları ve notalar.

2) Mûtâf-zâde Ahmed Efendi (1810? — 13.12.1883) [64], Dede Efendi'den günümüze aktarılan binlerce dinî ve dindışı klasik sözlü eser için en mühim kaynak sayılmaktadır. Dinî musikiye fazla ehemmiyet vermiyen Dellâl-zâde'den de ehemmiyetli me'haz olduğunda, ittifak vardır. Hocası İsmâil Dede'nin ezberindeki eserlerin en büyük kısmını, yıllar boyunca ondan öğrenerek ezberlemiş, büyükçe bir kısmını öğrencilerine öğretmişse de, hepsini öğretememiştir. Meselâ besteli *Mevlid*'le *Mîrâciyye*'nin -bugün unutulan-Nevâ bahrini artık kendisinden başka bilen kalmadığını son ihtiyarlık yıllarında beyân ederek, öğrenecek müzisyen aramış, kimse bu meşakkatli işe tâlib olmamıştır. Türk Musikisi'nin bu iki dev eseri bugün unutulduğu gibi, İsmâil Dede'nin hayli eseri de ayni âkıbete uğramıştır. Mutâf-zâde'nin günümüze 2 ilâhî ve 1 şarkı'dan başka eseri gelmemesi, bestekâr olmadığını, büyük bir zâkir ve hânende olduğunu gösterir. Başlıca öğrencileri Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Hâfız Şevkı Bey, Şeyh Tevfîk Efendi, Şeyh Saîd Özok, Cûdî Efendi gibi, daha fazla dinî musiki ile uğraşan şahsiyetlerdir. 1846'da İsmâil Dede ve arkadaşı Dellâl-zâde ile hacca giden Ahmed Efendi, Âlî Paşa konağında imam, çeşitli şehirlerde molla, 1868'de Mısır kadısı oldu. İlmiye'de İstanbul pâyesine erişti (korgeneral'e eşit rütbe). Zengindi. Üsküdâr'da Bulgurlu'da kâgir büyük bir köşk yaptırmıştı. Sünbülî idi. Hıdîv İsmâil Paşa, kardeşi Mustafa Fâzıl Paşa, Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa, Sadrâzam Âlî Paşa gibi devrinin en kudretli devlet adamlarının saygı ve himayesini gördü. İstanbul'da doğup öldü.

---

(64) *TMA*, I, 19a; *Türk Musikisi Lugati*, 147b; *Meydan-Larousse*, I, 172c; *Hoş Sadâ*, 31-3; *İstanbul Ans.*, I, 359b-60a; Raûf Yektâ, *Dede Efendi;* S.N. Ergun, II, 403, 433, 439, 441, 479, 480, 510, 511, 554-5, 648, 652; *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, 195; A.R. Şengel, *İlâhî Mecmuası*.

Mutâf-zâde'nin seçkin öğrencisi, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, gene İsmâil Dede'nin talebeleri olan Yağlıkcı-zâde Ahmed Efendi ve Zekâî Dede'nin de talebesidir, aşağıda Zekâî Dede bahsinde görülecektir. *Şeyh Saîd Özok* (1853a - 1945) (65), İstanbul'da doğup öldü. Diğer hocaları Dede'nin diğer talebesi Vehîb Efendi, Hacı Fâik Bey, Paşa Mehmed, kayın-birâderi Hacı Nâfiz Bey'dir. Saîd Özok, binlerce dinî parçayı bilen son büyük zâkirlerden idi. 90 yaşında öldü. Talebesi Sâdeddin Nüzhet Ergun, onun talebesi de Yılmaz Öztuna'dır. 2 ilâhî ve 1 şarkısından başka eserine tesadüf edilmiyen Özok, Nasûhî soyundandı. Ercümend Berker'in babasının dayısıdır. Bir diğer talebesi Hâfız Ahmed Nazîf Efendi'dir. *Şeyh Tevfîk Efendi* (ölm. 1899)(66), İstanbul'da doğdu ve öldü. Diğer hocaları Şeyh Muhtâr Efendi, Şeyh Rûşen Efendi'dir. Bir ilâhî'si görülmüştür. Rifâî'dir. Başlıca öğrencileri oğlu Şeyh Tâceddin Yalım ve Şeyh Abdülhalîm Efendi'dir. *Şeyh Hayrullah Tâceddin Yalım* (1883 — 7.10.1954) (67), İstanbul'da doğdu, 1899'da babası Tevfîk Efendi ölünce Rifâî şeyhi oldu. Diğer hocaları Malak Hâfız ve Ali Baba'dır. 3 ilâhî'si görüldü. Yazardır. *Süleyman Abdülhalîm Efendi* (1824 — 2.1897) (68), İstanbul'da doğup öldü. Rifâî şeyhidir. Diğer hocaları arasında Deli İsmâil Dede, Tanbûrî Nikoli Ağa, Tanbûrî Oskiyam Ağa, Sînekemânî Agop Ağa vardır. Öğrencileri Dr. S. Ezgi, oğlu Şeyh Rızâ Efendi, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede,

---

(65) *TMA*, II, 136a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 221a; *Türk Ans.*, XXVI, 318b-9a; S.N. Ergun, II, 438, 442, 470, 485, 494, 630, 648, 687, 769b, 795a; güfte, ilâhî ve nota mecmuaları.

(66) *TMA*, II, 317b-8a; *Son Asır Türk Şâirleri*, I, 851; S.N. Ergun, II, 504, 618, 652.

(67) *TMA*, II, 377b; *Türk Musikisi Lugati*, 71a, 433b; *Son Asır Türk Şâirleri*, 1.851-2; S.N.Ergun, II, 470, 473-4, 503, 618, 652-3, 709-10; ilâhî mecmuaları.

(68) *TMA*, I, 245b-6a; *Türk Musikisi Lugati*, 66b, 395b; Dr. S. Ezgi, I, 3-4, IV, 149, V, 500; S.N. Ergun, II, 498, 501, 503-5; *Meydan-Larousse*, V, 554b; *Türk Ans.*, XVIII, 390a; T. Öz, *İstanbul Câmîleri*, II, 41.

Neyzenbaşı Cemal Dede, A. Irsoy, Tanburacı Osman Pehlivan'dır. Musikide bilgin, çok zengin, tanbur ve ney gibi biribirine benzemez iki ayrı sazda virtüozdu. Yalnız bir Isfahân Saz Semâîsi'nin notasına tesadüf edildi. Zihni Paşa, Zühdü Paşa, Reşad Paşa, Kâzım Paşa gibi Sultan Hamîd devri vezirleri, Halîm Efendi'nin mürid ve muhibleri idiler. *Tanburacı Osman Pehlivan* (1874 — 1942), [69], Tırnova'da doğdu, İstanbul'da öldü. Bir çok Rumeli türküsü onun ağzından notaya alınmıştır. Abdülhalîm Efendi'nin diğer talebeleri, aşağıda Zekâî Dede'nin talebesi arasında görülecektir.

3) Çilingir-zâde Ahmed Ağa (1790? — 1835?) [70], Enderûn'dan yetişti. Çavuş, 23.2.1829'da Şâkir Ağa'nın yerine sermüezzin oldu. Orta oyununa da çıkardı. Ünlü bir hânende idi. Dede'nin gözde talebesinden olmasına rağmen bestekârlıkta ileri gidemedi. Günümüze 4 Şarkı'sı gelmiştir. İstanbul'da doğup öldü.

4) Yağlıkcı-zâde Ahmed Efendi (ölm. 1880?) [71], Bursa'da doğdu, İstanbul'da öldü. Sadrâzam Âlî Paşa'nın hâfız-ı kütübü idi. Dede Efendi'den binlerce parça öğrendi. Bunlardan Mâye faslını oluşturan 4 parçayı bilen tek kişi kaldığı anlaşılınca, Tanbûrî Prens Abdülhalîm Paşa, 500 altın vererek ağzından notaya aldırdı.

5) Şâhinbey-zâde Eyyûbî Mehmed Bey (1804 — 1850) [72], İstanbul'da Eyüb'de doğdu ve öldü.

---

(69) *TMA*, II, 127b; *Türk Ans.*, XXVI, 84a; Ahmed Hâşim, *Gurebâ-hâne-i Lâklakaan.*

(70) TMA, I, 17a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 6a; *İstanbul Ans.*, I, 319a-b; *Letâif-i Enderûn*, 32b, 455; Atâ Bey, *Târîh-ı Enderûn*, III; S.N. Ergun, II, 439; S.N. Gerçek, *Türk Temâşâsı*, 118; *Hânende*, 369, 642; Hâşim Bey, *Mecmû'a*, 197a; 428b; notalar.

(71) *TMA*, I, 21b; *Türk Musikisi Lugati*, 412b; *Hoş Sadâ*, 34.

(72) *TMA*, II, 19a; *Türk Musikisi Lugati*, 128a-b, 400b, 427a; *Türk Ans.*, XXIII, 403b-4a; Dr. S. Ezgi, II, 159-60, 167-8, 171, IV, 405-7; S.N. Ergun, II, 439, 449-52, 454, 458; *Hoş Sadâ*, 179; güfte mecmuaları ve notalar.

46 yaşında ölüp gene Eyüb'e gömüldü. Evlenmedi. 1825-41 arasında bâb-ı seraskerî (savunma bakanlığı) özel kaleminde kâtiplik yaptı. 12 yaşında İsmâil Dede'ye devama başladı, uzun yıllar meşk etti. Çok güzel 17 parça beste, semâî, şarkı bıraktı. Üstad bestekâr ve musiki hocası idi. Çok iyi hânende idi. Zekâî Dede ve Ârif Bey gibi, iki dâhî bestekâr, Mehmed Bey'in talebesidir. Rif'at Bey, Behlûl Efendi, Şefkatî Efendi de öğrencileri arasındadır.

6) Hoca Vehîb Efendi [73], İstanbul'da doğdu ve öldü. Dede'den çok eser meşk etti. Prens Abdülhalîm Paşa koleksiyonunun büyük kısmı, Dede'den naklen bu zâtın ve Yağlıkcı-zâde'nin ağızlarından notaya alınmıştır.

7) Yenikö ylü Hasan Efendi (1823 — 25.10.1905) [74], İstanbul'da doğdu ve öldü. Dede'nin son öğrencilerindendir. Mevlevî, hattat, zâkir, hâfız'dı. 82 yaşında öldü. 8 parça durak, ilâhî, şarkı'sının notasına tesadüf edilmiştir. Diğer hocaları Külhanbeyi Hüseyin Dede, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'dir. Başlıca öğrencileri Hacı Fâiz Bey, kardeşi Hâdî Bey, Şeyh Cemâleddin Efendi, Şeyh Nidâ Efendi (ölm. 1927), Nûri Şeydâ Bey, Şeyh Hâlis Efendi, Edhem Nûri Bey, İbrâhim Erkal, oğlu hattat ve nakkaş Mehmed Nûri Urunay'dır. *Yenikö ylü Hâdî Bey* (ölm. 5.1917) [75], Tarabya Camii hatîbi Hâşim Efendi'nin oğlu ve müzisyen Hacı Fâiz Bey'in kardeşidir. Talebesi Fehmi Tokay'dır. 24 ilâhî ve şarkı'sı elimizdedir, ilâhî-

(73) *TMA,* II, 369b; *Türk Musikisi Lugati,* 419b.

(74) *TMA,* I, 254b-5a; *Türk Musikisi Lugati,* 69b; *Türk Ans.,* XIX, 12a-b; *Meydan-Larousse,* V, 642b; *Son Hattatlar,* 370-1; *Türk Şâirleri,* I, 403a; S.N. Ergun, II, 443-4, 480, 618, 661-2, 723, 749; *Hânende,* 39b, 609b; *İkdâm,* 5.10.1908, No. 4.795; ilâhî notaları.

(75) *TMA,* I, 241a-2a; *Türk Musikisi Lugati,* 64b; *Meydan-Larousse,* V, 510a; *Türk Ans.,* XVIII, 295b; S.N. Ergun, II, 444, 644-5, 653, 679-82, 710, 763; notalar.

leri güzeldir. *Mehmed Nûri Şeydâ Bey* (1866 — 24.5.1901) [76], İstanbul'da doğdu ve 35 yaşında öldü. 9 şarkı ve 1 beste'sinin notası elimizdedir (aslında 38 şarkı besteledi). Batı ve Doğu dillerini öğrendi, hayli kitap yazdı veya tercüme etti. Memur ve gazeteci idi. Musiki üzerinde yazılar yazdı. *Hüseyin Hâlis Efendi* (ölm. 2.10.1919) [77], Kaadirî şeyhi, memur, zâkirbaşı, hâfız'dır. 9 ilâhîsinin notası elimizdedir. *Hâfız İbrâhim Erkal* (ölm. 1950?) [78], İstanbul'da doğdu ve öldü, 3 ilâhî'si görüldü.

8) Hâfız Hamdi Efendi (ölm. 1870?) [79], elimizde yalnız bir Sûz-i Dil Nakış Yürük Semâî'si bulunan Hâfız Hamdi Efendi, Dede'nin talebesidir.

9) Nikoğos Ağa (1830? — 1890?)[80], İstanbul'da doğdu ve öldü. Ermenî asıllıdır. Dede'ye müracaat ettiği zaman delikanlı idi. İsmâil Dede "evvelâ Türkçe öğren, öyle gel" de-

---

(76) *TMA*, II, 108b-9a; *Türk Musikisi Lugati*, 175b; *Meydan-Larousse*, IX, 434a; *Türk Ans.*, XXV, 350b, XXX, 268b; *Osmanlı Müellifleri*, II, 272; *Hoş Sadâ*, 236-7; *Son Asır Türk Şâirleri*, 1.249-51; M. Rona, 101-2; S.N. Ergun, II, 444; Mes'ud Cemil, *Tanbûrî Cemil*, 106; İ.A. Gövsa, *Meşhur Adamlar* ve *Türk Meşhurları*, 289; Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâil;* notalar; devrin gazete ve dergileri, bilhassa *İkdâm*.

(77) *TMA*, I, 246a; *Türk Musikisi Lugati*, 66b; S.N. Ergun, II, 490, 660, 677, 756, 763; ilâhî mecmuaları.

(78) *TMA*, I, 196b; S.N. Ergun, II, 444, 657; ilâhî mecmuaları.

(79) *TMA*, I, 247a; *Türk Musikisi Lugati*, 357b; S.N. Ergun, II, 449-51; *Hânende*, 694b; nota; R. Yektâ, *Zekâî Dede; Meydan-Larousse*, V, 472c.

(80) *TMA*, II, 82b-4a; *Türk Musikisi Lugati*, 162b-3a; *Türk Bestecileri*, 47; *Ses San'atçılar Ans.*, 211c; *Meydan-Larousse*, IX, 354c; *Türk Musikisi Klasikleri*, I-6, 22b-3a; *Türk Ans.*, XXV, 282a-b; *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, 235; Leylâ Saz, 181; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 217, 218, 220; *Hoş Sadâ*, 233-4; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, I-4; Hoseb Ebeyan, *Neş'e-i Dil*, 171; Abdurrahman Şeref, *Vakıt* gazetesi, 22.5.1922; *Hânende* ve diğer basma ve yazma güfte mecmuaları; Arel, Öztuna, TRT, Kip, Atlığ, Klasik Koro, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı, İ. Hakkı Bey, Gezüryan, Sirunyan, Arşak, İskender ve diğer nota koleksiyonları.

di. Bunun üzerine büyük gayret göstererek az zamanda şivesini düzeltti ve Dede'den meşk etti. Hattâ Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne de devam etti ve Mevlevî Musikisi öğrendi. Aile adı Melkonyan'-dır. Topkapılı, hânende'dir. Dellâl-zâde'den de meşk etti. Enderûn'a girdi. Edhem Paşa Koleksiyonundaki notaların mühim kısmı için kaynak oldu, Dede ve Dellâl-zâde'den meşk ettiklerini notaya aldı. 72 üstâdâne şarkı'sı elimizdedir. Şarkıları neoklasik yolda olup Ârif Bey'den az etkilenmiştir. Aslında 200'den fazla şarkı bestelemiştir. En seçkin talebesi, Şeyh Celâledin Dede'dir. Çağdaşı Hasköylü Tanbûrî Nikoğos Taşcıyan (1836 veya 1841 — 1885) ve Topkapılı Kemânî Nikoğos Ağa Hudâverdi (1829 — 25.8.1884) ile karıştırılmıştır.

Şeyh Mehmed Celâleddin Dede (1.2.1849 — 31.5.1907) (81) İstanbullu'dur. İsmâil Dede'nin hocası Şeyh Nâsır Abdülbâkî Dede'nin oğlu Şeyh Osman Salâhaddin Dede'nin oğludur. 1870'de babasına vekâlete başlıyarak 12.2.1887'de babası ölünce asaleten Yenikapı şeyhi oldu. Yenikapı'nın 18. ve sondan bir önceki şeyhidir (yerine geçen oğlu Abdülbâkî Baykara son şeyhtir). Şeyhî mahlasıyle şiir yazdı ve Dügâh'dan bir Âyîn besteledi. 16.5.1905'te ilk mukabelesi yapılan bu Âyîn'i atası Kutb-ı Nâyî Osman Dede'nin Hicâz Âyîn'inin güftesi ile bestelemiştir.

---

(81) *TMA*, I, 122b-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 25a, 422a; S.N. Ergun, II, 406, 461, 464-7, 511, 620, 724; Ayni Yazar, *Türk Şâirleri*, II, 673, 939a-43a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 133; Mehmed Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, 5-6, 188, 190, 192, 195, 201-64 (esas kaynak); *Son Asır Türk Şâirleri*, 158, 227, 291, 326, 348, 384, 713-4, 715-6, 856, 1.016, 1.099, 1.160, 1.833-5, 1.857; *Hoş Sadâ*, 109-12; Dr. S. Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, IV, 181, 277, V, 453, 550; Aynı Yazar ve A. Irsoy ve M. Cemil, *Mevlevî âyînleri*, XVII, 854-73; *Türk Ans.*, X, 104; *İstanbul Ans.*, VI, 3.420; A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 113, 210, 258, 272-3, 310, 457; Tâhir (Olgun), *Şeyh Celâleddîn Efendî Merhûm*, İst. 1326-1908 (48 s.); İhsân Mahvî, *Mevlevî Şâirleri;* A. Gölpınarlı, *Melâmîlik*, 73-4, 126. Çağdaşı Galata şeyhi Ahmed Celâleddin Dede (Gelibolu 1854 - İstanbul 1946) ile karıştırmamalıdır *(Son Asır Türk Şâirleri*, 217-8; *Türk Şâirleri*, I, 273b-6b; A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 220, 240, 458-9, 470).

Tanbur virtüozu olup bu sazı Büyük Osman Bey ve Küçük Osman Bey'den öğrendi. Dinî eserleri dergâhta, dindışı musikiyi Nikoğos ve İsmet Ağalar'dan meşk etti. Doğu ve Batı dillerini çok iyi öğrendi. Musikimize ait eski kitapları ve Batı musikisi kitaplarını okudu. Musiki ilmimizin yok olmanın eşiğinde bulunduğunu anladı. Bu ilmin canlandırılması, yenilenmesi, aksi takdirde musikimizin çağ dışı kalacağına karar verdi. Bu hususta, her iki kültürle çok iyi yetişmiş öğrencilerinden Raûf Yektâ, Subhi Ezgi, Sâdeddin Arel, Ahmed Avni Konuk'un ısrarla dikkatlerini çekti ve bu suretle Türk Musikisi ilminin kurulmasında, hattâ Arel Ekolü'nün oluşmasında bir çeşit öncülük yaptı. Onun şeyhliğinde Sultan Reşad, 10.000 altın harcıyarak, İsmâil Dede'nin o kadar uzun yıllar geçirdiği Yenikapı Mevlevî-hânesi'ni tamir ettirdi.

10) Şeyh Seyyid Hüseyin Azmî Dede [82], Mısır (Kahire) Mevlevî-hânesi şeyhi ve yazardır. Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin hocasıdır. İsmâil Dede'den Mevlevî musikisi öğrendi.

11) Behlûl Efendi (ölm. 1895) [83], Dede'nin son talebesindendir. İstanbul'da doğup öldü. Refik Hâlid Karay'ın akrabasındandır. Ayrıca Dellâl-zâde, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Neyzen Mûsâ Dede, Eyyûbî Mehmed Bey'den meşk etti. Üstad hânende, bilhassa büyük zâkir'di. Sadrâzam Âlî Paşa'nın müezzini idi. Kızkardeşinin çocukları olan Bestenigâr Ziyâ Bey ve Şeyh İhsan İyisan, ayrıca Hâfız Şevki Bey, Malak Hâfız denen Hasan Efendi, Nigâr Galib Ulusoy, öğrencileri arasındadır. Günümüze yalnız 1 Durak ve 2 İlâhî'si gelebilmiştir.

---

(82) A. Gölpınarlı, *Mevlevîlik*, 240, 241, 304, 405.

(83) *TMA*, I, 104a; *Türk Musikisi Lugati*, 19a; *Meydan-Larousse*, II, 244c; Ali Rızâ Bey, 281; S.N. Ergun, II, 442-4, 480, 491, 579, 644, 663-4; *Hoş Sadâ*, 104-5; *İstanbul Ans.*, V, 2.386a; Dr. S. Ezgi, *Temcidler*, 47-8.

Üsküdarlı Bestenigâr Hoca Ziyâ Bey (1877 — 1923) [84], İstanbul'da doğdu ve öldü. Hânende idi. Günümüze 14 güzel şarkısı geldi. Hâfiz Sâmi Efendi, Münir Nûreddin Selçuk, Salâhaddin Pınar, Sâdi Işılay, Münir Kökten, Fahri Kopuz, Münir Mazhar Kamsoy, S.Z. Özbekkan, Halil Can, Kemal Niyâzi Seyhun, Dr. Ziyâeddin Erdoğru, kayınbirâderi olan Mustafa Sunar, öğrencilerindendir. *Münir Nûreddin Selçuk* (1899 — 27.4.1981) [85], Yeniköylü Hasan Efendi talebesi hânende Edhem Nûri Bey'in de talebesidir. Dindışı sözlü musikide çoğu şarkı 94 güzel parça besteledi, hânende olarak büyük ve haklı bir şöhret yaptı. *Salâhaddin Pınar* (22.1.1902 — 6.2.1960) [86], İstanbul'da doğdu ve öldü. Diğer hocaları Kaşıyarık Hüsâmeddin Bey, Enderûnî Celâl Bey, Ûdî Sâmi Bey, Kâzım Uz, A.R. Çağatay'dır. Ud, sonra tanbur çaldı. Piyasa tavrında 90 şarkı besteledi. *Münir Mazhar Kamsoy* (29.12.1891 — 27.8.1973) [87], Dr. Maz-

(84) *TMA,* II, 414a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 315a-b; *Meydan-Larousse,* XII, 47a; M. Rona, 203; *Hoş Sadâ,* 302-3; S.N. Ergun, II, 654, 656; güfte, fasıl, nota mecmuaları.

(85) *TMA,* II, 217a-8b; *Türk Ans.,* XXVIII, 288a-b; *Yeni Türk Ans.,* IX, 3.477a; *Ses San'atçılar Ans.,* 250 b; A. Dorsay ve T. Gürcan, *Sinema Ans.,* 569; M. Rona, 471-4; *Türk Bestekârları Antolojisi,* 313-36; *Hoş Sadâ,* 223-4; *Musiki ve Nota,* no.9, s. 18-21; *1923-1973 Cumhuriyet Ans.,* 1.234; Y. Öztuna, *S. Arel;* plaklar, notalar, bandlar, gazeteler, dergiler; A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi,* III, 34-7, 582-4, 254-6, *Türk Şâirleri,* II, 575b-6a; *Son Asır Türk Şâirleri,* 135-6, *Sâl-nâme, 1327,* s. 106.

(86) *TMA,* II, 146a-7b; *Türk Ans.,* XXVII, 4a-b; M. Rona, 495-505; *Türk Bestekârları Antolojisi,* I-24; E. Berker, *Meydan-Larousse,* X, 111b; *Hoş Sadâ,* 258-9; *Türk Bestecileri,* 105-6; *Ses San'atçılar Ans.,* 238b; TRT notaları; plaklar, bandlar, gazeteler, dergiler, notalar.

(87) *TMA,* I, 321b-2a; *Türk Ans.,* XXI, 181a; *Meydan-Larousse,* VI, 835c; *Ses San'atçılar Ans.,* 173c; *Türk Bestecileri,* 126b-7a; Ahmed Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâb Hareketleri,* 585; İ. A. Gövsa, *Türk Meşhurları,* 240; R. Kalaycıoğlu, *Türk Bestekârları,* no. 21; Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi,* II, 1954, s. 775; Ayni Yazar, *Yeni Mülkiye Tarihi,* IV, s. 1. 485-91; *Musiki Mecmuası,* çeşitli sayılar; İ.B. Sürelsan, *Bayrak,* 6.1965, no. 6; dergiler, notalar.

har Paşa'nın oğlu olarak İstanbul'da doğdu, Ankara'da 82 yaşında öldü. Arel ekolünde 26 saz semâîsi ve şarkı besteledi. *Sâdi Işılay* (5.2.1899 — 11.3.1969) (88), İstanbul'da doğdu ve 70 yaşında öldü. Piyasanın en iyi kemânîsi olarak tanındı. Çok büyük kısmı şarkı 48 parça bıraktı. *Kemâl Niyâzi Seyhun* (1885 — 27.3.1969) (89), Akkâ'da doğdu, 82 yaşında İstanbul'da öldü. Kemençeci olup ayrıca Kaanûnî Garbis Efendi, Kemânî Aleksan Ağa, Tophâneli Sabri Bey, Ûdî Nevres Bey'den meşk etti. 3 parça bıraktı. *Dr. Ziyâeddin Erdoğru* (1889 — 14.1.1958) (90), Üsküdar'da doğdu, 69 yaşında ayni yerde öldü. Tanbûrî Cemil Bey'den, Şehzâde Ziyâeddin Efendi'den meşk etti.

12) Hâşim Bey (1815 — 1868) (91), İstanbul'da doğdu, ayni yerde 53 yaşında öldü. 8 yaşında Enderûn'a alındı. İsmâil Dede'den sonra Dellâl-zâde'den de meşk etti. Başlıca öğrencileri Bolâhenk Nûri Bey, Hacı Fâik Bey, bunun ağabeyi Sâlim Bey, Ekmekci Bağdasar Ağa, Hânende Karantinacı İsmâil

---

(88) *TMA*, I, 286a-7a; *Türk Ans.*, XIX, 483a-b; *Meydan-Larousse*, VI, 144a-b; *Ses San'atçılar Ans.*, 163b-c; R. Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları*, no. 9; M. Rona, 302-4; *İstanbul Ans., Eftalya* maddesi; *Ses*, No. 13, 22.3.1969, s. 20-1; plaklar, bandlar, gazeteler, dergiler.

(89) *TMA*, II, 240b; Rona, 286; Cemîl Beşîr, *el-Û'd*, 112; *Kim kimdir?*, 533a; *Ses San'atçılar Ans.*, 255b; notalar.

(90) *TMA*, I, 194a.

(91) *TMA*, I, 255b-7a; *Türk Ans.*, XIX, 47b-8a; *Meydan-Larousse*, V, 662c; *Ses San'atçılar Ans.*, 157a; *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-6, 12a-3a; *Türk Musikisi-Lugati*, 69b-70a, 396b; *Türk Bestecileri*, 55-6; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-2; *Letâif-i Enderûn;* Leylâ Saz, s. 86; Atâ Bey, *Târîh-i Enderûn*, IV, 303; Dr. S. Ezgi, *Amelî ve Nazarî Türk Musikisi*, II, 6, V, 44-6; S.N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, II, 402, 405, 411-2, 419-20, 439-40, 541-2, 637-8, 725; *Hoş Sadâ*, 185-6; Borrel, *La Musique Turque*, s. 434; *Hânende* ve diğer güfte mecmuaları; Arel, Öztuna, İ. Hakkı Bey, N. Atlığ, T. Kip, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı ve emsali nota koleksiyonları ve perâkende notalar; *Hâşim Bey Mecmû'ası*, İst. 1864, 512 s.

Bey, Hacı Ârif Bey'dir. Tarz-ı Nevîn makamını yaptı. 60'ı şarkı olmak üzere 83 parça eseri zamanımıza gelen büyük bir bestekârdır. Sûznâk Âyîn'i elimizde olup Şehnâz Âyîn'i unutulmuştur. Hem Mevlevî, hem Bektâşî, hânende, hacı idi.

Ekmekci Bağdasar Ağa (ölm. 1880?)(92), Ermenî asıllı ve İstanbullu olup 15 şarkısı günümüze geldi. *Üsküdarlı Neyzen Sâlim Bey* (1829 — 5.7.1885) (93), Hacı Fâik Bey'in ağabeyidir. Diğer hocaları Şeyh Saîd Dede, Neyzen Oskiyan Ağa'dır. Mevlevî ve Rifâî idi. 12 parça güzel saz ve söz eseri günümüze geldi ki, Hicâz ve Muhayyer Peşrevleri meşhurdur.

13) Hacı Fâik Bey (1831? — 1.1891) (94), İsmâil Dede'nin öğrencilerinden olduğu rivayetine nazaran, Dede'nin

---

(92) *TMA,* II, 203a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 17b, 348b; *İstanbul Ans.,* IV, 1.814b; *Hoş Sadâ,* 185; Hâşim Bey, *Mecmû'a,* 227b, 313a-b, 316a vs; *Hânende* ve diğer güfte mecmuaları; koleksiyonlardaki yazma notalar.

(93) *TMA,* II, 203a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 222b, 404b; *Türk Bestecileri,* 69a; *Türk Ans.,* XXVIII, 81a-b; İ. A. Gövsa, *Türk Meşhurları,* 130a; S.N. Ergun, II, 498, 500, 502-3, 561; *Hoş Sadâ,* 259-60; Cemîl Bey, *Rehber-i Mûsikî,* 42-3; Cemîl Beşîr, *el-Û'd,* 113; Hamparsum-Mandoli, 309, 493; *Nuhbe-i Elhân; Sâzende;* Nota koleksiyonları; *Mecmû'a,* Konya Mevlânâ Küt., no. 2.193; S. Arel, *Nazariyyât Dersleri,* 380.

(94) *TMA,* 213a-4b; *Türk Musikisi Lugati,* 54a-5a, 394a-b, 423a; *Türk Bestecileri,* 68-9; *Meydan-Larousse,* IV, 489c; *Ses San'atçıları Ans.,* 128a; *Türk Musiki Klasikleri,* I-6, 10b-1b; *Yeni Türk Ans.,* III, 876a-b; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri,* I-1, I-2, I-3 ; *İstanbul Ans.,* X, 5.493a-b; Leylâ Saz, 85, 86; Serovpyan, *Hamparsum Mecmuası,* I (1899), 87, 161, no. 28, 67; Gezüryan, *I. Hamparsum Mecmuası* (1887), no.9, 30, 36, 37, 66, 115, 156, 168, 196, 248, 268, 291, II, no. 18, 33, 34, 61, 62, 68, 69, 74, 79, 108; Arel, Öztuna, Atlığ, Kip, TRT, İ. Hakkı Bey, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı nota koleksiyonları; Raûf Yektâ, *Mevlid Tevşîhleri,* 44-5; Ayni Yazar, *İlâhiler,* 114; *Hoş Sadâ,* 184; S.N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi,* II, 798b ve 809b'de göst. yerl. ; İ.A. Gövsa, *Meşhur Adamlar,* II, 454b-5a ve *Türk Meşhurları,* 130a; *Sicill-i Osmânî,* IV, 4; *Türk Ans.,* XVI, 84b; Hacı Fâik Bey, *Fâiku'l-Âsâr,* İst. 1298-1881; Berkî, *Müntehabât-ı Tercemân-ı Hakıykat; Hânende, Gülzâr-i Mûsikî, Câmi'ü'l-Elhân,* Pianist Es'ad Ef., Şevkı Bey, Şeyh Rûşen Efendi ve emsâli güfte mecmuaları.

son günlerinde bir kaç parça meşk etmiş olabilir. Fakat şüphelidir. Asıl Dellâl-zâde'nin talebesidir. Başlıca öğrencileri, VI. Mehmed Vahîdeddin, Hammâmî-zâde Osman Bey, Şeyh Saîd Özok, Şeyh Edhem Efendi, Hâfız Mustafa İhsan Bey, Lem'i Atlı, Kirâmî Efendi'dir. Neyzen Sâlim Bey'in kardeşidir. Hacca gitti. Hânende, Mevlevî ve Sâdî, şairdir. 165 parçası günümüze geldi (2 âyîn, 11 ilâhî, 4 kâr, 15 Beste, 13 ağır ve 7 yürük semâî, 113 Şarkı). 600 parça bestelediği, gerisinin unutulduğu söylenmektedir. Dügâh ve Yegâh'tan 2 Âyîn'i vardır. Şarkı formunda, arkadaşı Ârif Bey'in yolunu, büyük formlarda Dellâl-zâde'yi takib etmiş, çok seçkin bir bestekârdır.

Altıncı Sultan Mehmed Vahîdeddin (2.2.1861 — 16.5.1926) (95), Birinci Abdülmecîd'in en küçük oğlu ve son padişahtır. İstanbul'da doğdu, İtalya'da San Remo'da öldü. Hânende, kaanûnî, piyanist olup Batı Musikisi'nde hocası Yesârî-zâde Necib Paşa'dır. Çoğu şarkı olmak üzere 70'den fazla parça besteledi. *Hammâmî-zâde Üsküdarlı Hacı Neyzen Osman Bey* (ölm. 1890?) (96), Kaadi-î'dir. İstanbul'da doğdu, Haleb'de öldü. Talebesinden biri Yusuf Dağsever'dir. İsmâil Dede ile yakınlığı yoktur. Günümüze 8 ilâhî ve şarkısı geldi. *Yusuf Dağsever* (1871 — 1945)(97), Üsküdar'da doğdu ve öldü. Diğer bir hocası Sermüezzin Bahâ Bey'dir. Muzıka'dan yetişti. Hânende idi. Yalnız bir ilâhî'sine tesadüf edilmiştir. *Müştâk-zâde Şeyh İbrâhim Edhem*

---

(95) *TMA*, II, 17a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 360b, 438a; *Türkiye Tarihi*, XII, 185, 248, 250-2, 254-5; *Büyük Türkiye Tarihi*, VII, 301-12; *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, 672-5; İ.H. Dânişmend, *Kronoloji*, IV, 441-69, 524-7, 560-3; *Son Sadrâzamlar*, 2.101-2; notalar.

(96) *TMA*, II, 123a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 184a-b; *Türk Ans.*, XXVI, 75a; *Yeni Türk Ans.*, VII, 2.810b; S.N. Ergun, *Türk Şâirleri*, I, 289a-b; Ayni Yazar, *Türk Musikisi Antolojisi*, II, 498, 503, 513-6, 651, 776; ilâhî mecmuaları; notalar.

(97) *TMA*, I, 149a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 306b; S.N. Ergun, II, 651, 701.

Efendi (1862 — 16.2.1933) [98], İstanbul'da doğdu ve 71 yaşında öldü. Kaadirî şeyhi, hacı, hâfız, hânende, ayni zamanda Nakşî idi. Muzıkay-ı Hümâyûn'da Aziz ve Sıdkı Beyler'den musiki öğrendikten sonra Fâik Bey'in talebesi oldu. Öğrencileri arasında Hâfız Sâmi Efendi, Hâfız Kemâl Efendi, C. Calân, Aziz Mahmud Bey, S. Erguner vardır. Elimizdeki 163 eserinin 154'ü şarkı'dır.

Cemal Calân (1888 — 1938)[99], İstanbul'da doğdu, 50 yaşında Balıkesir'de öldü. "Arab" diye anılır. Hâfız, hânende idi. 4 şarkı'sı görüldü. Talebesi Emin Ongan'dan başka H. Can, Dr. E. Perk, Dr. H. Z. Konuralp'tır. *Emin Ongan* (14.9.1906 — 2.2.1985)[100], Edirne'de doğdu, 78 yaşında İstanbul'da öldü. Diğer hocaları Bestenigâr Ziyâ Bey, Ûdî Sâmi Bey'dir. Târık Kip, Vecdi Seyhun, Ârif Sâmi Toker, öğrencilerindendir. Kemânî idi. 76 şarkı ve 3 saz semâîsinin notaları görüldü. *Aziz Mahmud Bey* (1870 — 2.5.1929) [101], Türk Musikisi'nin dehâlarından olan

---

(98) *TMA*, I, 185a-6b; *Türk Musikisi Lugati*, 48a, 392a-3a, 422b; *Türk Bestecileri*, 155; *Meydan-Larousse*, IV, 63b; *Ses San'atçılar Ans.*, 126c; A.R. Şengel, *İlâhî Mecmuası;* Gezüryan, *Hamparsum Mecmuası* (1887), I, s. 227, 279, no. 253, 324, II, no. 55, 56, 86; S.N. Ergun, II, 657, 763; *Hoş Sadâ*, 177-8; M. Rona, 25-33; *İstanbul Ans.*, IX, 4.910a-b; Dr. S. Ezgi, *Amelî ve Nazarî Türk Musikisi*, V, 449-51; S. Gürer, *Yûnus Emre'nin Bestelerinin Şiirleri*, 88-9; Şeyh Edhem Efendi, *Ber-güzâr-ı Edhem yâhûd Tâ'lîm-i Usûl-i Mûsikî*, İstanbul, 1307 — 1890, 492 s.; güfte mecmuaları; İ. Hakkı Bey, Arel, Öztuna, Atlığ, Kip, TRT, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı ve emsâli nota koleksiyonları.

(99) *TMA*, I, 120a; E. Ongan, *Üsküdar Mûsikî Cemiyeti*, İst. 1967; notalar.

(100) *TMA*, II, 113b-5a; *Türk Ans.*, XXV, 448b; Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları Külliyâtı : 8*, İst. 1960; M. Rona, 533-7; *Üsküdar Musiki Cemiyeti*, İst. 1967 (broşür); *Musiki ve Nota*, no. 2, s. 22-3; TRT notaları plaklar, bandlar.

(101) *TMA*, I, 92a; *Türk Musikisi Lugati*, 16b, 379b; *İstanbul Ans.*, ilk baskı, IV, 1.020b-la, yeni baskı, III, 1.701a-2a; M. Rona, 104-5; *Hoş Sadâ*, 97-8; S.N. Ergun, II, 678-9; Ali Çankaya, III, 481-2; *Sicill-i Ahvâl Defteri*, LIX, 399; notalar.

Tanbûrî Ali Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu ve 59 yaşında öldü. Üstad tanbûrî idi. 2 tevşîh ve 8 şarkı'sını notaları görüldü. Tanbûrî Kenan Bey'in hocasıdır.

14) Şâkir Ağa (1779 — 1840) [102], Vezirköprü'de doğdu, 61 yaşında İstanbul'da öldü. 12 yaşında Enderûn'a girdi. Kendisinden yalnız 1 yaş büyük olan İsmâil Dede'den de meşk etti, sonradan onunla rekabete girişti. Müezzinbaşı olunca İzzet Şâkir Efendi dendiyse de musikimizde Şâkir Ağa diye anılır. Ayni zamanda hattat, bilgili bir san'atkârdı. Günümüze gelen 73 eserinin 69'u şarkı'dır ve çok güzel parçalardır. Tiyatro yazarı Musâhib-zâde Celâl Bey, Şâkir Ağa'nın torunudur. Kardeşi, 13 şarkısı kalan Kemânî Mustafa Ağa'dır [103].

15) Suyolcu-zâde Sâlih Efendi (23. 5.1807 — 1862 sonları) [104], tam adıyle Mehmed Vasfi Sâlih'dir. İstanbul'da doğdu ve 55 yaşında öldü. Enderûn'de ses virtüozu

---

(102) *TMA*, II, 264b-6b; *Türk Musikisi Lugati*, 245a-b, 405a, 431b; *Türk Bestecileri*, 32; *Ses San'atçılar Ans.*, 266a; *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-6, 28b-9a; *Türk Ans.*, XXX, 197a-b; *Yeni Türk Ans.*, X, 3.807a; R.A. Sevengil, *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, II, 61-2; E. Ongan, *Şâkir Ağa, Türk Musikisi Dergisi*, I-3, 1.1948, s. 8, 15, 20; R. Yektâ, *Dede Efendi;* Hızır İlyâs Efendi, *Letâif-i Enderûn*, 74, 188-9, 336, 446-7; Atâ Bey, *Târîh-ı Enderûn*, IV, 305-6, V, 364-5; *Hoş Sadâ*, 267-8, III, 243-4, 284-5; S. Arel, *Nazariyyât Dersleri*, 245, 246, 359; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, I-3; Ali Rızâ Bey, 274; Gezüryan, *Hamparsum Mecmuası*, II, no. 3, 92; *Mecmû'a*, İst. Ün. Küt., no. 3.353; *Hânende, Gülzâr-ı Mûsikî, Câmi'ü'l-Elhân, Fâiku'l-Âsâr, Mecmû'a-i Ârifî, Âheng-i Şevk, Bergüzâr-ı Edhem, Mecmû'a-i Hâşim Bey* ve emsâli güfte mecmuaları; G. Zografos Nikeos, Yunan harfli Türkçe güfte mecmuası, İst. 1856; Arel, Öztuna, Atlığ, Kip, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı, İ. Hakkı Bey ve emsâli nota koleksiyonları, perâkende notalar, fasıl notaları, plaklar ve bandlar.

(103) *TMA*, II, 45b-6a; *Türk Musikisi Lugati*, 145a, 401b; *Letâif-i Enderûn*, 278, 336—7; S.N. Ergun, II, 432; güfte mecmuaları; notalar.

(104) *TMA*, II, 202b-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 129b, 222a-b, 430b; *Meydan-Larousse*, X, 881a; *Türk Ans.*, XXVIII, 78b-9a; *Son Asır Türk Şâirleri*, 1.026; *Sicill-i Osmânî*, III, 216-7; S.N. Ergun,II, 480; *Letâif-i Enderûn*, 73, 87-8; *Hoş Sadâ*, 266-7; güfte mecmuaları; nota koleksiyonları.

olarak çocuk yaşlarında parladı. Musâhib-i şehryârî oldu. Mevlevî'dir. 2 Beste ve 21 üstâdâne şarkı'sı elimizdedir.

16) Baba Hamparsum Limoncuyan (1768 — 19.6.1839) [105], Dede'nin muhtemelen en yaşlı talebesi olup İsmâil Dede'den 10 yaş büyüktür. Ermenî asıllıdır. Harputlu bir aileden İstanbul'da doğdu ve 71 yaşında öldü. Türk Musikisi ve Ermenî kilise musikisi öğrendikten sonra, Mevlevî Musikisi de öğrenmek için Mevlevî-hâneler'e devam başladı. Orada bir gün İsmâîl Dede'ye tesadüf etti. Ricası üzerine İsmâil Dede, kendisine klasik parçaları meşk etti. Üçüncü Selim'den de yakınlık gördü. Hâkan kendisine bir nota yapmasını söyleyince, ünlü Hamparsum Notası'nı düzenleyip hükümdara sundu. Türk Musikisi klasiklerini 6 büyük defter hâlinde bu sistemle notaya alarak büyük hizmet etti. Hânende, kemânî, tanbûrî idi. Gregoryen değil, Katolik idi. Başlıca öğrencileri oğlu Neyzen Zenop Limoncuyan, diğer oğlu Neyzen Hovannes Limoncuyan, Tanbûrî Aleksan, Badros Çömlekciyan, Aristakes Hovannesyan'dır. 47 parça peşrev, saz semâîsi, kâr, beste, semâî, şarkı'sının notaları elimizdedir. Eserleri Neoklasik üslûbdan fazla Üçüncü Selim Ekolü üslûbundadır.

Hamparsum Ağa'nın öğrencilerinden *Tanbûrî Aleksan Ağa*

(105) *TMA*, I, 248a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 67a-b, 396a, 423a; *Türk Ans.*, XVIII, 453a-b; *Meydan-Larousse*, V, 581a; *Ses San'atçılar Ans.*, 155a-b; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1.204b-5a; S.N. Ergun, II, 660, 665; Dr. S. Ezgi, IV, 145, V, 530-5; *Hoş Sadâ*, 188-9; Riemann, *Dictionnaire de Musique*, Paris 1931, s. 52b; *Türk Bestecileri*, 153; Hamparsum-Mandoli, 39, 86, 153, 155, 163, 166, 310; 373, 389, 418, 419, 496, 538, 567; A. Hisarlıyan, 7-20, 55-60, 148; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 197-201; çeşitli koleksiyonlarda Hamparsum notası ile yazılmış elyazması notalar; Başpiskopos Yetvart Hürmüzyan, *Diratzu Hampartzum (Üstad Hamparsum), Pazmavep*, Venedik Mıhıtarist tarîkati Ermenîce dergisi, Venedik 1873, s. 52-4; güfte mecmuaları; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan bilgiler.

(1815 — 1864) [106], İstanbul'da doğdu ve 49 yaşında öldü. Ermenî asıllı ve "Notacı" diye ünlüdür. Elimizde 2 parçası vardır. Hamparsum'un diğer öğrencisi *Bedros Çömlekciyan* (1785 — 1840) [107], hânende ve kemânîdir. Tokatlı bir aileden Üsküdar'da doğdu ve 55 yaşında öldü. "Çömlekci-zâde Bedros Ağa" diye de anılır. Elimizde 2 parçası vardır. Aristakes Hovannesyan veya Şalcıyan (1812 — 13.4.1878)[108], İstanbul'da doğdu ve 66 yaşında öldü. Ermenî asıllıdır. Hocası Hamparsum'un notasını yeni işaretlerle geliştirdi. Besteleri vardır. Öğrencileri arasında Asdik Hamamcıyan, Kapriel Eranyan, Kapriel Hancıyan anılabilir. *Asdik Ağa Hamamcıyan* (1846 — 1912) [109], Ermenî asıllıdır. İstanbul'da doğdu ve 66 yaşında öldü. Abdülhalîm Paşa koleksiyonunun mühim kısmını notaya aldı. 51'i şarkı 58 parça güzel eseri elimizdedir. Şarkıları Romantik Ekol vâdîsindedir. Hânende olup dindışı Türk Musikisi'nde repertuarı geniştir. Oğlu ve öğrencisi *Asdik-zâde Bogos Hamamcıyan* (1872 — 1945) [110], İstanbul'da doğdu ve 73 yaşında öldü. 10 şarkı-

(106) *TMA*, I, 27b; *İstanbul Ans.*, II, 589a; A. Hisarlıyan, 46-53; *Hoş Sadâ*, 62-3; nota; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan bilgiler; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 201-2.

(107) *TMA*, 104a; *Türk Musikisi Lugati*, 385a, 421a-b; S. Ezgi, V, 373-7; Hisarlıyan, s. 34-8; notalar; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan bilgiler; *Ermenîce Yıllık*, s. 200.

(108) *Ermenîce Yıllık*, s. 202-3; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan bilgiler.

(109) *TMA*, I, 73a-4a; *Türk Musikisi Lugati*, 15a-b, 384a-b; *Türk Bestecileri*, 156; *Ses San'atçılar Ans.*, 39b; M. Rona, 53-5; *İstanbul Ans.*, II, 1.131b; *Türk Ans.*, III, 497a; Dr. S. Ezgi, III, 242-3, IV, 146, V, 470-1; A. Hisarlıyan, 71-172; Cemîl Beşîr, *el-Ûd*, 111, *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 218-9; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan bilgiler; Gezüryan, *Hamparsum Şarkıyyât Mecmû'ası*. no. 16 s. 30, 82, no. 33, 96 ve diğer *Şarkıyyât Mecmû'ası* (1887), I, no. 79, 82, 224, 235, 269, 335, II, 49; Serovpyan, *Hamparsum Mecmuası*, I, (1899), 177, 181, no. 77, 81; Ermenî Patrik-hânesi Arşivi; güfte mecmuaları; nota koleksiyonları.

(110) *TMA*, I, 114a; *Türk Musikisi Lugati*, 24b, 388a; *İstanbul Ans.*, VI, 2.943b-4a; *Ses San'atçılar Ans.*, 68b-9a; *Türk Bestecileri*, 156; Gezüryan (1887), s. 20, no. 29; *Hânende*, baştaki resimler; M. Rona, 109-10; Hisarlıyan, 17b; güfte mecmuaları; nota koleksiyonları.

sının notası görüldü. Hânende idi. Asdik Ağa'nın diğer öğrencisi *Tatyos Efendi* (1858 — 16.3.1913), Ermenî asıllı olup İstanbul'da doğdu, 55 yaşında öldü (111). Civan Ağa'dan, Sebuh Ağa'dan meşk etti. Kemânî ve kaanûnî olup tam adı Tateos Enkserciyan'dır. 73 parça eserinin notası elimizdedir. 15'i peşrev ve saz semâîsi olup aralarında Türk Musikisi'nin şâheserlerinden sayılan parçalar vardır (Kürdî'li Hicâzkâr Saz Semâîsi, Sûznâk Peşrevi, Hüseynî Saz Semâîsi). Büyük bestekârlardandır. Şarkıları piyasa fasıl musikisinin değerli parçalarıdır. Öğrencileri arasında Arşak Çömlekciyan, M.M. Kamsoy, N.M. Yürü, M. Sunar, A. Töre vardır. *Ûdî Nasîb'in Mehmed Yürü* (1882 — 15.11. 1953), İstanbul'da doğdu ve 71 yaşında öldü (112). Plağa ilk sesini veren Türk kadını olan Hânende Nasîb Hanım'ın kardeşidir. Ablası, Âmâ Ali Efendi, Arşak Çömlekciyan, Kemânî

(111) *TMA*, II, 308b-10b; *Türk Musikisi Lugati*, 264a-b, 406a; *Türk Bestecileri*, 102; *Meydan-Larousse*, XI, 938a; *Ses San'atçılar Ans.*, 280b-c; *Küçük Ans.*, 1.097a; *Yeni Türk Ans.*, X, 4.001a-b; Dr. S. Ezgi, IV, 145; M. Rona, 53-8; *Hoş Sadâ*, 280-2; *Hânende*, baştaki resimler ve ilgili makamlar; Sayın Kevork Pamukcıyan'ın verdiği yazılı bilgiler; Hamparsum-Mandoli, 214-5; L. Atlı, *Hâtıralar*, 110, 118-9, 138; Cemîl Beşîr, *el-Û'd*, 30, 41, 54-5, 59; *Şehbâl*, no. 77, s. 35; Aristakes Hisarlıyan, 172-4; *Püzantion* (İstanbul'da çıkan Ermenîce gazete), 21.3.1913; Ahmed Râsim, *Tasvîr-i Efkâr*, 19.3.1913; V. Seyhun, *Santûrî Edhem*, 13; *Sâzende; Nuhbe-i Elhân;* Muşeğ Serovpyan, *Hamparsum Mecmuası (1902)*, S. 2, no. 2; Lâ, *Hamparsum Mecmuası*, Av. Setrak Davuthan'a ait, s. 35, no. 18; I.B. Sürelsan, *Ahmed Râsim*, 9-11; Sirunyan, *Hamparsum Mecmuası*, I, 42, no. 26, II, 159, no. 13; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 219-20; *İstanbul Ans.*, IX, 4.987b-9b; F. C. Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, TTK, s. 8; Y.G. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermenîler*, İst. 1953, 282; TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı, Öztuna, Kip ve emsali nota koleksiyonları; basılı ve yazma Batı ve Hamparsum nota mecmuaları; Arşak, Zadoryan ve emsali fasıl mecmuaları; güfte mecmuaları; plaklar, bandlar.

(112) *TMA*, II, 395b-7b; *Türk Musikisi Lugati*, 130b; M. Rona, 236-42; *Hoş Sadâ*, 229; M. Cemil, *Musiki Mecmuası*, no. 260, s. 21; güfte mecmuaları; gazete ve dergiler; fasıl mecmuaları; TRT notaları; perâkende notalar; plak ve bandlar.

Memdûh Efendi, Kemençeci Vasilaki Efendi'den meşk etti. 500'den fazla piyasa tarzının kalitelileri arasında sayılan parça besteledi ki 203'ünün notası görülmüştür ve 8 parça dışında şarkıdır. *Ûdî Arşak Çömlekciyan* (1880 — 1930) [113], Ermenî'dir. İstanbul'da doğdu ve 50 yaşında öldü. Piyasada çalıştı. 12 aded piyasa tarzında ve hatâlı yazılmış fasıl notası mecmuası yayınladı. Diğer hocası Kirkor Çulhayan'dır. Keman ve kemençe de çalardı. 18 şarkı ve 2 saz eserinin notaları görüldü. Oğlu *Kemânî Nubar Tekyay (Çömlekciyan)* (4.9.1905 — 12.2. 1955) [114], İstanbul'da doğdu ve 49 yaşında öldü. Seçkin piyasa kemânîsi idi. 9 parçası görüldü. Kızkardeşi Vlaantin Tekyay, Türk Musikisi piyanistidir.

17) Hacı Ârif Bey (1831 sonları - 28.6. 1885)[115], İstanbul'da doğdu ve 54 yaşında öldü. İsmâil Dede'nin son talebesi olup, ondan bir kaç parça meşk etti. Son yılını yaşıyan Dede, çocuğun istidadını derhal gördü. Ârif Bey, Romantik Ekol'ün kurucusu ve en büyük şarkı bestekârıdır. 1.000'den fazla şarkı ve ilâhîsinden günümüze 44 makamdan 385 eseri gelmiştir ki, 376'sı şarkı formundadır. Asıl hocaları - hepsi Dede'nin öğrencileri olan- Eyyûbî Mehmed Bey, Hâşim Bey, Zekâî Dede'dir. Başlıca öğrencileri: Şevki Bey, Kaanûnî Mehmed Bey, Şeyh Servet Efendi, Zâtî Arca, Santûrî Edhem Efendi, Levon Hancıyan, Âsım Bey, Lemi'i Atlı, Bimen Şen.

---

(113) *TMA*, I, 72b; *Türk Musikisi Lugati*, 14b-5a, 383b, 421a; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 206-8; *İstanbul Ans.*, II, 1.062b-3a; *Neş'e-i Dil*, 257; Hisarlıyan, 176; M. Rona, 154-5; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan yazılı bilgi.

(114) *TMA*, II, 313a; *Ermenîce Yıllık*, İst. 1931, 215-6; M. Rona, 532; *Hoş Sadâ*, 234-5; plaklar, notalar; Sayın Kevork Pamukcıyan'dan alınan yazılı bilgi.

(115) Hacı Ârif Bey için etraflı bibliyografya, *Hacı Ârif Bey, Türk Büyükleri Dizisi 24*, Ankara 1986, s. 89-93'te gösterilmiştir.

Ârif Bey'in en ünlü talebesi Şevkı Bey'i, aşağıda Zekâî Dede'nin talebesi arasında göreceğiz. Kaanûnî Enderûnî Beykozlu Sâlih *Mehmed Bey* (1859 başları — 11.4.1925)[116], İstanbul'da doğdu ve 66 yaşında öldü. Enderûn fasıl hey'eti şefi oldu. 18 peşrev ve saz semâîsi elimizdedir. Diğer hocaları Kaanûnî Edhem Efendi ve Latîf Ağa'dır. Ahmed Mükerrem Akıncı ile bunun oğlu Yektâ Akıncı, öğrencilerindendir. *Ahmed Mükerrem Akıncı* (1884 — 17.2.1940), İstanbul'da doğdu ve 56 yaşında öldü. Ûdî ve hâfızdır. 35 Şarkı ve 11 saz eseri bıraktı. Oğlu *Yektâ Akıncı* (1905 — 6.1.1980), İstanbul'da doğdu ve 75 yaşında öldü. Ûd, rebâb, kaanun çalıyordu. 16 şarkı ve 6 saz semâîsi bıraktı [117].

Mustafa Servet Efendi (1841 — 25.3. 1918)[118], İstanbul'da doğdu ve 77 yaşında öldü. Halvetî şeyhi (1916), hânende idi. 3 şarkısının notasına tesadüf edildi. Ârif Bey'den 10 yaş küçüktü. Çocuk yaşta Ârif Bey'e devam ederek hocasının ölümüne kadar derslerini kesmedi. Ârif Bey'in pek çok şarkısını notaya aldı. Elyazısı ile 2.500'den fazla notası, talebesi Dürrü Turan'a kaldı.

Mehmed Zâtî Arca (1863 — 4.8.1951)[119], İstanbul'da doğdu ve 88 yaşında öldü. Daha çok Batı Musikisi ile uğraştı ki ho-

---

(116) *TMA*, II, 19b; *Türk Musikisi Lugati*, 360b; *Türk Ans.*, XXIII, 404a; *Hoş Sadâ*, 219-20; Câfer Ergin, *Musiki Mecmuası*, No. 235, 6, 1986, s. 7; *Hacı Ârif Bey*, 54; TRT, İ. Hakkı Bey, Arel, Öztuna nota koleksiyonları.

(117) Her iki Akıncı için : *TMA*, I, 24a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 148b; *Hacı Ârif Bey*, 54; *Hoş Sadâ*, 42-5; *İstanbul Ans.*, I, 399, 517; M. Rona, 184-7, 352-4; notalar.

(118) *TMA*, II, 233a; *Hoş Sadâ*, 263; M. Rona, 17; notalar; *Sâl-nâme*, 1326 — 1908 ve daha önceki yıllar.

(119) *TMA*, I, 44a-5b; *Türk Musikisi Lugati*, 309a; *İstanbul Ans.*, II, 972a-b; G. Oransay, *60 Türk Bağdar*, 12; M.R. Gazimihal, *Türk Askerî Muzıkaları*, 123-6; R. Süer, 32-3, 47-9, 58-60; R.A. Sevengil, *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, I, 91, 95 ve *Türk Tiyatrosu Tarihi*, IV, 106-7, 146-7, 157-8, 214 (resmi); Arca'nın yazdığı okul musiki kitapları; notalar.

caları Guatelli ve d'Arenda Paşalar'dır. Flütist ve klarinetcidir İsmâil Hakı Bey, öğrencilerindendir. Muzıkay-ı Hümâyûn'da albay idi. Çoğu marş olmak üzere bir çok parça besteledi. "Muallim, Hoca, Kaymakam (Yarbay), Ser-hânende" denen *İsmâil Hakkı Bey* (1866 — 30.12.1927)(120), İstanbul'da doğdu ve 61 yaşında öldü. Türk Musikisi'nin en büyük bestekârlarındandır. Muzıkay-ı Hümâyûn'da çalıştı. Musikiyi başlıca Latîf Ağa'dan öğrendi. Çok büyük bir musiki faaliyetinde bulundu. Ancak çeşitli yayınları ile, müzikolog olmadığı için, pek çok yanlışlara da sebeb oldu ki, bunların bir kısmının doğru olduğuna bugün bile inananlar vardır (üzerlerine Fârâbî'nin ve Kâtib Çelebî'nin eserleri olduğunu yazdığı notalar gibi). 935 eserinin notası görüldü : 17 Tevşih + 23 İlâhî + 1 Şugl + 1 Nefes + 1 Durak = 43 dinî parça; 34 peşrev + 69 Saz Semâîsi + 75 Oyun Havası ve fantezi saz eseri = 178 saz eseri ; 1 Kâr-ı Nâtık + 7 Kâr + 38 Beste + 48 Ağır Semâî + 48 Yürük Semâî = 142 büyük formlu söz eseri; 42 güfteli Marş ve Duâ-nâme, 15 operet ve 515 şarkı. Mevlevî değil, Bektâşî olduğu için Âyîn bestelememiştir. Başlıca öğrencileri: akrabasından olan Ali Rızâ Şengel, Nuri Halil Poyraz, İzzeddin Hümâyî Elçioğlu, Hâfız Muhiddin Tanık, Bulgurlulu Hâfız Hüsnü Efendi, oğlu Ahmed Aksoy. *Eyyûbî Ali*

(120) TMA, I, 309b-15b; *Türk Musikisi Lugati*, 87b-9b, 398b-9a, 425a; *Türkiye Tarihi*, X, 276; *Hayat Ans.*, IV, 1.734a-b; *Küçük Ans.*, 558b; *Türk Ans.*, XX, 307b-8a; *Meydan Larousse*, VI, 445c; *Ses San'atçılar Ans.*, 170b; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1.517a-b; *Türk Bestecileri*, 113-4; R. Süer, 18-9; R.A. Sevengil, I, 280-1; *Son Sadrâzamlar*, 2.101-2; S.N. Ergun, II, 629, 633-5, 644, 652, 656, 683-4, 752, 756, 763; *Hoş Sadâ*, 207-8; M. Rona, 65-71; Dr. S. Ezgi, V, 494-5, 553; güfte mecmuaları; İ. Hakkı Bey'in musiki kitapları, yayınladığı notalar ve şimdi TRT Müzik Dairesi'nde bulunan kendi elyazısı ile gerek kendi eserlerinin, gerek çağdaş ve eski bestekârların her çeşit eserinin notalarını ihtivâ eden ve çok büyük bir koleksiyon oluşturan defterler; hayatında yayınlanan ve yarım kalan kendi eserlerinin külliyâtı; çeşitli nota koleksiyonları, perâkende notalar, plaklar.

Rızâ Şengel (1880 — 28.9.1953) [121], bestekâr Şeyh Mes'ûd Efendi'nin yeğenidir. Hânende ve zâkir olarak yetişti. Ud ve kanun da öğrendi. Çoğu şarkı, ilâhî, tevşîh olmak üzere 143 parçasının notası görüldü. Öğrencilerinden *Hâfız Hüseyin Tolan* (1910) [122], Karaferye'de doğdu. Refik Fersan, Fâhire Fersan, Refik Tal'at Alpman, Mildan Niyâzi Ayomak, Hâfız Kemâl Efendi'den musiki öğrendi. 3 tevşîh ve 12 şarkısının notaları görüldü. *Nûri Halil Poyraz* (1885 — 8.2.1956), İnebolu'da doğdu, 9 yaşında İstanbul'a geldi ve 71 yaşında burada öldü. Radyolarda çalıştı. F. Tekçe, A. R. A. Tınaz, M. Yıldırım, A. Yavaşça, öğrencilerindendir. Çoğu şarkı 73 parçası görüldü [123]. *Muallim İzzeddin Hümâyî Elçioğlu* (1875 — 3.10.1950) [124], İstanbul'da doğdu ve 75 yaşında öldü. Kaadirî ve Mevlevî idi. Biraz Batı Musikisi de öğrendi. 81 parçasının notası vardır (1 Âyîn, 35 ilâhî, gerisi şarkı ve marş). H. Yenigün, Y. Â. Arsoy, öğrencilerindendir. *Ûdî Ahmed Arsoy* (1900 — 29.12.1967)[125], İ. Hakkı Bey'in 5 oğlunun ortancasıdır. İstanbul'da doğdu ve 67 yaşında öldü. 14 Şarkı, 1 operet, 2 saz semâîsi besteledi.

18) H a m m â m î — z â d e F a t m a H a n ı m (1808? — 1892 veya 1893), İsmâil Dede'nin ortanca kızıdır. Babasının ölümünde yaklaşık 38 yaşlarındaydı. 83 yaşlarına kadar yaşadı. Ahmed Dürrî Bey'le evlenip Hânende Şevket Bey'i doğurdu.

---

(121) *TMA*, II, 281b-2b; *Türk Musikisi Lugati*, 440a; *Türk Ans.*, XXX, 254b; M. Rona, 220-5; S.N. Ergun, II, 629, 644, 660, 670; güfte mecmuaları; notalar; S.Arel ve H. Tolan'da bulunan ilâhî notaları.

(122) *TMA*, II, 325b-6a; M. Rona, 554-7; notalar.

(123) *TMA*, II, 152a-b; *Türk Ans.*, XXVII, 106a-b; M. Rona, 278-80; E. Berker, *Meydan-Larousse*, X, 305a; notalar.

(124) TMA, I, 188b-9a; *Türk Musikisi Lugati*, 90a, 435a; *Türk Ans.*, XIX, 405a; R. Süer, 28-9; M. Rona, 141-2; S.N. Ergun, II, 708-9; *Hoş Sadâ*, 209; Şamlı İskender, *Millî Marş Mecmuası*, I-III, 1927-8; güfte mecmuaları; notalar; *İlâhiyyât-ı Ken'ân*, İst. 1974.

(125) *TMA*, I, 25b-6a; M.Rona, 468; notalar.

Dürrî Bey'in kızkardeşi Şefîka Âdile Hanım'ın oğlu Safvet Bey'dir. Muzıkay-ı Hümâyûn'da başçavuş olan hânende Şevket Bey, yaklaşık 1920 yılına kadar hayatta idi[126]. Plağa gazeller okumuştur. Mâliye nezâreti memurlarından Safvet Bey, ayni nezâretin muhâsebecisi Haşmet Efendi'nin oğludur. Dürrî Bey'in erkek kardeşi ise müzisyen Es'ad Bey'dir. Dede Efendi'nin yaşlı çağdaşı, Üçüncü Selîm Ekolü bestekârlarından musâhib, kemânî, tanbûrî Mehmed Sâdık Ağa (1757? — 1815)[127] bu âiledendir. Oğlu Enderûnî Mehmed Sâlim Bey (ölm. 22.9.1845), bunun oğlu Mehmed Muhyiddin Bey (ölm. 1845), bunun oğlu Haşmet Efendi, onun oğlu Safvet Bey, bunun oğlu da Dürrî Turan'dır [127].

Tanbûrî Dürrü Turan (1883 — 17.6.1961)[128], İstanbul'da doğdu ve 68 yaşında öldü. Hacı Ârif Bey'in talebesi Şeyh Mustafa Servet Efendi, Azîz Mahmud Bey talebesi Tanbûrî Ken'an Bey, Yüzbaşı Tahsin Bey, Tanbûrî Cemil Bey, Ahmed Irsoy, Raûf Yektâ Bey, hocalarıdır. Akrabasından Dr. Hikmet Bey ve Enderûnî Ali Bey'den de meşk etti. 42 parça besteledi, 28'i şarkı, 4'ü 4 ayrı makamdan Ezan, diğerleri saz semâîsi'dir.

---

(126) *TMA*, II, 285a; *Türk Musikisi Lugati*, 405b; S.N. Ergun, II, 441; plak.

(127) *TMA*, II, 332b-3a; *Hoş Sadâ*, 173-4; M. Rona, 286-90; notalar, güfte mecmuaları, dergiler; Rahmi Kalaycıoğlu, *Türk Musikisi Bestekârları*, II-15.

(128) *TMA*, II, 193a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 219b, 404b; *Türk Ans.*, XXVI-II, 9a; *Sicill-i Osmânî*, III, 193; Dr. S. Ezgi, I, 179-81, 220-2, II, 151-3, III, 41-2, IV, 149; S.N. Ergun, II, 412, 518; Hamparsum-Mandoli, 375, 376, 435; Müstakıym-zâde, *Mecmû'a;* İ. Hakkı Bey, Arel, Öztuna nota koleksiyonları (Sâdık Ağa'nın 14 parçası günümüze gelmiştir. 5'i beste ve semâî, 9'u peşrev ve saz semâîsi'dir).

19) Rif'at Bey (1820 — 1888) [129], İsmâil Dede'nin büyük kızı Hadîce Hanım (1806 — 1863) ile Tanbûrî Ârif Ağa'nın [130] oğludur. Rif'at Bey'in kızkardeşleri Ferdâne, Lutfiye, Sâniye Hanımlar'dır. Lutfiye Hanım, Mehmed Şevket Bey eşi ve Mustafa Nezîhî Albayrak'ın annesidir. Sâniye Hanım'ın oğlu da Salâhaddin Bey'dir.

"Şîrîn" ve "Keçi" denen Tanbûrî Ârif Ağa, Üçüncü Selim zamanından (1789 — 1807) beri Enderûn'da bulunmuş, burada tahsil edip tanbûrî, önce Seferli, sonra Kiler Odası'nda görev sahibi olmuş, çavuş unvanı almış, 1829 sonlarında Saray'dan çerağ edilmiş, 1843'te 53 yaşlarında ölmüştür. Yüzü çiçek bozuğu ve çirkince idi. Meşhur tanbûrî'dir ve Enderûn'da çok kişiye tanbûr öğretmiştir. *Letâif'te* (s. 43, 50) geçen "Mâbeynci Ârif Mehmed Ağa"nın, ne Keçi Ârif Ağa, ne de ünlü bestekâr Küçük Mehmed Ağa ile ilgisi olmadığı anlaşılıyor. Dilküşâ ve Şevk-âver makamlarını yapmış, mutlaka bu yaptığı makamlardan ve başkalarından eserler bestelemiş, fakat günümüze sade-

(129) *TMA*, II, 179b-82b; *Türk Musikisi Lugati*, 213b-5a, 404a, 430a; *Türk Bestecileri*, 49-50; *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-6, 25a-7b; *Ses San'atçılar Ans.*, 241c; *Meydan-Larousse*, X, 591b-c; *Türk Ans.*, XXVII, 323b-4a; *Yeni Türk Ans.*, IX, 3.246b; R. Süer, 22-3; *Türk Kültürü*, XV-117,7.1977, 34-5; *Mecmû'a*, İst. Ün. Küt., no. 3.446; Serovpyan, *Hamparsum Mecmuası* (1899), I, 180, no. 80; Cezüryan, *Hamparsum Mecmuası*, II, no. 1b, 47, 73, 97, 120; S.N. Ergun, II, 403, 406, 413, 432, 441, 570-2, 724-5, 749, 753, 760, 766; Dr.S.Ezgi, III, 236, 278-9, IV, 147b; *Hoş Sadâ*, 247; Leylâ Saz, 86; Lem'i Atlı, *Hâtıralar*, 112, 138; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, 1-1, 1-3, 1-4; *Mevlevî Âyînlerî*, XVII, 887-98 (R. Yektâ neşrinde) ve s. 414-21, 530a-1a (S. Heper neşrinde); R. Yektâ, *İlâhîler*, III, 123 ve *Dede Efendi*, 132; *Sicill-i Osmânî*, I, 381; *Âyîn Mecmû'aları :* Konya Mevlânâ Müzesi Küt., no. 2.185 ve 2.186; Hâşim Bey, *Hânende, Gülzâr-ı Mûsikî, Câmi'ü'l-Elhân, Aheng-i Şevk, Fâiku'l-Âsâr, Mecmû'a-i Ârifî, Bergüzâr-ı Ed'em* ve emsali güfte mecmuaları; Arşak, Onnik Zadoryan, Şamlı İskenderler ve emsali fasıl nota mecmuaları; plaklar, teypler, perâkende yazma ve basma notalar; Arel, Öztuna, Atlığ, Kip, İ. Hakkı Bey, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı ve emsâli nota koleksiyonları ve M.N. Albayrak koleksiyonu.

(130) *TMA*, I, 69b; *Türk Musikisi Lugati*, 127a-b; *Meydan-Larousse*, I, 652a; S.N. Ergun, II, 432-3, 440-1; *Letâif-i Enderûn*, 62, 73, 497-8; notalar.

ce Dilküşâ Çenber Peşrevi ve Saz Semâîsi ile Zâvîl Saz Semâîsi olmak üzere 3 parçasının notası gelmiştir.

Rif'at Bey, İstanbul'da doğdu ve 68 yaşında öldü. Genç yaşında babası ve dedesi vasıtasıyle Mekteb-i Enderûn'a alındı. Musiki ve diğer ilimleri öğrendi ki hocaları arasında babası Ârif Ağa ile dedesi İsmâil Dede de vardır. Babasının ölümünde 23 ve dedesinin ölümünde 26, annesinin ölümünde ise 43 yaşlarındadır. İkinci Mahmûd'un ölümünde 19 yaşında ve Enderûn'da idi. Görevine Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid saltanatlarında da devam etti. Zamanla musâhib-i şehryârî, ser-müezzin-i şehryârî, fasl-ı hümâyûn serhânendesi (şefi), önce Enderûn'da, sonra mîralay (albay) rütbesiyle Muzıkay-ı Hümâyûn'da musiki muallimi oldu. Mevlevî, parlak sesli hânende idi, saz çalmazdı. Ârif Bey'den on bir yaş büyük olmasına rağmen, bestekârlığa Hacı Ârif Bey'den sonra başladı ve şöhreti daha sonra geldi. Buna rağmen Ârif Bey'i kıskandığı söylenemez. Hattâ onun kaprislerine müsamaha etti ve bu kaprislerin İkinci Abdülhamid'i gazaba getirmemesine çalıştı. 1880'e doğru İkinci Abdülhamid adına Muhayyer-Kürdî makamını yaptı. Guatelli Paşa, 1877 yıllarında, Rif'at Bey'in bazı şarkılarının çoksesli aranjmanlarını yaptı ve çok güzel kâğıdlara notalarını bastırdı. Şarkılarının en az yarısı unutulmuştur. Şarkılarında, genç çağdaşı Ârif Bey'in Romantik Ekolü'nü takib etmiş, dedesi İsmâil Dede'nin Neoklasik Ekolü'nü bırakmıştır. Gerçekten büyük şarkı bestekârlarından biridir. Nihâvend Ağır Aksak *Nâr-ı aşkınlâ senin, ey nev-civân,* Hicâz Curcuna *Sislendi havâ, tarf-ı çemenzârı nem-aldı,* Kürdî'li Hicâzkâr Düyek *Bu şeb recây-ı dil-ol dilrübâya söylendi* gibi hârikulâde parçalar bestelemiştir. 56 makamdan 333 parça eserinin notası görülmüştür. Bunların başında Ferahnâk ve Nev-eser makamlarında 2 Âyîn-i Şerîf gelir. 4 Tevşîh, 13 İlâhî, dindışı musikide 1 Beste, 2 Ağır ve 1 Yürük Semâî ile 310 şarkı, diğer eserlerini

oluşturur. Bu suretle Romantik Ekol'ün büyük bestekârlarından ve kurucularından olduğu anlaşılır. En çok Hicâzkâr (37 eserinde), Hicâz (23), Uşşâk (22), Sabâ (20), Nihâvend (18), Sûznâk (18), Muhayyer (15), Beyâtî-Arabân (13), Hüzzâm (11), Hüseynî (10) makamlarını kullandığı görülür. Romantik Ekol'de -isabetli olarak- çok belirgin makamlar tercih edilir. Neoklasik Ekol'de ise bu ekol gerçekte Üçüncü Selim Ekolü'nün gelişmiş şekli olması dolayısıyle daha çok yeni yapılmış, dar ifadeli, mahdut çerçeveli, çoğunun hayatiyeti şüpheli mürekkep makamlar, sık kullanılmıştır.

Rif'at Bey'in 3 kızkardeşinden Lutfiye Hanım, Bâb-ı Âlî mümeyyizlerinden (başbakanlık başkâtiplerinden) Mehmed Şevket Bey'le evlendi. Şevket Bey, Karamanlı Ali Ağa neslindendir. Lutfiye Hanım, kardeşi Sâniye Hanım'la beraber, babaları Keçi Ârif Ağa'dan kalan Vefa'daki evde otururdu ve Şevket Bey buraya iç güveğisi gelmişti. Bu evlenmeden Mustafa Nezîhî Albayrak (1871 — 13.1.1964)(131) doğdu. Mekteb-i Mülkiye'de okudu. 1891'de muallim, sırasıyle maârif müfettişi ve başmüfettişi, İstanbul maârif müdürü (1912-3), Haleb maârif müdürü (1914), Ankara maârif müdürü (1914-8), emekli oldu. İstanbul'da Vefa'da doğdu ve 93 yaşında İstanbul'da öldü. İttihâd ve Terakkî, sonra CHP üyesi idi. Zincirlikuyu'ya gömüldü. Ârif Bey kızı Pâkîze Hanım'la evlendi. Çocukları Nezîhe Ünlar (doğ. 1897), İzzet Albayrak (1899), Şevket Albayrak (1905), Nezâhat Turat (1910), Nermin Ekici (1918) olup İzzet Albayrak, 1920'de Berlin konservatuarını bitirip Ankara Devlet Konservatuarı'nda keman öğretmeni oldu, 1911 doğumlu Pâkîze Albayrak'la evlendi, 1938 doğumlu Erdem Albayrak'ın babasıdır. Mustafa Nezîhî Bey (ki Rif'at Bey'in yeğeni olur), annesinden musiki zevki alıp 10 yaşında teyzesi Sâniye Hanım'ın oğlu Salâhaddin Bey'den musikiye başladı. Kirâmî Efendi, Dede'nin büyük kızı Fat-

(131) *TMA*, I, 27a; *Türk Musikisi Lugati*, 147a-b; *Meydan-Larousse*, I, 277b; *İstanbul Ans.*, II, 584b; *Türk Ans.*, XXIV, 498b; *Kim Kimdir?*, 49; *Hoş Sadâ*, 232; M. Rona, 105-6; notalar.

ma Hanım, Dede'nin talebesi Zekâî Dede ve onun oğlu Ahmed Irsoy'dan meşk etti. "İstinografik Mustafa Nezîhî Albayrak Notası" adlı broşüründe, yazılmasının çok kolay olduğunu savunduğu, kimse tarafından kullanılmıyan bir nota yazısı teklif etti. Hamparsum notası ile topladığı musiki koleksiyonu, şimdi TRT'dedir. 2000'den fazla beste, semâî, ilâhî, şarkı, marş bestelediğini söylemiştir. Ancak 9 parça eserinin notası görülmüştür.

20) Eyyûbî Hoca Hâfız Mehmed Zekâî Dede (1825 başları — 24.11. 1897)[132], Büyük Dede

(132) *TMA*, II, 402b-8b; *Türk Musikisi Lugati*, 309b-12a, 434a; *Türk Musikisi Klasikleri*, 51-3; *Ses San'atçılar Ans.*, 322b *Meydan-Larousse*, XII, 916a; *Küçük Ans.*, 1.225a; *Hayat Ans.*, VI, 3.332b; *Yeni Türk Ans.*, XII, 4.867a-b; *Hacı Ârıf Bey*, s. 14; *Son Asır Türk Şâirleri*, 529; *Türk Şâirleri*, I, 345a; *Larousse de la Musique*, II, 520a-b; S. Akıncı, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 11.1982, 21-2; Ahmed Bilgin Turnalı, *Zekâî Dede'nin Yıktırılan Evi, Bizim Anadolu*, 25.3. ve 1.4. 1971; Ayni Yazar, 10.2.1977 tarihli mektubu; Ayni Yazar, *Zekâî Dede'nin Evi ve Âilesi;* S.N. Ergun, II, 827b'de göst. yerl.; S. Arel, *Nazariyyât Dersleri*, 292, 397; Dr. S. Ezgi, II, 176-7, 184, III, 200-2, IV, 140a, 148a; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, I-3; Ali Rızâ Bey, 282; *Hoş Sadâ*, 286-300; *Son Hattatlar*, 372-3; *Sicill-i Osmânî*, IV, 855; M. Rona, 2. baskıda, 111; F. Halıcı, *Mevlânâ Güldestesi*, 1969, 38-40; *Âyîn Mecmû'ası*, Konya Mevlânâ Müzesi Küt., no. 2.186; *Hânende*, baştaki resimler ve s. 693 ve ilgili makamlar; güfte mecmuaları; âyîn mecmuaları; ilâhî mecmuaları; fasıl mecmuaları; perâkende basma ve yazma notlar; plaklar ve bandlar; gazete ve dergiler; Arel, Öztuna, Atlığ, Kip, Berker, İ. Hakkı Bey, Dr. S. Ezgi, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı, M.N. Albayrak ve emsali nota koleksiyonları, Konservatuar ve TRT repertuar kurullarının teksir edilmiş notaları; *Ikdâm*, no. 1.207, s. 4: *Bir Ziyâ'-ı Esef-engîz;* Hüseyin Hâşim, *Resimli Gazete, nüsha-i fevkalâde*, 1315 = 1897, s. 161-3; K. Uz, *Yücel*, no. 43, 1938; Raûf Yektâ, *Hoca Zekâî Dede-Efendi*, Esâtîz-i Elhân : 1, İst. 1900; Ayni Yazar, *Dârü'l-Elhân Mecmû'ası*, no. 1 ve 2, 1340 = 1924; İ. A. Gövsa, *Meşhur Adamlar*, IV ve *Türk Meşhurları*, 411a-b; R.C. Ulunay, *Zekâî Dede, Hayat*, no. 50, 12.1960, s. 8-9; Âsım Sönmez, *Zekâî Dede, Belediye-İstanbul Dergisi*, no. 53, 2.1968, s. 19 ve 31; Nûrullah Tilgen, *Eyüblü Hattatlar*, 1950, s. 21; H. Yenigün, *Zekâî Dede, Türk Yurdu*, no. 245, 1955, 925-6; S. Eyice, *İstanbul Minareleri, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, 1963, 61; R. Yektâ vs, *İlâhîler*, II, 89; Zekâî-zâde Ahmed, Dr. Subhi ve Mes'ud Cemil, *Mevlevî Âyînleri*, XV-XVI. cildler, 729-816 (5 Âyîn'in notası ve sonda oğlunun yazdığı biyografi); Zekâî-zâde Ahmed ve Doktor Subhi, *Hâfız Mehmed Zekâi Dede-Efendi Külliyâtı*, 3 c., İstanbul Konservatuarı nş., 3 c., 1940, 1941, 1943 (yalnız dindışı eserlerinin notaları).

Efendi'nin son öğrencilerinden ve Neoklasik Ekol'de Dellâlzâde'den sonraki Dede'yi takib eden ikinci büyük bestekârdır. Bir bakıma klasik ekolün son büyük bestekârıdır. İstanbul'da Eyüb'de doğdu, ayni yerde 72 yaşında öldü. Hattat, hânende, zâkir, kudümzendir. Önce Eyyûbî Mehmed Bey'den musiki öğrendi. Sonra Mehmed Bey, Zekâî Efendi'yi, kendi hocası olan İsmâil Dede'ye götürerek talebe olarak kabûl ettirdi (temmuz 1844). Fakat sonradan asıl klasik repertuarı, Dede'nin talebesi Dellâl-zâde'den geçti. Dede, Zekâî Dede'den 46 ve Dellâl-zâde ise 28 yaş büyüktür. Eyyûbî Mehmed Bey ise, Zekâî Dede'den 21 yıl yaşlıdır. 31 yıl müddetle (1845 — 1876) Kavalalı Prens Mustafa Fâzıl Paşa'mn himayesinde kaldı. Zekâî Efendi, geç bir yaşta, 43 yaşında Yenikapı şeyhi Osman Salâhaddin Dede'ye kapılanarak Mevlevî oldu (1868). Fakat Zekâî Efendi yerine Zekâî Dede diye anılması ancak 1884 aralığında, Bahâriye Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı olması iledir. Biraz ney de üfleyen Zekâî Dede, klasik ekol eserlerini talebelerine aktararak onların notaya almalarını sağlıyan birinci derecede kaynak olduğu için çok ehemmiyetlidir. Kendisi şahsen nota kullanmamıştır. Dinî ve dindışı repertuarı üstâdı İsmâil Dede ve diğer üstadları Dellâlzâde ve Mehmed Bey gibi, çok genişti. Beyâtî-Bûselik terkîbi, Zekâî Dede'nindir. Eserlerinin ancak yarısı notaya alınarak günümüze gelmiş, diğer yarısı unutulmuştur. 55 makamdan 261 parça olan elimizdeki eserlerinin dökümü şöyledir : 130 dinî parça (5 Âyîn, 1 Mersiye, 2 Tesbih, 2 Tevşîh, 4 Durak, 38 Şugl, 81 İlâhî) ve 131 dindışı parça (1 Kâr-ı Nâtık, 2 Kâr, 40 Beste ve 8 Nakış Beste, 23 Ağır ve 22 Yürük Semâî, 27 Şarkı ve 8 Marş). Şarkı formuna iltifat etmediği, fakat sözlü dinî ve dindışı musikide komple bestekâr olduğu görülür. 1870—85 arasında bestelediği 5 Âyîn'i Sûz-i Dil, Mâye, Isfahân, Sûznâk, Sabâ-Zemzeme makamlarındadır.

Zekâî Dede'nin öğrencileri : Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Dr. Subhi Ezgi, Raûf Yektâ Bey, Ahmed Avni Konuk, Ah-

med Irsoy, Şevkı Bey, Şeyh Rızâ Efendi, Kâzım Uz, Ahmed Râsim Bey, Eğrikapılı Mehmed Efendi, Hâfız Hayreddin Bilgen, Ali Aşkî Bey, Dr. Ârif Atâ Bey, Dr. Şükrü Şenozan, Şeyh Cemâleddin Efendi, Levon Hancıyan, Medenî Azîz Efendi, Hâfız Azîz Efendi, Âsım Bey, Ûdî Sâmi Bey, Ziyâ Santur, Hâfız Şevki Bey, Salâhaddin Bey, Hüseyin Fahri Tanık, Münir Kökten, Musullu Şeyh Osman Dede.

Dede Efendi'den bu yana gelen Türk Musikisi'nin "meşk silsilesi" yani hoca-talebe zinciri, ana kol olarak daha fazla Zekâî Dede'den yürümektedir. Zekâî Dede'nin yukarıda anılan başlıca öğrencileri ile onların öğrencilerini şu şekilde gözden geçirmek kabildir :

1 — *Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede* (3.10.1854 — 15. 9.1911)(133), ney virtüozu, bestekâr, musiki bilginidir. İstanbul'da Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nde doğdu ve Eyüb Bahâriye Mevlevî-hânesi'nde 65 yaşında öldü. Babasının ölümü üzerine 16.4.1862'de Beşiktaş şeyhi oldu (bu dergâh sonra Eyüb Bahâriyesi'ne nakledilmiştir). Fevkalâde bir tahsil gördü, çok iyi de-

(133) *TMA*, I, 211a-2b; *Türk Musikisi Lugati*, 53b, 393b, 423a; *Türk Bestecileri*, 137-8; *Meydan-Larousse*, IV, 488c, VI, 91b; *Ses San'atçılar Ans.*, 161a-b; *Yeni Türk Ans.*, III, 875b-6a; *İstanbul Ans.*, IV, 1. 854a6b, X, 5.481b-2b; Ali Rızâ Bey, 279-80; *Türk Şâirleri*, I, 274b, 276a, II, 578a-b, 580b, 672a, 911b, 930a-b, 929b; *Son Asır Türk Şâirleri*, 136, 170, 211, 347-51, 510, 716, 755, 900, 1.114-7, 1.890, 1. 383; A. Gölpınarlı, *Melâmîlik*, 102, 190-1; Ayni Yazar, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 475; Ayni Yazar, *Mevlevîlik*, bk. fihrist s. 537a ve sondaki resimler; Ayni Yazar, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, 36, 80; *Yenikapı Mevlevî-hânesi*, 73, 170, 174, 251, 266-7, 274; C. Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, TTK, 203-4; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî'*, II, 104-9; Fatîn, *Tezkire*, 413; Veled İzbudak, *Canlı Tarihler*, 24-5; *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, V, 1976, 37, 41-2; İ.A. Gövsa, *Meşhur Adamlar*, II, 451b-2a ve *Türk Meşhurları*, 129a; *Raûf Yektâ, Esâtîz-i Elhân*, I, 30; Ayni Yazar ve Mehmed Ziyâ, *Nevsâl-i Osmânî*, 1328 = 1912; *Türk Ans.*, XVI, 83 a; *Osmanlı Mü-ellifleri*, I, 179; İhsan Mahvî, *Mevlevî Şâirleri*, yazma; *Musiki Mecmuası*, no. 4; S.N. Ergun, II, 406, 458, 463, 500, 504, 506, 507-11, 512, 620, 649, 669; *Mevlevî Âyînleri*, 826-36; notalar; bestekârın yazma *Dîvân, Mecmû'a, Silsile-nâme* adlı eserleri.

recede Arapça, Farsça, Fransızca, biraz Batı Musikisi öğrendi. Diğer musiki hocaları şunlardır : Flütist Hacı Râtib Efendi, Neyzenbaşı Sâlih Dede, Neyzen Yusuf Paşa, Şeyh Abdülhalîm Efendi. Ayni zamanda hânende, zâkir, tanbûrî idi. 9 parça bestesinin notası günümüze kaldı (diğer notaları ölümünden az sonra kitaplarıyle beraber yanmıştır) ki en ünlüleri Acem-Aşîrân Âyîn'dir (29.4.1885). Öğrencilerinden Doğu ve Batı kültürlerini bilen S. Arel, S. Ezgi, R. Yektâ, A.A. Konuk'u, Türk Musikisi'nin asırlardan beri unutulan ilmini araştırıp yazmaları için teşvik eden 3 Mevlevî şeyhinden biridir. Başlıca öğrencileri : S. Arel, Dr. S. Ezgi, Raûf Yektâ Bey, A.A. Konuk, A. Irsoy, K. Uz, İ. Hakkı Bey, M. Kökten, Sabri Efendi, Nûrullah Kılıç, Neyzenbaşı Cemal Dede, M.E. Yazıcı, A. Aktuç, Musullu Şeyh Osman Dede.

Hüseyin Sâdeddin Arel (18.12.1880 — 6.5.1955)(134), İstanbul'da doğdu ve ayni şehirde 74 yaşında öldü. Anadolu kazaskeri Dardağan-zâde Emin Efendi'nin oğlu, Anadolu kazaskeri Ali Haydar Efendi'nin kardeşi, Sadrâzam Abdurrahman Paşa'nın damadıdır. 1918 aralığında Şûrây-ı Devlet Tanzîmât Dâiresi başkanı iken devlet hizmetinden çekildi. 1.000 kadar her çeşitten eser besteledi. Bir çok müzikoloji eserinin yazarıdır. Gerek bestekâr, gerek müzikolog olarak, Türk tarihinin en seçkin isimlerinden biridir. Arel Ekolü veya Modern Ekol denen Türk Musikisi tarihinin içinde bulunduğumuz son haftası, onunla başlar. Çokseslilige gidilmesine taraftardı. Mutlaka Batı Musikisi'nin de Türk müzisyenlerince öğrenilmesini istiyordu. Başlıca öğrencileri : Ercümend Berker, Yılmaz Öztuna, Fahri Kopuz, Kemal Batanay, Ferid Alnar, Adnan Saygun, Mes'ud Cemil, Lâika Karabey, Ruşen Kam, Veli Kanık, Mildan Niyazi Ayomak, Kemal İlerici, Fehmi Tekçe, Refik Tal'at Alpman, Sedad Öztoprak, Cahid Öney. Bunların öğrencilerini yazarak mevzuu

(134) S. Arel için etraflı bibliyografya, *Sâdeddin Arel, Türk Büyükleri Dizisi 9*, Ankara 1986, s. 139-42'de gösterilmiştir.

uzatmaya çerçevemiz müsait değildir. Bu öğrenciler içinde en seçkin isim Nevzad Atlığ'dır.

Dr. Albay Mehmed Zühdü *Subhi Ezgi* (1869 — 12.4.1962) (135), İstanbul'da doğdu ve 93 yaşında öldü. Raûf Yektâ ve Arel'le beraber Türk Musikisi ilmini yeniden kurdu. Bugün kullanılan sisteme ve nota yazısına "Arel-Ezgi-Uzdilek Sistemi" denmektedir (matematik bakımdan iki büyük müzikologa Ord. Prof. Sâlih Murad Uzdilek yardımcı olmuştur). Pek çok klasik eseri notaya alarak kurtardı ve günümüze gelmelerini sağladı. Fevkalâde değerli müzikoloji kitaplarının yazarıdır. Bu bakımdan TürkMusikisi tarihin en seçkin şahsiyetlerinden biridir. 700'den fazla eser bestelemiş, 165'ini neşre lâyık görmüştür. Âyîn formu dışında hemen her formu denemiştir. Zekâî Dede'den başka musiki hocaları Şeyh Atâullah Dede, Şeyh Celâleddin Dede, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Medenî Aziz Efendi, Kaanûnî Ârif Bey, Edgar Manas, Şeyh Abdülhalîm Efendi, Vefâlı Tahsin Efendi'dir. Zekâî Dede'nin, Raûf Yektâ ve Ahmed Avni Beyler'den önceki talebesidir, bu iki zât bir müddet sonra Subhi Bey'e katılmışlardır. Üstad hânende, tanbûrî, kemânî idi. Hocaları Zekâî Dede ile Şeyh Abdülhalîm Efendi'ye, hayatlarının sonunda nota öğretmiştir. İşaretli Hamparsum notasını, arkadaşı Raûf Yektâ'dan öğrenmiştir. Başlıca öğrencileri şunlardır

(135) *TMA*, I, 205b-9b; *Türk Musikisi Lugati*, 52a-3b, 358b, 393b, 423a; *Hayat Ans.*, III, 1.177a; *Türk Bestecileri*, 37-9; *Hayat Küçük Ans.*, 376a; *Türkiye Tarihi*, X, 227; *Meydan Larousse*, IV, 475b-c; *Ses San'atçılar Ans.*, 127b-c; *İstanbul Ans.*, X, 1969, s. 5.472a-4b; R.A. Sevengil, V, 279, 284; *Türkiye (Cumhuriyet) Ans., 1923-1973*, s. 623; *Ses*, 9.1.1971, s. 19c; E. Borrel, *La Musique*, Larousse, 438a, 480a; *Hoş Sadâ*, 264-5; M. Rona, 101-3; S.N. Ergun, II, fihrist s. 824a'da gösterilen sahifeler; *Şehbâl; Musiki mecmuası;* Arel ve Ezgi'nin nota koleksiyonları; Dr. S. Ezgi, *Amelî ve Nazarî Türk Musikisi*, I, 3-7, II, 7-8, 11-8, 43-9, 66-7, 89-91, 95-6, 138-9, III, 11-7, 43-4, 49-50, 53-4, 231-5, 240, 246-7, 282-3, IV, 147 (babasının resmi), 148 (doğduğu evin resmi), 137-42, 150, 273-5, V, 499-505, 547, 552, 555; ayni Yazar, *Temcîd, Nâ't...*, 3.

: K. Batanay, F. Kopuz, L. Karabey, M. Cemil, A. Çağan, Â. S. Toker, E. Berker, Y. Öztuna.

Tophâneli Hâfız Ûdî Mehmed *Sabri Efendi* (1846 — 1914) [136], İstanbul'da doğdu ve 68 yaşında öldü. Dellâl-zâde'den musikiye başladı. Mevlevî, 2. velîahd Kemâleddin Efendi'nin müezzinidir. 6 şarkı ve Sûz-i Dil Âyîn'i günümüze gelmiştir. M. Kökten, K.N. Seyhun, N. Duyguer, öğrencilerindendir. *Neyzen Nûrullah Kılıç* (1880 — 1950'ler) [137], üstad neyzen olup Merkezefendi-zâde Şeyh Zekâî Efendi'nin oğludur. İhsan, Âyetullah, Ahmed, Şerefeddin Beyler gibi neyzenler yetiştirdi. *Neyzenbaşı Cemal Dede*(1860 sonları — 1899)[138], İstanbul'da doğdu ve 39 yaşında öldü. Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede ve Şeyh Abdülhalîm Efendi gibi iki virtüozdan ney ve babası bestekâr Kudümzenbaşı Ahmed Hüsâmeddin Dede'den (ölm. 1900) musiki öğrendi. Raûf Yektâ Bey'e ve Neyzenbaşı Hakkı Dede'ye ney öğretti. Sazında virtüoz sayılmaktadır.

Neyzen Hâfız Hattat Hacı *Mehmed Emin Dede Yazıcı* (14.3.1883 — 3.2.1945)[139], İstanbul'da doğdu ve 62 yaşında öldü. Diğer hocaları Hakkı Dede, Raûf Yektâ, Hobcuzâde Ahmed Efendi ve kardeşi Hobcu-zâde Şeyh Rızâ Efendi, Hâfız Hâşim Efendi, A. Irsoy, Sâdık Bey, Bolâhenk Nûri Bey'dir. Mevlevî neyzenbaşısı, değerli hattattır. 19 saz eseri ve şarkı bestele-

---

(136) *TMA*, 193a; *Türk Musikisi Lugati*, 219a-b, 430a; *Türk Ans.*, XXVII, 502b-3a; *Musiki Mecmuası*, no. 247, s. 12-3; *Hoş Sadâ*, 249-50; güfte mecmuaları; notalar.

(137) S.N. Ergun, II, 668-9.

(138) S.N. Ergun, II, 504, 511-2, 668.

(139) *TMA*, II, 383b-4b; *Türk Musikisi Lugati*, 49a; S.N. Ergun, II, 496-7, 506-7, 571, 620, 637, 647, 669-70, 687; *Hoş Sadâ*, 176-7; M. Rona, 253-4; *Son Hattatlar*, 80-4, 262-7; Halil Can, *Türk Musikisi Dergisi*, no. 4 ve 5, 2-3.1948; notalar; güfte mecmuaları; Ecz. Uğur Derman, *Kardeş İki Hattâtımız : Ömer Vasfi Efendi ve Neyzen Emin Efendi*, İst. 1966.

di. Müsteâr'dan başladığı Âyîn'i bitiremedi. Halil Dikmen, Halil Can, Hakkı Sühâ Gezgin, Câfer Bey, Bahriyeli İbrâhim Bey gibi neyzenlerin hocasıdır. *Avni Aktuç* (1888 — 15.4. 1961) [140], İstanbul'da doğdu ve 73 yaşında öldü. Hâfız Şevkı Bey'in oğludur (Zekâî Dede'nin aşağıdaki öğrencilerine bk.) . Anne tarafından büyük şair Yenişehirli Avni Bey'in torunudur. Galatasaray ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Büyük dayısı Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi, Ûdî Nevres Bey, Arel'den faydalandı. 14 şarkı besteledi. Hânende, ûdî, kudümzen, şair olmasına, tahsiline ve çevresinin müsait bulunmasına rağmen, içki yüzünden, hiç bir sahada belirli bir çizgiye gelemedi.

2 — *Dr. Subhi Ezgi,* Zekâî Dede'nin en mühim öğrencileri arasındadır. Arel'le yan yana mütalaa etmek için yukarıda anıldı.

3 — *Mehmed Raûf Yektâ Bey* (27.3.1871 — 8.1.1935)[141], İstanbul'da doğdu ve 64 yaşında öldü. Mükemmel bir tahsil görüp çok iyi derecede Fransızca, Arapça, Farsça, Türk ve Batı

---

(140) *TMA,* I, 26a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 412b; *Hoş Sadâ,* 87; M. Rona, 214-5; *İstanbul Ans.,* I, 564b-5a, III, 1.349b-50b; *Kim Kimdir?,* 707b; Notalar; A.S. Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi,* TTK, 141, 402.

(141) *TMA,* II, 169a-71a; *Türk Musikisi Lugati,* 209a, 403b, 429b; *Türk Bestecileri* 152; *Meydan-Larousse,* X, 476b; *Hayat Küçük Ans.,* 958b; *Hayat Ans.,* V, 2.702a; *Ses San'atçılar Ans.,* 240b; *Türk Ans.,* XXVII, 240b-2a; *Yeni Türk Ans.,* VIII, 3.193b; S.N. Ergun, II, 821a'da gösterilen sahifeler; Ayni Yazar, *Türk Şâirleri,* I, 101b; Ayni Yazar, *Pîr Sultân Abdâl,* 1929, sondaki notalar; A. Gölpınarlı, *Melâmîlik,* s. VII;F. Köprülü, *Türkiyât Mecmuası,* I, 1925, 296-9; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevî-hânesi,* 237-41; *Larousse de la Musique,* II, 513c-4a, 520b; Raûf Yektâ, *Encyclopédie de la Musique, La Musique Turque, Histoire, Turquie* bahsi, V, 2. 945-3.064, çift sütun, in folio; İ.B. Sürelsan, *Musiki ve Nota,* no. 3, s. 4-5, no. 15, s. 4-6, no. 27, s. 20-1 ve *Âhenk,* 7. 1962 ve *Türk ve Batı musikisi Mecmuası,* 1.1965 ve *son Baskı,* 1.1968; *Âtî* gazetesi, 13. 11. 1334 = 1918; *Cumhuriyet,* 10. 1. 1935; A. Irsoy, *Mevlevî Âyînleri,* XVII, 912; İ. A. Gövsa, *Meşhur Adamlar ve Türk Meşhurları,* 317b-8a, 289b; *Türkiye Ans.,* III, 1.190; *Sâl-nâme,* 1326 H = 1908, s. 178-9, 1327 R, s. 107; Borrel, *La Musique,* Larousse, 438a; L. Atlı, *Hâtıralar,* 126; Dr. S. Ezgi, IV, 141b, 162-3, 186, 200-4; M. Rona, 206-8; *Sicill-i Ahvâl Defteri,* Osmanlı Arşivi *(Musiki Mecmuası,* no. 266, s. 9-10); Arel, TRT ve emsali nota koleksiyonları.

Musikileri öğrendi. Diğer hocaları Bolâhenk Nûri Bey, Şeyh Atâullah Dede, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede, Şeyh Celâleddin Dede, Azîz Dede, Cemal Dede'dir. Neyzenbaşı, tanbûrî, hânende, Mevlevî olup, Türk Musikisi ilmi üzerinde ilk modern eserlerin yazarıdır ki bir kısmı da Paris'te Fransızca neredildi. 60 eser bestemiştir. En mühimleri Yegâh Âyîn'dir (16.8.1923). Öğrencileri arasında M. Cemil, S. Heper, K. Batanay anılabilir.

4 — *Ahmed Avni Konuk* (1871 — 19.3.1938)[142], İstanbul'da doğdu ve 67 yaşında öldü. 3 yabancı dili çok iyi öğrendi. Hukuk'u bitirdi. Hânende, mutasavvıftı. *Mesnevî*'nin en büyük tercüme ve şerhi onundur (36 cild). 1899'da Dilkeşîde ve Bend-i Hisâr makamlarını yaptı. Nota öğrenmedi. Kirâmî Efendi'den de meşk etti. 41 parça neoklasik vâdîde eserinin notası görüldü ki 16'sı şarkı'dır. En mühimleri Bûselik-Aşîrân, Dilkeşîde, Rûy-i Irâk makamlarından 3 Âyîn, 119 makamı içeren ve nev'inin en büyüğü olan Râst Kâr-ı Nâtık ile Hicâz, Şehnâz, Sûz-i Dil'den 3 Kâr'dır. Gençliğinden sonra musikiyi bıraktı.

5 — *Ahmed Irsoy* (1869 — 14.8.1943)[143], İstanbul'da doğdu ve 74 yaşında öldü. Daha çok "Zekâî-zâde Hâfız Ahmed

---

(142) *TMA*, I, 348a-9a; *Türk Musikisi Lugati*, 6b, 380a-b, 407a, 426a; *Türk Bestecileri* 139; *Türk Ans.*, 190c; S.N. Ergun, I, 5, II, 456, 463, 468, 636-7, 645-8, 686-7, 724-5; Ayni Yazar, *Mevlânâ*, 36; Ayni Yazar, *Türk Şâirleri*, II, 573a-5a, 583; A. Gölpınarlı, *Melâmîlik*, 205; Ayni Yazar, *Mevlevîlik*, 14, 141, 145, 459; Ayni Yazar, *Mevlânâ Müzesi, Katalog*, III, Ankara 1972, 148-52, 207-8, 224-35, II, 175; Gezüryan, s. 150, no. 160; *Hoş Sadâ*, 40-1; M. Rona, 93-4; Dr. S. Ezgi, IV, 141a, V, 480-1, 553a; *Mevlevî Âyînleri*, XVIII; Arel nota koleksiyonu; Ahmed Avnî, *Hânende*, İst. 1317 = 1899, 766 s., çift sütun ve *Menâkıb-ı Mevlânâ*. İst. 1331 = 1915.

(143) *TMA*, 1, 281a-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 7a-b, 382b, 407a, 424a; *Türk Bestecileri*, 144; *Türk Ans.*, XIX, 467b-8a; *Meydan-Larousse*, VI, 123b-c; *Ses San'atçılar Ans.*, 162b; *Yeni Türk Ans.*, IV, 1.355a-b; S.N. Ergun, II, s. 802b'de göst sahifeler ve *Türk Şâirleri*, I, 245a; *Hoş Sadâ*, 46-7; M. Rona, 103-4; Dr. S. Ezgi, II, 87, 91, 111, 80-1, 267-8, IV, 141a, V, 479-80; *Mevlevî Âyînleri*, XVI ve *İlâhîler; İslâm-Türk Ans. Mecmuası*, no. 93, s. 12; yazma notalar.

Efendi'' diye bilinir, Zekâî Dede'nin oğludur. Mevlevî, Kaadirî, Nakşî, Rifâî muhibbi idi. Neyzen, bilhassa hânende ve zâkir'dir. 500 kadar parça besteledi, 89'unun notası görülmüştür. En mühimleri Beyâtî-Bûselik ve Müsteâr Âyînler'dir. Babasının neoklasik yolunu takib etmiştir. Pek çok klasik eseri notaya alıp yayınlıyarak hizmet etti. Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin de talebesidir. Başlıca öğrencileri şunlardır : M.N. Albayrak, F. Tekçe, Dr. Ş. Şenozan, M.E. Yazıcı, S. Heper, M. Cemil, L. Karabey, F. Kopuz, M. Kökten, V. Daryal, N.G. Ulusoy, K. Batanay, Z.Â. Ataergin, M.N. Selçuk, M. Sunar, D. Turan, Ş. M. Targan, R. Aysu.

6 — *Şevkı Bey* (1860 sonları — 20. 7. 1891)[144], asıl Ârif Bey'in talebesi ve Türk Musikisi'nin ondan sonraki en büyük şarkı bestekârıdır. İstanbul'da doğdu ve 31 yaşında öldü. Lavta çalıyordu ve hânende idi. 1914'te ölün ağabeyi Tarakçı Servet Efendi de müzisyendir. Şevkı Bey, 1.000'den fazla şarkının ço-

(144) *TMA*, II, 285b-9a; *Türk Musikisi Lugati*, 254b-6b, 405b, 431b; *Türk Bestecileri*, 9-11; *Ses San'atçılar Ans.*, 271c-2a; *Türk Musikisi Klasikleri*, I-6, 29a, 31a; *Türk Ansiklopedisi*, XXX, 265b-6a; *Yeni Türk Ans.*, X, 3.860a-b; *Hacı Ârif Bey*, 57-9; N. Atlığ'ın *Şevkı Bey Longpleyi*'ndeki biyografi; İ.B. Sürelsan, *Ahmed Râsim*, 8-9; Mûşeğ Serovpyan, *Hamparsum Şarkıyyât Mecmuası* (1902), s. 73, no. 45; Sirunyan, *Hamparsum Şarkıyyât Mecmuası*, I, no. 15, 34, 61, 62, II, no. 18; Gezüryan, *Hamparsum Şarkıyyât Mecmuası* (1887), I, no. 32, 23, 266, 273, II, no. 18; İ. H. Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, I, 372; *Tercemân-ı Hakıykat*, 4 zülhicce 1307 = 22.7.1890 nüshasında Şevkı Bey'in ölümünü bildiren bend; Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, 67-8; *Hoş Sadâ*, 276-8; S. Arel, *Nazariyyât Dersleri*, 253; Dr. S. Ezgi, I, 98, 101, 256, II, 10, 13, 28, 40, 42, III, 224, 230, 238, 251, 273-6, IV, 145-50, V, 552'deki resmi; S.N. Ergun, II, 458, 463; N. Atlığ, *Türk Musikisi Klasikleri*, I-1; H. Yenigün, *Şevkı Bey, Musiki ve Nota*, no. 6; R. Kam, *Şevkı Bey, Radyo* dergisi; *Âheng-i Şevk, Mecmû'a-i Ârifî, Bergüzâr-ı Edhem, Câmi'ü'l-Elhân, Gülzâr-ı Mûsikî, Hânende* (başta resmi de var) ve emsali güfte mecmuaları; plaklar ve bandlar; Oğuz Özdeş, *Şevkı Bey* (12 tablo, radyofonik temsil); Dr. Ezgi, Arel, Öztuna, Atlığ, TRT, Devlet Korosu, Devlet Konservatuarı, Belediye Konservatuarı ve emsali nota koleksiyonları; perâkende notalar ve fasıl nota mecmuaları.

ğunu irticâlen besteledi. 27 makamdan 235 eserinin notası günümüze geldi ki 2'si dışında hepsi şarkı ve 71'i Uşşâk makamındadır.

7 — *Şeyh Rızâ Efendi* (ölm. 22.4. 1930) (145), İstanbul'da doğdu ve öldü. Babası büyük virtüoz Şeyh Abdülhalîm Efendi ölünce, yerine 28 yıl için Rifâî şeyhi oldu. Ayni zamanda Mevlevî muhibbi olup Mevlevî dergâhlarında neyzenbaşılık yaptı. Tanbûrî ve hânende idi. Başlıca talebesi Bolâhenk Nûri Bey'dir.

8 — *Kâzım Uz* (21.2.1872 — 9.1.1938)(146), İstanbul'da doğdu ve 66 yaşında öldü. Muallim veya Hoca Sakallı Kâzım Efendi, sonra Bey diye anılır. Hânende, Mevlevî muhibbi, Hüseyin Fahreddin Dede'nin öğrencisi idi. 1898'de Sultânî-Yegâh Âyîn'i besteledi. 200'e yakın parçasından 73'ünün notası görülmüştür.

9 — *Ahmed Râsim Bey* (1864 — 22.9.1932)(147), İstanbul'da doğdu ve 68 yaşında İstanbul milletvekili olarak öldü. Ünlü gazeteci ve edîb olup 65 kadar güzel şarkı besteledi, nota öğrenmedi. Şevki Bey'in yakın arkadaşı idi. 49 şarkısının notası görüldü.

10 — *Şeyh Eğrikapılı Eyyûbî Mehmed Efendi* (1847 —

---

(145) S.N. Ergun, II, 505.

(146) *TMA,* II, 355a-6b; *Türk Musikisi Lugati,* 106a, 433b; *Yeni Türk Ans.,* XI, 4.486b; E. Berker, *Meydan-Larousse,* XII, 460a; *Hoş sadâ,* 211-2; M. Rona, 175-9; S.N. Ergun, II, 434, 443-4, 453-4, 462-3, 629, 636, 644, 706-8; *Sâl-nâme,* 1326 = 1908, s. 534; *Musiki Mecmuası,* no. 267, s. 14, 19; *Mevlevî Âyînleri,* nota mecmuaları; perâkende notalar; yazma nota koleksiyonları; Kâzım (Uz), *Mûsikî Istılâhâtı,* İst. 1310 = 1893, G. Oransay nş. 1964 (Arabca'ya da tercüme edildi).

(147) *TMA,* I, 22a-3a; *Türk Musikisi Lugati,* 7b, 382b-3a, 421a; *Türk Bestecileri,* 33-4; *Meydan-Larousse,* I, 181c-2a; *Ses San'atçılar Ans.,* 9b; İ.B. Sürelsan, *Ahmed Râsim ve Musiki,* İst. 1977, Kültür Bakanlığı nş.; Gezüryan (1887), no. 163, 164, 190, 353; *Hânende,* baştaki resmi; S.N. Ergun, *Türk Şâirleri,* I, 337a-52b; Dr. S. Ezgi, V, 487-9; *Son Asır Türk Şâirleri,* VIII, 1.358-62; S.E. Siyâvuşgil, *İslâm Ans.,* I, 200a-2a; R.E. Koçu, *Ahmed Râsim,* İst. 1938; notalar.

26.7.1916) [148], İstanbul'da doğdu ve 69 yaşında öldü. İlâhîler bestelediyse de hiç birinin notası günümüze gelmedi. Cerrâhî şeyhidir. Ayrıca Bolâhenk Nûri Bey, Baba Râşid Efendi, Şeyh Rızâ Efendi'den meşk etti. Değerli zâkirbaşı idi. Başlıca öğrencileri oğlu Ali Rızâ Şengel, İ.H. Elçioğlu'dur.

11 — *Beylikci-zâde Ali Aşkî Bey* (1840? — 1892) [149], İstanbul'da doğdu, 52 yaşlarında Lüleburgaz'da öldü. Babasından büyük servet yedi. Mükemmel tahsil gördü. Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın imâmı oldu. Günümüze 15 parça dinî eseri geldi. Hüseynî-Aşîrân Âyîn'in bir kısmı unutulmuştur. Nîkrîz Âyîn'i de unutuldu.

12 — *Dr. Şükrü Şenozan,* daha önce geçti.

13 — *Şeyh Hâfız Mehmed Cemâleddin Efendi* (1871 — 16.6.1937)[150], İstanbul'da doğdu ve 66 yaşında öldü. Bayrâmî şeyhi oldu (1910). Ayni zamanda Kaadirî ve Rifâî ve Uşşâkî muhibbi, zâkirbaşı idi. 2 ilâhî'sinin notası görüldü. K. Batanay, S. Kaynak, S. Erguner, C. Kozanoğlu, S. Hoşses, öğrencileridir.

14 — *Levon Hancıyan* (1857 — 11.2.1947)[151], İstanbul'da doğdu ve 90 yaşında öldü. Sâzende ve hânendedir. Ermenî asıllı bu bestekârın 26'sı şarkı, diğerlerinin çoğu saz eseri olmak üzere 38 parçasının notası görüldü. R. Fersan, L. Atlı, Z. Â. Ata-

---

(148) S.N. Ergun, II, 652, 659-60.

(149) *TMA,* I, 77a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 18a-b, 420b; *Meydan-ı arousse,* I, 788a; *İstanbul Ans.,* II, 624b-5a; S.N. Ergun, II, 401, 463-4, 602, 613-7, 671, 724; ilâhî mecmuaları; notalar.

(150) *TMA,* I, 123b; *İstanbul Ans.,* VI, 3.466b-7a; *Hoş Sadâ,* 113-4; notalar.

(151) *TMA,* I, 249a-b; *Türk Musikisi Lugati,* 118a, 400a; *Türk Ans.,* XVIII, 463b; *Hoş Sadâ,* 215; M. Rona, 9-10; Hisarlıyan, s. 900; F.C. Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl,* TTK, s. 8; otobiyografisi : P. Tevyan, *Yerçanik,* İst. 1949, s. 88-98 (Ermenîce yıllık); Sayın Kevork Pamukcıyan'ın verdiği yazılı bilgi; İ. Hakkı Bey, TRT ve emsali yazma nota koleksiyonları ve perâkende notalar; Sirunyan, II, 153, 205, no. 11, 24; Gezüryan (1887), 1, no. 42, 72, 120, 137, 144, 165, 181, 194, 331, II, no. 44, 67, 93.

ergin, S.Z. Özbekkan, N.G. Ulusoy, L. Karabey, Kapriyel Ebeyan, öğrencilerindendir.

15 — *Medenî Azîz Efendi* (23. 3. 1842 — 27.11. 1895)(152), Medîne'de doğup 14 yaşında İstanbul'a geldi ve burada 54 yaşında öldü. Hâfız, hânende, sâzende, hakkıyle musiki hocası idi. 1 Beste ve 49 güzel şarkısı günümüze geldi. İ.F. Ertuğrul, Dr. S. Ezgi, L. Saz, Âsım Bey, Hâmid Hüsnü Bey, Rahmi Bey, Nûri Şeydâ Bey, A.G. Türkkan, Baba Nakkaş-zâde Makbûle Hanım (Y. Öztuna'nın anne annesi), öğrencilerindendir.

16 — *Hâfız Azîz Efendi* (1856 başları — 28.12. 1929)(153), İstanbul'da doğdu ve 74 yaşında öldü. Serasker Müşîr Süleyman Re'fet Paşa'nın küçük oğludur. Yalnız bir şarkısı günümüze gelmiştir. Başlıca öğrencisi kayınbirâderi Şükrü Efendi'dir.

17 — Mîralay Giriftzen Hacı Mustafa *Âsım Bey* (1852 — 26.2.1929)(154), Tesalya Yenişehri'nde doğdu, 77 yaşında İstan-

---

(152) *TMA*, I, 90b-2a; *Türk Musikisi Lugati*, 17a, 379b-80a, 407a, 420b; *İstanbul Ans.*, ilk baskı, IV, 1.026a-b ve yeni baskı III, 1.710a-3b; *Türk Bestecileri*, 63; *Hayat Küçük Ans.*, 760b; *Meydan-Larousse*, II, 16a, 17d; *Ses San'atçılar Ans.*, 52a-b; L. Saz, 18, 86, 87; Gezüryan (1887), I, s. 45, no. 65, II, no. 25, 94, 99, 114, 117, 118; *Türk Ans.*, IV, 440b; Dr. S. Ezgi, V, 434-5, 551; *Hoş Sadâ*, 88-92; S.N. Ergun, II, 402; Ahmed Midhat Ef., *Servet-i Fünûn*, no. 252, 28.12.1311 = 1895; İ. F. Ertuğrul, *İslâm-Türk Ans.*, mecmua kısmı; R.F. Kam, *Medenî Azîz Efendi, Radyo Mecmuası*.

(153) *TMA*, I, 90b; *Hoş Sadâ*, 99-100; *İstanbul Ans.*, III, 1.706b-7b; nota..

(154) *TMA*, I, 74a-5b; *Türk Musikisi Lugati*, 2b, 373b, 406b; *İstanbul Ans.*, ilk baskı, III, 645b-6a ve yeni baskı, II, 1.114b-5a; *Türk Bestecileri*, 129-30; *Meydan-Larousse*, I, 720b; *Ses San'atçılar Ans.*, 39c; Cemîl Beşîr, *el-Û'd*, 29; Ş. Tezer, *Atatürk'ün Hâtıra Defteri*, TTK, 118; Gezüryan, no. 16, s. 41, no. 47, s. 134, no. 144 (mükerrer yazılmış) ve aynı nota stin 1887 tarihli diğer *Hamparsum Mecmuası*, I, no. 87, 90, 161, 187, 215, 271, 294, 306, II, 20, 26, 89; M. Rona, 23-5; *Hoş Sadâ*, 76-80; *Meşhur Adamlar*, 1 ve *Türk Meşhurları*, 48b-7a; *Vakıt*, 21.9.1926; Sâim, *İkdâm*, 7.7.1925; *Hayat Ans.*, I, 297b; R.A. Sevengil, *İslâm-Türk Ans.*, I, 594a-b; *Türk Ans.*, III, 449b-50a; Dr. S. Ezgi, IV, 143, V, 469-70, 493-4, 513; *Hânende, Gülzâr-ı Mûsıkî* ve emsâli güfte mecmuaları; plaklar, bandlar; notalar, fasıl mecmuaları; yazma nota koleksiyonları.

bul'da öldü. 30 yıl kadar Amasya'da yaşadı. Diğer hocaları Sâlim Bey, Ârif Bey, Yusuf Paşa, Rif'at Bey, Ali Efendi, Azîz Efendi, Nûri Bey'dir. Oğullarından ünlü şarkı bestekârı Mûsâ Süreyyâ Bey, diğer bir kaç çocuğu, İzzet Bey, Kasabalı Âmâ Hâfız Nûri Efendi, öğrencilerindendir. 10 saz eseri ve 44 şarkı bıraktı.

18 — *Ûdî Hattât Sâmi Bey* (1874 — 30.8. 1939)(155), İstanbul'da doğdu ve 65 yaşında öldü. A.R. Çağatay'ın talebesidir. Günümüze 30 şarkısı geldi.

19 — *Ziyâ Santûr* (1868 — 28.6.1952) (156), İstanbul'da doğdu ve 84 yaşında öldü. Santûrî, neyzen, Mevlevî'dir. Santûr sazında değişiklikler yaptı. Bir saz semâîsi vardır. Neyzenbaşı Azîz Dede, Santûrî Edhem Efendi, hocaları arasındadır. Öğrencileri arasında C. Kozanoğlu, M. Sunar, O. Güvenir, Şeyh Cemâleddin Efendi, Kaanûnî Lutfi Bey, Kaanûnî Hâşim Bey, H. Tüzüner, Z. Bardakoğlu, Nevsâl Hanım, Muazzez Hanım, Mahmûre Hanım, kendi kızları olan Bergüzâr ve Nerîman Hanımlar, V. Seyhun vardır.

20 — *Hâfız Şevki Bey* (1861 — 1916) (157), İstanbul'da Uluborlulu bir aileden doğup 55 yaşında öldü. Mutâf-zâde ve Behlûl Efendi'den de meşk etti. Yegâh Âyîn'i ve diğer eserlerinin notaları yandığı için bugün mevcut değildir. Şevki Bey, büyük şair Yenişehirli Avnî Bey'in damadı ve dolayısıyle Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'nin akrabâsı idi.

21 — *Mehmed Salâhaddin Bey* (1836 — 3.5.1869)(158), İs-

(155) *TMA*, II, 203b-4a; *Türk Musikisi Lugati*, 222b-3a; M. Rona, 197-87; *Türk Ans.*, XXVIII, 95a; V. Seyhun, *Santûrî Edhem*, 8; güfte ve fasıl mecmuaları ve notalar.

(156) *TMA*, II, 206b-7a; *Türk Musiki Lugati*, 315b; *Türk Ans.*, XXVIII, 145a-b; E. Berker, *Meydan-Larousse*, XI, 947a; L. Atlı, *Hâtıralar*, 120; M. Rona, 113-4; notalar; Z. Santûr, *santûr ve ney metodları*, Arel Kütüphânesi'nde yazma.

(157) *TMA*, II, 289a; *Hoş Sadâ*, 378; *Türk Şâirleri*, II, *Avnî* maddesi.

tanbul'da doğdu ve 33 yaşında öldü. Zîver Paşa'nın oğlu ve Sadrâzam Âlî Paşa'nın damadıdır. Diplomat olarak hizmet gördü, Beyoğlu belediye başkanı iken genç yaşında öldü. Şair, mütercim, hattat, Mevlevî, Türk musikisi'nde piyanist idi. Bir şarkısının notasına tesadüf edildi.

22 — *Hüseyin Fahri Tanık* (1872 — 1953)[159], Lofça'da doğdu, 81 yaşında İstanbul'da öldü. 5 yaşında İstanbul'a geldi. 2 makam yaptı. Hayli eser bestelediyse de, çoğu saz eseri 13 parçasının notası görüldü.

23 — *Mehmed Münir Kökten* (1882 — 19.2.1969)[160], İstanbul'da Eyüb'de doğdu ve 87 yaşında öldü. Zekâî Dede'nin kızının oğludur. Şeyh Mehmed Vahdî Efendi'nin damadı idi. Diğer hocaları dayısı Ahmed Irsoy, İ. Hakkı Bey, Bestenigâr Ziyâ Bey, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede'dir. 12 şarkısının notası görüldü.

24 — Musullu Hânende Hâfız Âmâ *Şeyh Osman Dede* (1840 — 1918)[161], Musul'da doğdu, 78 yaşında Bağdad'da öldü. Nûri Bey ve Şeyh Fahreddin Dede'den de musiki öğrendi. Kaanûnî, hânende, şâir, şampiyon domino oyuncusu idi. Son yıllarında Bağdad Mevlevî-hânesi şeyhi olarak oraya gitti ve orada öldü. 20 parça eserinin en mühimi Hüseynî Âyîn olup gerisi ilâhîler, şarkılar, saz eserleridir.

---

(158) *Son Asır Türk Şâirleri,* 169-72, 2.090-4; *TMA,* II, 199b; *Türk Musikisi Lugatî,* 363a; nota.

(159) *TMA,* II, 303b-4a; *Türk Musikisi Lugati,* 77a ; *Hoş Sadâ,* 191; güfte mecmuaları; Hâmid Hüsnü Bey nota koleksiyonu ve diğer notalar.

(160) *TMA,* I, 354a-b; *Türk Ans.,* XXII, 265b; *Hoş Sadâ,* 220; M. Rona, 111-2; notalar.

(161) *TMA,* II, 126a; *Türk Musikisi Lugati,* 185b, 403a, 429a; *Türk Ans.,* XXVI, 79a; *Yeni Türk Ans.,* VII, 2.812a; C. Bayar, *Ben de Yazdım,* I, 293; S.N. Ergun, II, 494, 634, 677-8, 753, 760, 764, 768, 780, 781; Ayni Yazar, *Türk Şâirleri,* I, 463a-b; *Hoş Sadâ,* 187-8; M. Rona, 13-4; F. A. Tansel, *Nâmık Kemâl'in Mektupları,* TTK, IV, 683-4; güfte ve ilâhî mecmuaları ve notalar.

Bu suretle İsmâil Dede'nin öğrencilerinin Türk Musikisi'ni günümüze kadar getirdikleri anlaşılır. İsmâil Dede'nin son ölen öğrencisi Yeniköylü Hasan Efendi'dir (1905). İsmâil Dede'nin son ölen öğrencisinin öğrencisi ise Münir Kökten'dir (1969). İsmâil Dede'nin bugün öğrencisinin öğrencisinin öğrencileri hayattadır ki, biri, bu kitabın yazarıdır. Ama bu 3. jenerasyon öğrenciler yanında bugün İsmâil Dede'nin öğrencileri zinciri, İsmâil Dede'den sonraki Türk Musikisi tarihini oluşturmaktadır dersek, hiç mübalağa yoktur. Bu zincire bağlanamıyan çok az müzisyen mevcuttur. Bugün İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Konservatuarı öğrencileri, Devlet Korosu elemanları, hep zincire bağlanmışlardır.

V

ESERLERİ

B u l d u ğ u M a k a m l a r. 5 makamın İsmâil Dede tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır : Sultânî-Yegâh, Nev-eser, Sabâ-Bûselik, Hicâz-Bûselik ve Arabân-Kürdî.

Sultânî-Yegâh, İkinci Mahmûd'un şerefine yapılmış, ona izâfetle adlandırılmış, Türk Musikisi'nin en değerli makamlarından biridir (162). Bugün elimizde bu makamdan bestelenmiş 273 parça vardır ki makamlar arasında 26. sırada yer alır. Bûselik makamının bir beşli peste göçürülmüş şeddidir. Yegâh (re) perdesinde kalır, güçlü sesi dügâh (lâ)'dır. Re Minör dizisi olduğu anlaşılır. Ancak bestekârlarımız Hümâyûn geçkisi yapmayı âdet etmeleri sebebiyle, Bûselik ve Nihâvend dizileri kadar Minör'e yakın değildir. Soylu, lirik, hayal dolu, biraz şûh ve derin aşk duygularına yakın, hafif Batı karakterli bir makamdır. Dede bu makamdan bir fasıl (4 parça) besteliyerek İkinci Mahmûd'a (1818 — 1839) sunmuş, sonra makam hemen hemen terkedilmiştir. Padişah, Ferahfezâ'yı, Sultânî-Yegâh'a tercih etmiştir. Dede'nin de Sultânî-Yegâh'ı Üçüncü Selîm ekolü bestekârlarından Vardakosta Ahmed Ağa'nın yaptığı Ferahfezâ'dan ilhâm alarak yaptığı açıktır. Ferahfezâ makamı Acem-Aşîrân + Yegâh'da Bûselik şeklindedir ki bu son diziye (Yegâh'da Bûselik)

(162) Sultânî-Yegâh için bk. *TMA,* II, 250b-1a; *Türk Musikisi Lug.,* 241a, 405a, 431a; *Osmanlıca Lugat,* 1.155a; *Türk Sözlüğü,* 1.081a; *Meydan-Larousse,* XI, 609a-b; *Türk Ans.,* XXIX, 492b-3a; Arel, 455; Ezgi, I, 267, IV, 267; Arel, *Turkish Music,* 11; T. Kip, 207-9 ve *Saz Eserleri,* 63; d'Erlanger, V, 128-9, no. 6; S.N. Ergun, II, 779; *Hânende,* 719; M. Rona, 812a-3a; *Mevlevî Âyînleri,* 915-28; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

Dede, "Sultânî-Yegâh" demiş ve Acem-Aşîrân'sız kullanmıştır. Bu suretle Sultânî-Yegâh'ın bir şed ve dolayısıyle basit makam olduğu anlaşılır. Yapılmasından üç çeyrek asır sonra Kaanûnî Hacı Ârif Bey, bu makamdan peşrev ve saz semâîsi besteliyerek canlandırmış ve XIX. asrın son yıllarından itibarendir ki Sultânî-Yegâh, rağbet edilen makamlar arasına girmiştir. Ancak son 40 yılda gene çok kullanılan makamlar arasından çıkmıştır.

Nev-eser, Türk Musikisi'nin değerli makamlarından biridir (163). Bugün elimizde bu makamdan bestelenmiş 135 parça vardır ki makamlar arasında 45. sırada yer alır. Dizisi bir sekizli içinde ifade edilebilen mürekkep makamlardandır. Hicâz dörtlüsü'nün pest tarafına nîkrîz beşlisi ilâvesiyle yapılmıştır. Durağı râst (sol) ve güçlüsü dörtlü ile beşli'nin birleştiği 5. derecedeki nevâ (re) perdeleridir. Çok güzel, hayal ve melankoli tasvirlerine müsait bir makamdır. Şedd-i Arabân ile Nihâvend karışımı bir tesir bırakır, daha çok ilkine benzer. Araplar bu makamı "Hayân" adıyle son asırda kullanmışlardır.

Sabâ-Bûselik(164), elimizde 37 parça örneği bulunan az kullanılmış bir makamdır (78. sıra). Sabâ mürekkep makamının,

---

(163) Nev-eser: *TMA,* II, 74b-5b; *Türk Musikisi Lugati,* 159a-b, 428b; *Meydan-Larousse,* IX, 307c; *La Musique Turque,* 106; *Osmanlıca Lugat,* 992b; *Büyük Türk Sözlüğü,* 949b; *Türk Ans.,* XXV, 214a-b; Arel, 329-30; Ayni Yazar, *Turkish Music,* 9; Ezgi, I, 130-3, IV, 221; T. Kip, 153 ve 44-5; d'Erlanger, V, 114, 214-5, no. 45, 216-7, no. 46: Hayân, VI, 330-1, no. 107; S.N. Ergun, II, 771; *Hânende,* 9, 108-10; M. Rona, 793b; Dakukî, 91; *Rehber-i Mûsikî,* 41; İ. Hakkı Bey, 6; Hamparsum-Mandoli, 372, 583; Hâşim Bey, s. 24: " işbu makaam üstâdım Ser-müezzin-i Şehryârî İsmâ'îl Efendî Merhûm'un ihtirâ'-kerdesi olup ..."; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

(164) *TMA,* II, 192a-3a; *Türk Musikisi Lugati,* 219a, 404b; *Büyük Türk Sözlüğü,* 1.022b; *Osmanlıca Lugat,* 1.084b-5a; *Türk Ans.,* XXVII, 492a; Arel, 400; Ezgi, I, 206, IV, 262; Kip, 198 ve 59; Hâşim Bey, 34, 298; *Hânende,* 489-90; S.N. Ergun, II, 778; İ. Hakkı Bey, *Tekemmül Dersleri,* 27; *d'Erlanger,* V, 301, no. 104; Hamparsum-Mandoli, 448; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

bûselik beşlisi ile dügâh (lâ) perdesinde kalan çeşididir. Güçlü, çârgâh (do) ve ikinci derecede hüseynî (mi) perdeleridir.

Hicâz-Bûselik[165], elimizde 22 parça örneği bulunan az kullanılmış bir makamdır (97. sıra). Hâşim Bey, Dede'nin terkîbi olduğunu yazar. Hicâz basit makamına bûselik beşlisi eklenmesiyle yapılmıştır. Durak dügâh (lâ) ve güçlü nevâ (re) perdeleridir.

Arabân-Kürdî'nin [166], İsmâil Dede'nin terkîbi olduğu yukarıdaki 4 makam gibi kesin değil, tahminîdir. Elimizde 20 örneği vardır (103. sıra). Çeşitli zamanlarda ayni terkipte Şevk-ı Cedîd ve Zevk-u Tarab isimleriyle makamlar da kullanılmıştır. Arabân makamının kürdî dörtlüsü ile dügâh (lâ) perdesinde kalan şeklidir.

E s e r l e r i n i n D ö k ü m ü. Dede'nin "500'ün üzerinde" eser bestelediğinde, öğrencileri ve onların öğrencileri arasında ittifak vardır. Ancak Dede'nin nota kullanmaması sebebiyle benim notalarını tesbit edebildiğim eserlerin toplamı 288'dir. 1969'da *Türk Musikisi Ansiklopedisi*'nin ilk cildini yayınladığım zaman bu sayı 268 idi. O zamandan bu yana ancak 20 yeni parçanın notasını bulmak mümkün olabildi. Bundan sonra da kıyıda köşede kalmış nota koleksiyonları incelenerek bir kaç parça bulmak mümkündür. Ancak 300 rakamına ulaşılabi-

(165) *TMA*, I, 262a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 74b, 397a, 424a; *Osmanlıca Lugat*, 438b; *Türk Ans.*, XIX, 221a; *Meydan-Larousse*, V, 832b; Kip, 70 ve 24; Arel, 408; Ezgi, I, 222-3, IV, 261; d'Erlanger, V, 300, no. 100 : Hicâzî-Bûselik; Hâşim Bey, 34, 299; *Hânende*, 10, 491; Hamparsum-Mandoli; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

(166) *TMA*, I, 42a-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 11a, 379a-b; *Osmanlıca Lugat*, 44a; *Meydan-Larousse*, I, 607b; Arel, 415; Ezgi I, 231-2; Hâşım Bey, 37, 365; *Hânende*, 10, 555-6; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları. Şevk-ı Cedîd : *TMA*, II, 289b; *Türk Musikisi Lugati*, 254b; *Osmanlıca Lugat*, 1.190a; *Meydan-Larousse*, XI, 769a; Hamparsum-Mandoli. Zevk-u Tarab: *TMA*, II, 413b; *Türk Musikisi Lugati*, 314b-5a; *Osmanlıca Lugat*, 1.423b; *Büyük Türk Sözlüğü*, 1.273a; Kip, 255 ve 74; Hâşim Bey, *Edvâr*, 37 ve *Mecmû'a*, 365; *Hânende*, 10, 555-6; S. N. Ergun, II, 786; İ. Hakkı Bey, *Tekemmül Dersleri*, 35, no. 66; d'Erlanger, V, 302-3, no 107; notalar.

leceğini pek sanmıyorum. Şimdi bizim üzerinde mütalaa yürüteceğimiz eserler, notaları mevcut bu 288 parçadır. Bir çok dinî ve dindışı eserin kuru güfteleri elimizdedir, fakat besteleri unutulmuş, notalarına tesadüf edilmemiştir. Bunlar, incelememiz dışında kalacaktır. 70 makam kullandığı görülür. *Kullandığı makamlar :*

Râst 15, Bestenigâr 14, Hicâz 14, Beyâtî 12, Hüzzâm 12, Ferahfezâ 9, Şehnâz 9, Muhayyer 8, Nevâ 8, Arazbâr 7, Hicâz-Bûselik 7, Irâk 7, Sabâ 7, Evc 6, Ferahnâk 6, Karcığar 6, Sabâ-Bûselik 6, Uşşâk 6, Acem-Aşîrân 5, Bûselik 5, Gül'izar 5, Hisâr-Bûselik 5, Mâhûr 5, Nühüft 5, Sûz-i Dil 5, Beyâtî-Arabân 4, Evcârâ 4, Evc-Bûselik 4, Hisâr 4, Isfahân 4, Râst-ı Cedîd 4, Sultânî-Yegâh 4, Sûznâk ve Zengûle'li Sûznâk 4, Şehnâz-Bûselik 4, Şevkefzâ 4, Dügâh 3, Mâye (Segâh-Mâye) 3, Nîşâbûr 3, Pesendîde 3, Rehâvî 3, Tarz-ı Cedîd 3, Uzzâl 3; 2 Acem-Kürdî, 2 Beste-Isfahân, 2 Hüseynî, 2 Muhayyer-Sünbüle, 2 Nev-eser, 1'er Acem, Arabân-Bûselik, Arabân-Kürdî, Çârgâh, Evc-Mâye, Gerdâniye, Gülruh, Hicâz-Aşîrân (Râhatfezâ), Hümâyûn, Hüseynî-Aşîrân, Muhayyer-Bûselik, Müsteâr, Nihâvend-i Kebîr, Nîşâbûrek, Pençgâh, Râhatülervâh, Segâh, Sipihr, Şedd-i Arabân, Şevk-u Tarab, Tâhir, Tâhir-Bûselik, Zengûle.

Bu listeden Nihâvend, Hicâzkâr, Yegâh gibi makamları Dede'nin kullanmadığı anlaşılır. Farahfezâ, Hicâz-Bûselik, Ferahnâk, Saba-Bûselik, Sûz-i Dil, Şevk-efzâ, Evcârâ, Nev-eser, Sultânî-Yegâh gibi Üçüncü Selîm Ekolü veya daha sonra Dede'nin çağdaşları ve bizzat kendisince yapılmış makamların sıkça kullanıldığı ortaya çıkar.

Form bakımından 288 eserin tasnifi şöyledir: 56 dinî ve 232 dindışı eser. Dinî eserler: 6 Mevlevî Ayîni, 1 Savt, 4 Tevşîh, 3 Durak, 37 İlâhî, saz eserleri olarak 5 dinî Peşrev. Dinî eserlerin hepsinin tasavvuf ve Mevlevî musikisi ne ait olduğu, cami musikisi parçaları olan 4 mevlid tevşîhi'nin ancak gösterilebileceği anlaşılır. Dindışı eserler: 4 saz eseri (3 Peşrev ve 1 Saz Semâîsi);

1 Kâr-ı Nâtık, 5 Kâr ve 1 Kârçe (küçük Kâr), 4'ü Nakış olmak üzere 44 Beste, 52 Semâî (büyük formdaki parçaların toplamı: 103); 116 Şarkı ve 13 Köçekçe (toplam 139 küçük form). 52 Semâî'nin 22'si Ağır ve 30'u Yürük Semâî'dir ve tasnifleri şöyledir: 21 Nakış Yürük Semâî ve 9 Yürük Semâî, 16 Aksak ve 6 Sengîn Sengîn Semâî. 6 Sengîn Semâî'nin 3'ü Sengîn (6/4), 1'i Nakış Sengîn (6/4), 2'si Ağır Sengîn (6/2)'dir. 16 Aksak Semâî 'in 7'si Aksak (10/8), 4'ü Nakış Aksak (10/8), 5'i Ağır Aksak (10/4), 1'i Nakış Ağır Aksak (10/4) Semâî'dir.

44 Beste ile 7 Kâr'da kullanılan *usûl*'ler söyledir (Perşev'lerinden kullandığı usûlleri de ekledim): 12 defa Zencîr (120/4), 9 Muhammes (32/4), 7 Çenber (24/4), 7 Hafîf (32/4), 7 Devr-i Kebîr (28/4), 4 Remel (32/4), 3 Lenk-Fâhte (10/4), 2 Ağır Düyek (8/4), 2 Düyek (8/8), 2 Darb-ı Fetih (88/4), 1'er Sengîn Semâî (6/4), Devr-i Revân (14/4), Firengî Fer' (28/4) ve Darbeyn. Sultânî-Yegâh Beste'de kullandığı Zencîr, "Murabbâ Zencîr" denen eksik Zencîr'dir.

Klasik musikimizde dar mânâsıyle *fasıl*, aynı bestekârın aynı makamdan 2 Beste + 2 Semâî (Birinci Beste, İkinci Beste, Ağır Semâî, Yürük Semâî) bestelemesine, 4 parça esere denir, Birinci Beste yerine Kâr yapmak da câizdir. İsmâil Dede'nin elimizde bu şekilde şu makamlardan bestelenmiş fasıl'ları mevcuttur: Arazbâr, Bestenigâr, Evc-Bûselik, Hicaz-Bûselik, Irâk, Nevâ, Sabâ-Bûselik, Sultânî-Yegâh; Ferahfezâ, Hisâr-Bûselik, Râst-ı Cedîd. Son 3 makamda Birinci Beste'nin yerini Kâr (Hisâr-Bûselik'de Kârçe) almıştır. Ama Ferahfezâ faslına Birinci Beste'yi, Dede'nin gözde talebesi Eyyûbî Mehmed Bey ilâve etmiştir. Dede, arkadaşları ile ortaklaşa fasıl'lar da meydana getirmiştir ki Türk Musikisi'nde gelenekti. Kömürcü-zâde Hâfız Efendi ile Hüzzâm, Nev-eser, Pesendîde, Şevk-efzâ; öğrencisi Mehmed Bey'le Mâhûr; Şâkir Ağa ile Ferahnâk fasıllarını aralarında paylaşmışlardır ve bu fasılların 4'er parçası tamamen bugün elimizdedir.

Musâhib-i Şehryârî Kömürcü-zâde Hâfız Mehmed Efendi (ölm. 1835) (167), Dede'nin Hüzzâm Beste'sine hayranlığını belirttiğini bildiğimiz bestekârdır. Üçüncü Selîm Ekolü'nden ve Dede'nin yaşlı çağdaşı, anlaşılan arkadaşıdır. Dede'nin yaptığı Arabân-Kürdî makamından bir Beste bestelemesi, onun da İsmâil Dede'yi sevip takdir ettiğini gösteriyor. Günümüze 5 Beste, 4 Semâî, 6 Şarkı'sı gelmiştir ki son derecede parlak eserlerdir. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin musiki hocasıdır. Kardeşi Kömürcü-zâde Hânende Şehlevendim Şehlâ Hâfız Abdullâ Ağa (1775? - 1825?) da Üçüncü Selîm ekolünün ünlü bestekârlarındandır.13 Beste ve Semâî ile 16 Şarkı'sı günümüze gelmiştir.

Şarkı ve İlâhî Usûlleri. Dede'nin Şarkı ve Köçekçe ile İlâhî ve Tevşîh gibi dindışı ve dinî küçük formalarda kullandığı küçük usûl'ler de şunlardır:

Semâî (3 /4), usûlü 4 defa; Sofyân (4/4) 6 defa (2'si ilâhî); Türk Aksağı (5/8) 3 defa; Sengîn Semâî (6/4) 2 defa ve bunun mertebesi olan Yürük Semâî (6/8) 8 defa (1'i ilâhî); Ağır Devr-i Hindî (7/4) 1 defa ve bunun mertebesi olan Devr-i Hindî (7/8) 3 defa (l'i ilâhî); Ağır Düyek (8/4) 13 defa ve bunun mertebesi olan Düyek (8/8) 44 defa (29'u ilâhî); Evfer (9/8) 1 defa; Ağır Aksak(9/4) 10 defa ve bunun mertebesi olan Orta Aksak (9/4) 5 defa ve gene mertebesi olan Aksak (9/8) 14 defa ve mertebesi olan Yürük Aksak (9/8) 29 defa; Ağır Aksak Semâî (10/4) 7 defa ve mertebesi Aksak Semâî (10/8) 2 defa ve mertebesi Curcuna (10/8) 4 defa; Şarkı Devr-i Revânı(13/4) 1 defa; Nîm Evsat (13/4) 2 defa (2'si de ilâhî); Devr-i Revân (14/8) 1 defa (ilâhî); büyük usûl olarak Ağır Çenber (24/2) 1 defa (ilâhî); Evsat (26/4) 4 defa (hepsi ilâhî); Muhammes (32/4) 1 defa (ilâhî).

(167) *TMA*, I, 242b-3a; *Türk Musikisi Lugati*, 11 la, 399b; *Meydan-Larousse*, VI-II, 541; *Türk Ans.*, XVIII, 307a; Gezüryan, II, no. 101; Atâ Bey, *Târîh-i Enderûn*, III, 16-7, IV, 304; İlyâs Ef., *Letâif-i Enderûn*, 278; S.N.Ergun, II, 433; güfte mecmuaları ve nota koleksiyonları.

Dede'nin unutulan en mühim eseri, 7 Âyîn'inin 3 Ocak 1837'de Yenikapı'da ilk mukaabele'si yapılan 6. Âyîn'i olup bu Isfahân Âyîn, 1 selâm olup gerisi 1. âyîn olan Sabâ Âyîn ile tamamlanarak okunmuştur.

Eserlerinin Güfteleri ve Şâirleri. Tasavvufî eserlerinde Mevlânâ, Sultân-Veled, Yûnus, Seyfullâh, Niyâzî, Merkez Efendi, Gülşenî-zâde Hayâlî, Sünbül Sinân, Eşrefoğlu, Sezâî, Azîz Mahmûd Hüdâyî, Nûrî, Zekâî, İbrâhim Gülşenî gibi mutasavvıf şâirlerin şiirlerini bestelemiştir.

Dindışı eserlerinin hepsinin güfte şâirleri bilinmiyor. Tesbit edilebilenler işaret edimiştir. Bir kısmını bizzât Dede yazmıştır. Hattâ sanıyorum, şâiri tasbit edilmeyenlerin ehemmiyetli kısmı bestekârımıza aittir. Dede'nin güfteleri arasında başarılı olanlar azdır ve parlak olanlar hiç yoktur. Dede'nin şiirlerini bestelediği şâirler şunlardır:

ADLÎ (İkinci Sultan Mahmûd Han Gazi) (Istanbul, 20.7.1785 - Istanbul, 1.7.1839). (*TMA*, II, 2a-b, 423a): Evc Ağır Aksak Semâî.

ENVERÎ (XVI. asrın 1. yarısı) (*TMA*, II, 431b; Latıyfî, 95-6): Nihâvend-i Kebîr Nakış Yürük Semâî.

FUZÛLÎ (Mehmed Efendi) (Hille, 1480? - Bağdâd 1556)(*TMA*, II, 433b-5b; F. Köprülü, *İA*, 686b-99a): Arazbâr Muhammes İkinci Beste, Şehnâz-Bûselik Lenk-Fâhte Nakış Birinci Beste, Isfahân Yürük Semâî.

GAALİB (Şeyh Mehmed Es'ad Gaalib Dede) (İstanbul, 1758 başları - İstanbul, 3.1. 1799) (ilk mahlası: Es'ad) (*TMA*, II, 443a-b; A. Gölpanırlı, *İA*, XI, 462b-7b) : Mâhûr Nakış Yürük Semâî.

HÂFIZ (Hâce Şemsüddîn Muhammed-i Şîrâzî) (Şîrâz, ? - Şîrâz 1390) (*TMA*,II, 435a-6a; H.Ritter, *İA*, V-I, 65b-71a): Râst-ı Cedîd Hafîf Kâr.

İSMÂÎL (Hammâmî-zâde Büyük İsmâil Dede Efendi) (İstanbul, 9.1.1778 - Mekke, 29. 11.1846): Râst Sengîn Semâî Şarkı, Râst Yürük Semâî Şarkı, Hicâz Nakış Yürük Semâî, Besteniğâr Curcuna Şarkı, Ferahfezâ Muhammes Kâr-ı Kasr-ı Cennet, Büselik Ağır Hafîf Kâr-ı Şâhî, Bûselik Remel Beste, Bûselik Yürük Semâî, Evc Yürük Aksak Şarkı, Beste-Isfahân Ağır Aksak Şarkı, Beste-Isfahan Curcuna Şarkı, Uşşâk Yürük Aksak Şarkı. Daha pek çok güftesinin kendi kaleminde çıktığı anlaşılır. Bir çoğu da, çağdaşı ehemmiyetsiz şâirlerindir. Ancak çoğunun güfte şâirinin kim olduğunu tesbit etmek - bir çok bestekârımızda olduğu gibi- zordur. İsmâil Fennî Ertuğrul (1856-1946), Dede'nin güfteleri de kendisine âit bulunan 2 Beste-Ishâfan Şarkı'sına ayni güfte, yani makam, ayni usullerde iki nazîre bestelemiştir(*TMA,* II, 437b-8a).

İZZET(Keçeci-zâde Mehmed Mollâ) (İstanbul 1785 - Sivas, 8.1829) (*TMA,* II, 438b; *Son Asır Türk Şâirleri,* 723-46): Râst Sengîn Semâî Kâr-ı Nâtık.

KEMÂLEDDÎN (Enderûnî Kemâleddin Ağa) (XVII. asrın 2. yarısı): Nîşâbûrek Nakış Aksak Semâî.

LEYLÂ HANIM (İstanbul, 1800? - İstanbul 1848) (*TMA,* II, 440a-b; *Son Asır Türk Şâirleri,* 904-6) (Kazasker Moralızâde Hâmid Efendi kızı olup dayısı Keçecizâde İzzet Mollâ ve dayı oğlu Sadrâzım Büyük Fuad Paşa'dır): Uşşâk Ağır Aksak Semâî Şarkı.

MAHFÎ (XIX. asrın 1. yarısı) : Râst Düyek Şarkı.

MUHTÂR (Seyyid Ahmed Beyefendi)(XIX. asrın 1. yarısı)(*TMA,* II, 440a): Nevâ Zencîr Birinci Beste.

NAHÎFÎ(Süleymân Efendi) (İstanbul, 1648? - İstanbul 1738) (*TMA,* II, 441b; Sâlim, 65-60): Karcığar Nakış Yürük Semâî, Sabâ-Bûselik Nakış Yürük Semâî

NEDÎM (Müderis Ahmed Efendi) (İstanbul 1681-İstanbul,

1.10.1730) (*TMA*, II, 442b-5a; F. A. Tansel, *İA*, IX, 169a-74a): Nevâ Ağır Aksak Semâî Şarkı.

RİYÂZÎ (Kadı Mehmed Efendi) (Mekke 1572 - İstanbul 1644) (*TMA*, II, 449b; G. Alpay, *İA*, IX, 751a-3a): Hicâz Ağır Düyek İkinci Nakış Beste.

SAÎD (Tanbûrî Hızır Ağa-zâde Hânende ve Kemânî Saîd Bey) (ölm. İstanbul, 1836)(*TMA*, II, 198a; Atâ, V, 336 v. dd.; Gibb, IV, 336, 341-2) : Evcârâ Şarkı Devr-i Revânı Şarkı.

SALÂHÎ (Balıkesirli Şeyh Abdullâh Efendi) (ölm. İstanbul, 1783) *(TMA*, II, 451a; Es'ad Ef., *Bâğçe-i Safâ-endûz):* Ferahfezâ Firengî Fer' Beste.

ŞEMSÎ (XIX. asrın 1. yarısı) : Râst Ağır Düyek Şarkı.

ULVÎ (XVIII. asır) (*TMA*, II, 453a; Belîğ, *Tezkire):* Nevâ Muhammes İkinci Beste.

VÂSIF (Enderûnî Osman Vâsıf Bey, Vâsıf-ı Enderûnî) (İstanbul, 1775? - İstanbul 1825) (*TMA*, II, 454a-5a; *Son Asır Türk Şâirleri*, 1.953-6) (Sadrâzam Halil Paşa'nın kardeşinin kızının oğlu): Nev-eser Zencîr Birinci Beste, Nev-eser Nakış Yürük Semâî, Hüzzâm Ağır Düyek Şarkı, Uzzâl Semâî Şarkı.

DİNÎ ESERLER

Â y î n l e r : 1) Sabâ (ilk mukaabele'si 18.2.1824), 2) Nevâ (15.4.1824), 3) Bestenigâr (1832, Sâbâ'nın 2. Selâm'ını burada da kullanmıştır), 4) Sabâ-Bûselik (14.11.1833, son 3 selâm'ı Nevâ ile ayni), 5) Hüzzâm (6.3.1834), 6)Ferahfezâ (3.4.1839).

P e ş r e v l e r : 7) Bestenigâr Devr-i Kebîr (Âyîn'i için), 8) Dügâh Devr-i Kebîr, 9) Hicâz Devr-i Kebîr, 10) Hüseynî Devr-i Kebîr, 11) Şevk-u Tarab Devr-i Kebîr (2 hâne, Şeyh Ali Nutkî Dede'nin Âyîn'i için).

12) Ferahnâk Savt (Durman yanalım âteş-i aşka, Gülşenî-zâde Hayâlî); 13) Nîşâbûr Durak, 14) Nühüft Durak(Benim Mansûr-i aşk, hub dâre geldim, Sünbül Sinân), 15) Sûz-i Dil Durak (Ayağı tozunu sürme çekelden gözüme cânım, Niyâzî).

T e v ş î h l e r : 16) Bestenigâr Düyek (Yâ rahmeten li'l-Hakk, yâ Resûl), 17) Hisâr Nîm Evsat (Ey risâlet bûstânındâ hırâman sêrv-kad), 18) Hüseynî Yürük Semâî (Nûr-i Fahr-î Â'-lem'ê bir zerre olmaz, âftâb), 19) Uşşâk Evsat (Bir-ismi Mustafâ, bir-ismi Ahmed).

İ l â h î l e r : 20) Arazbâr Düyek (Ben yürürüm yâne yâne, Yûnus), 21) Arazbâr Düyek (Ey â'şık-ı dil-dâde, Sezâî); 22) Bestenigâr Düyek (A sultânım sen vâr-iken, Yûnus), 23) Bestenigâr Düyek (Olmâyıcak senden/atâ, kul n'eylesin yâ Rabbenâ ?, Hüdâyî), 24), Bestenigâr Düyek (Yâ İlâhî, cümle sensin, cümle sen, Seyfullâh); 25) Beyâtî Düyek (Yandıklarım şâm-ü seher, Seyfullâh); 26) Dügâh Düyek (Gel-ey sâlih, diyem bir söz ki hakdır, Sünbül Sinân); 27) Evc Düyek (Benim Mecnun-sıfat Leylâ'sı aşkın, İbrâhim Gülşenî); 28) Ferahfezâ Düyek (Şûrîde vü şeydâ kılan,

Yûnus, 1. 1834); 29) Hicâz Düyek (Gelin gidelim Allâh yoluna); 30) Hüzzâm Düyek (Bağrımdaki biten başlar, Seyfullâh), 31) HüzzâmMuhammes (Eyâ â'lemlerin şâhî tecellî kıl, tesellî kıl, Merkez Efendi, bu güfteyi Uzzâl'den de bestelemiştir), 32) Hüzzâm Devr-i Revân (Ey sûfi-î ehl-î safâ, ez-can be-kû Allâh hû, Mevlânâ); 33) Irâk Düyek (Aşkınla yandır sultânım-Allâh, Zekâî); 34) Isfahân Düyek (Yandım, yakıldım ber nâm-ı aşka); 35) Muhayyer Nîm Evsat (Deldi bağrım bülbül-î bî-çâre nâlânın senin, Seyfullâh), 36) Muhayyer Düyek (Düşeli bu aşkın cânım evine, Eşrefoğlu), 37) Muhayyer Düyek (Ey derde dermân-isteyen, yetmez mi derd derman sana?, Niyâzî), 38) Muhayyer Düyek (Toprakda yatacak teni), 39) Muhayyer Düyek (Yâ Rabbi, aşkın ver bana, Seyfullâh), 40) Muhayyer Düyek (Yâ Rabbi, nûrun hakkı-çün, Seyfullâh); 41) Muhayyer-Sünbüle Düyek; 42) Nühüft Düyek (Yâ İlâhî, cânımın cânânısın); 43) Pençgâh Evsat Cumhûr İlâhî (Gül müdür, bülbül müdür şol zâr-ü efgaaneyleyen?, Niyâzî); 44) Râhatülervâh Ağır Çenber (Benim Mecnun-sıfat Leylâ'sı aşkın, İbrâhim Gülşenî, bu güfteyi Evc'den de bestelemiştir); 45) Râst Sofyân (Aşkınla cihan beste, Nûrî), 46) Râst Düyek (Bilirsen, ben de senin Allâh'ım), 47) Râst Sofyân (Hakk'a âşık-olanlar zikr'Ullâh'dan kaçar mı?); 48) Rehâvî Devr-i Hindî (Dervîş-olan kişinin sözleri ummân-olur, Niyâzî); 49) Segâh Düyek (Yürük değirmenler gibi dönerler, Yûnus, bu güfteyi Şehnâz'dan da bestelemşdir); 50) Sûz-i Dil Düyek (Ey derde dermân dermânım-Allâh), 51) Sûz-i Dil Düyek (Ey gönül gûş-eyle â'şıkların güftârını, Niyâzî); 52) Sûznâk Düyek (Ben bilmez-idim, gizli, ayan, hep sen-imişsin, Nev'î); 53) Şehnâz Düyek (Beni bu nefsim eyledi hayrân, Seyfullâh), 54) Şehnâz Düyek (Kerîm-Allâh, Rahîm-Allâh), 55) Şehnâz Evsat (Yürük değirmenler gibi dönerler,Yûnus, muhammes, Mekke'de bestelediği son eseri: 28.11.1846); 56) Uzzâl Düyek (Eyâ â'lemlerin şâhî, tecellî kıl, tesellî kıl, Merkez Efendi, bu güfteyi Hüzzâm'dan da bestelemiştir).

DİNDIŞI ESERLER

S â z E s e r l e r i: 57) Gülruh Peşrevi (Düyek), 58) Hicâz-Bûselik Peşrevi (Devr-i Kebîr), 59) Hüseynî-Aşîrân Peşrevi (Düyek); 60) Hicâz-Bûselik Saz Semâîsi.

A c e m: 61) Aksak Semâî (Meclisde yinê kaamet-i cânâna sarılsam).

A c e m - A ş î r â n: 62) Zencîr Beste (Meşâm-ı hâtıra bûy-î gül-î safâ bulagör, bu güfteyi Bestenigâr'dan da bestelemiştir), 63) Ağır Sengîn Semâî (Ey lebleri goncâ, yüzü gül, sêrv-bülendim), 64) Nakış Yürük Semâî (Nê hevâyî bâğ-ı sâzet, nê kenâr-î kişt-i mârâ); 65) Türk Aksağı Şarkı (Lutf-eyle meded, rahm-eyle şehâ), 66) Aksak Şarkı (Oldu gönül/üftâde).

A c e m - K ü r d î: 67) Muhammes Beste (Rûz-ü şeb bu cihân-içre eyledikce geşt-ü güzâr), 68) Yürük Semâî Şarkı (Bir güzelê ben de gönül, 2 kıt'a).

A r a b â n - B û s e l i k: 69) Aksak Semâî (Sevdim seni yosma fidân).

A r a b â n - K ü r d î: 70) Hafîf Kâr (Gonca-î ıkbâl handîd, wü dem-i dewlet resîd, medhiye).

A r a z b â r: 71) Remel Birinci Beste (Serhôş-olurum lâ'l-i leb-î yâr görünse), 72) Muhammes İkinci Beste (Ol perî-veş kim, melâhat mülkünün sultânıdır, Fuzûlî), 73) Ağır Aksak Semâî (Vâ'd-etmiş-idin, ey gül-i ter vakt-i şitâda), 74) Nakış Yürük Semâî (Derdim bana kâr-eyledi, dermâna el-elmez) 75) Yürük Aksak Şarkı (Yine bahâr çayır, çemen-üstüne, 2 kıt'a).

B e s t e n i g â r: 76) Zencîr Birinci Beste (Erişdi mevsim-i gül, seyr-i gülsitân-edelim), 77) Zencîr ikinci Beste (Meşâm-ı hâtıra bûy-î gül-î safâ bulagör, bu güfteyi Acem-Aşîrân'dan da bestelemiştir), 78) Ağır Aksak Semâî (Men bende şodem, bende şodem, bende şodem), 79) Nakış Yürük Semâî (Kurbân-ı tü, zülf-i anber-efşân-ı tü, terennüm'le başlar), 80) Lenk-Fâhte Nakış Beste (Dil-oldu şimdi meftun bir- âfet-î zamâne); 81) Curcuna Şarkı (Ben seni sevdim seveli kaynayıp coşdum, muhammes, kendisinin), 82) Ağır Aksak Şarkı(Hayli demdir bağlanıp kaldık şitâdâ zâr-ile), 83) Yürük Aksak Şarkı (Pek nâzikdir ince belin, müsemmen, 2 kıt'a).

B e y â t î: 84) Ağır Hafîf Beste (Bir gonca- femin yâresi vardır ciğerimde, 1805, mersiye), 85) Aksak Semâî (Söylen-ol/âfete, dünyâyı harâb-eylemesin); 86) Ağır Aksak Semâî Şarkı (Ağlatma beni, incitme amân), 87) Düyek Şarkı (Bir bî-bedel şûh-î cihân, muhammes, 2 kıt'a), 88) Düyek Şarkı (Dilberî sâzın nevâsı), 89) Ağır Aksak Şarkı (Ey gamzesi fettan hemi gîsûsuna dîdem), 90) Aksak Şarkı ("Gel" derim, gelmez yanıma), 91) Ağır Düyek Şarkı (Her dem edip meyl-î cefâ, 2 kıt'a), 92) Yürük Aksak Şarkı (Karşıdan yâr güle güle, muhammes, 2 kıt'a), 93) Orta Aksak Şarkı (Mütebelâyım, ey gül-î râ'nâ sana), 94) Ağır Aksak Şarkı (Karşıdan yâr güle güle, muhammes, 2 kıt'a), 93) Or-

B e y â t î - A r a b â n: 95) Yürük Aksak Şarkı (Aklın alır â'şıkların, deli eyler, 2 kıt'a), 96) Ağır Düyek Şarkı (Arz-ı hâlim benim lutf-i dilbere kalsın), 97) Yürük Semâî Şarkı (Cânımı aşka salmışım, bahr-i cefâya dalmışım), 98) Curcuna Şarkı (Sevdim seni yosma fidânım, müseddes).

B û s e l i k: 99) Ağır Hafîf Kâr-ı Şâhî (Sûr-i şâhî eyledî âlâmı tayy, kendisinin, medhiyye-i sûriyye, 5.1834). 100) Ağır Remel beste (Olduk yine bû şevk-ile mesrûr-i meserret, medhiyye-i sûriyye, 5.1834), 101) Yürük Semâî (Dehr-olmada bû

sûr-ile mâ'mûr-i meserret, medhiyye-i sûriyye, 5.1834); 102) Türk Aksağı Şarkı (Edâ ile revişlerin, müsemmen, 2 kıt'a), 103) Ağır Aksak Semâî Şarkı (Zülfündedir benim baht-ı siyâhım, ilk eseri: 1794).

Ç â r g â h: 104) Ağır Aksak Şarkı(Bak perîme, pür-küşây-ı î'tilâ).

D ü g â h: 105) Ağır Aksak Şarkı (N'eyle zabt-etsem dil-î dîvânemi?).

E v c : 106) Ağır Aksak Şarkı(Ebrûlerinin zahmı nihandır ciğerimde muhammes, Adlî-II. Mahmûd), 107) Evfer Şarkı (Geçen haftâ kayıklâ ben geçerken), 108) Yürük Aksak Şarkı (Sevdim bir gonca-i râ'nâ, muhammes, 2 kıt'a), 109) Yürük Aksak Şarkı (Söyleyin, ol nev-civân, kendisinin, 3 kıt'a), 110) Ağır Aksak Şarkı(Sûz-i firkat sinemî dağlar benim).

E v c â r â: 111) Şarkı Devr-i Revânı Şarkı (Bir letâfetlî havâ kim, bû şeb-ey mâh-likaa, muhammes, Hızır Ağa-zâde Saîd Bey), 112) Orta Aksak Şarkı (Bülbül-âsâ rûz-ü şeb kârım nevâ), 113) Yürük Aksak Şarkı (Gel-ey güzeller serveri, müseddes 2 kıt'a), 114) Curcuna Şarkı (Hüsnüne mâil gönlüm-ezelden, 2 kıt'a).

E v c - B û s e l i k: 115) Ağır Çenber Birinci Beste (Ağlarinler, pâyinê yüzler sürer gönlüm), 116) Muhammes İkinci Beste (Ayb-eder hâl-î dil-î âşüfte-sâmânım gören), 117) Sengîn Semâî (Koy, açılayım, bilsin her râzımı cânânım) 118) Nakış Yürük Semâî (Sâkıyâ, mest-i müdâm-eylesen-olmaz mı beni?).

E v c - M â y e: 119) Düyek Şarkı (Bir gemin var, deryâlarda paslanır, 2 kıt'a).

F e r a h f e z â: 120) Muhammes Kâr-ı Kasr-ı Cennet (Kasr-ı Cennet, havz-ı Kevser, âb-ı hayy, kendisinin, II. Mahmûd'a medhiye), 121) Firengî Fer' İkinci Beste (Ey kaaşı keman, tîr-i müjen cânıma geçdi, Salâhî), 122) Nakış Sengîn Semâî (Bir dilber-i

nâdîdê, bir kaamet-i müstesnâ, ilk mısrâ mükerrer), 123) Yürük Semâî (Bu gecê ben yine bülbülleri hâmûş-etdim, mısrâlar mükerrer); 124) Semâî Şarkı (Bir verd-i râ'nâ etdim temâşâ, müseddes), 125) Semâî Şarkı (Bülbül-î hoş-nevâ), 126) Ağır Aksak Şarkı (El benim-çün seni sarmış biliyor) (bu 7 parça, Mart 1834'te bestelenmiştir).

F e r a h n â k: 127) Zencîr İkinci Beste (Figaan-eder yine bülbül, bahâr görmüşdür), 128) Nakış Ağır Aksak Semâî (Dil-î bî-çâreyî mecrûh-eden tîğ-î nigâhındır, değişmeli); 129) Düyek Şarkı (Beğendim seni, geçmem-aslâ ben), 130) Yürük Aksak Şarkı (Ben mübtelâ oldum sana, 2 kıt'a), 131) Ağır Düyek Şarkı (Senin-çün, ey şeh-î hûbân).

G e r d â n i y e: 132) Düyek Şarkı (Bir dilberi sevip bilmezem n'oldum, muhammes).

G ü l ' i z â r: 133) Ağır Düyek Şarkı (Rehâ bulmadım zülfün telinden); 134) Yürük Aksak Köçekçe (Bî-vefâ bir çeşm-i bîdâd), 135) Yürük Aksak Köçekçe (Nâzlı nâzlı sekip gider o güzel ceylân), 136) Yürük Aksak Köçekçe (Sular gibi çağladığım, 2 kıt'a), 137) Yürük Aksak Köçekce (Sular gibi çağlarım ben) (Gül'izâr Köçekçe Takımı).

H i c â z: 138) Zencîr Birinci Beste (Ol mâhtâbı aceb gösterir mi bâna felek?), 139) Ağır Düyek İkinci Nakış Beste (Ey çeşm-i âhû, hicr-ilê tenhâlarâ saldın beni, Riyâzî, 2. eseri: 1794), 140) Aksak Semâî (Etmezem, ıkrâr-ı aşkî saklarım cânım gibi), 141) Nakış Yürük Semâî (Yinê neş'e-î muhabbet, dil-û cânım-etdi şeyetdi şeydâ,kendisinin);142) Ağır Düyek Şarkı (Ben bilmedim bana n'oldu), 143) Ağır Düyek Şarkı (Çokdur gönüldê dâğ-î melâlim, müseddes), 144) Yürük Aksak Şarkı (Mâh yüzüne â'şıkınım), 145) Ağır Düyek Şarkı (Seyr-i gülşen/êdelim, ey şîve-kâr), 146) Aksak Şarkı (Yinê n'oldû sanâ nevres-fidânım?); 147) Yürük Aksak Köçekçe (Bahârın zamânı geldi a cânım, muhammes, 2 kıt'a), 148) Yürük Aksak Köçekçe (Hümâyûn) (Bir sevdâ geldi başıma),

149) Yürük Aksak Köçekce (Yine yeşillendi dağlar çemeni) (Hicâz Köçekçe Takımı).

H i c â z - A ş î r â n (= Râhatfezâ): 150) Aksak Şarkı (Kasdı o şûhun dil-i âzârê mi).

H i c â z - B û s e l i k: 151) Ağır Remel Birinci Beste (Bülbül gibi feryâd-ü figaanım seherîdir), 152) Lenk-Fâhte İkinci Beste (Cânâ beni aşkın/ile ferzâne eden sensin), 153) Ağır Aksak Semâî (Bir/âfetin-aşkıyle gönül, eyledi ülfet), 154) Nakış Yürük Semâî (Açıl, açıl gel-efendim, cihan bahâr-olsun); 155) Devr-i Hindî Şarkı (Ey mürüvvet mâ'denî kân-î kerem, medhiye).

H i s â r: 156) Çenber Beste (Gönül-ol gonca-femin bülbüli âşüftesidir), 157) Nakış Yürük Semâî (Havâ güzel, yine gülşende gösteriş günüdür); 158) Aksak Şarkı (A cânım, kaanımâ girdin).

H i s â r - B û s e l i k: 159) Yürük Devr-i Revân Kârçe (Rûy-i tü, câm-ı tarab-ı gül-gûn bâd), 160) Muhammes Beste (Her sözün, uşşâka ihsan, her kelâmın lutf-i tâm), 161) Sengîn Semâî (Ey hümây-î pâdşâhî, ber- ser-î bâlây-ı tü, medhiye), 162) Nakış Yürük Semâî (Yine bezm-i ayş-ı vuslat, dil-i bî-karâra düşdü); 163) Düyek Şarkı (Hüsnün gibî ey bî-vefâ, 2 kıt'a).

H ü m â y û n: 164) Aksak Şarkı (Tırmana tırmana çıkdım yapıdan, müsebbâ). Ayrıca bk. no. 148.

H ü z z â m: 165) Zencîr İkinci Beste (Gören fütâde olur hüsn-i bî-bahânesine), 166) Nakış Yürük Semâî (Reh-i aşkında edip kaddimi kûtâh gönül, mısrâlar mükerrer); 167) Düyek Şarkı (Bir dil düşdü sana yârim âh bu dem), 168) Yürük Aksak Şarkı (Bir güzel aldatdı beni, müsebbâ), 169) Türk Aksağı Şarkı(Bir nev-civânın hüsn-î cemâli), 170) Ağır Aksak Şarkı (Derdim dermânı sensin, ey perî), 171) Yürük Aksak Şarkı (Ey gül-î bâğ-î edâ, müseddes), 172) Ağır Düyek Şarkı (Hâlimî bir kerre takrîr-eylesem sultânıma, Vâsıf).

I r â k: 173) Remel Birinci Beste (Bir/âh-ile ol gonca-femê hâlin-ıyân-et), 174) Devr-i Kebîr İkinci Beste (Her zaman pîş-i nigâhımda hüveydâsın sen), 175) Aksak Semâî (Nice bir ağlıyalım aşk-ıle her gâh meded), 176) Nakış Yürük Semâî (Hasretle tamam nâ'le döndüm sensiz); 177) Düyek Şarkı (Hüsnün gibî ey bî-vefâ, 2, kıt'a), 178) Aksak Şarkı (N'etdim sana ben bî-vefâ zâlim?).

I s f a h â n: 179) Ağır Aksak Semâî (Yâ Rab, kime feryâd-edeyim yârin-elinden?), 180) Yürük Semâî (Âh-eylediğim serv-i hırâmânın-içindir, Fuzûlî); 181) Orta Aksak Şarkı (Â'şık/olalî sen yâre gönül, müseddes).

K a r c ı ğ a r: 182) Nakış Yürük Semâî (Göz gördü, gönül sevdi senî ey yüzü mâhım, Nahîfî, Sabâ-Bûselik'den de bestelemiştir); 183) Devr-i Hindî Şarkı (Gel, açıl, gül, aslı ne durduğunun?); 184) Yürük Aksak Köçekçeye (Benli'yi aldım kaçakdan), 185) Yürük Aksak Köçekçe ("Gel" derim, gelmez yanıma, müsebbâ, 2 kıt'a), 186) Yürük Aksak Köçekçe (Girdi gönül aşk yoluna, 9'lu, 2 kıt'a) (Karcığar Köçekçe Takımı).

M â h û r: 187) Hafîf İkinci Beste (Ey gonca-dehen, hâr-ı elem cânıma geçdi, değişmeli), 188) Nakış Yürük Semâî (Yine zevrak-î derûnum kırılıp kenâre düşdü, Gaalib); 189) Sofyân Şarkı (Bir gonca-fem etdî zuhûr), 190) Düyek Şarkı (Gördüm bugün cânânı dil, müseddes), 191) Aksak Şarkı (Sana lâyık mı ey gülten, çevirdin rûyinî benden?, 2 kıt'a, 2 mısrâ).

M â y e (Segâh-Mâye): 192) Zencîr Beste (Olmamak zülfün/esîrî, dilberâ, mümkin değil); 193); Ağır Düyek Şarkı (Firkatin hâlim perîşân-etdi gel), 194) Ağır Aksak Semâî (Sermest-i gamım bâd-î ciğerimden, muhammes, değişmeli).

M u h a y y e r: 195) Yürük Semâî Şarkı (Ben sana â'şık değilim, 3 kıt'a, "leylim" terennünmlü), 196) Yürük Semâî Şarkı (Sevdiceğim/â'şıkınî ağlatır, 2 kıt'a, müseddes).

M u h a y e r-B û s e l i k: 197) Hafîf Beste (Bir tarafdan baht durmaz, durmadan yüz döndürür).

M u h a y y e r- S ü n b ü l e: 198) Yürük Semâî (Bağlandı gönül zülfüne dîvâneliğinden).

M ü s t e â r: 199) Yürük Aksak Şarkı (Gönlümû bend-etdi ol mâh, müseddes, 2 kıt'a).

N e v â: 200) Zencîr Birinci Beste (Piyâleler ki o ruhsâr-ı âle dür götürür, Muhtâr), 201) Muhammes İkinci Beste (Zeyneden bâğ-î cihânî gül müdür, bülbül müdür?, Ulvî), 202) Aksak Semâî (Hayli demdir bir gül-î ruhsâre oldum mübtelâ), 203) Nakış Ağır Aksak Semâî (Ey gonca-î bâğ-î cihan, v'ey zînet-î destâr-ı cân), 204) Yürük Semâî (Ey gonca-dehen, âh-ı seherden hazer-eyle); 205) Ağır Aksak Semâî Şarkı (Gülzâra salın, mevsimidir geşt-ü güzârın, Nedîm), 206) Orta Aksak Şarkı (Müşkil- oldû sûzişim, etmek nihân).

N e v - e s e r: 207) Zencîr Beste (Nasıl/edâ bilir-ol dilber-î fedâyi görün, Vâsıf), 208) Nakış Yürük Semâî (Diyemem "sîne-i berrâkı semenden gibidir", Vâsıf).

N i h â v e n d - i K e b î r: 209) Nakış Yürük Semâî (Rencîde sakın/olma nigâh-eylediğimden, müstezâd, Enverî).

N î ş â b û r: 210). Nakış Yürük Semâî (Teşrîfin-ilê â'lemi reşk-î İrem-eyle), 211) Düyek Şarkı (Bîgânelik/etdin bana).

N î ş â b û r e k: 212) Nakış Aksak Semâî (Gâhî ki eder turrası dâmânım çîde, Enderûnî Kemâleddin Ağa).

N ü h ü f t: 213) Ağır Aksak Semâî Şarkı (Bend-oldu dil bir şûh-î cihâne, 1844), 214) Ağır Düyek Şarkı (Ey serv-i nâz-ı nevresim, muhammes, 2 kıt'a), 215) Yürük Semâî Şarkı (Kasdı o şûhun dil-i âzâre mi?, muhammes).

P e s e n d î d e: 216) Darb-ı Fetih Beste (Her ne dem, aşkıyla deryâlar gibî cûş-ôlayım), 217) Nakış Yürük Semâî (Ey/âfeti cân-ı âşık-âzâr), 218) Yürük Semâî (Ne gönül safâya mecbûr, ne esîr-i dilberdir).

R â s t: 219) Kâr-ı Nâtık (Sengîn Semâî, 24 makam) (Rast getirip fend-ile sayd-etdi hümâyı, İzzet Mollâ), 220) Ağır Düyek Kâr-ı Nev (Gözümde dâim hayâl-i cânân); 221) Sengîn Semâî Şarkı (Dil bir güzele meyl-etdi hele, kendisinin), 222) Sofyân Şarkı (Bû hüsn-ilê sen dilrübâ, müseddes, 2 kıt'a), 223) Orta Aksak Şarkı (Gördükce ben, ey meh-cemâl, muhammes, 2 kıt'a), 224) Düyek Şarkı (Mahmûr güzel, gaayet güzel), 225) Düyek Şarkı (Öpsem seni doyunca, 9'lu, Mahfî), 226) Aksak Şarkı (Sevdi gönlüm bir dilberi, muhammes, 2 kıt'a), 227) Düyek Şarkı (Üftâdenim, ey bî-vefâ, Şemsî), 228) Düyek Şarkı (Yine âhlar etdi peydâ), 229) Yürük Semâî Şarkı (Yüzündür cihânı münevver-eden, kendisinin), 230) Semâî Şarkı (Yine bir gül-nihâl-aldı bu gönlümü).

R â s t - ı C e d î d: 231) Hafîf Kâr-ı Müşterek (Işk-ı tü nihâl-i hayret-âmed, Hâfız) (Reîsülküttâb Mahmûd Râif Efendi ile müştereken bestelemiştir),232) Çenber Beste (Nâvek-î gamzen ki her dem bağrımî pür-hûn-eder), 233) Sengîı Semâî (Bâtü yek-dem baht-ı bed hem-dem nemî sâzed merâ), 234) Yürük Semâî (Oynar yürek terennüm-i çeng-û çegaaneden).

R e h â v î: 235) Muhammes Beste (Ne edâdır bu, ne kâküldür bu), 236) Düyek Şarkı (Ey bülend-ahter, Şeh-î sâhib-kerem, medhiye).

S a b â: 237) Muhammes Nakış Beste (Sünbülî sünbülî siyeh cânem), 238) Yürük Semâî (Gûş-etdi nâyı, nâlelerim, âgaaze başladı); 239) Ağır Düyek Şarkı (Gûş-eyle gel bülbülleri), 240) Yürük Aksak Köçekce (Bana gayri karışma, bir yâr sevdim ezelî, muhammes); 241) Yürük Aksak Köçekce (Bana gayri karışma, müseddes, 2 kıt'a), 242) Yürük Aksak Köçekce (Gel güzelim, gülistân-ı güle gel, 2 kıt'a).

S a b â - B û s e l i k: 243) Ağır Çenber Birinci Beste (Yârilê âteş-mekân olsam-da, gülşendir bana), 244) Zencîr İkinci Beste (O nahl-i bâğ-ı letâfet, amân-aman geliyor), 245) Ağır Sengîn Semâî (Reng-î ruh-ı gülzârı tebâh-eyledi bülbül), 246) Na-

kış Yürük Semâî (Göz gördü, gönül sevdi senî, ey yüzü mâhım, Nahîfî, terennüm'le başlar, bu güfteyi Karcığar'dan da bestelemiştir); 247) Ağır Düyek Şarkı (Sahbâyı doldur sâkıyâ, 2 kıt'a).

S i p i h r: 248) Çenber Beste (Gül yüzündür, andelîbê âh-ü efgaan-etdiren).

S u l t â n î - Y e g â h: 249) Zencîr Birinci Beste (Misâlinî ne zemîn-û zamân görmüşdür); 250) Hafîf İkinci Beste (Cân-û dilimiz, lutf-i şehenşâh-ile mâ'mûr), 251) Aksak Semâî (Nihân-etdim senî sînemde ey meh-pâre, cânımsın), 252) Nakış Yürük Semâî(Şâd-eyledi cân-û dilimî şâh-ı cihânım) (bu 4 eser de İkinci Mahmûd'a medhiyedir).

S û z - i D i l: 253) Yürük Aksak Şarkı (Cânâ gönül verdim sana, 2 kıt'a), 254) Aksak Şarkı (Ey pâdişâhım, şâd-ol/efendim, medhiye).

S û z n â k (ve Zengûle'li Sûznâk): 255) Darbeyn Beste (Zengûle'li) (Müştâk-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ, 3. eseri, III, Selîm'e medhiye), 256) Nakış Aksak Semâî (Zengûle'li) (Nesin sen a güzel nesin, hûrî mi, ya melek misin?), 257) Nakış Yürük Semâî (Zengûle'li) (Câna firâk-ı aşkın-ilê sûznâkinim).

Ş e d d -i A r a b â n: 258) Düyek Şarkı (Gözümden, gönlümden hayâlin gitmez, muhammes, 2 kıt'a).

Ş e h n â z: 259) Zencîr Birinci Beste (Açıldı lâle-izârın, ciğerde dâğ-ı derûn), 260) Muhammes İkinci Beste (Ne dehendir bu, ne kâküldür bu sevdiğim?), 261) Nakış Yürük Semâî (Sevdî bu gönül seni, yamân-eylemedi, terennüm'le başlar); 262) Aksak Semâî Şarkı(Ey verd-i râ'nâ, şûh-ı melek-veş, 2 kıt'a), 263) Yürük Aksak Şarkı (Gönül durmaz, su gibi çağlar, muhammes, 2 kıt'a), 264) Ağır Düyek Şarkı (Sanâ ey cânımım cânî efendim).

Ş e h n â z - B û s e l i k: 265) Lenk-Fâhte Nakış Birinci Beste ("Mushaf" demek hatâdır, ol levha-î cemâle, Fuzûlî), 266)

Lenk-Fâhte Nakış İkinci Beste (Nevrûza erdin/ ey gönül); 267) Aksak Şarkı (Ben mübtelâ olsam sana, 2 kıt'a), 268) Yürük Aksak Şarkı (Seyr-edenler hüsn-ü ânın, 2 kıt'a).

Ş e v k - e f z â: 269) Ağır Çenber Birinci Beste (Ermesin/el/o şehin şevket-i vâlâlarına, medhiye), 270) Nakış Yürük Semâî (Ser-i zülf-i anberînin yüzünê nikaab-edersin), 271) Yürük Semâî Şarkı (Oldu gönül fütâde, 3 kıt'a), 272) Sofyân Şarkı (Sûr-ı adlinlê cihân-oldû şehâ, 2 kıt'a, medhiyye-i sûriyye).

T â h i r: 273) Sofyân Şarkı (Bir dilbere kul-oldum, müseddes, 2 kıt'a).

T â h i r - B û s e l i k: 274) Ağır Aksak Semâî (Söylen-ol yârê benim çeşmîmi pür-âb-etmesin).

T a r z-ı C e d î d: 275) Çenber Beste (İltifâtınlâ gönül şâd-olduğû demdir bu dem), 276) Nakış Aksak Semâî (Ben bendesiyim, bendesiyim, bendesiyim), 227) Nakış Yürük Semâî (Hâk-î kademin, çeşmimizê ayn-i cilâdır).

U ş ş â k: 278) Ağır Darb-ı Fetih Beste (makaamı bâzı eserlerde "Hûzî" olarak gösterilmiştir) (Dil nâle eder, bülbül-i şeydâ revişinde); 279) Yürük Aksak Şarkı (Ağlatırlar, güldürürler, 2 kıt'a, kendisinin), 280) Aksak Şarkı (Amân felek, ömrüm felek, muhammes), 281) Ağır Devr-i Hindî Şarkı (Döküp kâkülleerin ruhsâra karşı), 282) Ağır Aksak Semâî Şarkı (Pür/âteşim açdırma sakın/ağzımı zinhâr, Leylâ).

U z z â l: 283) Semâî Şarkı (Ey büt-î nev-edâ, olmuşum mübtelâ, Vâsıf, 2 mısrâ), 284) Yürük Aksak Şarkı (Şu karşıki dağda bir yeşil çadır, muhammes).

Z e n g û l e: 285) Ağır Düyek Şarkı (Aşkınla ben, ey nâzenin, mecbûrunum, mecbûrunum).

B e s t e - I s f a h â n: 286) Ağır Aksak Şarkı (Bir bülbül-î bâğım ki, nê zîr-û ne bemim var, kendisinin, muhammes), 287) Curcuna Şarkı (Gülistân-î ruhun seyr-etmeyê uşşâk-özenmişler, kendisinin).

288) Karcığar Yürük Aksak Köçekce (İki de turnam gelir allı kaareli) (Dede'ye âidi yeti kesin değildir).

İsmâil Dede'nin ortaklaşa tek eseri vardır : Râst-ı Cedîd Hafîf Kâr'ı müştereken bestelemiştir. Râst-ı Cedîd, Üçüncü Selîm'in terkîb ettiği makamlardan biridir. Dede, Pâdişâha cemîle olmak üzere,1807'de önce, kendisinden 18 yaş kadar yaşlı dostu *Mahmûd Râif Efendi* (1760? - 25.5.1807)(168) ile beraber, bu makamdan bir Kâr yapmıştır. Muhmûd Râif Efendi, İstanbul'da doğdu, ve 47 yaşlarında öldü. Doğu dillerini iyice öğrenip mükemmel bir tahsil gördü ve hâriciye'ye girdi, 1793-96'da Londra'da kalarak çok iyi Fransızca ve İngilizce öğrendi. "İngiliz Mahmûd Efendi" diye anılmaya başlandı. 5 yıl reîsülküttâb (dış işleri bakanı)oldu (22.8.1800- 4.9.1805). Bundan böyle "Reîsülküttâb Mahmûd Efendi" ve halk arasında ve Türk Musikisi'nde "Reîs Mahmûd Efendi" diye anıldı. Üçüncü Selîm'i, dolayısıyle Nizâm-ı Cedîd'i yıkan Kabakçı İhtilâli'nde âsîler tarafından ele geçirilerek şehîd edildi. Zeki, bilgin, dirâyetli, gerçek devlet

(168) *TMA*, II, 5a-b; *Türk Musikisi Lugati*, 119b, 400b; *Türkiye Tarihi*, XI, 129; *Türk Ans.*, XXIII, 174a-b; *Meydan-Larousse*, VIII, 245a; *Hânende*, 68a; Arel, 451: Ezgi, IV, 391-6; *Sicill-i Osmânî*, IV, 329-30; İ.H. Dânişmend, IV, 86, 643; B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, 60, Tr. trc., TTK, 61; F.R.Unat, *Osmanlı Sefâret-nâmeleri*, TTK, 178 ve Planş VIII (burada Efendi'nin mükemmel bir boy resmi var ki siyah sakallı, şişman ve sevimli olduğu görülüyor); C. Öztelli, *Uyan Pâdişâhım*, 101; İhsân (Sungu), *Hayât*, no, 16.1.1927, s. 309-12 ve bu makalenin yeni baskısı *Hayat Tarih Mecmuası*, 1979, no. 9, s. 6-10; Ercümend Kuran, *Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu*, TKAE, Ankara, 1968, s. 15, 65; Ayni Yazar, *TTK VI* (1961), 491-2; A.A Adıvar, *Osmanlı Türkleri'nde İlim*, 188-9; *Sultân Selîm-i Sâlis'in Hal'ine dâir Risâle, Tarih Dergisi*, XXVII, 1973, s. 99-100; Mustafa Necîb, 30-2; Cevdet Paşa, VI, 89, VII, 5-6, 93-4, VIII, 22, 78, 123, 132, 153-6, 159; Tüfengcibaşı Ârif Ef., *Târîhçe*, v. 2a-3a; Câbî Saîd Ef., *Vekaayî-nâme*, 130; *Journal du Voyage de Mahmud Raif Efendi en Angleterre, écrit luymême* (1793-7),Topkapı Sarayı, Üçüncü Ahmed Küt., no. 3.707; Ayni Yazar, *Tableau des Nouveaux Réglements de l'Empire Ottoman*, İstanbul 1798; Ayni Yazar, *İcâleti'l-Coğrâfiye*, Mahmûd Ef.'nin Fransızca yazdığı metni Türkçe'ye tercüme eden Viyana maslahat-güzârı Yakovaki Ef., İstanbul 1219-1804.

adamı, mâhir diplomat, bestekâr, ressam, hânende, tanbûrî idi. Nizâm-ı Cedîd hereketinin yüksek bürokrasideki lideri idi. Fransızca bastırdığı eserlerini bizzat kendisi Fransızca olarak kaleme almıştır. İsmâil Dede ile müşterek bastelediği parça dışında elimizde Acem-Aşîrân Firihst Saz Semâîsi, Hicâz-ı Muhâlif Hafîf Peşrev ve Saz Semâîsi vardır.

Râst Kâr-ı Nâtık'ın Dede'nin olduğu Arel kütübhânesindeki eski bir Hamparsum notasında görülür, üslûb da Dede'nindir. Zâten güftenin şâiri, Dede'nin arkadaşı ve tarîk yoldaşı olan İzzet Mollâ'dır. Bir çok mecmuada ise, bestekâr yazılmamıştır.

VI

KAYNAKLAR

Halkın "Dede Efendi", aydınların "Büyük Dede" dedikleri Hammâmî-zâde İsmâil Dede Efendi'nin adı, hemen her yerde geçer. TRT'de adının bir çok defa geçmediği, bir parçasının olsun okunmadığı hiç bir gün yoktur. Bütün ansikopedik eserlerde mevcuddur. Ancak hakkında bugüne kadar ancak üç inceleme yapılmıştır ki, Raûf Yektâ Bey'in 66 sahife tutarından broşürü (1924), Sâdeddin Nüzhet Ergun'un 26 sahifelik tetkiki (*Türk Musikisi Antolojisi,* II, 1943, s. 428-41, 528-41) ve Y. Öztuna'nın *Türk Musikisi Ansiklopedisi*'ndeki 12 sütunluk maddesidir(1969). Bu monografimiz (1987) sonuncusu olmaktadır. Bu suretle Dede hakkında ilk inceleme, onun ölümünden ancak 78 yıl sonra, Dede'nin talebesinin talebesi olan Raûf Yektâ tarafından yayınlanmıştır. Ondan 19 yıl sonra S.N. Ergun, R. Yektâ'nın bir kısım yanlışlarını düzeltmiştir. Dede'nin talebesinin talebesinin talebesi ve aynı zamanda S.N.Ergun'un da (edebiyatta) talebesi olan ben ise, ondan 26 yıl sonra ilk defa olarak Dede'nin eserlerinin listesini veren (169) incelememi yayınladım. Bu monografi, bu incelemeden 18 yıl sonra yayınlanıyor ve bu müddet içindeki çalışmalarımı da kapsıyor. Bu arada 1950'de *Türk Musikisi Lugati*'nde Dede'den bahseden maddeyi de zikretmem lâzımdır, fakat orada biyografi yoktur, sadece eserlerinin listesi verilmiştir.

(169) R. Yektâ, Dede'nin sadece 156 eserini, Ergun 31 eserini zikretmiştir. Ben 1969'da yayınlanan *Ansiklopedi*'de(*TMA*) 268 parçasını teker teker gösterdim. Bu monografide bu sayı 288'e çıktı. Dede'nin kıyıda köşede kalmış koleksiyonlarda daha 10 kadar eserinin notasının zuhur etmesi muhtemeldir.

Dede'nin bir fotoğrafı yoktur. Her yerde takrarlanan resmini, ressam Münif Fehim yapmıştır. Biyografisi üzerinde bilgilerimiz ise, talebesinin ve onların talebelerinin şifâhî rivâyelerine dayanıyor. Bu rivâyetlerin mühim kısmını bize R.Yektâ nakletmiştir ve başlıca kaynağı hocası (ve Dede'nin talebesi) Zekâî Dede'dir. Dede'nin talebesinin talebesine biz de yetiştik, dostları ve öğrencileri olduk. Onlardan da bir kısım rivayetler intikal etmiştir ve hayli anekdot da vardır. Ben bu anekdotları hiç bir yazımda ve bu monografimde kullanmadım (bu ifadem, bu anekdotların gerçek olmadığı mânâsında değildir). Resmî vesikalar azdır. Bazı arşiv vesikalarında Dede'nin adı geçiyor. *Osmanlı Arşivi*'nde Mayıs 1805 tarihli bir vesikada Üçüncü Selîm'den 150 kuruş (yani 75 altın) ihsân-ı şâhâne aldığı kayıtlıdır. Haziran 1806 tarihli bir vesikada "Mevlevî Hânende Dervîş İsmâîl'e ayda 50 kuruş" maaş tahsis edildiği kayıtlıdır ve bu kayda göre henüz musâhib-i şehryârî ve müezzinbaşı değildir. Üçüncü Selîm'in son aylarında musâhib olduğu anlaşılıyor. Zira 1809 tarihli bir vesikada (İkinci Mahmûd'un saltanatının yaklaşık birinci yılı) "Musâhib Dervîş İsmâilAğa'ya 100 kuruş maaş" deniyor ve henüz müezzinbaşı olmadığını gösteriyor. Demek Üçüncü Selim devrinde Saray'dan ayda 25 altın alan Dede, İkinci Mahmûd'un cülûsu ile 50 altına yükselmiştir (padişah atıyye ve ihsân'ları bu resmî maaşın dışında kalır).

Bir bestekârın eserleri (besteleri), onun biyografisinden çok daha ehemmiyetlidir. Zira musiki tarihçisi biyografiyi ancak yardımcı malzeme olarak kullanır. Esas malzemenin notalar, o bestekârın besteleri olduğu şüphesizdir.

Dede'nin son yıllarında belki bir kaç parçasının notası yazılmıştır. Zira Dede öldüğü zaman Muzıkay-ı Hümâyûn denen Saray konservatuarı hemen hemen 20 yıldan beri faaliyette idi. Muzıka'daki Türk öğrencileri kadar, onların İtalyan hocaları-

nın da dönemin ünlü Türk bestekârlarının parçalarını Batı notası ile yazdıklarını biliyoruz. Ancak çoğu yazma halde kalmış, sonradan bazıları bastırılmıştır. İlk defa olarak Muzıkay-ı Hümâyûn kumandanı ferîk (korgeneral) Necib Paşa(ki her iki musikiyi de biliyordu) Türk Musikisi eserlerini notaya aldırtarak ilk Türk Musikisi nota repertuar koleksiyonunu yaptı. Bu koleksiyonda Dede'nin hayli parçası vardı. Gerçi koleksiyon Paşa'nın ölümünden (1883) hemen sonra dağılmıştır,fakat esas parçaları diğer koleksiyonlara, bilhassa Arel koleksiyonuna intikal etmiştir. Necib Paşa'dan hemen sonra, Abdülhalîm Paşa ve Edhem Paşa da Türk Musikisi eserlerinin notaya aldırıp birer koleksiyon yapmışlar, bunu Şehzâde Vahîdeddin Efendi'nin (Altıncı Mehmed) nota koleksiyonu izlemiştir. Bunların hepsi, toplayıcıların ölümleriyle dağılmış, fakat bir çok parçaları orijinal ve daha çok kopya hâlinde günümüze başka koleksiyonlar vasıtasıyle intikal etmiştir.

Dede'nin eserlerini, Dede'den meşk etmiş öğrencileri okuyarak, nota yazanlarca kaleme alınmıştır. Yoksa Dede'nin öğrencilerinin hiç biri bizzât nota yazmamıştır. Meselâ Dede'nin son öğrencilerinden olan Zekâî Dede, hayatının ancak son aylarında, kendi öğrencisi Subhi Ezgi'den-merak ederek-Batı notası öğrenmiş, fakat ihtimal hiç kullanmamıştır. Dede'nin en genç öğrencisi olan Hacı Ârif Bey, bildiğimiz kadarıyle, nota öğrenmeye bile teşebbüs etmemiştir. Bu derecedeki bir müzisyen için nota öğrenip eserlerini olsun nota ile yazmak bir kaç günlük bir çalışma ile kabildir. Mübtedî müzik öğrencisi gibi bir kaç yıla ihtiyaç göstermez. Buna rağmen bestekârlarımızın bu durumu, şaşırtıcıdır ve eserlerinin yarısından fazlasının unutulması ile neticelenmiştir (XIX. asır bestekârları için, daha eski asırlarda bu yüzden bestekârlarımızın eserleri bazan %99'a kadar kayba uğramıştır). Ermenî asıllı Türk müzisyenleri daha uyanık davranmış, daha erken nota kullanmış,bir çok Türk klasiğinin kurtarılması bakımından hizmetleri geçmiş, fakat onların en büyük

kısmı da ilkel Harnpasum notası ile yazmıştır ve Batı notası kullananlar gerçekten azdır. Sayıları Ermenîler'den az olan Rum asıllı Türk Musikisi bestekârları, notaya hiç ilgi göstermiyerek, eski geleneği devam ettirmişlerdir.

XIX. asrın son yarısında, daha doğrusu son çeyreğinde Dede'nin bu şekilde yayınlanan notalı fevkalâde azdır. Nota yazma faaliyeti XX. asırla başlamıştır. Dede'nin öğrencilerinin öğrencileri, bir taraftan Dede'nin evvelce notaya alınmış yazma hâlindeki eserlerini toplarken, daha çok, hocaları olan Dede'nin öğrencilerinden meşk ettikleri, yani kulaktan öğrenerek ezberledikleri parçalarını notaya almaya başlamışlardır. Bunlardan en faal olan ve en ilmî çalışanları Raûf Yektâ ve Dr. Subhi Ezgi'dir. Yıllarca çalıştıktan sonra bu notaları yayınlamışlardır. Ancak her iki müzikolog da bazı notalarını yayınlıyamadan ölmüşler, notaya aldıkları parçalar,ailelerine intikal eden koleksiyonlarında elyazıları ile kalmıştır.

Dede'nin hâlâ bugünki notaya geçirilmeyen, Hamparsum'la yazılıp kalmış, az da olsa eseri mecuttur. Dede'nin, bu işle meşgul olduğum ve nota öğrendiğim 1945'ten bu yana, bugüne kadar, notalarını çeşitli koleksiyonlarda yazma ve basılı halde gördüğüm eserlerinin tam listesi, bu monografimde verilmiştir. Basılı notaların tamama yakınını görebildiğimi sanırım. Yazma notalarda, incelediğim koleksiyonların başında Arel Koleksiyonu gelir ve birçok parça Hamparsum'la yazılmıştır. Zaten en zengin koleksiyon da o idi. Subhi Ezgi'nin el yazısıyle notaya aldığı binlerce parça da o yıllarda Arel Kütübhanesinde idi.

Bütün klasik eserlerde olduğu gibi, notalar arasında bazan çok büyük ve şaşırtıcı mahiyet alabilen nüsha farkları mevcuttur. Her notist, eseri meşk ettiği kaynağa göre yazmıştır. Bu kaynakların eseri değişik şekillerde okudukları muhakkaktır. Daha kötüsü, her notist, kendi zevkine göre bazı değişikliklerle yazmıştır. Fakat en kötüsü, acemî, Türk Musikisi'ni iyi bilmeyen,

iyi yazamıyan, bilhassa geçki'leri kavrıyamadıkları için yanlış yazan notistlerdir. Nağmeler zamanla çiçeklenmiş, yani düz ve uzun sesler süs notalarına ayrışmıştır. Piyasa üslûbu bunu gerektirmiş ve eserleri bozmuş, soyluluklarına halel vermiştir. Raûf Yektâ ve Dr. Subhi Beyler gibi büyük mütehassıslar, bu süsleri ayıklıyarak ve her bestekârın ayrı üslûbunu, neyi yapıp neyi yapamıyacağını bilerek, temiz notalar bastırmışlar, bilhassa Dr. Ezgi bu hususta uzun yıllar çalışarak eserleri mümkün olabilen aslî hâline getirmiştir. Tabiatiyle onda da yanılmalar vardır. Sonra ve günümüzde Prof. Dr. Nevzad Atlığ, çok daha titiz çalışarak ve her nağme, her nota üzerinde yıllarca tecrübe yapıp düşünerek, hemen hemen mükemmel ve kusursuz notalar yazmıştır. TRT repertuar kurullarından çıkan bir kısım notalar da kusursuza yakındır.

Burada Dede'nin basılmış veya yazma notalarının teker teker künyelerini vermek, güfterinin yazıldığı eserleri teker teker zikretmek, hiç bir pratik değeri olmaksızın Dede hakkında bir asırdır yazılan gazete ve dergilerde kalmış, pek çok kitabın şurasında burasında geçen kayıtları göstermek, tamamen ayrı bir çalışma mavzuudur. Böyle çalışmaları, Devlet Konservatuarı'nda lisans ve lisans üstü öğrencilerine yaptırmak gerekir.

Onun için aşağıda bir seçme bibliyografya verilecektir. Aslında, yukarıda söylediğim gibi, gerçek incelemeler R. Yektâ, S.N.Ergun ve bana ait olup, diğer anılanlar, bunların tekrarıdır ve pek azında ufak tefek ek bilgiler vardır. Son 18 yılda yazılanların tamama yakını ise, benim *TMA*'nde yazdığım maddeden aktarılmış veya daha dar çerçevedeki diğer yazılarımda alınmıştır. Yazanların büyük kısmı müzikolog olmadığı, hattâ mühimce kısmı müzisyen bile olmadığı için, alelusûl klişe motifler tekrarlanıp durmuştur.

Notalara gelince, ancak, R.Yektâ, Dr. Ezgi, Dr. Atlığ'ın yayınladıklarının ilmî ve estetik değeri vardır. Bunlara pek az

yayın eklenebilir. Çoğu piyasa tarzında, hattâ bugünki nota kaideleri kullanılmıyarak kaleme alınıp yayınlanmış notalardır. Ahmed Irsoy'un ve Mes'ud Cemil'in adlarını da, R.Yektâ ve Dr. Ezgi'nin mesaî arkadaşları olarak saygıyla zikretmeliyim. Bir kısmı çok iyi kaleme alınmış nota da yazma hâlinde kalmıştır. Bazıları iyi notalar olan TRT notaları, ancak iç hizmet için teksir edilmiştir, basılmamıştır. Gerek TRT Repertuar Kurulu üyesi, gerek MEB Türk Musikisi Komisyonu üyesi olarak, bir kısmı basılan, bir kısmı teksir edilen bu nota yayınlarına ben de katıldım.

Kaynak mahiyetinde kayıtlar, şu basma ve yazma eserlerde mevcuttur: Hızır İlyâs Efendi, *Letâif-i Enderûn,* İstanbul 1276(1859), s. 3-4, 278, 357; Atâ Bey, *Târîh-ı Enderûn,* İstanbul 1293 (1876), 5 c. ; Süleymân Fâik Efendi (17893-1837), *Mecmû'a,* İstanbul Üniversitesi Küt.; Şeyh Ali Nutkî Dede (kardeşi ve halefi Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede devam etmiştir), *Defter-i Dervîşân,* Süleymâniye Küt., Nâfîz Paşa Yazmaları (Yenikapı Mevlevî-hânesi kütübhânesinden nakil), no. 1194; bunlar dışındaki kayıtlar, birinci elden sayılmazlar. 40 yıl bir imparatoruluğun en büyük bestekârı sayılan Dede'nin adı, yaşadığı devir kaynaklarında, tarihlerinde, hiç geçmez. O kadar öğrencisinden bir teki çıkıp da bibliyografisini, şahsiyetini anlatan bir şey yazmamıştır.

Dede'nin dinî ve dindışı güfteleri, daha hayatta bulunduğu yıllardan başlıyarak, hemen bütün XIX. asırda kaleme alınmış ve ekseriya *Mecmû'a,* bazan nev'ine göre *Âyîn Mecmû'ası, Mecmû'a-i İlâhiyyât, Mecmû'a-i Şarkıyyât* denen güfte derlemeleri içeren dergilerde görülür. XX. asırda bu çeşitten bütün mecmualarda da güfteleri vardır. Başlıcaları şunlardır: Dede'nin elyazısı kayıtlarını da içeren Yenikapı dergâhına ait *Âyîn Mecmû'ası,* Süleymâniye kütübhanesine nakledilmiştir. Konya Mevlânâ Müzesi Kütübhanesi'ndeki *Âyîn Mecmû'aları:* no. 4.835, v. 44b-5a, 11b-3a, 13a-b, 17b-8a, 24a-5a, no.

4.598(1882'de yazılmış), v. 17b-9a, 24a-5a, 28a-9b, 31a-2a, 34b-5a, 38b-9a (bunların tavsifi için bk. Abdülbâkî Gölpınarlı, *Katalog,* III, 245, 209 ve II, 269). Mevlânâ Müzesi'ndeki diğer *Mecmû'a*'lar: no.2.185,2.186,2.187,2.188,2.454. *Mecmû'a,* Millet Küt., Ali Emîrî Yazmaları, no. 797. Daha pek çok bu şekilde umumî kütübhânelerde ve hususî ellerde dinî ve dindışı güfte mecmuaları vardır ki, bazıları biribirini tekrar eder ve hattâ öncekilerden kopya veya onlardan seçilmiş güfteleri verir. Basma güfte mecmuaları da ayni mahiyettedir. Dede'nin talebesi Hâşim Bey'in 2 baskısı olan *Mecmûa*'sı bunlardandır (İstanbul, baskısının tamamlanması 22.4.1864 ki 512 sahifedir ve baştaki ilk 87 sahife makam ve usul bilgisi veren klasik edvâr tipinde kaleme almıştır, Şeyh Abdülbâkî Nâsır Dede'nin *Tadkıyk-u Tahkıyk*'ından kopya denecek derecede yapılmış hulâsalardan ibaret gibidir ve Hâşim Bey'in yaptığı ufak ufak tefek eklemelerin bir kısmı doğru bilgiler değildir). En ünlü, çok ve nisbeten doğru güfteyi toplıyan ve sonradan başka imzalarla pek çok defa kopya ve taklid edilen dindışı güfteler mecmuası, Dede'nin talebesinin talebesi olan Ahmed Avni (Konuk) Bey'in gençliğinden yayınladığı *Hânende'* sidir: İstanbul 1317(1899), 720 + 38(fihrist) + 8 (bestekâr resimleri) = 766 büyük sahife ve çift sütun ki başta kısa nazarî bilgileri ihtivâ eder ve verilen bu bilgiler, o dönemde Türk Musikisi bilgisinin ne derecede geri olduğunu gösterir. Hâşim Bey'le Ahmed Avni Bey'in eserlerini yayınladıkları 35 yıllık ara dönemde bu tipte bir çok güfte mecmuası basılmıştır ve *Hânende*'den sonra da devam edilmiştir. Bazıları şunlardır: Hacı Ârif Bey, *Mecmû'a-i Ârifî,* İstanbul, baskısının tamamlanması 17.3.1873, 600 s.; Hacı Fâik Bey, *Fâiku'l-Âsâr,* İstanbul 1298 (1881); Şeyh Edhem Efendi, *Bergüzâr-ı Edhem,* İstanbul 1307 (1892), 492 s.; *Hânende*'nin bir çeşit korsan baskısı ve küçük boy kopyası olan *Câmi'ü'l-Elhân,* 1.086 s. (çift sütun); Hasan Tahsîn, *Gülzâr-ı Mûsikî,* İstanbul, 1323 (1905). Latin harfleri ile de güfte mecumaları yayınlanmıştır. Artık bunların

zikrine lüzum yoktur. Hiç bir şekilde kaynak teşkil etmezler.

Nûrî Şeydâ Bey'in *İkdâm* gazetesindeki makalesi (16.8.1898); Mehmed Zıyâ Bey, *Yenikapı Mevlevî-hânesi,* İstanbul 1329 (1911), s. 149; Mehmed Süreyyâ Bey, *Sicill-i Osmânî,* I, 381; Ebüzziyâ Tevfik Bey, *Yeni Osmanlılar Tarihi,* Ziyad Ebüzziya, nş., III, 220-1; Latin harfleri ile İbrahim Alâeddin Gövsa, *Meşhur Adamlar,* II ve *Türk Meşhurları,* 99a; Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi,* X, 5.575b; ve pek çok eserlerde de Dede'nin adı geçer. Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir,* 246-50, 257, 259 ve *Mâhûr Beste* (ki Dede'nindir) adlı kısa romanında, Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler,* Kültür Bakanlığı nş., 143-6'da güzel şeyler yazarlar ve Dede'nin Türk kültür hayatı ve manevî dünyasındaki ağırlığını belirtirler. Yahyâ Kemâl de Dede için nefis bir gazel, bir rubâî ve bir mesnevî söylemiştir, bu monografimizde iktibas ettik. Dede'nin anıldığı edebî eserlerimizin bir listesini ve tahlini "Edebiyatımızda İsmâil Dede başlığıyle toplamak çok iyi olur.

Dede hakkındaki şifahî kaynaklar, 1940'lı, 50'li yıllara kadar, geçerli idi. Zira Dede'nin öğrencilerinin öğrencileri hayatta ve bir kısmı otorite idi. Meselâ ben gerek Dr. Subhi Ezgi'den, gerek Sâdeddin Arel'den, gerek başka müzisyenlerden, İsmâil Dede'ye, eserlerine ait epey şifahî bilgi topladım; kaynakları, hocaları idi ki, onlar da bizzât Dede'den dinlemiş veya Dede ile görüşüp ders alarak bu bilgileri edinmişlerdi.

Bu şifahî rivayetlerin haylisini, büyük müzikolog Raûf Yektâ Bey kaleme aldı. Önce *Dârülelhân Mecmuası*'nda tefrika edilen 66 sahifelik küçük monografisini, ayrı baskı (tirage à part) olarak *Esâtîz-i Elhân* (Nağmelerin Üstadları) adını verdiği serinin 3. ve sonuncusu olarak kitap, daha doğrusu broşür hâlinde yayınladı : *Dede Efendi,* İstanbul 1340 = 1924. Bu monografimizin de biyografi hususunda en mühim kaynağıdır. Sonra hocam, büyük edebiyat tarihçisi (aynı zamanda Sâdî şeyhi idi) Sâ-

deddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi, Dinî Eserler* adlı âbidevî eserinin II. cildinde (İstanbul 1943, Edebiyat Fakültesi nş.) (bk. s. 813a-b'deki fihristte işaret edilen sahifeler), Dede Efendi hakkında daha kısa, fakat daha metodlu bir monografik bahis kaleme aldı ve Dede'nin dinî eserlerinin çoğunun güftelerini yayınladı, Raûf Yektâ'nın bazı yanlışlarını da düzeltti. Sonra 1949'dan itibaren benim çalışmalarım yayınlanmaya başladı. Dede'nin adı ve şahsiyeti, yabancı kitap, ansiklopedisi, dergi ve gazetelerde de geçer (meselâ Eugène Borrel, *La Musique,* Larousse nş., Paris 1946, s. 435a ve Baron Roudolphe d'Erlanger, *La Musique Arabe,* c. VI, Paris 1959 ve daha pek çok yerde). Hattâ Avrupa'da Dede'nin bazı notaları bile yayınlanmıştır. Raûf Yektâ Bey de Lavignac'ın *Encyclopédie de Musique*'ine yazdığı monografide *(Histoire,* V. s. 2.945a-3.064b, Paris 1923), Dede'ye sık sık atıf yapar. Dede'nin eserlerini içeren plakların da bir listesini yapmak faydalı olur.

İbnülemin Mahmud Kemâl İnal'ın *Hoş Sadâ* adlı eserine devam ederek yayınlıyan Avni Aktuç (İstanbul 1958, İş Bankası nş.), Raûf Yektâ'nın monografisinin biyografi kısmını Latin harfleriyle tekrarlamıştır (s. 133-70). Burada merhum dostum Avni Aktuç iş adamlarından Derviş-zâde Hasan Fehmi Bey'de Dede'nin el yazısıyle bir levha bulunduğunu, İkinci Mahmûd'un ablası Esmâ Sultân'ın Çamlıca'daki sarayının (ki Sultan Mahmûd ablasının bu sarayında ablası yani başında iken öldü) yenilenmesi münasebetiyle söylediği "târîh" manzumesini naklediyor. Levhanın altında "Ketebeti'l-fakıyr Dervîş İsmâ'îlü'l-Mevlevî musâhib-i Hazret-i Sultân Mahmûd Hân Gaazî" ibaresinin bulunduğunu yazıyor. 4 mefâîlün veznindeki son mısraı "târîh" 17 beyitlik manzume, bir kıt'a değil, ilk beyit mukaffâ (kafiyeli) olduğu için bir kasîde-beçe'dir, şöyledir :

Cenâb-î Hazret-î Sultân Mahmûd-î kerem-perver
Yegânê kahramân-û tâcdâr-î milket-î hâver

Melek-haslet, Ömer-heybet, Alî-sîret ferişte-rû
Zehî şâhenşeh-î bahr-î şecâ'at mâlik-î leşker

Ruhû Yûsuf, sözû şekker, vücûdû ism-i Â'zam'dır
Sühan-fermâ vü mû'ciz-dem kerem-ver hem kerem-güster

Fünûn-î rezminin yokdur nazîrî bezm-i â'lemde
Sezâ tâ'lîminê reşk-âver-olsâ Hızr-ü İskender

Cemâl-î pâkinî Yâ Rab hemîşe şâd-ü handân-et
Bi-hakk-î girye vû â'şık, bi-hakk-î aşk-ı Peygamber

Cihânî devr-i adlî eyledî mâ'mûr-ü âbâdân
Harâb-âbâdı âbâd-etdi ol Şâh-î zıyâ-güster

Husûsâ Esma Sultan hâherî ol Şâh-i devrânın
Bu kasr-î bî-misâlî eyledî tecdîd ser-tâ-ser

Bu bir kâh-î mu'azzamdır bu bir tarh-î mücessemdir
Bu bir bâğ-ı mükerremdir der-û dîvârı pür-zîver

Bu kâhın sâye-bahş-î tâb-nâkî nûr-i feyzinden
Ser-â-pâ Üsküdâr'ın hâki oldû dûde-î anber

Ser-â-ser hâr-ü sengistân-iken Çamlîca etrâfı
Bu kasr-î dil-küşâ etdî o sûyû şimdi ney-şekker

Sadây-î nağme-sâz-î bülbülû gûş-etme lâzım mı
Görenler nakş-ı kasrî bülbül-âsâ oldu zevk-âver

Bu bir â'lî-makaam-î Dil-küşâ'dır Mâye-î râhat
Eder Şevk-î cedîd'î bû dil-î bî-tâbı Şevk-âver

Nihâvend-û Irâk-û Isfahân'ın gezsen-ey cânâ
Nühüft'dê Râhatü'l-Ervâh'a yokdur böyle hiç bir yer

Gel-ey/envâr-ı behcet nûr-i ısmet mâye-î iffet
Açıl gül bâğa gel, ömr-î şerîfin/olsun-efzun-ter

Bu sûdâ misli yok bir gevher-î nâ-yâbdır bû kâh
Temâşâsî dil-î bî-tâbı eyler, ayni tâb-âver

Gelip Dervîş dâîsî temâşâ eyleyip kâhı
Dil-î bî-kînesindê etdi câ bir mısra'-î hoş-ter

Zebân-î hâmeden tâ'mîrinê kasrın dedî târîh
"Mücedded/oldu tarh-î dilkeş-î Sultân-ı pür-zîver"

Türlü acemî ifadeler, manzumenin profesyonel bir şâirin olmadığını gösteriyor. 9 ayrı musiki makamının anılması da manzûmenin Dede'ye aidiyetini belirtiyor. Bunlardan Dil-küşâ, Dede'nin büyük damadı Ârif Ağa'nın terkîbi, elimizde örneği bulunmıyan bir makamdır(Hâşim Bey, s. 77). Şevk-âver de Ârif Ağa'nın terkîbidir. Bu mazume aynı zamanda Dede'nin fevkalâde nüfuzlu ve zengin bir prenses olan Esmâ Sultân (1778-1848) ile ilişkisini ve Dede ile ayni yılda doğan Sultân'ın besterârımızı himaye ettiğini gösteriyor(elimizde bir Bestenigâr Aksak Şarkı'nın notası var ve üzerinde Esmâ Sultân'ın bestesi olduğu kaydı bulunuyor, ancak Şarkı'nın bu Esmâ Sultân'a mı, Sultân Azîz'in kızı (Sultan Mahmûd'un torunu) Esmâ Sultân'a mı ait olduğu belli değildir).

Millet Küt., no. 797'deki *Mecmû'a*'nın -Dede'nin talebesi olduğu anlaşılan-meçhul yazarı, "işbu şarkı İsmâîl Dede Efendi'nin itibidâ yapdığı (ilk bestelediği) şarkı imiş, kendi bu fakîre nakl eyledi" kaydıyle "Şarkı Dede Efendi, Beyâtî: Kande kaldın ey melek-veş nâzenîn" güftesini veriyor. S.N.Ergun, Pianist Es'ad Efendi, Şeyh Rûşen Efendi, Mevhib Aydın'a ait yazma mecmualarda daha fazla Dede'nin ilâhîlerinin güfteleri bulunuyor (31 dinî eserinin güftesini S.N.Ergun veriyor).

Dede'nin Hicâz'a giderken Mısır'da Mehmed Ali Paşa ile görüştüğü ve çok itibar gördüğü hakkındaki rivayeti, Mehmed Ali Paşa'nın torunu Sadrâzam Said Halim Paşa, İ.M.K.İnal'a söylemişse de (*Hoş Sadâ,* 154, n. 2), R. Yektâ'nın da naklettiği bu ifade, şüphelidir ve ney virtüozu Deli İsmâil Dede'ye ait bulunması muhtemeldir. Dede'mizin Kahire'den geçtiği doğru ise, bu sırada Mehmed Ali Paşa çok yaşlı idi (ölm.1848).

Dede'ye ait eserlerin notaları her türlü notalar arasında yazma ve basma olarak görülüyor. İlmî ve estetik değerleri olanlar şunlardır: Dr. Subhi Ezgi, *Amelî ve Nazarî Türk Musikisi,* İstanbul, 1933, 1935, 1938, 1940, 1953, 5 c., I, 77-8, 159-60, 186-92, 267-8, II, 110, 142-4, 174-5, 191-2, III, 86-101 (Sabâ-Bûselik

Âyîn), 164-6, 174-9, 221-4, V, 179-84; *Mevlevî Âyînleri,* XI, XII, XIII, İstanbul, 1938-9, S.Ezgi, A.Irsoy ve M. Cemil nş., bu baskının S. Heper'ce yapılan tekrarında (Konya Turizm Derneği nş., 2 baskı : 1974 ve 1979) ayni Âyînler'in notaları; Dr. Nevzad Atlığ'ın MEB *(Türk Musikisi Klasikleri,* I-1, I-2, I-3, I-4, I-5) ve Kültür ve Bakanlığı'nca ve Türk Dünyasını Araştırma Vakfı'nca yayınlanan, TM Devlet Korosu'nca kullanılan notaları. R.Yektâ Bey'in 180 parça klasik eser arasında Dede'nin notaları (İstanbul 1927). İstanbul Belediye Konservatuarı Tasnif Hey'eti ve TRT Repertuar Kurulu'nca kaleme alınıp teksir edilen ve TRT'de kullanılan notaların bir kısmı da iyidir. TRT'de bulunan Dede'nin dindışı eserlerinin listesi: Tarık Kip, *TRT Türk San'at Musikisi Sözlü Eserler Repertuarı,* Ankara, 1976, 1978, 1979,ve 4. baskı, 1983.

Dede'nin çoğu yazma haldeki notalarını ihtivâ eden büyük koleksiyonların başlıcaları şunlardır (her koleksiyonda Hamparsum ve Batı notaları ile çeşitli zamanlarda yazılmış ayni eserin pek çok nüsha'sı ve her nüsha'da farklar mevcuttur): Sâdeddin Arel (Türkiye Enstitüsü Arel Kütübhanesi'ne verildi), Dr. Subhi Ezgi (oğlunda), Raûf Yektâ Bey (torununda), İsmâil Hakkı Bey (TRT Müzik Dairesi'nde), Yılmaz Öztuna, Nevzad Atlığ, Ercümend Berker, Klasik Türk Müziği Devlet Korosu, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, eski İstanbul Belediye Konsevatuarı Türk Musikisi kütübhanesi, TRT Müzik Dairesi, İstanbul Radyosu ve Ankara Radyosu'nda Türk Musikisi kolesyiyonları, Mustafa Nezîhî Albayrak (TRT'ye itikal etti), Dürrü Turan (varislerinde), Ali Rıza Avni Tınaz(İzmir), Târık Kip (Ankara)...

Yılmaz Öztuna'nın İsmâil Dede hakkında yazdıklarının başlıcaları şunlardır: *Türk Musikisi Lugati,* İstanbul, 1949-55, s. 30a-2b, 34a-b, 389b-91a, 422a; *Türk Musikisi Ansiklopedisi (TMA),* MEB, İstanbul, 1969, 1974, 1976, 3 c., c.I, 302a-8a,

II, 437b-8a; *Türk Bestecileri Ansiklopedisi,* İstanbul 1969, s. 73-5; *Türkiye Tarihi,* İstanbul, 1964-7, c.X, s. 274; İsmâil Hâmî Dânişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* IV, İstanbul 1955, s. 136-7 (bu bend, yazarının isteği üzerine Öztuna tarafından yazıldı); *Hayat Ansiklopedisi,* II, İstanbul 1961, 888c-9c (sonraki baskılarda tekrarlandı); *Dede Efendi'nin Eserleri,* Nevzad Atlığ'ın Dede hakkında yayınladığı broşürde, İstanbul 1966; *Hayat Küçük Ansiklopedi,* İstanbul, 1968, s. 286b; *Hacı Ârif Bey,* Ankara 1986, s. 15; *Türk Musikisi Klasikleri,* I-6, MEB, İstanbul 1972, s. 15a-9b, 2. baskı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1985'te bu kısım yoktur, yalnız notalar vardır; *Meydan-Larousse,* VI, İstanbul 1971, s. 445a-b; *Türk Musikisi Devlet Korosu,* İstanbul 1975, s. 5-6; *Ses San'atçılar Ansiklopedisi,* İstanbul 1970, s. 91c; *Yeni Türk Ansiklopedisi,* İstanbul 1985, IV, 1.516a-7a (*Türk Ans.*, XII, 1965, 395b'deki 19 satırlık kimin yazdığı belli olmayan madde rezalettir); *Büyük Türkiye Tarihi,* XI, 1978, s. 25, 240; *Tarih,* MEB, 1977, s. 362; *Dînî Bestekârlarımız, Tercüman* gazetesinde tefrika, 1983; *Osmanlı Devleti Tarihi,* İstanbul 1986, II, 205-6; *Türk Musikisi Tarihi,* İstanbul 1977, s. 28,30-1; *Türk Mûsikîsi,* İstanbul 1987, s. 97.

VII

SEÇME ESERLERİNİN GÜFTELERİ

İsmâil Dede'nin dindışı güftelerini tercih ederek, seçkin ve çok tanınan eserlerinin bir kısmının güftelerini veriyorum. Arûz veznine göre okutacak bir imlâ kullanmaya mecburum. Aksi takdirde bugün bu mısrâları düzgün vezinle okuyacak kişiler ortada yoktur. Şiirin vezinsiz ve vezne aykırı okunması da mümkün değildir. Notası verilen eserlerin güftelerini, notalarda yazılı bulunduğu için, ayrıca buraya almadım. Tıpkı nağme yapılarında (notalarda) olduğu gibi, çeşitli yazma ve basmalarda, güfte farkları da vardır. En yetkili saydığımız kaynaklar (meselâ *Hânende*) gibi, vezin ve mânâ bakımından düzgün olanları ve bugün okunmakta bulunanları tercih ettim. Büyük şairlerinki müstesna, Dede'nin seçtiği güftelerin, pek de güzel şiir olmadıkları, hattâ şiir olmadıkları ortaya çıkar. Onları o derecede cazip kılan ve ölümsüz eserler hâlinde yaşatan, Dede'nin kompozisyon dehâsıdır.

— 1 —

Arazbâr İlâhî (Usûlü Düyek) (no. 20)

Güfte: Yûnus Emre

Ben yürürüm yâne yâne
Aşk boyadı beni kaane
Ne âkılem ne dîvâne
Gel gör beni aşk n'eyledi

Gâh-eserim yeller gibi
Gâh tozarım yollar gibi
Gâh çağlarım sular gibi
Gel gör beni aşk n'eyledi

Ben yürürüm ilden ile
Dost sorarım dilden dile
Gurbetde hâlim kim bile
Gel gör beni aşk n'eyledi

Benzim sarı gözlerim yaş
Bağrım yara ciğerim taş
Hâlim bilen derdli kardaş
Gel gör beni aşk n'eyledi

Ben Yûnus-ı bî-çâreyim
Aşk-elinden âvâreyim
Başdan ayağa yâreyim
Gel gör beni aşk n'eyledi

Şekli: ilâhî (semâî) Vezni: Hece 8 + 8

— 2 —

Hüzzâm İlâhî (Usûlü: Muḥammes) (no. 31)
ve Uzzâl İlâhî (Üsûlü: Düyek) (no. 56)
Güfte: Şeyh Merkez Efendi (1460-1552)

Eyâ â'lemlerin şâhî tecellî kıl tesellî kıl
Gönüller burcunun mâhî tecellî kıl tesellî kıl

Ciğerden/eylerim feryâd bu benlik dâ'visinden dâd
İkîlikten kılıp/âzâd tecellî kıl tesellî kıl

Bu Merkezî kulun candan yinê ister senî senden
Açıp hüsnün nikaabından tecellî kıl kıl tesellî kıl

Şekli: ilâhî (gazel)
Vezni: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

— 3 —

Acem-Aşîrân Beste (Usûlû: Zencîr) (no. 62)
ve **Bestenigâr İkinci Beste** (Usûlü: Zencîr) (no.77)

Meşâm-ı hâtıra bûy-î gül-î safâ bulagör
Bu hârzâr-ı fenâdan reh-î rehâ bulagör
Fürûğ-ı hüsn-ile hurşîd-rûy-imiş tutalım
O mâh-pârede sen zerre-î vefâ bulagör

Şekli: gazel Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

— 4 —

Acem-Aşîrân Ağır Sengin Semâî (Usûlü: Ağır Sengîn Semâ (no.63)

Ey lebleri goncâ yüzü gül sêrv-bülendim
Ey gamzesi âşûb-i cihan şûh-levendim
Bend-eyledi sevdâ-yı muhabbet beni cânâ
Rahm-eyle benim hâlime ey zülf-i kemendim

Şekli: gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 5 —

Bestenigâr Şarkı (Usûlü: Curcuna) (no.81) Güfte: İsmâil Dede

Ben seni sevdim seveli kaynayıp çoşdum
Aklımı yağmâya verip fikrimi şaşdım
Mecnûn'a şimdi eş-olup dağlara düşdüm
Sor güle bülbüle ne çeker hârın-elinden
Bir dahi gül koklamayım yârin-elinden

Ben seni sevdim seveli döndüm deliye
Huyunu benzettim hele hûrî meleğe
Gönlümü vermişim sana almam geriye
Sor güle bülbül ne çeker hârın-elinden
Bir dahi gül koklamayım yârin-elinden

Şekli: muhammes şarkı Vezni: Hece 8 + 5

— 6 —

Beyâtî Beste (Usûlü: Ağır Hafîf) (1805) (no.84)

Bir gonca-femin yâresi vardır ciğerimde
Âteş dökülürsê yeridir, âh-ı serimde
Her lahza hayâlî duruyor dîdemlerimde
"Takdîre ne hâcet bu da varmış kaderimde"

Şekli: dîvân Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 7 —

Beyâtî Şarkı (Usûlü: Yürük Aksak) (no.92)

Karşıdan yâr güle güle
Yârim geldi cânım geldi
Servi gibi salınarak
Yârim geldi cânım geldi

Elindeki deste güle
Bakıyordu güle güle
Müjdeler-olsun bülbüle
Yârim geldi cânım geldi

Şekli: Semâî Vezni: Hece 4 + 4

— 8 —

Evc Şarkı (Üsûlü: Ağır Aksak Semâî) (no. 106)
Güfte: Adlî (Mahmûd II)

Ebrûlerinin zahmı nihandır ciğerimde
Gül-ruhlerinin handelerî çeşm-i terimde
Eşkim yerinê kan dökülür dîdelerimde
Sevdây-ı muhabbet, esiyor şimdi serimde
Takdîre ne hâcet bu da varmış kaderimde

Bend-eyledi gönlüm benim-ol zülf-i semen-sâ
Bir hande ilê kıldı hemen, aklımı yağmâ
Yakdî beni yandırdı meded, ol gül-i râ'nâ
Sevdây-ı muhabbet, esiyor şimdi serimde
Takdîre ne hâcet bu da varmış kaderimde

Şekli: dîvân Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 9 —

Evc Şarkı (Usûlü: Yürük Aksak) (no.108)

Sevdim bir gonca-i râ'nâ
Raks-ediyor gül-i zîbâ
Meclisi kendinden-â'lâ
Bak benim hâlime cânâ
Mecbûr-oldum ben sana

Beni âteşlere yakdın
Nâr-ı hicrânında bırakdın
Ellerle sarılıp yatdın
Bak benim hâlime cânâ
Mecbûr-oldum ben sana

Şekli: semâî Vezni: Hece 8 (4 + 4)

— 10 —

Evcârâ (Usûlü: Şarkı Devr-i Revânı) (no. 111)

Güfte: Saîd Bey

Bir letâfetli havâ kim bu şeb-ey mâh-likaa
Safvetinden gümüş-âyîneye dönmüş deryâ
Ey kamer-çehre eder bendelerin cümle recâ
Seyr-i mehtâb-ederek kulların-eylê ihyâ
Ne demekmiş, ayın-ondördünü görsün dünyâ

Sath-ı deryâyı bütün, aks-i meh-etmiş pür-tâb
Mêvc yok zerre kadar çîn-i cebîn-etmez, âb
Dîde âfâk-ı letâfetde kalır pek bî-tâb
Muntazır doğma ki ey mâh-i dilârâ ahbâb
Ne demekmiş, aym-ondördünü görsün dünyâ

Şekli: muhammes şarkı
Vezni: Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün (fâlün)

— 11 —

Evcârâ Şarkı (Usûlü: Orta Aksak) (no. 112)

Bülbül-âsâ rûz-ü şeb kârım nevâ
Mübtelâyım mübtelâyım ben sana
Söylesin, ey gül sanâ bâd-î sabâ
Mübtelâyım mübtelâyım ben sana

Şekli: şarkı Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilün

— 12 —

Ferahfezâ İkinci Beste (Usûlü: Firengî Fer') (no.121) (1834)
Güfte: Salâhî

Ey kaaşı keman tîr-ı müjen cânıma geçdi
Peykânlarının her biri bir yânıma geçdi
Bû gêce nigehê sabr-ü tahammül nice mümkin
Evvel nazarın sîne-i sûzânıma geçdi

Şekli: gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 13 —

Ferahfezâ Nakış Sengîn Semâî (Usûlü: Sengîn Semâî) (no.122) (1834)

Bir dilber-i nâdîdê bir kaamet-i müstesnâ
Ankaa-yı dil-û cânî sayd-eyledi bî-pervâ
Gel nerdesin-ey meh-rû feryâdım-işit yâhû
Gözyâşım-ilê her sû oldû yine bir deryâ

Şekli: gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlün mef'ûlü mefâîlün

— 14 —

Ferahfezâ Yürük Semâî (Usûlü: Yürük Semâî) (no. 123)(1834)

Bu gecê ben yine bülbülleri hâmûş-etdim
Âh-ü feryâd-ederek, â'lemi bîhûş-etdim
Tâk-ı eflâke resîd-oldu yinê nağme-i âh
Bülbül-âsâ gece tâ subha kadar cûş-etdim

Şekli: gazel

Vezni: Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün (fâlün)

— 15 —

Ferahfezâ Şarkı (Usûlü: Semâî) (no.124) (1834)

Bir verd-i râ'nâ etdim temâşâ
Dil sende hâlâ ah dilsitânım
Keşmîr-i dilber şîrîn-i esmer
Gîsûsu anber, ah dilsitânım
Bir şûh-ı dil-cû dendânı incû
Sünbül mü gîsû ah dilsitânım

Şekli: müseddes şarkı Vezni: Müstef'ilâtün müstef'ilâtün

— 16 —

Ferahfezâ Şarkı (Usûlü: Ağır Aksak) (no.126) (1834)

El benim-çün seni sarmış biliyor
Bu yalan kuuluna pek güç geliyor
İftirâ sözleri bağrım deliyor
Bu yalan kuuluna pek güç geliyor

Sevdiğim-çün seni ey çeşm-i elâ
Bu cihan halkı adüvv-oldu bana
Sarmadan "sardı" demişler ne fenâ
Bu yalın kuuluna pek güç geliyor

Şekli: şarkı Vezni: Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilün

— 17 —

Ferahnâk İkinci Beste (Usûlü: Zencîr) (No. 127)

Figaan-eder yine bülbül bahâr görmüşdür
Benim gibî o da bir gül'izâr görmüşdür
Nedir bu hüsnü melâhat nazîrin-olmadığı
Efendi gerçi kulun çok diyâr görmüşdür

Şekli: gazel Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (fâlün)

— 18 —

Ferahnâk Nakış Ağır Aksak Semâî (Usûlü: Ağır Aksak Semâî değişmeli) (no.128)

Dil-î bî-çâreyî mecrûh-eden tîğ-î nigâhındır
Benî sevdâlarâ dûş-eyleyen zülf-î siyâhındır
Koyup/evvel bu hâlê sonra lâyık mî demek zâlim
Senin bû çekdiğim cevr-û cefâ kendî günâhındır

Şekli: gazel Vezni: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

— 19 —

Gül'izâr Köçekçe (Usûlü: Yürük Aksak) (no.134)

Bî-vefâ bir çeşm-i bî-dâd
Ne yemân-ağlatdı beni
Ben sînemi nişân dikdim
Gamzesiyle vurdu beni

Ben o yâre ne söyledim
Aşkın deryâsın boyladım
Çhâr-atdım şeş-oynadım
Yine felek yendi beni

Ağlatdım aşkın gülüne
Dolaşdı zülfü teline
Düşürdü dellâl-eline
Hem-aldı hem satdı beni

Şekli: semâî Vezni: Hece 8(4 + 4)

— 20 —

Gül'izâr Köçekce (Usûlü: Yürük Aksak) (no. 135)

Nâzlı nâzlı sekip gider
Ne güzel ceylân, ne şîrîn ceylân
Dönüp dönüp bakar gider o güzel ceylân
Aldatır aldanmaz
Serkeş-olmuş ava gelmez
O güzel ceylân, o şîrîn ceylân

Gelir yazın gider güzün
Avcısına eder nâzın
Sürmelenmiş elâ gözün
Aldatır aldanmaz
Serkeş-olmuş ava gelmez
O güzel ceylân, o şîrîn ceylân

Şekli: müseddes türkü Vezni: Hece 8 (4 + 4)

— 21 —

Hicâz İkinci Nakış Beste (Usûlü: Ağır Düyek) (no. 139) (1794)
Güfte: Riyâzî

Ey çeşm-i âhû hicr-ilê tenhâlarâ saldın beni
Çün nâfe bağrım hûn-edip sahrâlarâ saldın beni
Ey kaametî serv-û semen sâlınmadâ ellerle sen
"Haşr-ôlalım" dêdikce ben ferdâlarâ saldın beni

Şekli: Gazel Vezni: Müstef'ilâtün fâilün müstef'ilâtün fâilün

— 22 —

Hicâz Nakış Yürük Semâî (Usûlü: Yürük Semâî) (no.141)
Güfte: İsmâil Dede

Yinê neş'e-î muhabbet dil-û cânım-etdi şeydâ
Yinê bezm-i ayş-ü vuslat, edip ehl-i aşkı ihyâ
Amân-ey gül-î nihâlim benî eyle vaslı şâyân
Sanâ cân-ü dil fedâdır gönül, andelîb-i gûyâ

şekli: gazel Vezni: Mefâîlü fâilâtün mefâîlü fâilâtün

— 23 —

Hicâz Köçekçe (Usûlü: Yürük Aksak) (no.147)

Bahârın zamânı geldi (a cânım)
Yavru ceylân gel gidelim
Yollarımız yeşillendi
Ceylân ceylân yavru ceylân (gel gidelim)

Kolların boynuma uzat
Zülfünün tellerin düzelt
Avcıların yolun gözet
Ceylân ceylân yavru ceylân (gel gidelim)

Şekli: semâî Vezni: Hece 4 + 4 = 8

— 24 —

Hümâyûn Köçekçe (Usûlü: Yürük Aksak) (no.148)

Bir sevdâ geldi başıma
Elim varmaz hîç-işime
Rahmın yok çeşmim yaşına
Unutdun harcâî beni
Unutdun hercâî beni

Yârimin kavli yalandır
Siyâh kaşları kemândır
Sevdiğim bunca zamândır
Unutdun hercâî beni
Unutdun hercâî beni

Şekli: muhammes türkü (semâî) Vezni: Hece 8

— 25 —

Hüzzâm İkinci Beste (Usûlü: Zencîr) (no.165)

Gören fütâde olur hüsn-i bî-bahânesine
Aceb bahâ mı yeter tarz-ı nâzikânesine
Müdâm gül gibi gitmez,elinden-âyîne
Kapılmış-âh ki bilmem, o dilrübâ nesine

Şekli: gazel Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün (fâilün)

— 26 —

Hüzzâm Nakış Yürük Semâî (Usûlü: Yürük Semâî) (no.166)

Reh-i aşkında edip kaddimi kûtâh gönül
Beni başdan çıkarıp, eyledi gümrâh gönül
Başımî derde salıp sînemi sûzân-etdi
Yakdı yandırdı benî derdi ilê vâh gönül

Şekli: gazel
Vezni: Feilâtün (fâilâtün) feilâtün feilâtün feilün (fâlün)

— 27 —

Hüzzâm Şarkı (Usûlü: Yürük Aksak) (no.171)

Ey gül-î bâğ-î edâ
Sâna oldum mübtelâ
Gel banâ eylê vefâ
Sâna oldum mübtelâ
Sevdiğim saydığım
Sâna oldum mübtelâ

Âman-ey nevres-fidân
Yandı cânım, el-amân
Bû sözûmê gel, inan
Sâna oldum mübtelâ
Sevdiğim saydığım
Sâna oldum mübtelâ

Şekli: müsddes şarkı Vezni: Fâilâtün fâilün

— 28 —

Isfahân Yürük Semâî (Usülû: Yürük Semâî) (no.180)
Güfte: Fuzûlî

Âh-eylediğim serv-i hırâmânın-içindir
Kaan-ağladığım gonca-i handânın-içindir
Sergeşteliğim kâkül-i müşgînin-ucundan
Dîvâneliğim zülf-i perîşânın-içindir

Şekli: gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 29 —

Karcığar Nakış Yürük Semâî (Usûlü: Yürük Semâî) (no.182) ve **Sabâ-Bûselik Nakış Yürük Semâî** (Usûlü: Yürük Semâî) (no.246)
Güfte: Nahîfî

Göz gördü gönül sevdi senî ey yüzü mâhım
Kurbânın-olanı var mı benim bunda günâhım
Â'şıklığımâ şâhid-i â'dil mi değildir
Evzâ'-ı hazînimle garîbâne nigâhım

Şekli: gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 30 —

Mâhûr İkinci Beste (Usûlü: Hafîf değişmeli) (no.187)

Ey gonca-dehen, hâr-ı hâr-ı elem cânıma geçdi
Tîr-î sitemin her biri bir yânıma geçdi
Şimdî hele ey sabr-ü tahammül sana yâhû
Bû mihnet-ü gam çâk-i girîbânıma geçdi

Şekli: Gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 31 —

Mahûr Nakış Yürük Semâî (Usûlü : Yürük Semâî) (no. 188)
Güfte: Gaalib

Yine zevrak-î derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şîşedir bû reh-i sêng-sâre düşdü
Reh-i Mevlevî'de Gaalib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm-ü şânê kimi î'tibâre düşdü

Şekli: Gazel Vezni: Mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün

— 32 —

Mâhûr Şarkı (Usûlü: Aksak) (no.191)

Sanâ lâyık mı ey gülten
Çevirdin rûyinî benden
Kusûr-etdiyse efkenden
Atâ senden hatâ benden

Kul-olmaz kim kusûr-etmez
Hılâf-î tab'ınâ gitmez
Bilêrek yârin-incitmez
Hatâ benden, atâ senden

Sözüm geçmez, o dildâre
Olup derdiyle âvâre
Ne cürm-etdiyse bîçare
Atâ senden hatâ benden

Şekli: şarkı Vezni: Mefâîlün mefâîlün

— 33 —

Nevâ Şarkı (Usûlü: Ağır Aksak Semâî) (no.205) Güfte: Nedîm

Gülzâra salın mevsimidir geşt-ü güzârın
Ver hükmünü ey sevr-i revan köhne-bahârın
Dök zülfünü semmûr giyinsin ko izârın
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne-bahârın

Bülbüllerin-ister seni ey gonca-dehen gel
Gül gitdiğinî anmıyalım gülşene sen gel
Pâmâl-i şitâ olmadan-ıklîm-i çemen gel
Ver hükmünü ey sevr-i revan köhne-bahârın

Sal hatt-ı siyeh-kârın-o ruhsâre-i âle
Semmûrunu kaplat bu senê kırmızı şâle
Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne-bahârın

Cennet gibi â'lem yine her meyve firâvân
Sen meyve-i vaslın dahi etmez misin-erzân
Uşşâka birer bûse edip gizlice ihsân
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne-bahârın

Bir mısra işitdim yine ey şûh-ı dilârâ
Bir hoşca da bilmem ne demek/istedi ammâ
Mâ'kuul dedî zann-ederim/âni Nedîmâ
Ver hükmünü ey serv-i revan köhne-bahârın

Şekli: Şarkı Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 34 —

Nühüft Şarkı (Usûlü: Ağır Aksak Semâî) (no.213) (1844)

Bend-oldu dil bir şûh-î cihâne
Gelmez nazîrî gaayet yegâne
Tavr-û edâsî pek nâzikâne
Mânendi aslâ gelmez cihâne

Cevr-etmez-aslâ üftâdesîne
Gûyâ gümüşden/âyîne sîne
Aşk-âteşînê dil sîne sîne
Yandî ne çârê yokdur bahâne

Şekli: Şarkı Vezni: Müstef'ilâtün müstef'ilâtün

— 35 —

Râst Kâr-ı Nâtık (Usûlü: Sengîn Semâî) (no.219) Güfte: İzzet

Rast getirip fend-ile sayd-etdi hümâyı
Düşdü o dem hâtıra bir beste *Rehâvî*

Şû'le gerek nağme-i *Nikrîz*'e giderken
Vardı gönül *Pênçgeh*'ê etdi karârı

Anda durup, eyledi *Mâhûr*'u temâşâ
Düm de re lel lâ ile gösterdi *Nevâ*'yı

Şavk-ıle *Uşşâk*'a varıp bû dil-i mehcûr
Eyledi tanbûr-ile bir nağme *Beyâtî*

Sonra Nişâbûr'a kadem basdı o yerde
Semt-i *Nihâvend*'den-alıp,ol meh-i tâbı

Bû gece âh-û figaanım çıkdı *Nühüft*'e
Vakt-i *Sabâ*'yâ varıcak sardı miyânı

Etdi gönül çâre kılıp *Çargeh*-okundu
Aldı elê nâyı hemen tutdu *Dügâh*'ı

Saydı *Hüseynî*'de tamam nağmeyi bir bir
Eyleyicek sâzı edâ devr-i *Hisâr*'ı

Oldu *Muhayyer,* o güzel başladı cevre
Bûse için, eyleyicek gizli niyâzı

Kûy-i *Hicâz*'â varıcak pâyine düşdüm
Etdi o *Şehnâz*- ile bir kerre nigâhı

Râhatülervâh- ile kıldî bana İzzet
Bir kere koyvermedi ol *Bestenigâr*'ı

Şevk-ı *Irak*'lâ verilen nağmeye revnak
Evc -ile etdî bu gönül hayli makaamı

Şekli: gazel (kâr-ı nâtık)

Vezni: Müfteilün müfteilün müfteilün fâ

Râst şarkı (Usûlü: Yürük Semâî) (no.229) Güfte: İsmâil Dede

Yüzündür cihânı münevver-eden
Fedâdır yoluna bu cân-ü ten
Senin-çün yandığım nedendir neden
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem âh

Niçin kıyarsın aceb bu dostuna
Kapıldım elâ gözlerin mestine
Mâilim ol gonca-gülün hüsnüne
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem âh

Firâkınla benim sînem dağlıyor
Bu gönül sînemde yâre bağlıyor
Nedendir bu iki çeşmin ağlıyor
Senden midir benden midir
Dilden midir bilmem âh

Şekli: Türkü Vezni: Hece 6 + 5

— 37 —

Râst Şarkı (Usûlü : Semâî) (no.230)

Yine bir gül-nihâl aldı bu gönlümü
Sîm-ten gonca-fem bî-bedel ol güzel
Âteşîn ruhleri yakdı bu gönlümü
Pür-edâ pür-cefâ pek küçük pek güzel

Görmedim kimsede böyle bir dil-rübâ
Böyle kaş böyle göz böyle el böyle yüz
Â'şıkın bağrını üzmeğe göz süzer
El-amân el-amân her zamân ol güzel

Şekli : şarkı Vezni : Hece 6 + 6 = 12 (?)

— 38 —

Sultânî-Yegâh Birinci Beste (Usûlü : Murabbâ Zencîr) (no.249)

Misâlinî ne zemîn-û zamân görmüşdür
Nazîrinî ne mekîn-û mekân görmüşdür
O mihr-i burc-ı adâletsin-ey şeh-î devrân
Ne bir / adîlini çeşm-î cihân görmüşdür

Şekli : gazel Vezni : Mefâilün feilâtün mefâilün fâlün

— 39 —

Sultânî-Yegâh İkinci Beste (Usûlü : Hafîf) (no.250)

Cân—û dilimiz lutf-i şehenşâh- ile mâ'mûr
Güftâr-ı şeker-handi eder, â'lemi mecbûr
Emsâlini göz görmedi gûş-etmedi â'lem
Dâim, ede Hak kalb-i hümâyûnunu mesrûr

Şekli : gazel Vezni : Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 40 —

Sultânî-Yegâh Aksak Semâî (Usûlü : Aksak Semâî) (no.251)

Nihân-etdim senî sînemde ey meh-pâre cânımsın
Benim râz-î derûnum sevdiğim dilber nihânımsın
Gönül sendê gözüm hâk-î derindê ey Şeh-î devrân
Benim cân-û cihânım rûz-i şeb verd-î zebânımsın

Şekli : gazel Vezni : Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

— 41 —

Sultânî-Yegâh Nakış Yürük Semâî (Usûlü : Yürük Semâî) (no. 252)

Şâd-eyledi cân-û dilimî Şâh-ı Cihân'ım
Kurbân-edeyim râhına nakd-î dil-ü cânım
İhsânına mümkin mi teşekkür/edebilmek
Tâ'dâd-edemez serde hezâr-olsa zebânım

Şekli : gazel Vezni: Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

— 42 —

Şehnâz Şarkı (Usûlü : Yürük Aksak) (no. 263)

Gönül durmaz su gibi çağlar
Nâr-ı hasret ciğerim dağlar
Aramızda karlı dağlar
Yâr yâr gözlerim ağlar
Sînemdeki yâreleri
Yâr gelir bağlar

Düşdü çâre nedir gönül o yâre
Tabîbler edemez bu derde çâre
Çekdiğim söyleyin o zâlim yâre
Yâr yâr gözlerim ağlar
Sînemdeki yâreleri
Yâr gelir bağlar

Feleğin elinden amân bulamam
Gönlüm eğleyecek civân bulamam
Yüzünü görmeğe zamân bulamam
Yâr yâr gözlerim ağlar
Sînemdeki yâreleri
Yâr gelir bağlar

Şekli : türkü Vezni : Serbest Hece

— 43 —

Şehnâz Şarkı (Usûlü : Ağır Düyek) (no.264)

Sanâ ey cânımın cânî efendim
Kırıldım küsdüm-incindim gücendim
Benim nevreste-î bâğ-î bülendim
Kırıldım küsdüm-incindim gücendim

Nic'oldû şimdi evvelkî muhabbet
Sanâ düşmez kulundan böyle vahşet
Be zâlim sende yok mû hiç mürüvvet
Kırıldım küsdüm-incindim gücendim

Derûnum ney gibî her dem delersin
Gözûmün yâşınâ handê edersin
Gözüm/ônünde yâd-eller seversin
Kırıldım küsdüm-incindim gücendim

Şekli : şarkı Vezni : Mefâîlün mefâîlün feûlün

— 44 —

Şevk-efzâ Birinci Beste (Usûlü : Ağır Çenber) (no.269)

Ermesin/el/o şehin şevket-i vâlâlarına
Esmesin bâd-ı keder serv-i dilârâlarına
Zâtı mahfûz-ola dâim nazar-î pür-şerden
Bakmasın / ayn-i adüv rûy-i mücellâlarına

Şekli : gazel Vezni : Fâilâtün feilâtün feilâtün feilün (fâlün)

— 45 —

Şevk-efzâ Nakış Yürük Semâî (Usûlü : Yürük Semâî) (no.270)

Ser-i zülf-i anberînin yüzünê nikaab-edersin
Beni böyle hasretinlê ciğerim kebâb-edersin
Ne senin gibî güzel var ne benim gibî cefâ-keş
Ele rağbet-û nevâziş kulunâ itâb-edersin

Şekli : gazel Vezni : Mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün

— 46 —

Uzzâl Şarkı (Usûlü : Yürük Aksak) (no. 284)

Şu karşıki dağda bir yeşil çadır
Çadırın içinde bir civân yatar
O civân bilmiyor hîç gönül hatır
Leylâ'nın-aşkına dağlar mekânım
Sevdâ ne müşkil âh yanar ağlarım

Turuncun yaprağı al değil yeşil
Sıva kollarını boynumdan-aşır
İsmini andıkca dilim dolaşır
Leylâ'nın-aşkına dağlar mekânım
Sevdâ ne müşkil âh yanar ağlarım

Karşıda yananı fener mi sandın
Salınıp gezeni yârin mi sandın
Bu güzellik sende kalır mı sandın
Leylâ'nın aşkına dağlar mekânım
Sevdâ ne müşkil âh yanar ağlarım
Şekli : türkü Vezni : Hece 6 + 5 = 11

— 47 —

Karcığar Köçekçe (Usûlü : Yürük Aksak) (no.184)

Benli'yi aldım kaçakdan
Görünmez-oldu saçakdan
Arzûm-almadım küçükden
Benli olur benli olmaz
Niçin-olmaz eller kınalı
Gözler sürmeli nerede bulmalı
Satın-almalı
Benli gel sürmelim gel

Şekli : türkü Vezni : Serbest Hece (5 + 3 = 8?)

9. 3. 87.

VIII
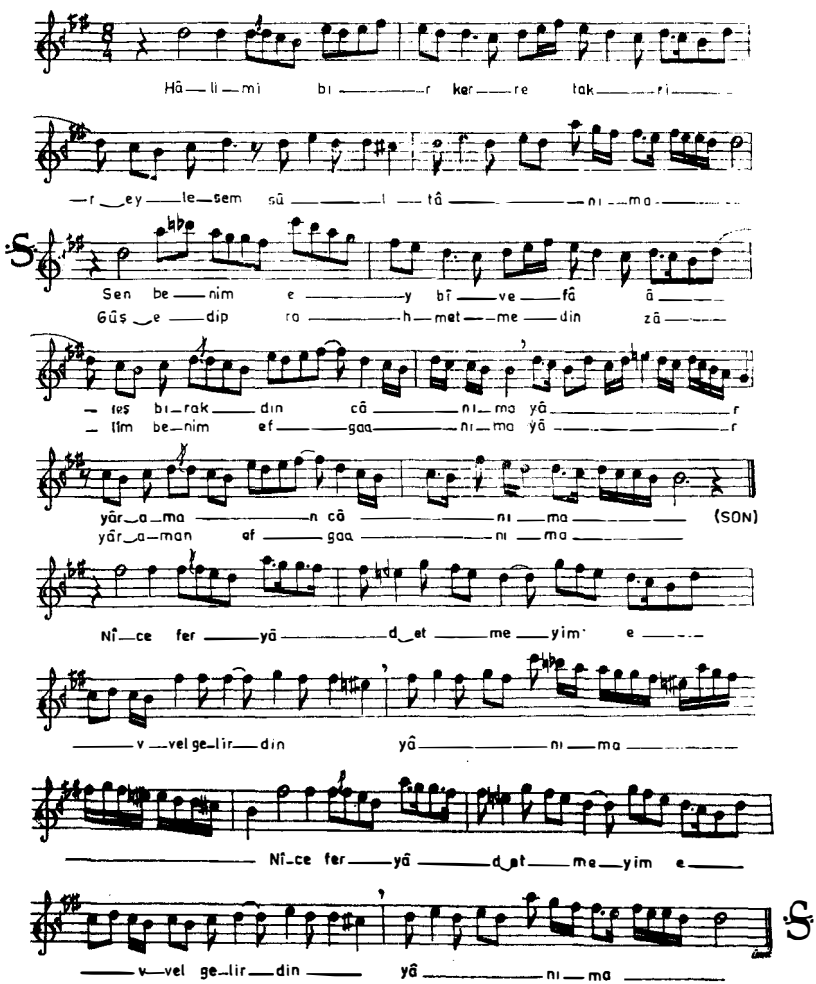
N O T A L A R

Prof. Dr. Nevzad Atlığ

HÜZZÂM ŞARKI

Usûlü : Fığır Düyek

Bestekârı: Hamâmî-zâde İsmail Dede

Hâlimî bir kerre takrîr ‿ eylesem sultânıma
Sen benim, ey bî-vefâ âteş bırakdın cânıma
Nîce feryâd ‿ etmeyim, evvel gelirdin yânıma
Gûş ‿ edip rahm ‿ etmedin zâlim benim, efgaamma
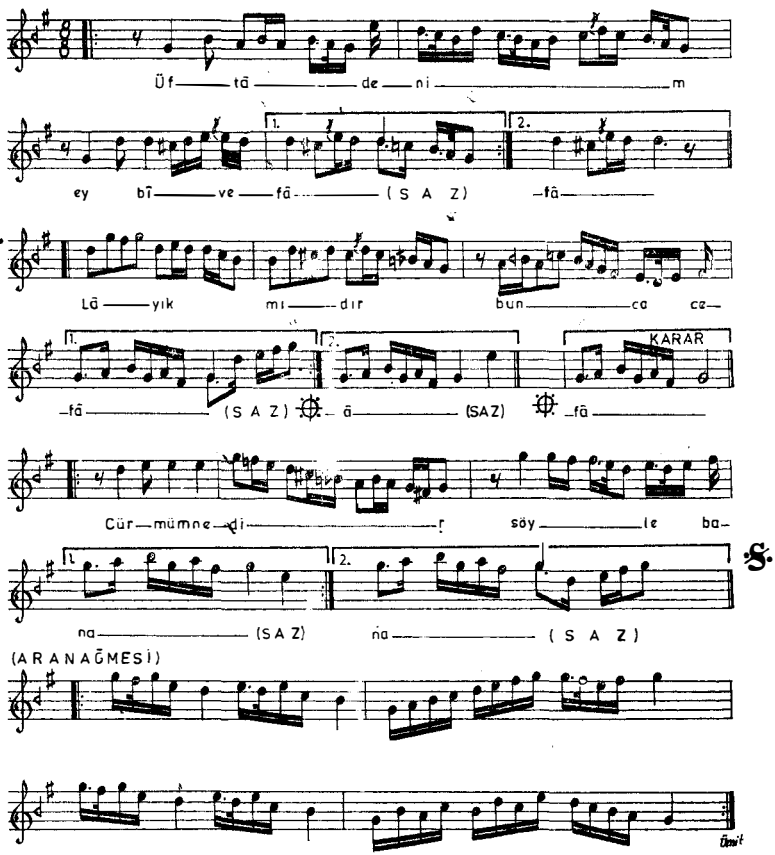
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Takrîr eylemek : Anlatmak, bildirmek
Bî-vefâ : Vefasız
Gûş etmek : Dinlemek, işitmek,
Rahm etmek : Acımak
Efgaan : Figan, feryâd

RAST ŞARKI

Usûlü : Düyek

Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede-Efendi

Üftâdenim, ey bî-vefâ
Lâyık mıdır buncâ cefâ
Cürmüm nedir söylê bana
Lâyık mıdır buncâ cefâ
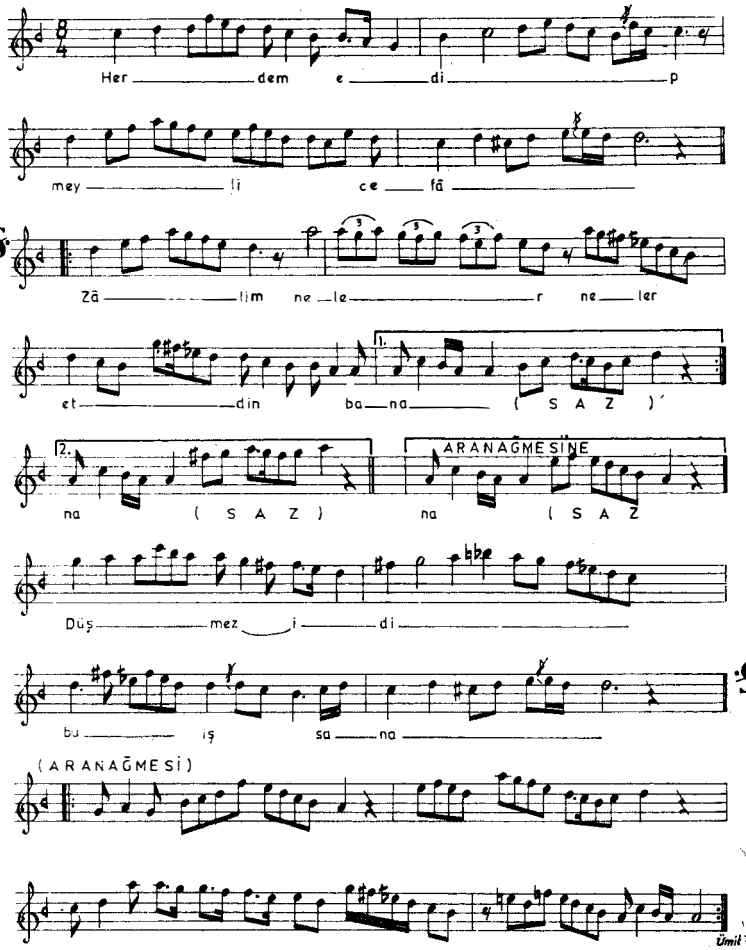
Vezni : Müstef'ilün müstef'ilün

Üftâde : Düşkün, mübtelâ
Bî-vefâ : Vefâsız

BAYÂTÎ ŞARKI

Usûlü : Ağır Düyek

Bestekârı: Hammâmî-Zâde İsmâil Dede

Her dem edip meyl-i cefâ
Zâlim neler ettin bana
Düşmez idi bu iş sana
Zâlim neler ettin bana
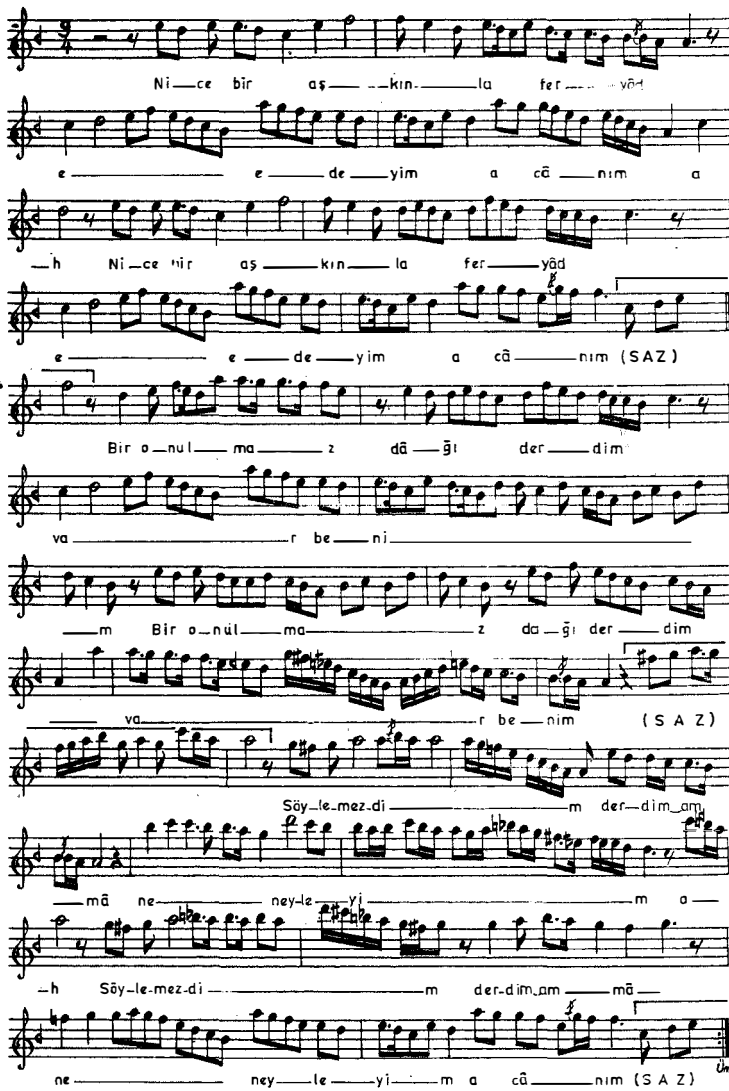
Vezni : Müstef'ilün müstef'ilün

Dem : Zaman
Meyl : Bir tarafa eğilmek, gönlün akışı

BAYÂTÎ ŞARKI

Usûlü : Ağır Aksak

Bestekârı: Hammâmî-Zâde İsmâil Dede

Nîce bir aşkınla feryâd ‿ edeyim
Bir onulmaz dâğ-ı derdim var benim
Söylemezdim derdim ‿ ammâ neyleyim
Bir onulmaz dâğ-ı derdim var benim

Sînemin bir kez onulmaz yâresı
Ey melâhat borcunun mehpâresi
Dembedem âh ‿ eylemektir çâresi
Bir onulmaz dâğ-ı derdim var benim

Hasretinle eylerim feryâd ü âh
Vâh ki oldu harman-ı ömrüm tebâh
Senden ‿ özge şâha olmam dâd-hâh
Bir onulmaz dâğ-ı derdim var benim

Çâresiz kaldım meded ey gonca-fem
Âşık-ı bî-çârene eyle kerem
Saklamam derd-i derûnum söylerem
Bir onulmaz dâğ-ı derdim var benim
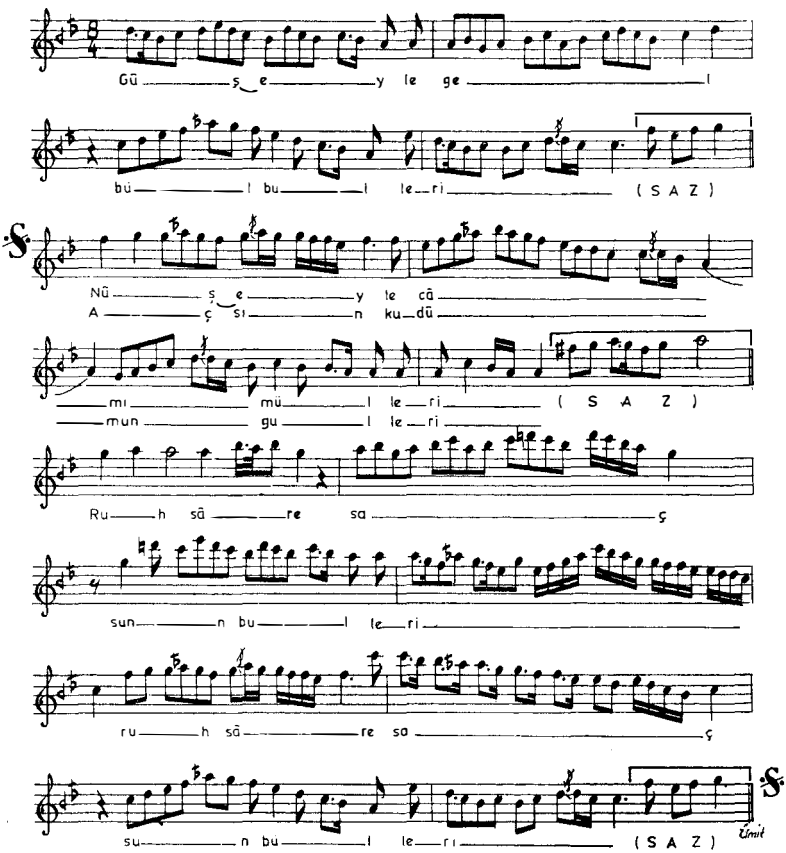
Vezni : Fâilâtün fâilâtün fâllün

Nice bir : Ne zamana kadar?
Onulmaz : Şifasız, iyi olmaz, şifa bulmaz
Dâğ : Yara, kızgın bir şeyin meydana getirdiği yara
Sîne : Göğüs
Melâhat : Güzellik, güzel yüzlülük
Burç : Kalelerin köşe ve yanlarına yapılan yüksek kule
Mehpâre : Ay parçası
Dembedem : Anbean, zaman zaman
Ü : Ve
Tebâh : Yıkılmış, tükenmiş, yok olmuş
Özge : Başka
Şâh : Padişah, hükümdar
Dâd-hâh : Adalet isteyen
Bî-çâre : Çaresiz
Derûn : İç taraf, dâhil, kalb, yürek

SABÂ ŞARKI

Usûlü : Ağır Düyek

Bestekârı: Hammâmî-Zâde İsmâil Dede

Gûş ‿ eyle gel bülbülleri
Nûş ‿ eyle câm-ı mülleri
Ruhsâre saç sünbülleri
Açsın kudûmun gülleri
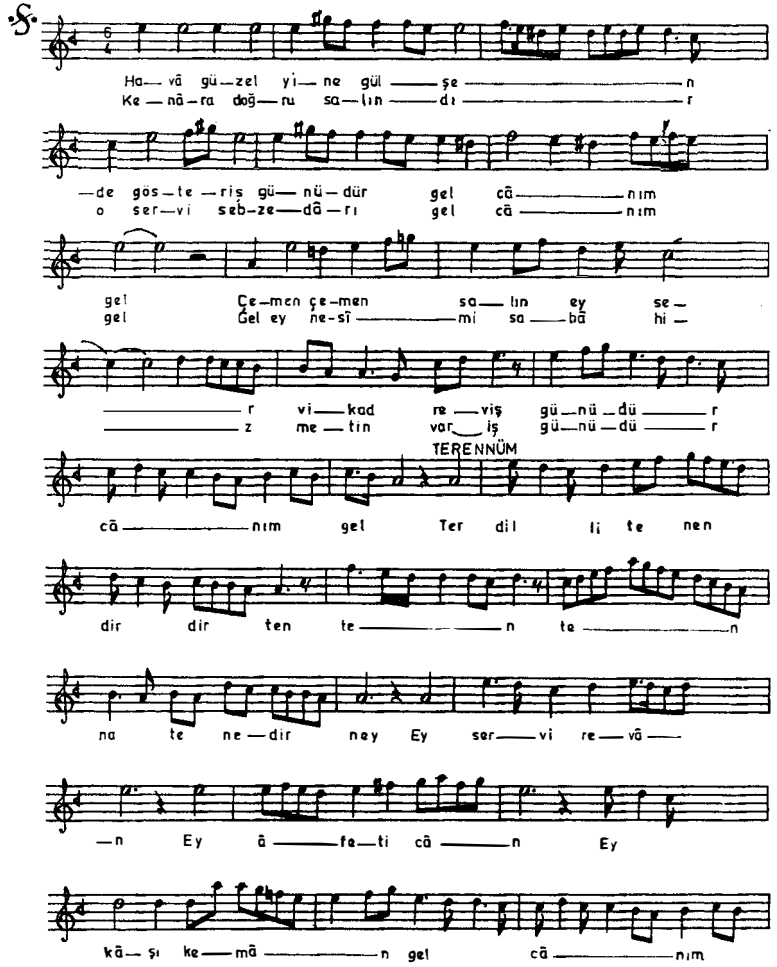
Vezni : Müstef'ilün müstef'ilün
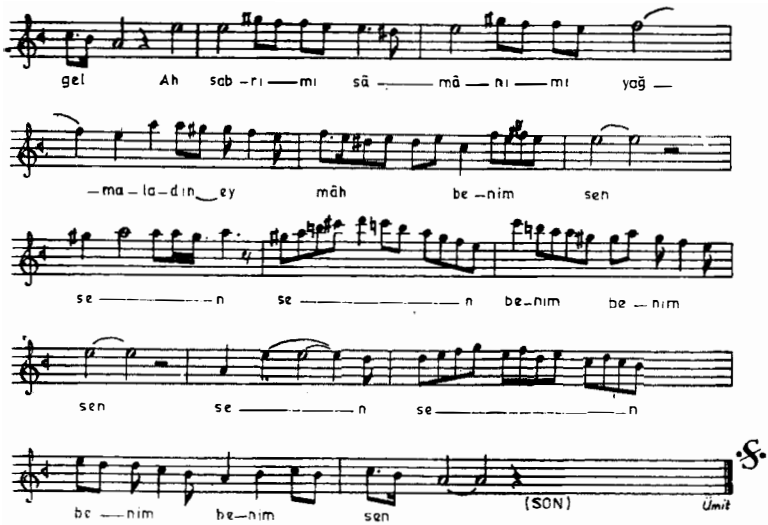
Gûş ‿ eylemek : Dinlemek
Nûş ‿ eylemek : İçmek
Câm : Kadeh
Mül : Şarap
Ruhsâr : Yanak
Sünbül : Sümbül (burada saç anlamına)
Kudûm basma, geliş

HİSAR YÜRÜK SEMÂİ

Usûlü: Yürük Semâî

Bestekârı: Hammâmi-Zâde İsmâil Dede

Havâ güzel yine gülşende gösteriş günüldür
Çemen çemen salın ey serv-kadd' reviş günüdür
Kenâra doğru salındır o serv-i sebzdârı
Gel ey nesîm-i sabâ hizmetin var iş günüdür
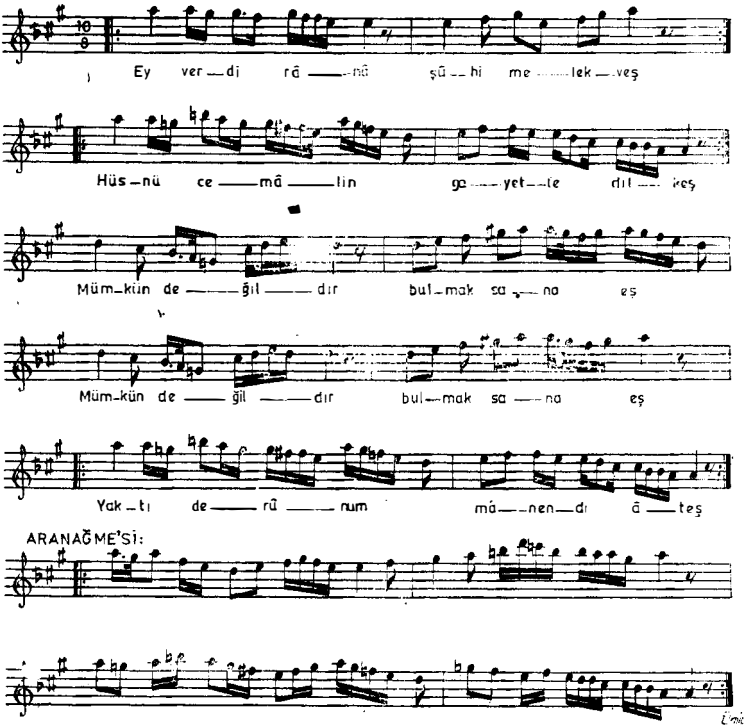
Vezni : Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Gülşen : Gülbahçesi
Serv-kad : Servi boylu
Reviş : Yürüyüş
Kenâr : Kıyı, çevre
Sebzdâr : Yeşil olan, yeşillikle donanmış
Sabâ : Hafif rüzgâr
Nesîm : Gün doğusundanesen hafif ve lâtif rüzgâr

ŞEHNAZ ŞARKI

Usûlü : Aksak Semâî

Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede

Ey verdi ránâ şûh-i melek-veş
Hüsn ü cemâlin gâyetle dilkeş
Mümkün değildir bulmak sana eş
Yaktı derûnum mânendi âteş
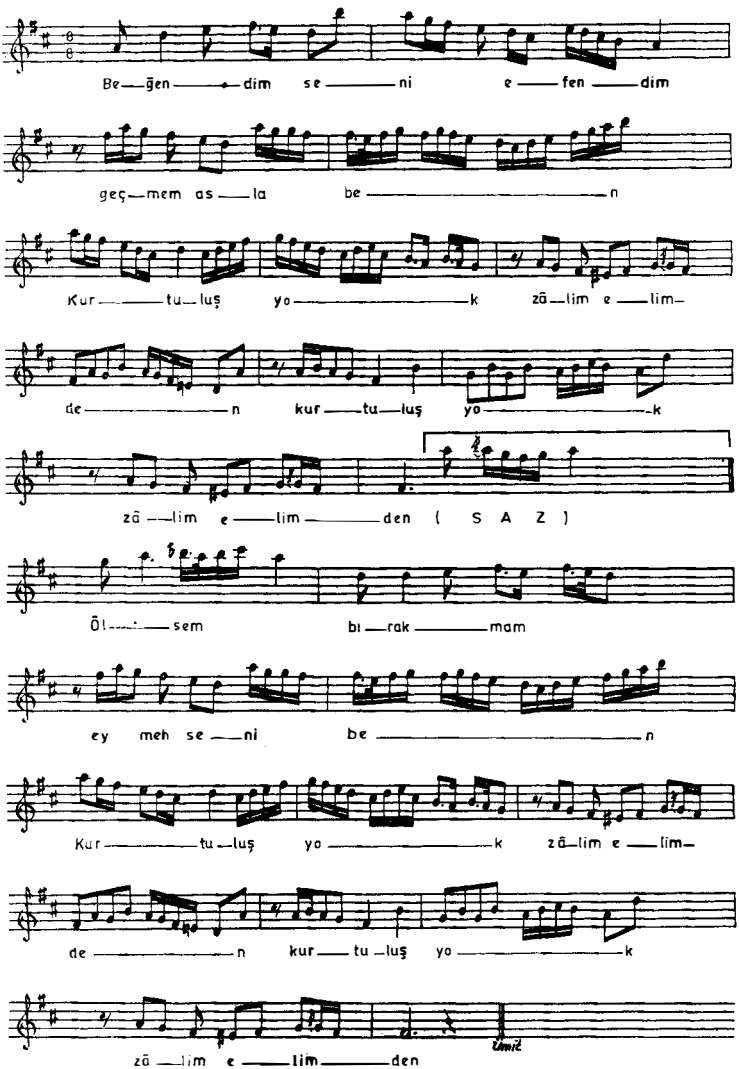
Vezni : Müstef'ilâtün müstef'ilâtün

Verd : Gül
Ránâ : Güzel, lâtif, hoşgörünen
Şûh : Sevgili, şen, neşeli, hareketlerinde serbest kadın
Melek-veş : Melek gibi
Hüsn : Güzellik
Cemâl : Yüz güzelliği
Dilkeş : Gönül çekici
Derûn : Gönül, kalp
Mânend : Gibi, eş

FERAHNÂK ŞARKI

Usûlü: Düyek

Bestekâr: Hammâmî-Zâde İsmâil Dede

Beğendim seni geçmem aslâ ben
Kurtuluş yok zâlim elimden
Ölsem bırakmam ey meh seni ben
Kurtuluş yok zâlim elimden
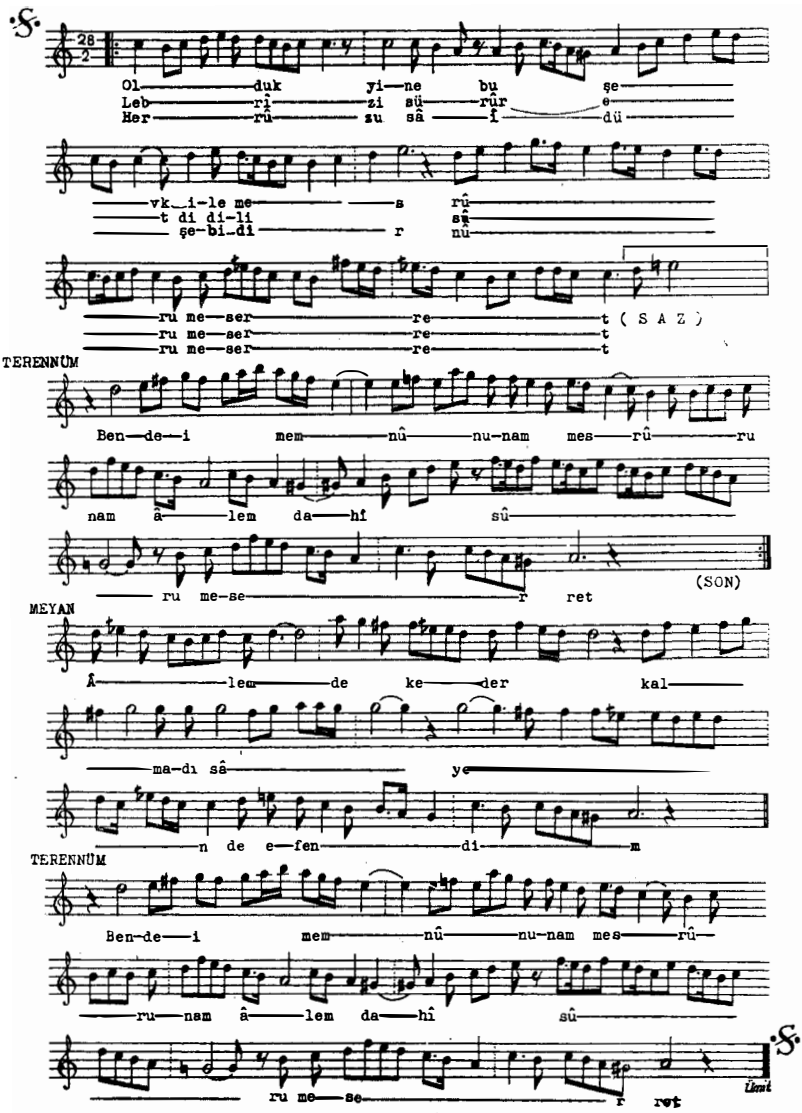
Sana mecbûr olmuşum cânâ
Dünyâ içinde yok eşin aslâ
Hüsn ü mizâcın âlâdan âlâ
Kurtuluş yok zâlim elimden

Mecbûr : Bağlanmış, gönlü alınmış, gönlünü vermiş
Cânâ : Ey sevgili
Hüsn : Güzellik
Ü : Ve
Mizâc : Huy, tabiat

BÛSELİK BESTE

Usûlü: Remel

Bestekârı: Hammâmi-zâde İsmâil Dede
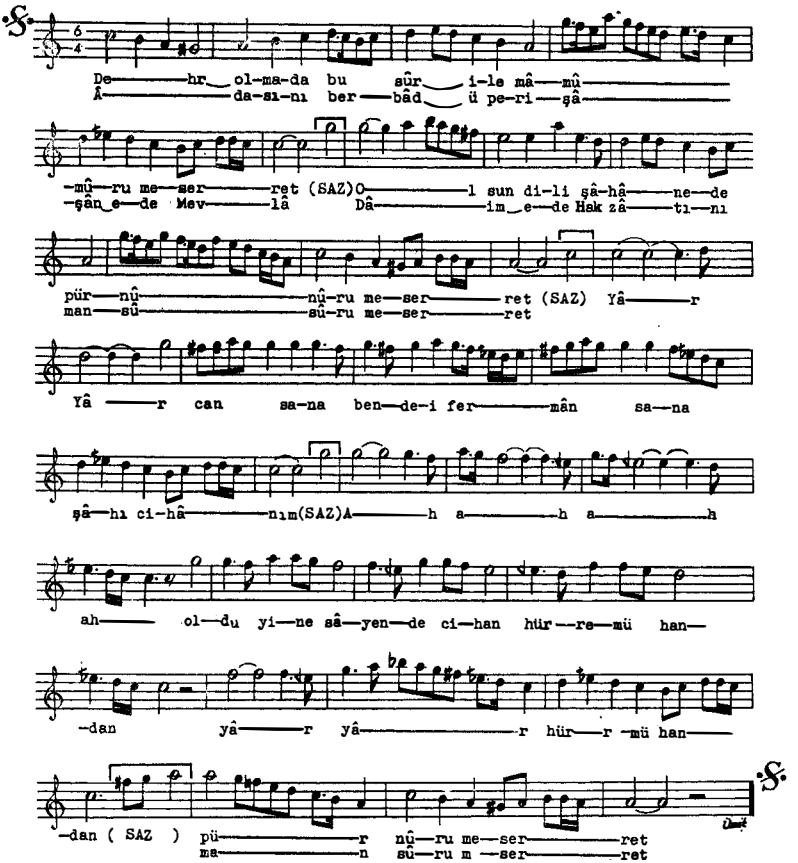

Olduk yine bu şevk ile mesrûr-ı meserret
Lebrîz-i sürûr etdi dili sûr-i meserret
Âlemde keder kalmadı sâyende efendim
Her rûzu saîd ü şebidir nûr-ı meserret

Vezni : Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü faûlün

Şevk : Fazla arzu, hasret dolu istek; keyif, neş'e
Mesrûr : Sevinmiş, memnun, sürurlu, sevinçli, neş'eli
Meserret : Neş'e sevinç, şenlik
Lebrîz : Ağzına kadar dolu, taşacak derecede dolmuş
Sürûr : Neş'e, sevinç
Dil : Kalp, gönül
Sûr : Düğün, şenlik,
Sâye : Himaye, yardım, koruma, sahip çıkma
Rûz : Gün, gündüz
Saîd : Mes'ut, mübarek, kutlu, uğurlu
Seb : Gece
Nûr : Aydınlık, parlaklık, parıltı

BÛSELİK YÜRÜK SEMÂİ

Usûlü: Yürük Semâî **Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede**

Dehr : Dünya, zamane, cihan, devir.
Sûr : Düğün, eğlence, ziyafet, şenlik
Ma'mûr : Bayındır, şen, şenlikli
Meserret : Neş'e, sevinç, şen olma
Dil : Gönül, kalp
Şâhâne : Şaha, padişaha yakışır, lâyık şekilde, çok mükemmel
Pür-nûr : Nur dolu, çok nurlu, pek parlak, çok parıltılı
Âdâ : Düşmanlar
Mansûr : Galip, üstün gelmiş
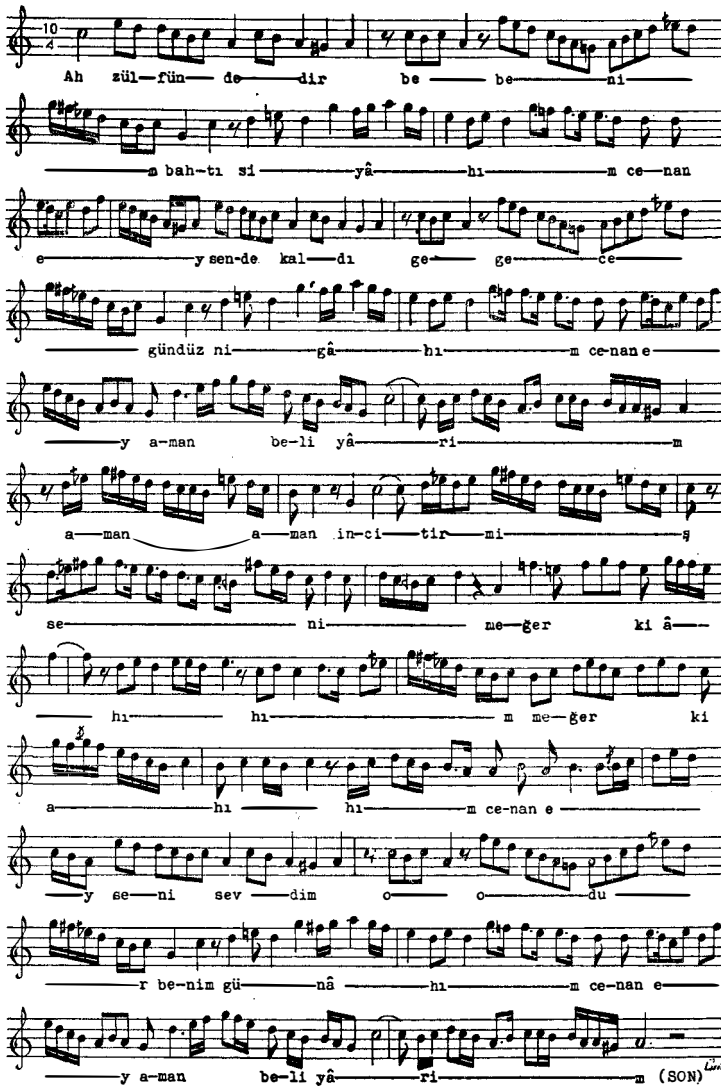
Dehr olmada bu sûr ile mâ'mûr-ı meserret
Olsun dil-i şâhâne de pür-nûr-i meserret
Âdâsını berbâd ü perişân ede Mevlâ
Bûlûm ede hak zâtını mansûr-ı meserret

Vezni : Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü faûlün

BÛSELİK ŞARKI

Usûlü: Ağır Aksak Semâî

Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede
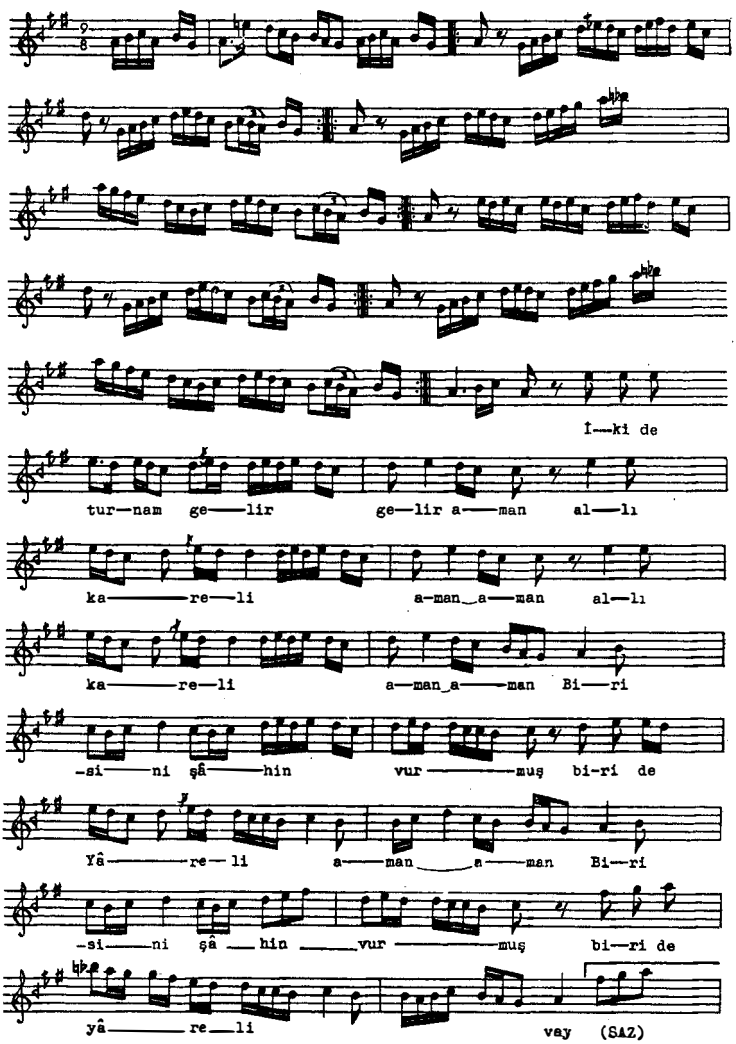

Zülfündedir benim baht-ı siyâhım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncitirmiş seni meğer ki âhım
Seni sevdim odur benim günâhım
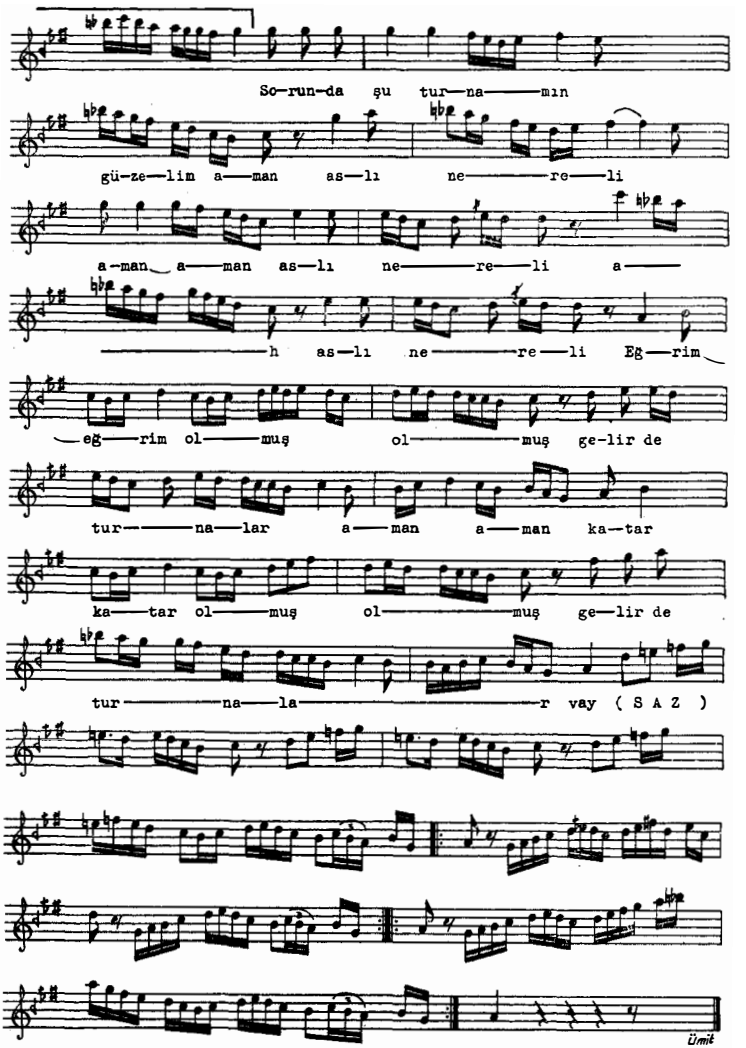
Aşkını gönlümde saklarım nihân
Gizlice gizlice ağlarım hemân
El gibi cefâdan eylemem figân
Seni sevdim odur benim günâhım

Zülf : Saç, yüzün iki yanından sarkan saç lülesi
Baht : Talih, kader, kısmet
Nigâh : Bakış, bakma
Nihân : Gizli, görünmeyen, saklı
Hemân : Öyle, o şekilde, o anda
El : Yabancı, başkaları, gayriler
Cefâ : Eziyet, ezâ: incitme
Figân : Bağırıp çağırma, inleme, feryâd

KARCIĞAR KÖÇEKÇE

Usûlü: Fiksak **Bestekârı: Hammâmi-zâde İsmâil Dede**
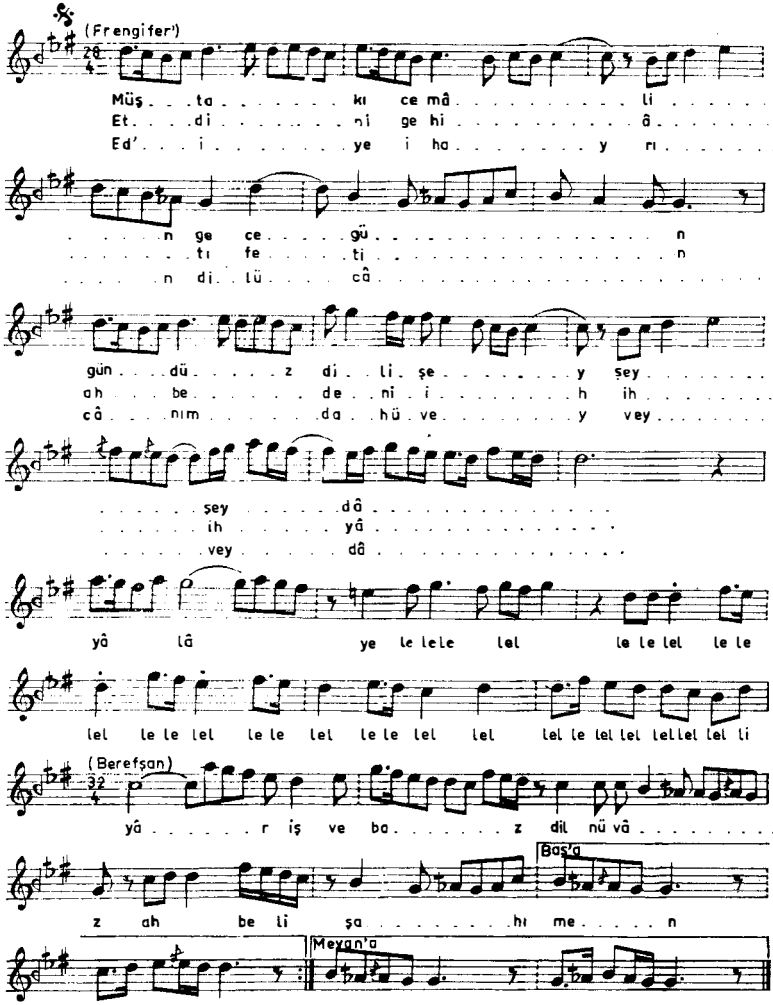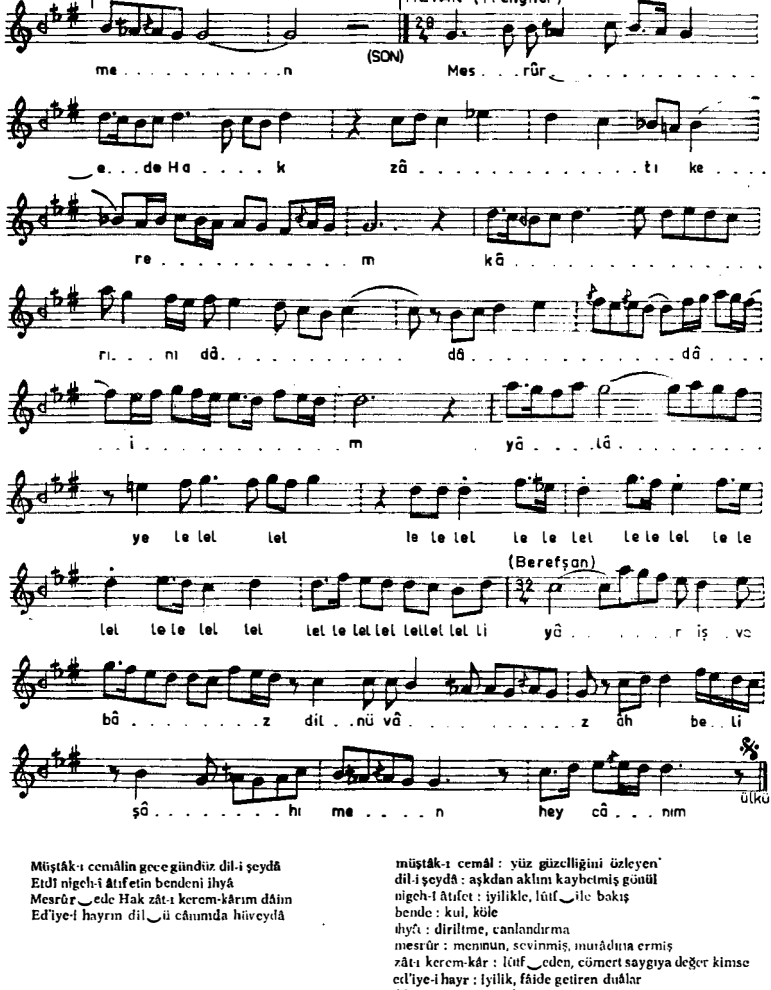

So-run-da şu tur-na-mın
gü-ze-lim a-man as-lı ne-re-li
a-man a-man as-lı ne-re-li a-
h as-lı ne-re-li Eğ-rim
eğ-rim ol-muş ol-muş ge-lir de
tur-na-lar a-man a-man ka-tar
ka-tar ol-muş ol-muş ge-lir de
tur-na-la-r vay (S A Z)
Ümit

İki de turnam gelir allı kâreli
Birisini şâhin vurmuş biri de yâreli
Sorun da şu turnamın aslı nereli
Eğrim eğrim olmuş gelir de turnalar
Katar katar olmuş gelir de turnalar

SÛZNÂK BESTE

Usûlü: Darbeyn (Frengi Fer'- Berefşan) Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede

Müştâk-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ
Etdî nigeh-î âtıfetin bendeni ihyâ
Mesrûr ـede Hak zât-ı kerem-kârım dâim
Ed'iye-i hayrım dil ـü câmımda hüveydâ
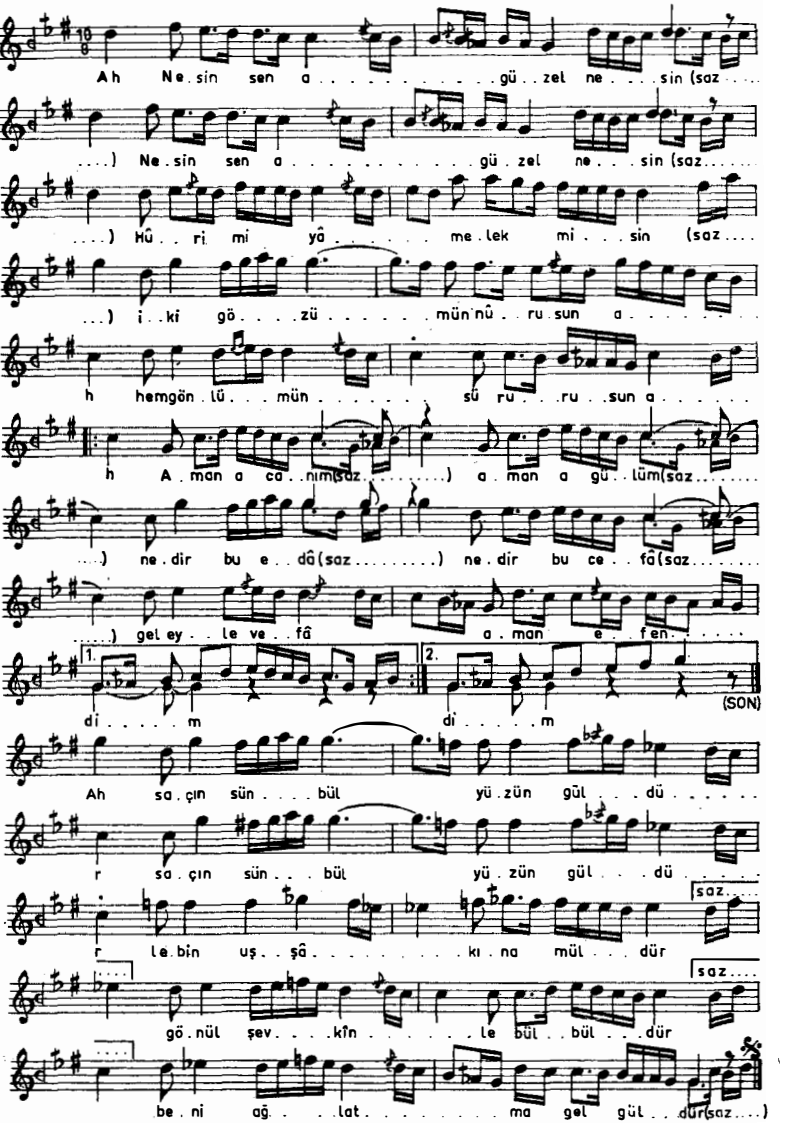
müştâk-ı cemâl : yüz güzelliğini özleyen
dil-i şeydâ : aşkdan aklını kaybetmiş gönül
nigeh-î âtıfet : iyilikle, lütf ـile bakış
bende : kul, köle
ihyâ : diriltme, canlandırma
mesrûr : menınun, sevinmiş, murâdına ermiş
zât-ı kerem-kâr : lütf ـeden, cömert saygıya değer kimse
ed'iye-i hayr : İyilik, fâide getiren duâlar
dil ـü cân : gönül ve can
hüveydâ : açık olarak belli

Vezni : Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

SÛZNÂK AĞIR SEMÂÎ

Usûlü: Aksak Semâî

Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede

Nesin sen a güzel nesin
Hûri mi yâ melek misin
İki gözümün nûrusun
Hem gönlümün sürûrusun

Nedir bu edâ, nedir bu cefâ
Gel eyle vefâ amân efendim

Saçın sünbül yüzün güldür
Lebin uşşâkına müldür
Gönül şevkinle bülbüldür
Beni ağlatma gel güldür

Nedir bu edâ, nedir bu cefâ
Gel eyle vefâ amân efendim
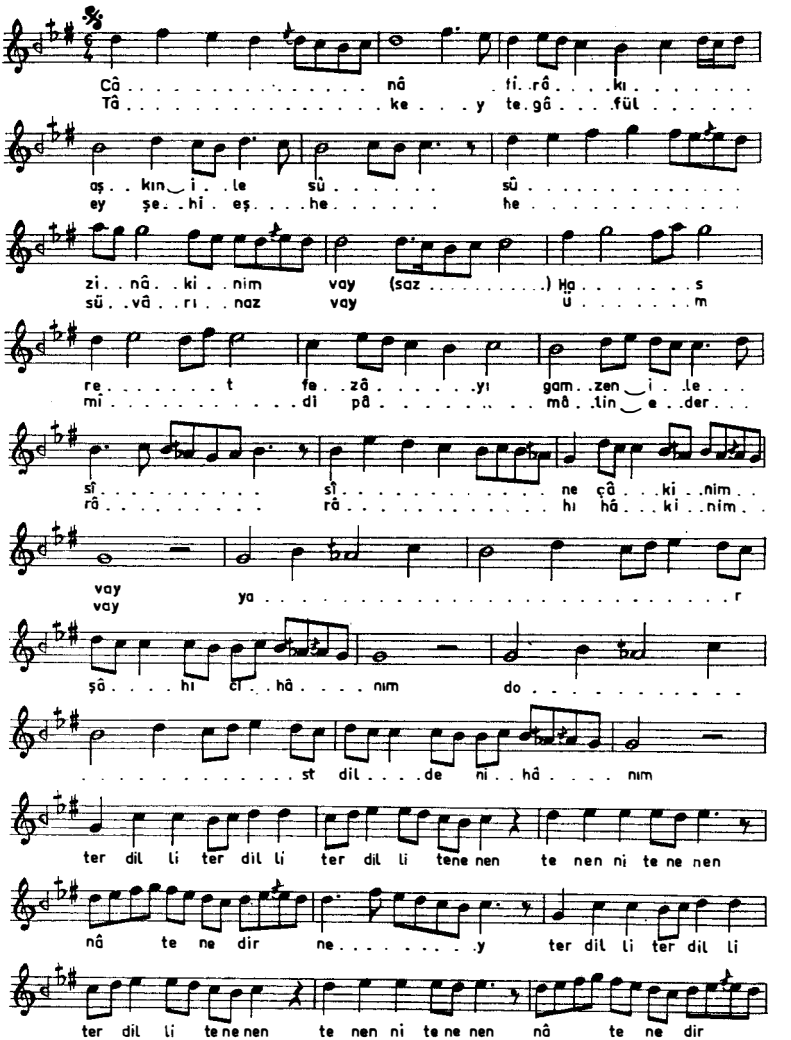
Vezni : Hece 8
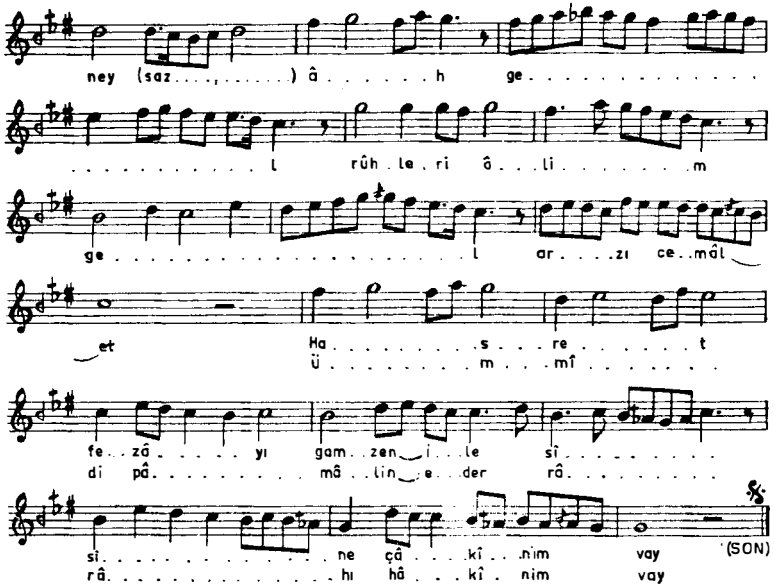
hûri : cennet kızı
sürûr : sevinç
leb : dudak
uşşâk : âşıklar
şevk : keyif, neş'e, sevinç

SÛZNÂK NAKIŞ YÜRÜK SEMÂÎ

Usûlü: Yürük Semâî

Bestekârı: Hammâmî-zâde İsmâil Dede
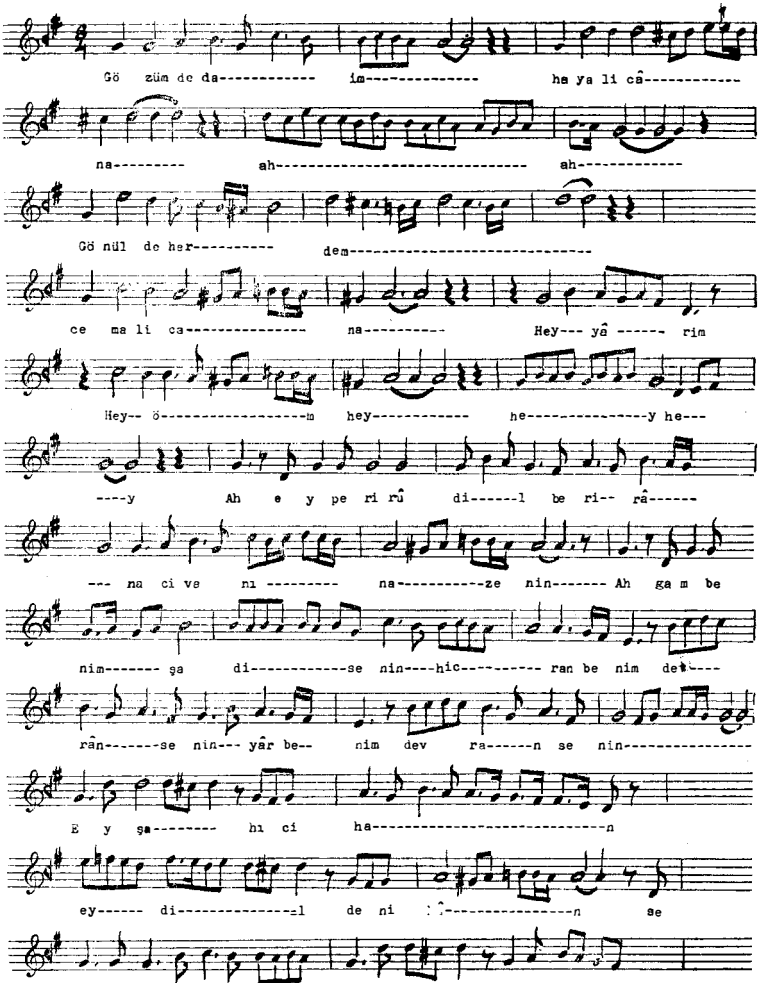

Cânâ firâk-ı aşkın_ile sûznâkinim
Hasret-fezâ-yı gamzen_ile sîne-çâkinim
Tâ-key tegafül ey şeh-i eşheb-süvâr-ı nâz
Ümmid-i pâ-mâlin_eder râh-ı hâkinim

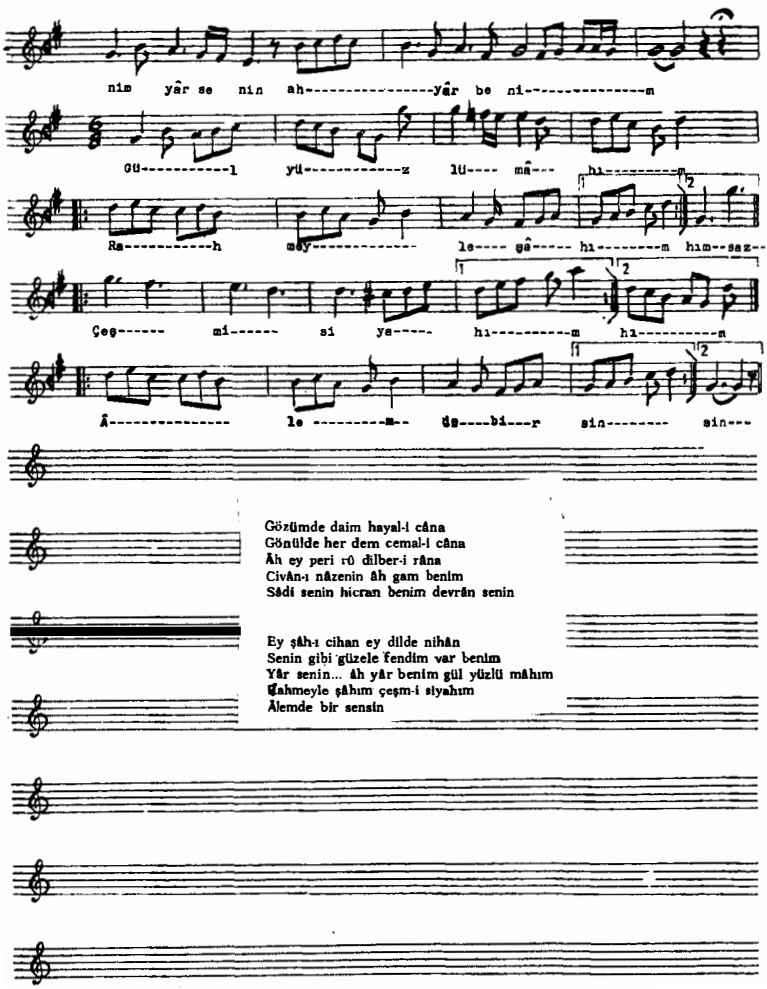
Vezni : *Mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün*

firâk-ı aşk	: aşk ayrılığı
hasret-fezâ-yı gamze	: hasret artdıran gamze
sine-çâk	: yırtık, parçalanmış göğüs
tâ key	: ne zamâna kadar, ne vakde kadar
tegafül	: anlamazlık, bilmezlikden gelme
şeh-i eşheb-süvâr-ı nâz	: beyaz ata binmiş nâz pâdişâhı
ümmid-i pâ-mâl	: ayak altında kalmağı, çiğnenmeği ümid etme
râh-ı hâk	: toprak yol

RAST KÂR-I NEV

Usûlü : Ağır Düyek **Bestekârı : Dede Efendi**
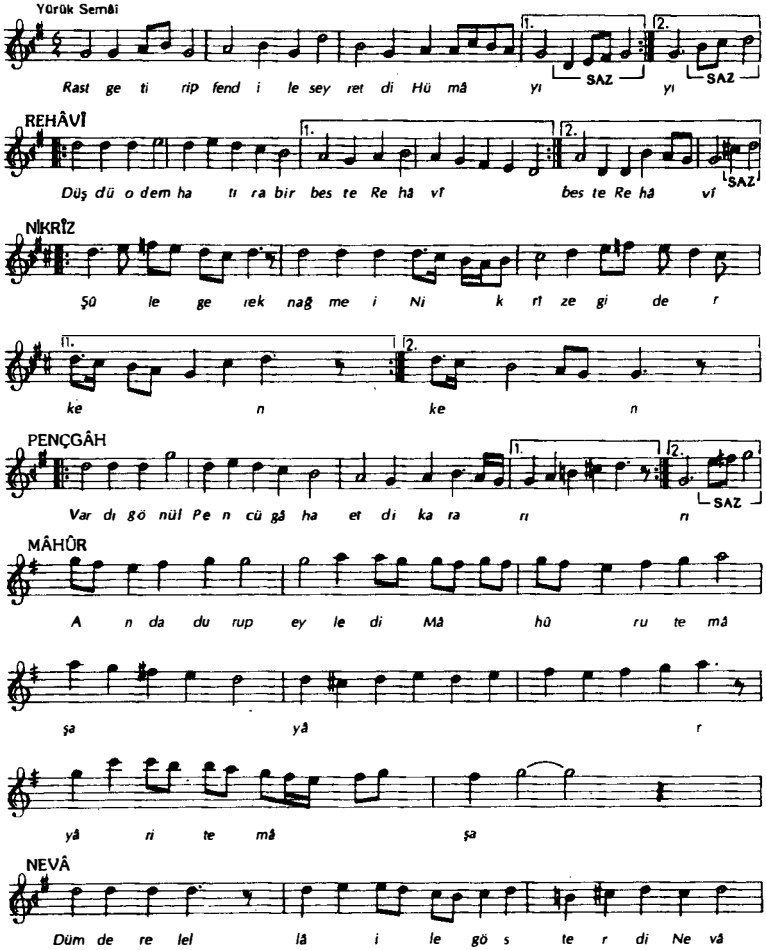

Gözümde daim hayal-i câna
Gönülde her dem cemal-i câna
Âh ey peri rû dilber-i râna
Civân-ı nâzenin âh gam benim
Sâdi senin hicran benim devrân senin
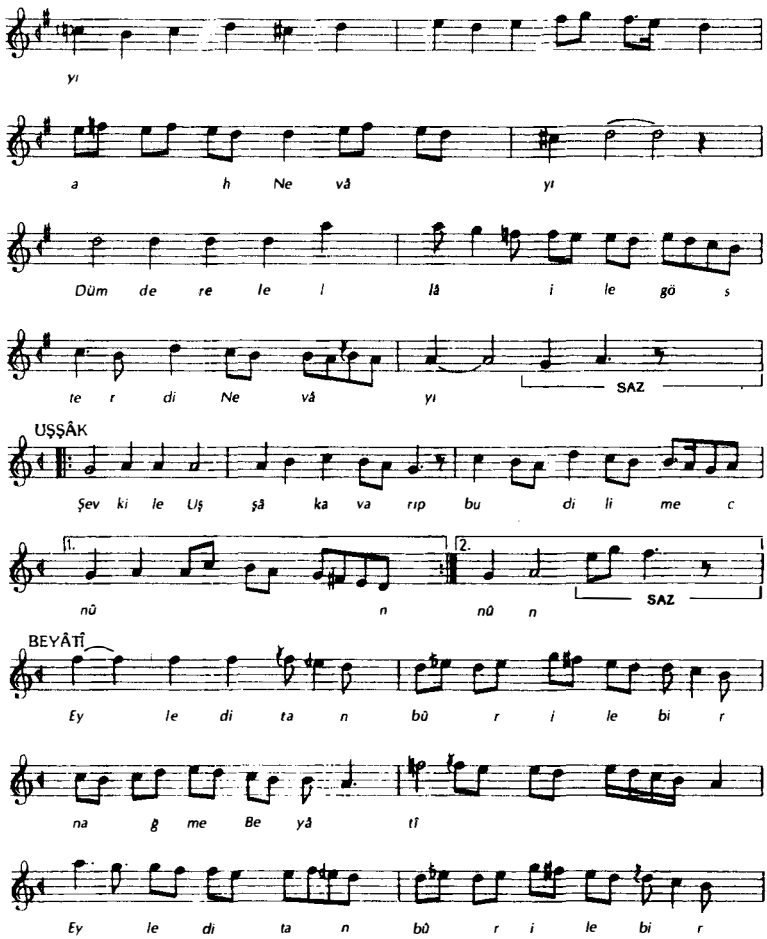
Ey şâh-ı cihan ey dilde nihân
Senin gibi güzele fendim var benim
Yâr senin... âh yâr benim gül yüzlü mâhım
Mahmeyle şâhım çeşm-i siyahım
Âlemde bir sensin

RAST KÂR–I NÂTIK
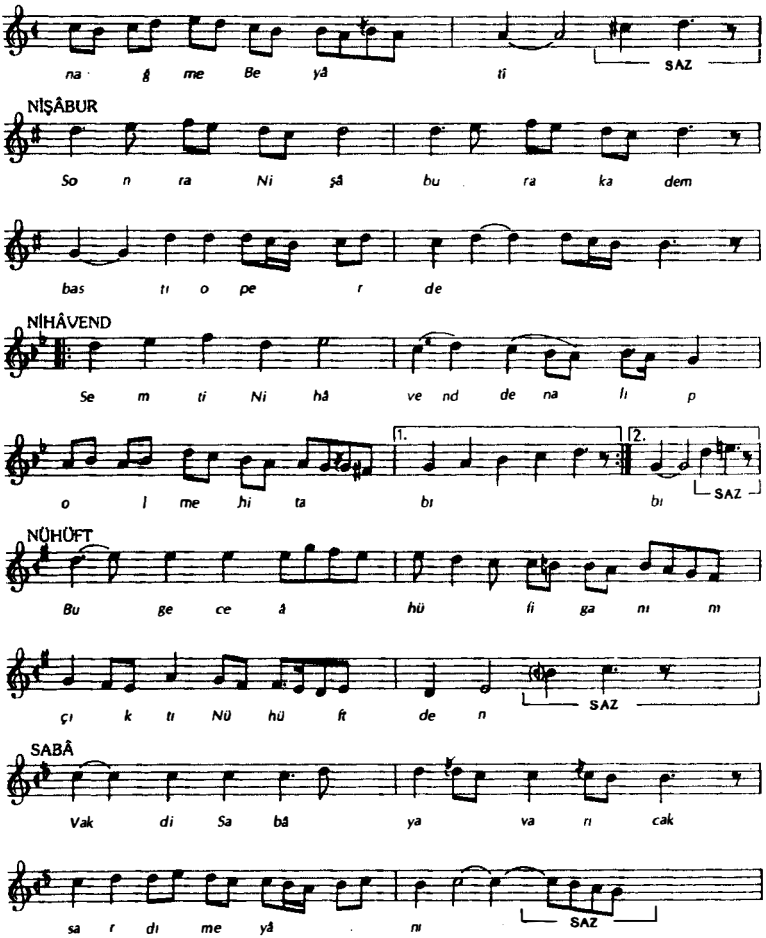
Dede Efendi
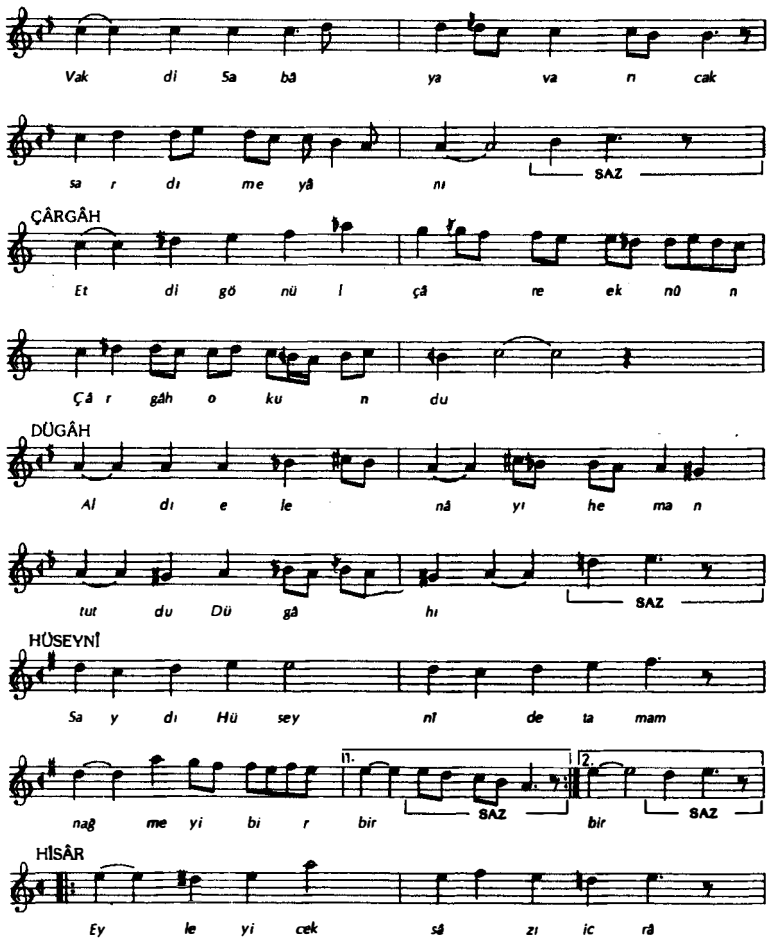

Rast Kâr-ı nâtık (2. Sayfa)
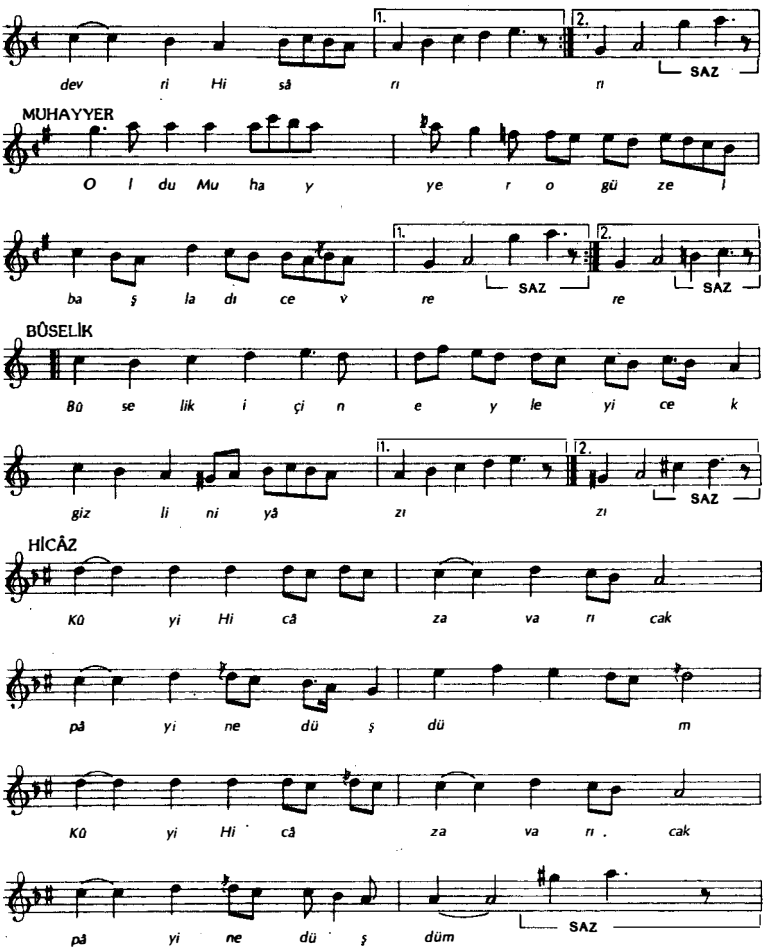

Rast Kâr-ı Nâtık (3. Sayfa)
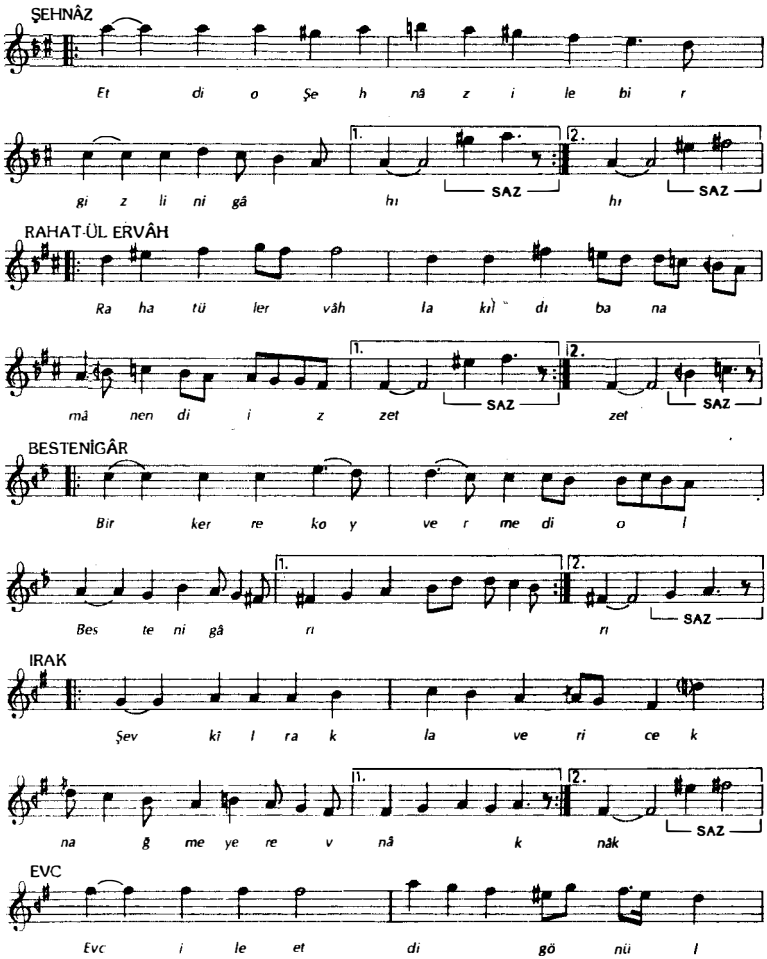

Rast Kâr-ı Nâtık (4. Sayfa)
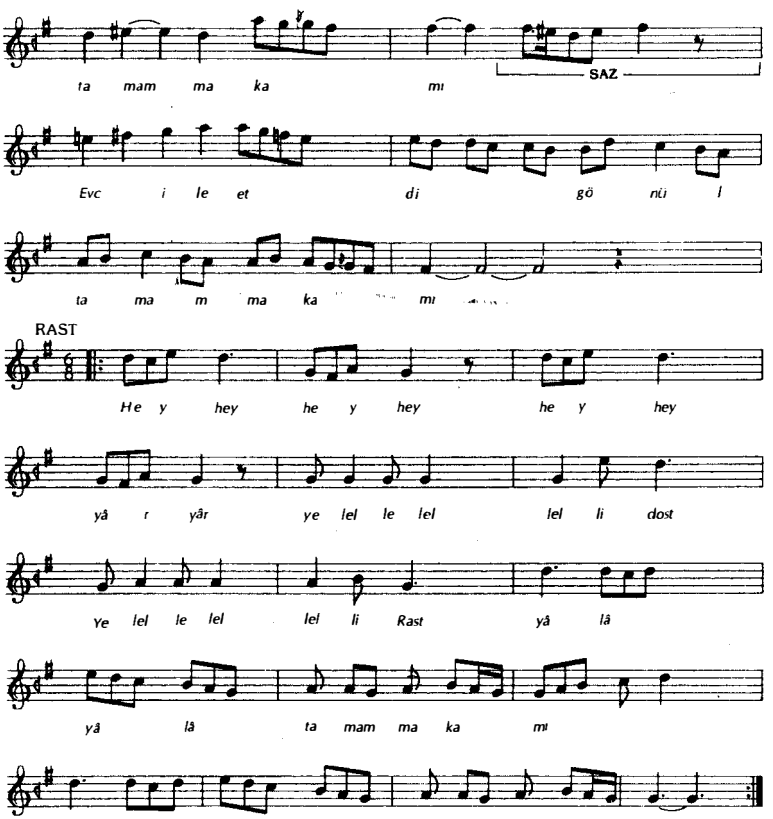

Rast Kâr-ı Nâtık (5. Sayfa)

Rast Kâr-ı Nâtık (6. Sayfa)

Rast Kâr-ı Nâzik (7. Sayfa)

RAST KÂR—I NÂTIK

RAST getirip fend ile seyretdi Hümâyı
Düşdü o dem hâtıra bir beste REHÂVÎ

Şûle gerek nağme-i NİKRİZ'e giderken
Vardı gönül PENÇGÂH'a etdi kararı

Anda durup eyledi MÂHÛR'u temâşa
Dûm de re kel lâ ile gösterdi NEVÂ'yı

Şevk ile UŞŞÂK'a varıp bu dil-i mecnûn
Eyledi tanbûr ile bir nağme BEYÂTÎ

Sonra NİŞÂBUR'a kadem bastı o perde
Semt-i NİHÂVEND'den alıp oh meh-i tâbı

Bu gece âh ü figanım çıktı NÜHÜFT'den
Vakt-ı SABÂ'ya varıcak sardı meyânı

Etdi gönül çâre eknûn ÇÂRGÂH okundu
Aldı ele nâyı heman tutdu DÜGÂH'ı

Saydı HÜSEYNÎ'de tamam nağmeyi bir bir
Eyleyicek sâz-ı icrâ devr-i HİSÂR'ı

Oldu NUHAYYER o güzel, başladı cevre
BÛSELİK için eyleyicek gizli niyâzı

Kû-yi HİCÂZ'a varıcak pâyine düşdüm
Etdi o ŞEHNÂZ ile bir gizli nigâhı

Rahat-ül-ervâh'la kıldı bana mânend-i izzet
Bir kerre koyvermedi ol BESTENİGÂR'ı

Şevk-i IRAK'la vericek nağmeye revnâk
EVC ile etdi gönül tamam makamı

Vezin: Müfteilün Müfteilün Müfteilün Fâ

KELİMELER
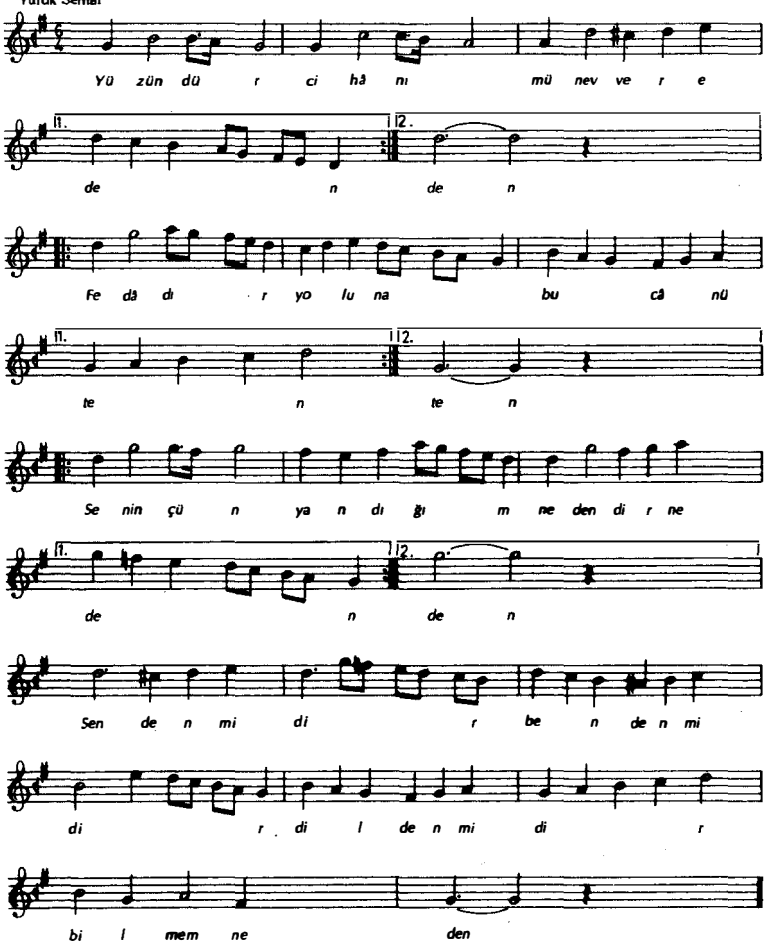
Natık	: Konuşan	Eknûn	: Şimdi, hâlâ
Fend	: Oyun	Cevr	: Eziyyet
Hümâ	: Devlet Kuşu	Kûy	: Yer, şehir.
Şûle	: Ateş alevi.	Pây	: Ayak
Şevk	: Neş'e, istek.	Nigâh	: Bakış.
Kadem	: Adım, ayak	Mânend	: Benzer, eş.
Meh-tâb	: Dolunay	İzzet	: Yücelik.
Miyân	: Bel, orta. Şarkı formunun üçüncü mısra'ı	Revnâk	: Parlaklık, canlılık.

RAST ŞARKI

Yüzündür cihânı münevver eden

Yürük Semâî

Dede Efendi

RAST ŞARKI

Görsem seni doyunca, doyunca seni görsem

Dede Efendi

Düyek

Gö r se m se ni
Se v di m se ni

do yu n ca
be n câ nâ

do yu n ca se ni
câ nâ se ni be n

gö r se m
se v di m
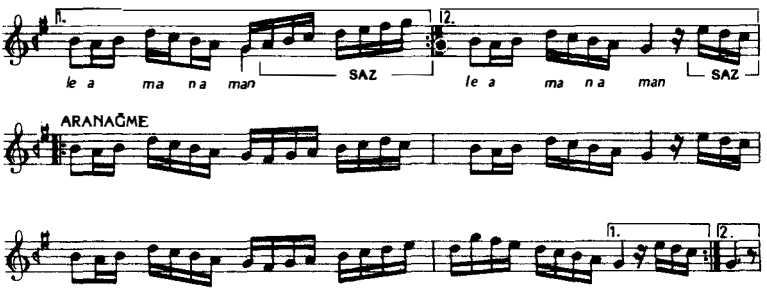
Gel gül yüz lü câ nâ gel

et me çeş mim gi r yân Se

nin le bir ge ce

o la lı m ni hân SAZ

Kaç ma ey pe ri sen söy le ki min sin sen be nim mi sin söy

RAST ŞARKI

Görsem seni doyunca,
Doyunca seni görsem.
Sevdim seni ben câna,
Câna seni ben sevdim.

Gel gül yüzlü cânâ
Gel etme çeşmimi giryân.
Seninle bir gece olalım nihân.
Kaçma ey perî, sen söyle kiminsin,
Sen benimmisin söyle aman aman.

(Güfte: Mahfî)

KELİMELER

Cânâ	: Ey cân, ey sevgili.
Cânân	: Sevgili
Çeşm	: Göz
Giryân	: Ağlayan, ağlamış
Nihân	: Gizli

RAST ŞARKI

Yüzündür cihânı münevver eden.
Fedâdır yoluna bu cân ü ten.
Senin çün yanıdığım nedendir neden?
Senden midir, benden midir, dilden midir bilmem neden?

(Güfte: Dede Efendi)

KELİMELER

Cihân	: Dünyâ, âlem.
Münevver	: Nurlu, parlak.
Cân ü ten	: Can ve beden.
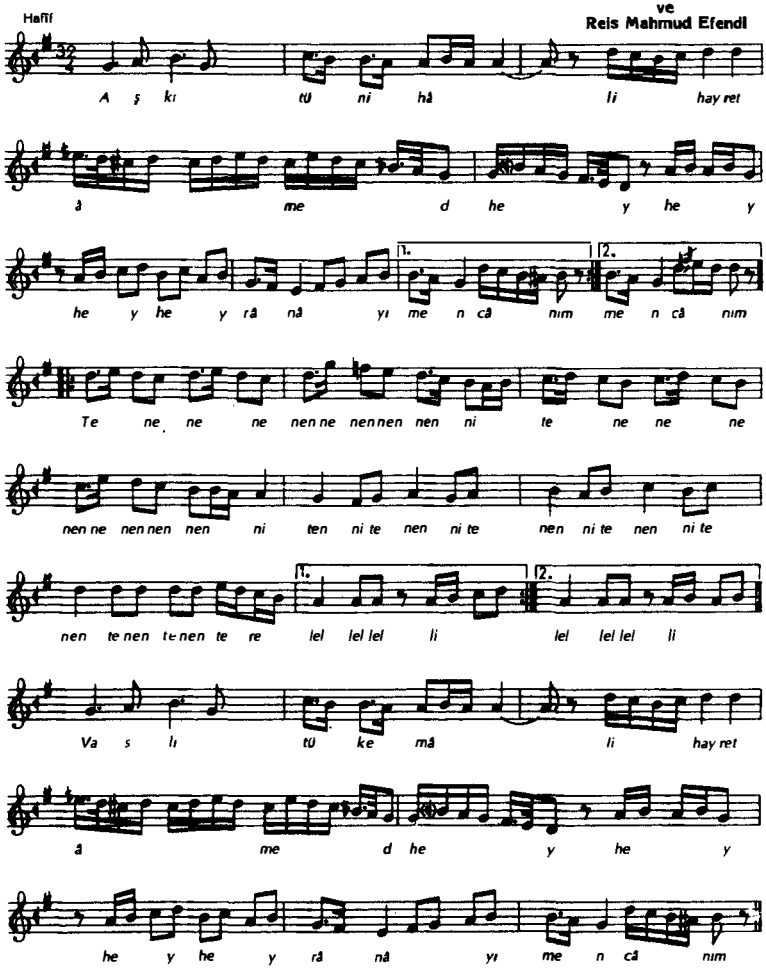
Vezin: Feûlün Feûlün (Fâilün) Feûlün Feûl (Fâ)
Nakarat Vezni: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

RAST KÂR-I MÜŞTEREK
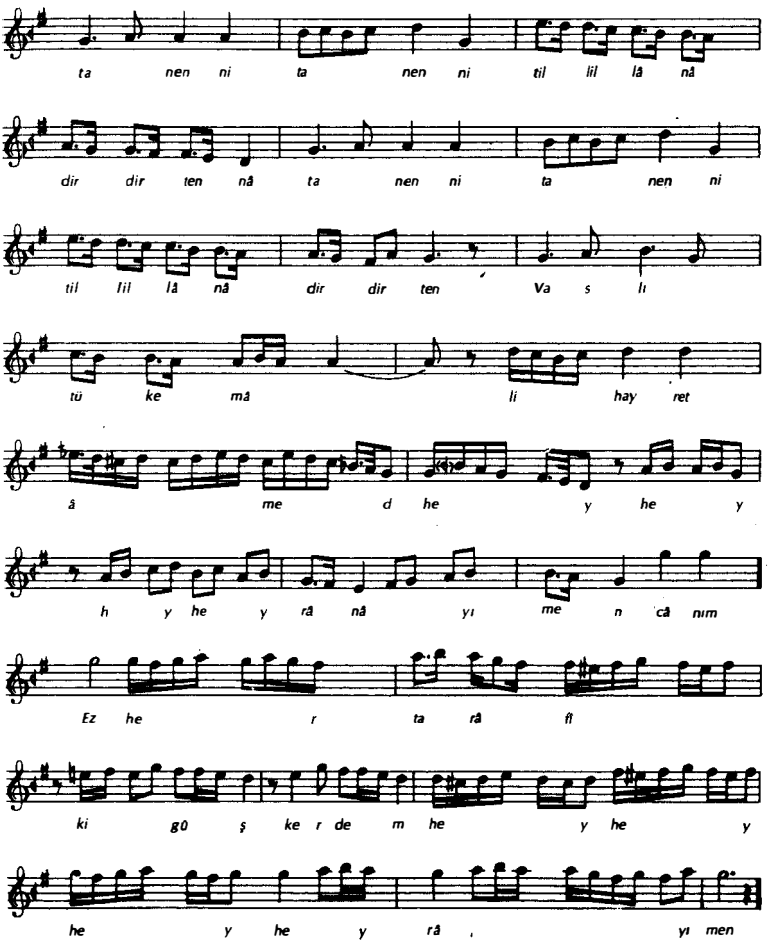
Aşk-ı tû nihâl-i hayret âmed

Dede Efendi
ve
Reis Mahmud Efendi
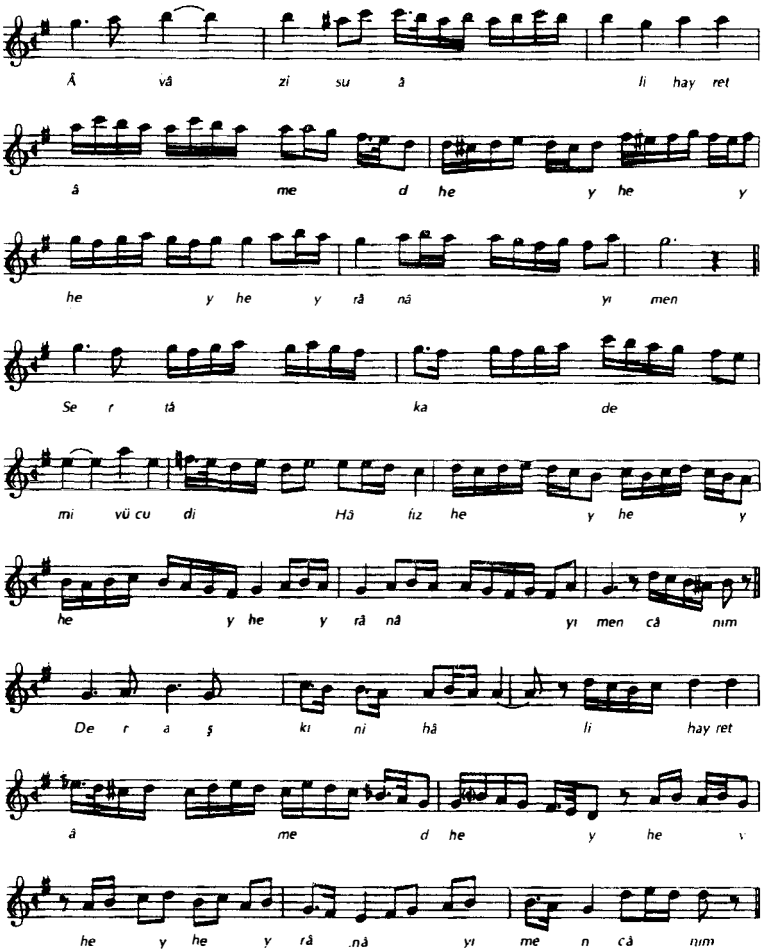
Hafîf
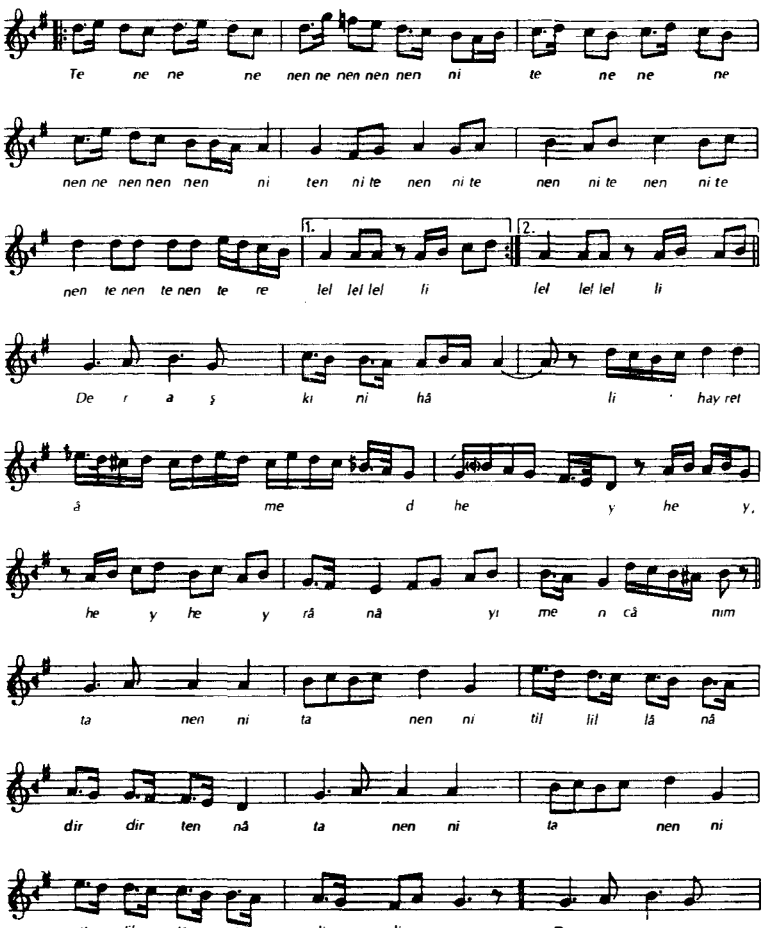

Rast Kâr-ı Müşterek (2. sayfa)
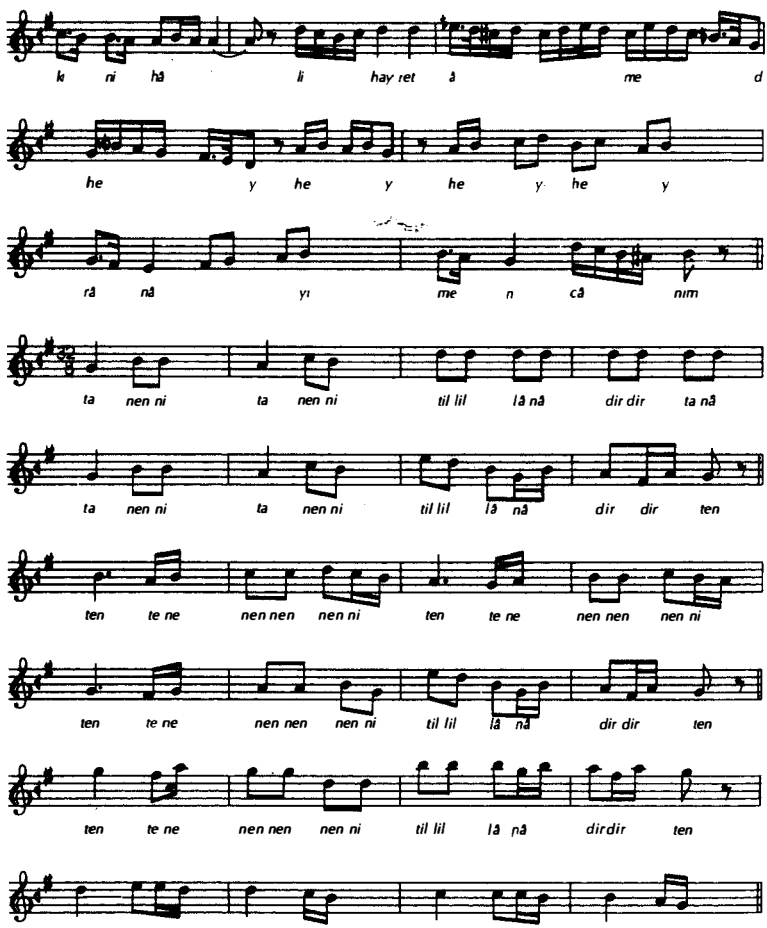

Rast Kâr-ı Müşterek (3. sayfa)
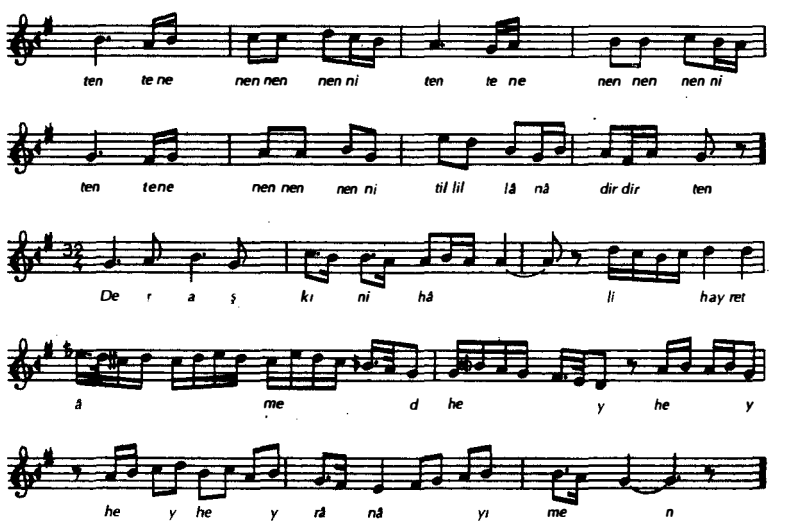

Rast Kâr-ı Müşterek (4. sayfa)

Rast Kâr-ı Müşterek (5. sayfa)

Rast Kâr-ı Müşterek (6. sayfa)

RAST KÂR-I MÜŞTEREK

Aşk-i tu nihâl-i hayret âmed
Vasl-i tu kemâl-i hayret âmed
Ben şarka-i hâl-i vasl kâher
Hem ber ser-i hâl-i hayret âmed
Yek dil binûmâ ki der reh-i tu
Ber çihre ne hâl-i hayret âmed
Ne vasl bimâned u ne vâsıl
Ancâ ki hayâl-i hayret âmed
Ez her tarafi ki güş kerdem
Âvâz-i sufil-i hayret âmed
Şud münhezim ez kemâl-i izzed
An râ ki celâl-i hayret âmed
Ser tâ kadem-i vücud-i HÂFIZ
Der aşk-i nihâl-i hayret âmed.

Gazel: Hâfız

ÇEVİRİSİ:

Sevgili, senin aşkın hayret fidanıdır.
Vuslatın da hayretin kemâli.
Nice vuslat deryasına dalanlar, sonunda hayrete vardılar.
O'nun yolunda, yüzünde hayret beni bulunmayan bir gönül göster bana.
Hayret hayâlinin geldiği yerde ne vuslat kalır, ne vuslata eren.
Her ne tarafa kulak verdiysem, kulağıma "Hayret Nedir?" sorusu geldi.
Hayret ululuğuna varan kişi, yüceliğin kemâlinden mahvoldu.
Hâfız'ın vücudu baştan ayağa aşk içinde hayret fidanı olup kaldı.

AÇIKLAMA:

Hayret: Tasavvufta ulaşılması istenen bir hedeftir.
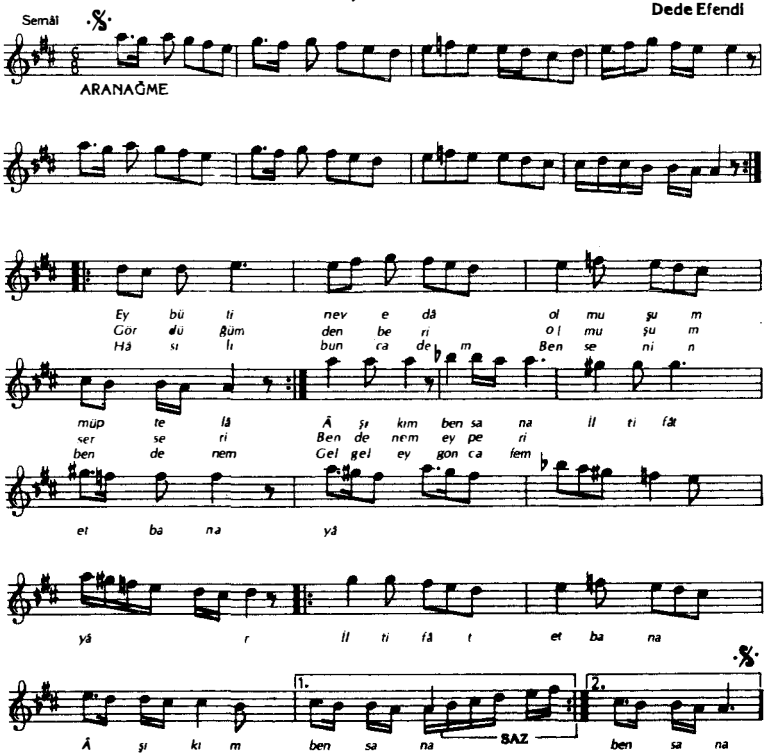
NOT: Bazı kaynaklarda bu eserin makamı Rast-ı Cedid olarak gösterilmiştir.

Gazelin Farsça düzeltmeleri ve çevirisi İ. Ü. Edebiyat Fak. Öğretim Üyeleri Doç. Dr. A. Naci Tokmak ve Yar. Doç. Dr. Mehmet Kanar tarafından yapılmıştır.

HİCÂZ ŞARKI

Ey büt-i nev-edâ

Dede Efendi

HİCÂZ ŞARKI

Ey büt-i nev-edâ
Olmuşum müptelâ
Âşıkım ben sana
İltifât et bana

Hâsılı bunca dem
Ben senin bendenem
Gel gel ey gonca fem
İltifât et bana

Gördüğümden beri
Olmuşum serseri
Bendenem ey peri
İltifât et bana

(Güfte: Vâsıf)

KELİMELER

Büt : Put, tapılacak kadar güzel
Nev-edâ : Yeni tarz, yeni tavır
Fem : Ağız

Vezin: Fâilün Fâilün

HÜZZAM ŞARKI

Ey gül-i bâğ-ı edâ

Aksak

Dede Efendi

Ey gü li ba ğı e dâ Sa na ol du m
A man ey nev re s fi da n Yan dı ca nı m

müp te lâ SAZ Ey gü li ba ğı e dâ
el a man A man ey nev re s fi da

Sa na ol du m müp te lâ Gel ba na ey
n Yan dı ca nı m el a ma n Bu sö zü me

le ve fâ Sa na ol du m müp te lâ
ge l i na n Sa na ol du m müp te lâ

Sev di ği m sa y dı ğı m Sa na ol du m

müp te lâ SAZ Sev di ği m sa y dı ğı

m Sa na ol du m müp te lâ SON

ARANAĞME

1. 2.

HÜZZAM ŞARKI

Ey gül-i bâg-ı edâ
Sana oldum müptelâ
Gel bana eyle vefâ
Sana oldum müptelâ

Sevdiğim saydığım
Sana oldum müptelâ

Aman ey nevres fidan
Yandı cânım el aman
Bu sözüme gel inan
Sana oldum müptelâ

Sevdiğim saydığım
Sana oldum müptelâ

Vezin: Fâilâtün (feilâtün), fâilün (feilün)

KELİMELER

Edâ : Naz, cilve, güzel tavır
Nevres : Yeni yetişmiş, taze
Müptelâ : Aşırı alışkanlık sahibi

HÜZZAM ŞARKI

Mümkün mü bulmak bu gönlüm seni
Kara gözlerin ağlatır beni
Şirin sözlerin kandırır beni
Saldın âteşe bu cân ü teni
Kara gözlerin ağlatır beni
Şirin sözlerin kandırır beni

Vezin: Hece

KELİMELER

Cân ü ten : Ruh ve beden

Milletimizin kısaca "Dede Efendi" diye ölümsüzleştirdiği Hammâmî-zâde İsmâil Dede (1778 — 1846), XIX. asrın en büyük Türk bestekârıdır. Dindışı ve dinî-tasavvuf 500'ün üzerinde sözlü eser bestelemiş, bunların 288'inin notası günümüze gelmiştir. Bir çoğu bugün de okunmakta, zevkle dinlenmektedir. Halkımızın muhtemelen adını en çok bildiği bestekârımızdır. Bu kitapta, 69 yıllık hayatını, şahsiyetini, devrini okuyacaksınız.

ISBN 95-17-0022-1

Fiyatı : 600 TL.